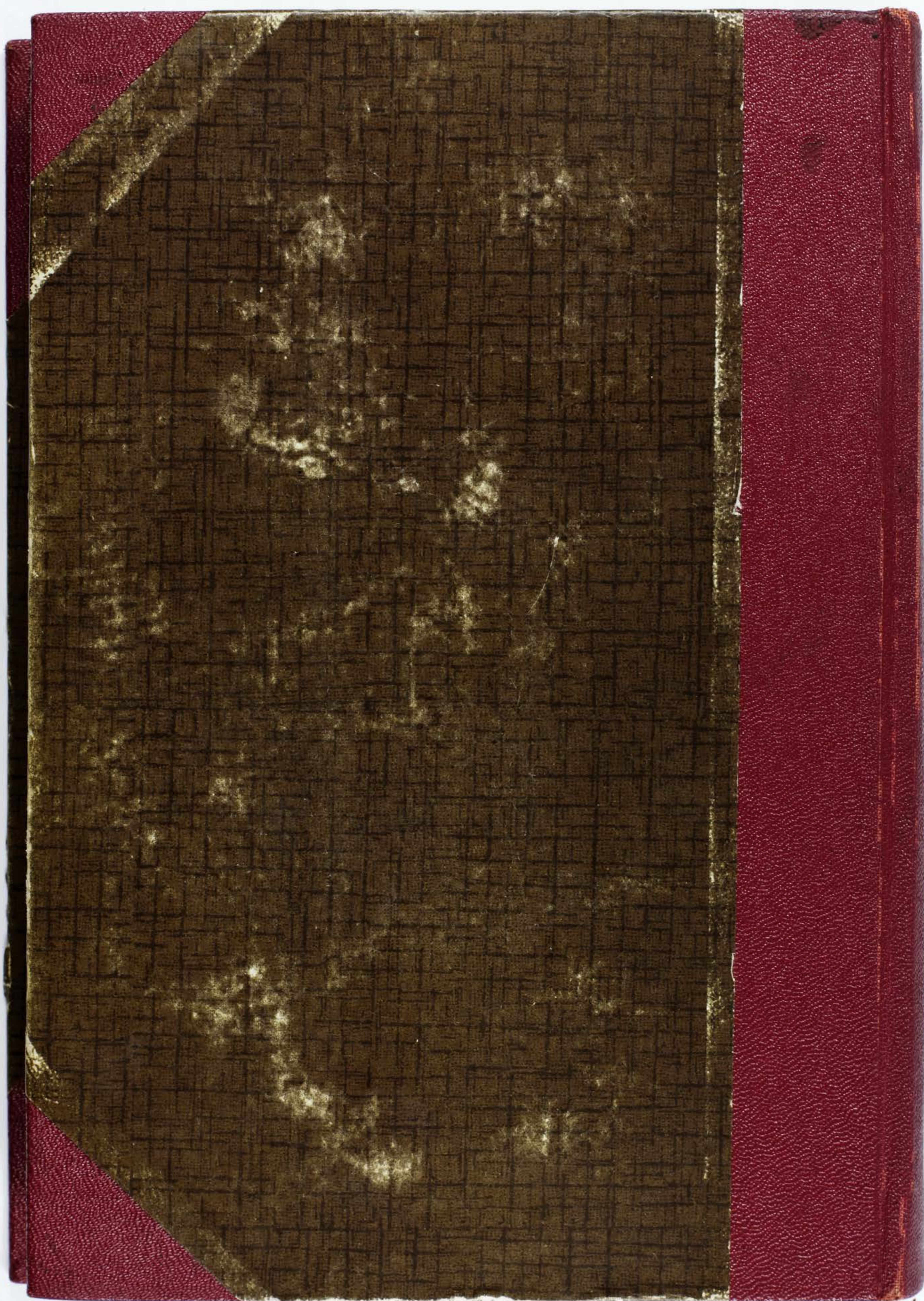
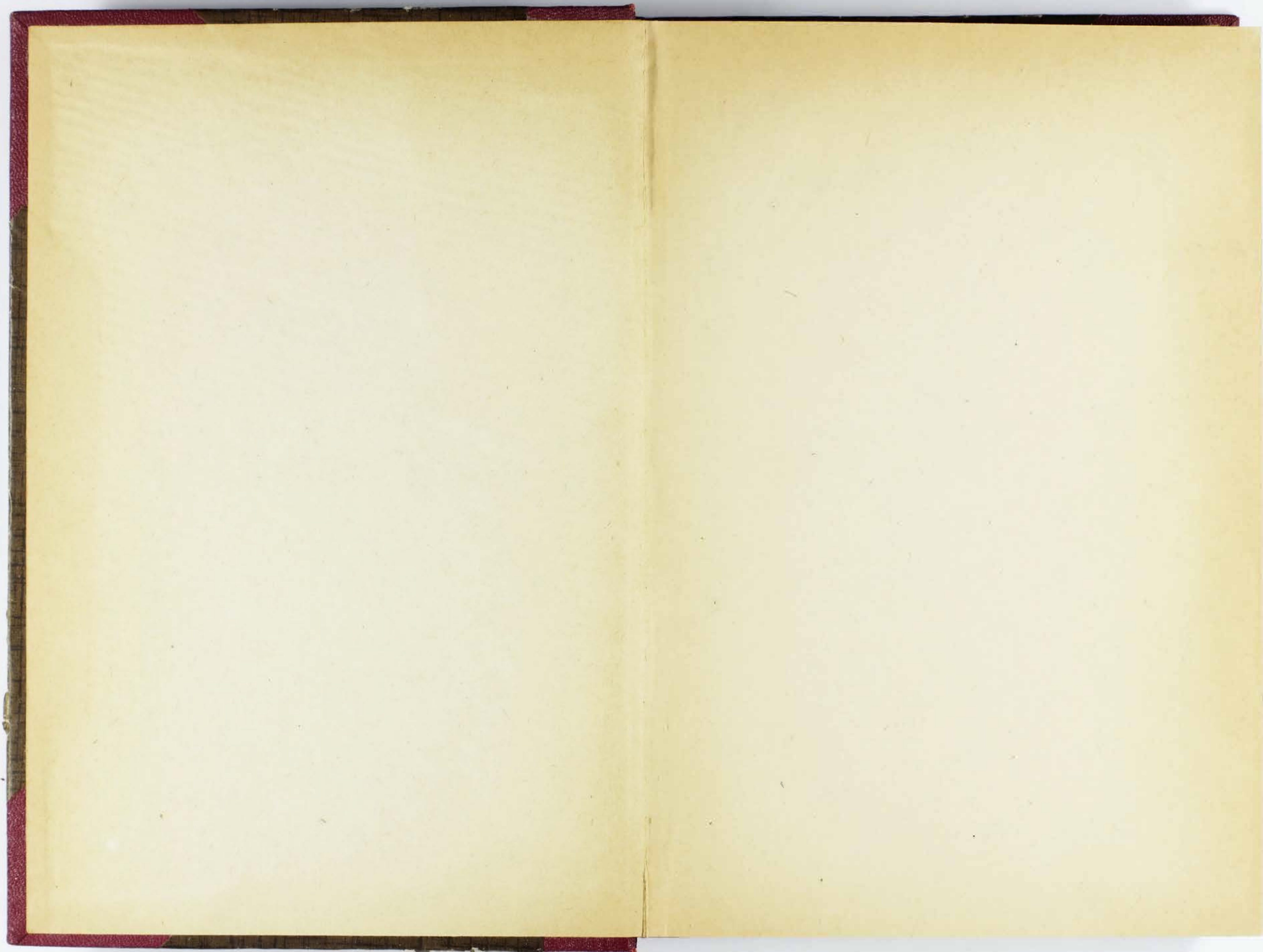

266.575/
2

266575

2

GRÓF DESSEWFFY JÓZSEF

IRODALMI

HAGYOMÁNYAL.

KIADTA

KAZINCZY GÁBOR.

MÁSODIK KÖTET:

GRÓF DESSEWFFY JÓZSEF LEVELEZÉSE

KAZINCZY FERENCZCZEL

1793—1831.

(Gróf Dessewffy József arcképével)

PEST.

HECKENAST GUSZTÁVNÁL.

MDCCCLXI.

GRÓF
DESSEWFFY JÓZSEF.

II.

GRÓF DESSEWFY JÓZSEF

IRODALMI

HAGYOMÁNYAI.

KIADTA

KAZINCZY GÁBOR.

MÁSODIK KÖTET.

PEST.

HECKENAST GUSZTÁVNÁL.

MCCCLXI.

GRÓF DESSEWFFY JÓZSEF

GRÓF DESSEWFFY JÓZSEF

BIZODALMAS

LEVELEZÉSE

KAZINCZY FERENCZCEL

1793-1831.

KIADTA

KAZINCZY GÁBOR.

MÁSODIK KÖTET.

PEST.

HECKENAST GUSZTÁVNÁL.

MDCCCLXI.

**GR. DESSEWFFY JÓZSEF ÉS KAZINCZY FERENCZ
LEVELEZÉSÖK.**

CX.

Szépehalom, jul. 13-d. 1815.

Tisztelt kedves barátom!

Mely jól esett hogy Újhelyből tegnapelőtt hozzám ki nem jöttél! Én és feleségem s Lóyan kisassz. (így hívják leányom nevelőjét) hétfő oltá Patakon valánk az exámenben, és onnan csak tegnap setét estve jöttünk haza; s így üresen találtad volna a házat. Köszönöm, kedves barátom, az akaratot is. Lesz oly idő, a melyben te hozzám ki fogsz onnan jöhetni, s akkor szerencsésebb lehetek.

Mindenek előtt annak kell okát adnom, miért hallgattam oly rég oltá, s miért nem folytattam tudósításaimat bécsi nevezetes útam felől. Én júniusnak első napján értem haza, nyolcz héti távollétem után. Képzeled, ily hosszú út alatt mennyi dolgom gyűlt össze, s mely halaszthatatlan teljesítést kívánt. De ha csak ez volt volna, maradt volna időm neked írni, *a mit sok ízben el is kezdtem.* Egyéb okom volt, és ezt, ha neked értened talán nem szükséges is, nekem elmondanom meggyőzőhetlen kívánság.

Trattner az augustusi vásárra Ossziánomat akará kiadni. Ez nálam rég oltá kész, úgy hogy azonnal sajtó alá mehetett volna. De literáriai újságokból tudom, hogy az az Osszián, amelyet oldenburgi professor Ahlwardt egyenesen a ghael

266575

Országos Széchényi Könyvtár
Leltári szám:
5 1889 1950.

nyelvből fordíta — azon ghael nyelvből, melyben énekeit Osszián írta — minden eddig ismert Ossziánokat annyira elszégyení, hogy nagy moesok és vétek nélkül én a magamét ennek megtekintése nélkül ki nem adhatom. Már szeptemberben tehát írtam Helmeccynek, hogy nekem a könyvet hozassa meg. Ő azéránt teve rendeléseket; de a könyv csak május első napjaiban jöve meg Pestre, — akkor, midőn én azt Bécsben Schaumburnál már megvettem. — Bekötöttem a könyvet még Bécsben; s az úton végig tekinttem, s láttam, hogy igen jól esett, hogy fordításomat Rhode és Denis után ki nem adtam. Haza érvén neki állék újabb dolgozásának, s az első kötetet leküldém postán Trattnerhez, a harmadikat most végzem; már csak kevés lapok vannak hátra. Ez annyira elfogta minden időmet, hogy legszorgosb leveleimre sem feleltem sokaknak. Neked is csak akkor akarék írni, midőn ezen szorongató gondjaimtól megszabadítom magamat.

Minekeltötte holmire egyébre terjeszkedném, azt beszélem el, a mit te részvétellel fogsz érteni: Lóbanban meg nem esaltam magamat, mert kívánságaim nem szertelenek. Gondolkozásai s erkölcsi *megromolva ninesenek*; szeret olvasni; eaquetja nines, felette keveset beszél; magatartása, járása, ülése, szólása esupa modestia; sorsával nem békételen; francziául és németül ékes pronuntiációval szól; asszonyi munkákat ért; leezkét kedvetlenség nélkül és szorgalmatosan s nagy haszonnal tartja; nem esapodár, de nem durezás. Május 5-dik napja óta vagyunk együtt, és még soha okot a neheztlésre nem adott. Nagyon kétlem, hogy Rádayné és Gen. b. Vayné, kiknél visszajövőben vele valánk, meg fognának-e veleelégedni; de én vele megelégszem, s örülni fognék, ha az én gyermekem lenne idővelépen ilyen. Választhattam volna én talán azt is, aki a gróf Fries házánál 8 esztendőt tölte, legalább szólottam vele Bécsben; de az Isten mentse meg az én házamat az ilyentől és az én gyermekeimet. Egy Friesnek másra van szüksége, másra nekem. Én tudtam előre, hogy minden óhajtható tulajdont nem fogok fellelni a magaméban, akárki lészen az; s így örvendek, hogy abban aki hozzám akada, egy jó személyt és sok jóval bírót kaptam, ha nem kaptam is esillogó tulajdonút. Ha később szükségem lesz reá, inkább még

egyet hozatok. — Én ezt Hernalsból hoztam. Ha oda találsz menni, kedves barátom, mondjad a directrisznek Madame de Holle-nak, hogy én és az én feleségem a mi kis Lóbanunkkal tökéletesen meg vagyunk elégedve, noha szeretnénk, hogy francziául beszéljen *szeretne* is, s hogy ennek a jó asszonyságnak a választását nem tudjuk eléggé köszönni; ne felejtse el mellé tenni, hogy Loyant úgy tekintjük, mint tulajdon gyermekünket, s látjuk, hogy ő bennünket nagyon szeret; mondjad, hogy közöttünk semmi collisio nem volt, és hogy mi övele mindenek előtt dícseszkünk. Én ezt Holle asszonynak magam is meg fogom írni, de eddig nem írhattam az előtted már tudva való ok miatt. S most a beszélésekre.

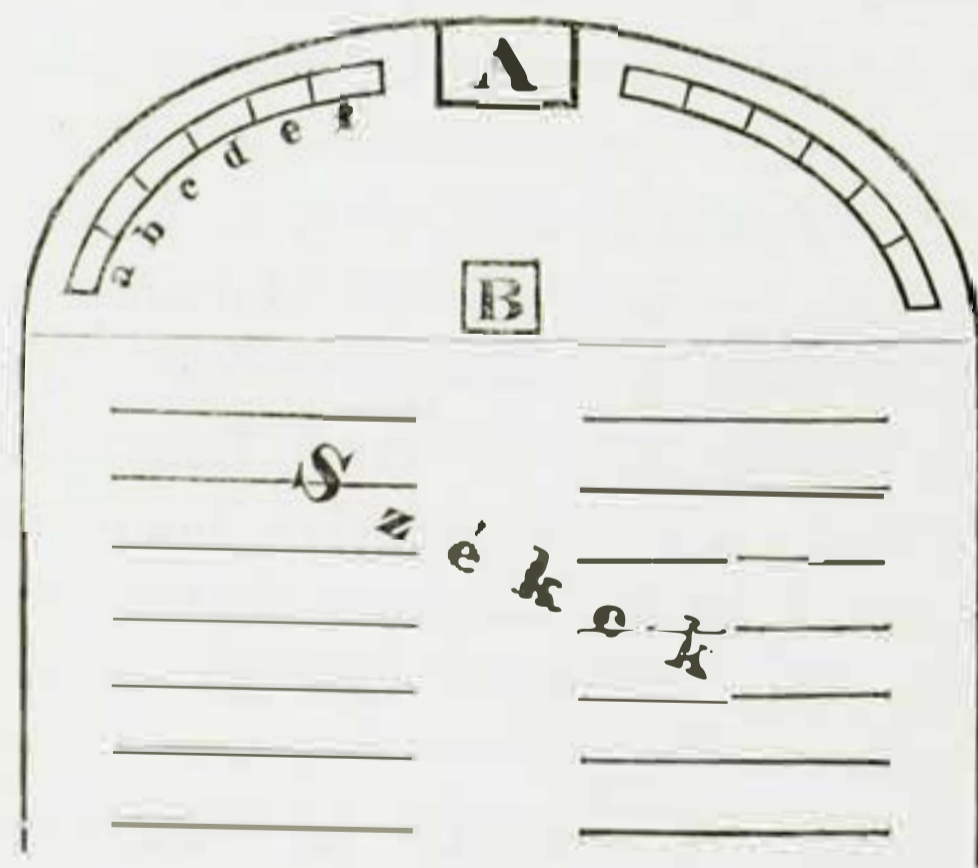
Én neked Bécsben csak egy leveledet vettem; a két másik talán felmenetelem után ért oda. Már akkor írtam, hogy Sándor esászárt láttam, nem még akkor a többit. (Gróf Eszt.¹⁾) József parancsolt velem, hogy ebédeljek nála a Präterben, a jövő vasárnap majd oly helyre állít, ahol az elúnásig fogom láthatni mindenikét. De eső esett, s sem ők nem mentek ki, sem én.

Május 4-dikén áld. esütörtök volt. 8 óra előtt a főispán házánál voltam. Még feküdt. Fél óra múlva megyek oda, hát jó az útezán gyalog. Magyarázom, hogy már voltam házánál. Tudom én mi kell az úrnak Bécsben, s kiált egy fiakkernek. A Belveder alsó épületébe vitt, hogy az Ambraszból oda jött státuákat láttassa velem. Nem volt odahaza a gondviselő. És így elvalánk, de másnap ebédre parancsola, s megígérte, hogy Schönfeldhez írott ajánkást ad nekem, hogy ez mutasson meg mindent. Én annyira el valék foglalva, hogy oda nem mehetttem, mert május 7-dikén elhagytam Bécsét; oztán az Ambraszi státuák rezeit bírom, s azoknak nines *nívészi* érdemek.

Gróf Eszterházy Józseftől az erdélyi cancellariusához

¹⁾ Eszterházy, zempléni főispán.

mentem. Ezt még schlafrockban találtam; megkövettem, hogy korán jövek; a Kalvin templomába akarok menni, hogy láthassam a prusszai királyt, ki hihető, ott ma meg fog jenni. A 77 esztendőös Teleki velem Heyne felől beszélt. Végre a világ megszabadítói hozódtak elő, s ekkor a cancellar. felölök nekem igen szép képet ada, nevezetesen a württembergi király felől azt mondá, hogy ez a congresszhez beadott nótákat önmaga dictálta. — A Cleyermann templomába menni akarván, kérdém az egyházfit, ha itt lesz-e a király. — Ganz gewisz; er ist ein sehr religiöser Herr. A *sehr* szót nagyon megvonta, és én meg találám billenteni reá a fejemet ezen exclamációskával: Ey! — Hören Sie, einer meiner Freunde hat mir in Ungarn erzählt, Sie hätten ihn um 1 fl. einen gesperrten Sitz gegeben: ich gebe Ihnen 5 fl., aber um einen, woher ich den König gut ins Auge fassen kann; ich bin Maler. — Uram, monda ez, und wenn Sie mir 25 fl. geben, so kann ich Ihnen keinen Sitz aufsperrern; das kann ich nur wenn der Eigenthümer abwesend ist; heute wird alles voll sein. Aber gehen Sie frühe hinein, und postiren Sie Sich nahe an die Kanzel. Bementem. Egyszer jó két esillagos mellyü ember, setézőld (vagy talán kék) kaputban veres hajtókával, sok Achselmurral, szemé elébe tartja a 3 szegű kalapot, mely fehér tollal volt megprémezve, s imádkozik, s leül.

Az egyik a *d* betü székébe ült, a másik az *f* betüébe, s a *d* betüben ülő mellett üresen marada a *c* és *e* betü széke.

A *d* betüs úrra gyanúm volt, hogy az lesz a király; de a figura nem gyaníttatott velem királyt, hanem pataki diákból generálisságra avanszírozott embert. A növés mint a palatinusé, de a mi palatinusunk lelkes fejet mutat. Ez az úr szépen énekelt is, amit én nem tettem. — Cleyermann feláll a kathedrába sub Ira A (— mert Ira B. az úrvacsorája és a keresztelés asztala) s mondja a predikációt. Én ezt az embert mindég nagy gyönyörrel hallám eddig. Most tenni ezt lehetetlen volt. Félre rántá magát centrumáról, karjait az ég felé nyújtá, s úgy kukueskált a mennybe repülőidvezítő felé, a kit mivel én nem láttam, holott ő nagyon látott, (mert azért kandikált úgy felfelé) — az effekt egészen más volt, mint a mit ő hallgatóiban támasztani akart. Voltaire is épen azt tette volna, ha oda állították volna, hogy az akkornapi innepen mondjon egy predikációt. Már ott akarám hagyni a papot, midön látom, hogy innhol az egyházfi hozza a esörgös erszényt. Bevártam. „Wann kommt denn der König?“ — *Ó*. Da sitzt er ja! — *Én*. Wo? — *Ó*. Rechts bei der Kanzel, unter der schwarzen Tafel. — *Én*. Nicht doch; das kann der König nicht sein. *Ó*. O ich kenne ihn, wie mich selbst. — Ekkor szembe fogám ismét az én királyomat s lestem, hogy a Nagy Fridriknek van-e csak egy vonása is ebben az arczban. Kijöttem a templomból.

A ház előtt meglátám a két fekete lovú udv. szekeret, mely a királyt hozta, visszamentem a grádieshoz. Wie lange bleibt der König hier? — Über eine Stunde, denn heute ist Kinder-Confirmation, und der König hat alle religiöse Akte ungemein gern. Eh mondám, menjünk az udvari kápolnába, ott függ a Füger sz. Jánosa s a Maurer sz. Katalinja, ott a theáteri orchester, s így fülem s szemem többet lel itt, mint a Cleyermann sovány predikációjában. A ravasz addig kukueskált a felhők felé a kathedra deszkázatján s a templom boltozatán keresztül, hogy egészen elmellőzvé a mai textust, hogy az idvezítő az egékbe emeltetett — inkább csak ebben határozta meg a tanítását: Unser Erbtheil ist die Ewigkeit. — A Maurer és Füger két oltára, s az oratórium, mely közt dörögve hangzott a Weinmüller bassusa, engem oly andalgásban tarta, hogy későn mentem vissza Cleyermannhoz. Én

Wilhelm királyt a grádieson lejőve akarám látni, s íme 50 lépésnyire voltam a szekérhez, midőn látám, hogy fellép belé. Társa bal kézre már ott ült. Finita la Comedia, mondtam, s a Luther templomába mentem a dán királyt nézni.

Ez nem lehet sehr religiöser Herr, mert ő templom alatt inkább csak a mi urunkat kísérte a Präterbe, megtekinteni a cseh Landwehrt. Itt egy fiatal lutheránus diák demonstrálta, hogy a Krisztus bizonyosan fehnent; a superintendens és Glatz s a Vicarius egy gläserner Schrankba zárva hallák a diák papohását, s úgy hiszem mosolyogtak.

Innen a Burgba mentem. Látom hogy a Schweizerhofon egy hat lovas hintó áll, s hogy oda csoportoz a bécsi szájtató esürhe nép. Ezek közt nekem is szabad azt tennem. Imhol jön a prussziai felség, felül, s rettenetes hideg alázatossággal mindennek köszönget, de fagyosan. Magam is jéggé váltam. Soha sem sorvadtam még inkább öszve valamely ábrázat látására. Azonban ő igen derék ember lehet. Bal kézre igen püderes hajjal egy veres ruhás úr ült fel, elől pedig egy csillagos mellyü ember. — Azután tudám meg, hogy a veres ruha a dán királyon volt. Láttam őket több ízben is; de Wilhelm nekem az maradt, a ki első pillantásra volt.

Innen amidőn a Kohlmarkt felé akarék menni, reám bukkana concipista Bajzáth úrnak felesége és leánya. Ez önmagától, és nem az én kérdésemre, magyarázgatá mely szobában lakik a minden oroszok császára, s ezt veté mellé: láttad-e már a kis Napolcont, Úram? — Nem, felelék. — Menj hát amoda ahol az a sok nép áll; mindjárt kinyitja ablakait, mert 11-kor változik a strázsa. Oda mentem. A kis gyermek egy éltes asszonynyal ült egy ablakban. Ez bezárta a külső ablakot, a belsőt megnyitotta, s így a szép gyermeket igen jól leheté látnom. Hálófölkötő volt fején, jobb szeme körül egy hosszú szög fürt (blonde Locke) nyúlt elő; ruhája feje körül volt, nem öntött, hanem gombkötő által készített arany gombocskákkal, s mellyén a sz. István pántlikája és keresztje, s varrott csillaga. — Másszor, monda egy német mellettem, a kis fiú francia generális háromszegletű kalapot teszen fel, ha felhozzák a vártát; miért van ma főkötőben? — (Fogai

fájtak,) — A gyermeket valóban még az is örömmel nézheti, ha szíve s szeme van, a ki atyját gyűlöli.

Másnap a főispánnal ebédeltem. Ő exc., Bajzáth és én, mi hárman valánk egyedül. Bajzáth nem csak hitére nézve orosz, hanem egész gondolkozására. Ha rajta állana, mind kivágnák a francziákat a legkisebb gyermekig, mert abból is világháborító lesz, ha megnő; öszvehordanának minden franczia könyvet, s megégetnék, s megtiltanák, hogy senki se tanuljon s beszéljen francziául. A főispán azt állítja, hogy a monarchia, s ebben a mi hazánk is tele van kőművesekkel; ezek a francziák tüzére fát hordanak. Én azt mondtam, hogy én is emberek közt élek, és hogy én is tudhatnám ha vannak kőművesek, s én assecurálom ő excet hogy semmi kőművesi öszvefüggésről nem tudok. Ő excja azt mondta, hogy tudja ő excja, hogy ez nincs különben, s így én a szót jóvá hagytam. Júl. 20-án lesz Újhelyben, azt mondja. — Elhúéne a császárhoz, s ez volt szava: Én is vettem felséged parancsát, hogy mi főispánok menjünk vármegyéinkbe s sürgessük a subsidiumot, ha betegek nem vagyunk, s más hivatalunk el nem von. Én sem beteg nem vagyok, sem hivatalom el nem von; de felséged jóvá fogja hagyni hogy most nem megyek. Élet nincs, maga felséged ada 30 ezeret az én megyémnek azon 100 ezerre, melyet kölcsön kértünk. Ha aratás lesz, akkor jelenek meg ott. De, felséges uram, kénytelen vagyok vallást tenni, hogy a magyarok el vannak szomorítva a Transsavana elvétele miatt, és ezt felségednek esküvése szerint is tisztje visszaadni, s nem is lehet interesséje elvenni, mert az adminisztrációja többbe kerül mint eddig. Oztán felséged a maga nagyjainak még azon kegyeket sem adja a miket a németeknek osztogat; én novemb. 11-kén adtam be instantiát a vicispánom consiliáriussága cránt, s íme nem az; én Vay Ábrahámnak kolesot kértem, s nem kaptam. A fels. szolgálatja ellen van hogy ennek atyja megszorítottatik. Az Illyricum cránt ő fels. referáltatni parancsolt, s megígérte, hogy új discussióba véteti; Szemere és Vay cránt megújítottati hagyá az instantiát. — Eszterházy engem ezekkel ceszte el, és meghagyá, mondanám meg Horváth Tamásnak, hogy ő bizonyosan királyi tábla assessora lesz, ha ismét leend vacan-

tia; most nem lehet az, mert loco 2° positus est. — Zsolcán máj. 27-d. a M. Kurirban olvastam, hogy Vay Ábris kulcsos hív, Szerencsen pedig Bodótól hallám hogy Szemere consiliarius, és hogy Horváth Tamás királyi tábla assessora.

Bécsben minden üres időm a mesterségé volt. Voltam Zannernél, a ki a József réz lovát önté; prof. Maurernél, a ki 77 esztendő, és mégis egy igen szép tableaut feste: *Jesus a kisdetekeket áldva*; Agricolánál, Starknál, Niedermannál. Prof. Fischert, Kitzlinget, Kraftot, Christent nem leltem, de ezen utolsónál (Helvétiaiból ide jött faragó) szólék fiával s láttam munkáit. Fügert csak láttam, de vele nem szólék. Ellenben az Akademie der bildend. Künstében sokszor voltam, s itt a Bibliothekában végig forgattam a Museum Napoleon XVI köteteit és Raphaelnek némely munkáját.

A leányomban, ki most nyolezadfél esztendő, nagy örömem volt. A Belvederben megállék a Rúbens felesége előtt. Loyan elfordult, mert Rubensné, közel meztelen festve állott előttem. Eugeniem mellém vonult: Papa, ezt a képet mi Donátnál látánk! úgymond. — Mely öröm, hogy az én gondjaim által a gyermek szemé formálva van, s már reá ismert a képre, holott az itt Rubensné lábakkal, Donátnál lábak nélkül mutatta. — Reá ismert a Correggio ívfaragó Amorra is, s két fejére Van Dycknak, és egy szép Amorra, melyek nálam olajba festve függenek. Csak abban vétett, hogy ezt vetette mellé: de a mi Amorunk nagy, ez itt kicsiny; holott a kettő egy nagyságú. A tévedést az okozta, hogy Amor (A Guido iskolájából) itt nagy képek közt állott, nálam kis képek mellett. — Az augustiniánusok templomában mondám a feleségemnek, hogy ott fogjuk látni az Albertné mausolját, melyet a gyermek rézből ismér; lássuk, reá ismer-e. Megállánk ott; a gyermek esudálkozék, s felkiált: *Mama, ez Christina*. De hadd fecseggem el, mint járék vele az udv. théaterben, május 6-dikán.

Én, Loyan és Eugenie oda mentünk. A császár lózsija alatt a parterrel en niveau áll két lózsi. Mi chez jutánk, úgy hogy az én jobb karom a parterre második sorában, az alsó lózsi rekeszéhez ért. A gyermek köztem és Loyan közt ült. Így nem jól látott az előttünk ülők fejei miatt, s jobbomhoz ké-

redzett. Üres levén a második lózsi, felállítám székemre, mert így senkinek sem volt alkalmatlan. Az első lózsiba két úr jöve be; az egyiknek, frakkján, mind a két melleyrészn csillag vala felvarrva, a másik überrockban volt, s így nem tudhatom, volt-e csillaga. Ez a két úr megilletődéssel nézte grouppunkat, hogy a gyermek baljával átfogta az atyja nyakát, jobbával pedig homlokán a hajjal játszott, és hogy a játékot falta szemével és füleivel, s velem mindég beszélt. A két úr azt kérdé egymástól, mely nyelven szól a gyermek. Én ezt értettem, Eugenie elfelejté magát, s a két úr párnájára tette kezét. Én lopva megfogtam ujjait, s leloptam a párnázatról. Az egyik úr meghajtá nekem magát. Ez egy bizonyos ismeretségbe hozza bennünket. Ismét kérdék, mely nyelven szólhat a gyermek. Elle ne parle aucune autre langue que l'hongrois, mondám, s az egyik monda a másikának: la petite hongroise! la petite hongroise! s a másik mosolyogva néze a kis magyarra. Fogadni mernék, hogy a théater után elbeszélék vacsorájoknál mit láttak.

Egy este, máj. 5-dikén, haza megyek. Feleségem kérdé, ismerem-e gróf A remsperget? (A név nem ez volt, de ilyenformán hangzott. Nem jut jól eszembe. A név A betűn kezdődött, és — spergen végződött). Nem én. — Hát mi dolgod vele? Nekem semmi; nevét sem hallottam soha. — Íme eselédje itt kerese; már a polizeynál is nyomozott, s holnap 8 órakor vár; azt izeni, hogy papirosaidat vidd hozzá. — Én ezeket nem értettem; de eszembe jutott Angiolini, a ki Munkácsen fogva ült velem, s épen ily technával fogattatott el, *hogy láрма nélkül fogattassék el*. Képzeled, barátom, mint aludtam egész éjjel, noha tisztának vétlennek érzém magam. Smás nap úgy esókoltam meg feleségemet és gyermekemet, hogy az az utolsó esók, melyet nekik adhatok ez életben, de nekik nem szólottam. Rettegve mentem be a városba. A Heerengassenben, a Lichtenstein háznál úgy valék, mintha a chaffotot láttam volna magam előtt. Kérdem a kapust, itt lakik-e? — Itt. — Austriacus, vagy nem? — Bavarus. — Ekkor éledni kezdtem, s magamat mindenre elszárván, bejelentetém magamat. Cselédje megmondá, kérdésekre, hogy nem Excellenz. — Sic haben befohlen, Herr Graf, dass ich erscheine. — A. Sic nehmen

Copicen. — Én. Was für Copicen? A. Was Ihnen vorgelegt werden wird. — Én, nem értve a grófot: Copicen nicht, aber Autographicen ja; wenn sie meine Sammlung bereichern können. A. ezt ismét ő nem értette; végre küldte, hogy ő a congresszre akar beadni holmi írást, a királya nevében; nem kap írórt; a polizeyra küldte, s ott neki engem projectáltak, mert én szép-író vagyok. — A polizey megtévedte a neki beadott hírből mondanám, s a szép-íríst bizonyosan nem azon értelemben vette a melyben az neki hírvél adatott; mert az stylistikai és nem kalligraphiai értelemben küldetett be neki; a copizálás nekem nem kenyerem, mert én holnap itt hagyom ezt a várost, s kedves honomba térek, Magyarországra. — A szegény gróf megkövetett megbántó antragjáért, s felpanaszolá, hogy a polizey őtet miként játszodtatja már néhány nap óta. — Barátom, Batsányit épen így ejték kelepezébe. Hihető, a polizey tudta hogy az a congresszi nóta a mi udvarunknak nem lehet kedves. — Én olyan nagy örömmel ballagesáltam haza felé, a milyennel oda mentem.

A polizey ismétére még egyet. Szállásom a Salesius szent Ferencz szüzeinek klastromjokban volt; mert ezeknek két udvarok van; az egyik a szüzeké, a másik a plebánusé, kertészé, majorosé. Itt két kiadni való szállás van. Egy partie öt szobából áll; én itt valék. Emigráns generális gróf Bussy is itt vala a másik szállásban. April 26-dikán reggel, midőn öltözéink, nyílik az ajtó, s bejő Bussyné, szül. b. Lusinszky assz. — Úram, a férjem ebédre hív mára, minthogy tegnap érkeztetek, és így még nem tehettetek rendelést főzetésről. A gróf délután a városba megyen, s beszél a mely interesszán ismeretséget kötött. — Az istenért, uram, felelének neki, il étoit enfermé stb. — C'est un homme bien instruit, mondá Bussy. — Oh igen, felele neki ez a valaki, igen szépen ír magyarul, s most nagy pere van a puristákkal. — Néhány nap múlva Bussy és Bussyné meglátogatják a feleségemet, s a generál elmondá neki, hogy mit halla rólam. Mais, Madame, Votre mari étoit enfermé. Oui Mons. le comte, felele ez, et il en est fier csak gondold el — car tout le monde sait qu'il étoit innocent. — Csaknem megpukkantam nevettemben. Bussy ismét ebédre hitt. Mon Général, mondanám, te már tu-

dósítva vagy szerencsétlenségem felől; engedd hadd kérdehesselek: él-e Fiorella? Nem ismersz-e egy gróf Rossyt a kit én a Condé seregénél 1800 mint orosz közembert lettem? Elbeszélém neki, hogy ez a Rossy általam kérette Fiorellát, hogy neki szerezzen engedelmet a haza-menetelre. Ezen nagyon megharagudt Bussy, és ha ott lett volna Rossy, kész lett volna kardra hívni, hogy oly honba vágyott, ahol nem Bourbon uralkodik; mert neki a hazája nélkül nem is hazája. — A francia urbanitás nem engedte neki hogy velem szerencsétlenségem felől szóljon.

Győrhöz közelítvén, nagy vágyás szálla meg Tétre mennem, hogy Horvát Andrást, a plebánust, láthassam, mert ezt nagylelkű írónak mutatja Zircze. Innen Pápara s Zirczre fogtam volna venni útamat, itt az apátot Dréta Antalt látni, ott pedig Pápay Sámuel; de rettegtem Takácsot, a ki ezimborákat csinál ellenem. Azonban jónak láttam elalattatni eszemet, s csak szívemet követni, s máj. 8-dikán Téten valék, s Takácsnál láttam. Csakhamar elvezete a plebánushoz, s ez vacsorára kísért Takácshoz. Szintoly szeretetreméltó ember mint a mely lelkes író. Pápay és Dréta nem valának Páparán és Zirczen, s így jónak láttam visszatérni Győrbe. Téten utam azon ház előtt vive el, ahol Kisfaludy született, mert ő itt születék, és nem Kámon, amint eddig hittem volt. Atyja még most is itt él. De nekem ez a sövénynyel bekerített, esátés fedelű ház tiszteletesb mint Gödöllő. — Takácsossal perleánk, de úgy amint perleni illik.

Pestről május 14-kén pünkösöd első napján indultam ki. Már kocsiba kellett volna ülnöm, midőn Vitkovics hírt adta, hogy Pápay Sámuel itt van. Láttam őtet is; kikésért Vitkovicsossal a hatvani-kapu lineájáig. Akkor nap Laffertnél haltam, s megszerettem feleségét. Máj. 15-dikét Rádaynál töltém, s 17—20. máj. Törtelen mulaték a Vida és Helmeczy társaságában. 20—24-ig Györgyén b. Prónay Simonnál, 25. Jászberényben, 27—30-dikig Zsolezán. Itt a generál és én sokat perleánk a neologismus dolgában, de abba hagytam, mert a generál minden tudományja s sok tapasztalásai mellett nem az a ki okainnak helyt adhasson. — Ez vala históriája utazásomnak. Bár kedvedet tölthettem volna vele. De íráson

mutatja mely sietve írást, mert nincs időm. Most következnek kéréseim: méltóztassál azokat teljesíteni.

Első kérésem, édes barátom, az, hogy az itt menő képet add által az öreg Dónátnak Pesten *Herrngasse bei den drei Mohren*, azon szobákban, hol te egykor a kedves Koppival laktál. Imhol hozzá a levél is. Ennek a tiszteletet érdemlő embernek a felesége leánya herezeg Lichtenstein Károlynak, ki a duellumban hala meg 1795. Bány ezzel úgy, ahogy születése is, érdeme is kívánja. Ez nekem igen kedves barátném, mint az ura kedves barátom. Bár vagy ezzel, vagy Kreutzingerrel Bécsben, olajra festetnéd magadat, kéz nélkül ugyan, de mégis életnagyságban. Kivált Kreutzinger gyönyörű és jól eltalált képet fog dolgozni, s olyat, mely hozzád méltó lesz. A te erszényed elbírnja, hogy ötöt fizess. Talán 12 arany lesz az ára. Szállását a képzőmesterségek akademiájában a kapustól megtudod. Johannes és Szent Anna utcáján a karinthiaiból behajolva. Kérlek, barátom, tedd ezt az áldozatot, nem nekem, hanem gyermekeidnek, kik atyjoknak képét bírni fogják. Én azt olajban fogom copíroztatni magamnak.

Második kérésem az, hogy özvegy Gerstnernek, auf der Wieden N° 449 adasd meg ezt a levelet és pecsétet, s méltóztassál kifizetni, s a pecsétet elhozni. Talán 20 forint lesz az ára. Nagy szükségem van rá. Ide zárom a húsz forintot.

Harmadik és legfőbb kérésem az, hogy ezen levelemet megvívó emberem által írd meg, Újhelynek veszed-e útadat Pest felé, vagy Kassának, és mely nap lészesz Újhelyben, mely nap Kassán. Én ehhez alkalmaztatom magamat Ossziánommal. Tudnillik ezt nekem Trattnerhez kell küldenem, postán, ha alkalm. nem léssen. Ez franko talán 25 frtot is tenne; azt pedig jó most megkímélni. Ha Újhelynek veszed útadat, a patikáriusnál lesz a csomócska; ha Kassának még, küldj be Tornyo-Némethiben özvegy Komáromi Lajosné asszonyhoz, s azon nap a melyben nekem arra vagy erre meneteledet tudtomra adod, Osszián bizonyosan ott fog várni. Cselekedd ezt, édes barátom, és add által Trattnernek, kivel azért is jó lesz szólanod, hogy az általam oly sokszor sürgetett exemplárjaid eránt bizonyost tudbass.

Hordjon a jó szerencse menett és jövett, s adjon neked

sok örömet, sok hasznot, mint nekem adott útamban. — A mélt. grófné kezét csókolom, jelentsd feleségemnek is tiszteletét. Ha házas valaha el fog fogadni, öröme lesz a napnak.

örök tisztelőd
Kazinczy Ferencz.

Halljad mintjövök öszve Tichyvel. — Egy nap bosszankodva jöttem a Haupt-Mauth rhadamantusi ábrázatai közzül, s amint a landstrasseni kapu felé közelíték, rá ismertem prof. Tichy úrra; de úgy hogy kétségem volt, ha az ő-e? — Mint szólítsam meg? Egy magyar paraszt belénk ötlött. Hol lakik kend, kedves földi, s mit csinál itt ezek közt a ronda németek közt? A magyar felel, s Tichy elnevette magát, hogy a magyar mint örül, ha magyart lát. Um Vergebung, haben Sie nicht in Kaschau gelebt? — Ja. — Sind Sie nicht der gewesene Prof. Tichy? — Ja. — Und ich bin K. — Ach Hr. von K. Sie waren ein blühender Jüngling und sind ein alter Mann. — Das sind sie nicht, H. v. T., kaum sieht man Ihnen eine Veränderung an. Ekkor beszélé, hogy felesége van, gyermeke nincs, hogy a Landstrasse utcán lakik, hogy 500 frt pensiót von egy herezegi háztól, melyben két úrfit philosophiára tanított; most más herezeget tanít. Minden holnapban két leczkét ad neki, melynek mindenikéért 40 ftot kap. és így két leczke 80 frt. — S mit ér az oly philosophiai leczkezés? kérdém. Tudakozá, él-e ipam? mikor holt meg? ki Kassán a director? Tansics hol van? Én házas vagyok-e? vannak-e gyermekeim? s elválánk. Azt mondá, hogy a más világban, jobb világban akadunk egymásra. Elakarám magamat nevetni, de megtartóztatám a nevetést. Sie glauben also nicht, dass wir uns wiedersehen werden? — Nicht unmöglich, mondám, de én azt nem tudhatom; hogy a lélek el nem vész, mint semmi nem, a mi volt és van, azt tudom. Ich bin davon gewiss versichert, mondá, s sok szerencsét kívántam neki hitéhez magamban.

Július 11-dikén Szent-Miklössy Aloyzt láttam Patakon. Felkeresett, s kért hogy Vay Józsefet kérjem, hogy vegye maga mellé patvariára. Ezt megtettem, s megnyertem, de

csak téiben veheti oda. Derék ifju, szerettem eddig is. Auxit praesentia famam, mint Helmeeczynél.

CXI.

Szóphalom, júl. 15-d. 1815.

Edes barátom!

Újra megolvastam leveledet s csak most értém meg a *sánta örögöl* illető sort; eddig nem tudtam megérteni, mire ezélsasz. Amint egy nap az Akademic der bildenden Künstéből kijönnék, meglátok általellenben az akademiával egy pompás palotát, és előtte egy ezífra kapust. Épen mellette mentem el egy faragóval, s kérdém a kapust: Wer wohnt hier? — Fürst Talleyrand, felele. Megszeppentem, mert csak ezt tudakozni is gyanús lehetett volna valamely sekrestyés ember fülének, s minden szó nélkül tovább menék. Ebből áll az egész dolog.

Ajánlom a Trattnerhez és Dónátnéhez szóló leveleimet, s még egyszer kérlek, festettesd magadat, s ha lehet Kreutzingerrel Bécsben. Trattnert ha meglátogatod, velin exemplarjaid iránt is vehetsz világosítást. Minthogy ez a csomó nyomtatás alá való, veszedelmes az odavivést akárkire bízni. Tudom hogy az odamenetel alkalmatlan; de nyelvünknek s literatúránknak tészesz vele szolgálatot. — Gerstnerné igen szépen metsz peccéteket, s talán magadnak is lesz szükséged reá. Adresszen után könnyen reá találsz házára. Ha a 20 forint elég nem lesz, kérlek pótolod ki; de megkérde előbb hogy a pénzt neki adod, mi kell érte, mert meglehet, hogy a munka kevesebb árú lesz. Csak elhozd a peccéteket. Tudasd szállásodat vele, s oda viszi.

Batsányiné azt beszéle ndv. ágens Vitéznek, hogy férjének nagy reménye van a hazajövetelre. Botlását, vétékét, ha

nem tudom mennyi hűség és szolgálat által tette is jóvá, neki bátorságot nem igen ígér. Ennek képét most metszette Füger után John; de alig lehet reá ismerni; annyira van idealizálva.

Élj szerencsésen, kedves barátom! Útad legyen hasznos és gyönyörrel rakott.

CXII.

Szent Mihály, le. 28. de Juillet, 1815.

Monsieur!

Je suis bien fachée, de devoir Vous annoncer, que Vos paquets pour Pest, que vous avéz envoiés à mon mari, sont arrivés trop tard. Pips est parti le 18, et vos ordres ne me parvinrent qu'avant hier par notre juif d'Olysó, où ils étaient depuis quelques jours. Si vous les aviez envoiés directement ici, où nous passerons tout l'été et l'automne, mon mari les eut reçus, et eut pu finir tout selon vos desirs.

Maintenant je Vous prie, Monsieur, de me mander, ce que Vous voulez que je fasse avec vos paquets; je me ferais un plaisir extrême de Vous servir, mais je ne le puis en cette occasion, ne sachant aucune personne sûre pour Pest ou Vienne. Je crois que Vous trouveriez plus facilement une occasion, il serait donc mieux, de les faire chercher par un homme de confiance, chaque retard pouvant Vous être désagréable ou nuisible. En tout cas, j'attens Vos ordres, et Vous prie, Monsieur, d'être convaincu que je suis bien mortifiée de ne pouvoir Vous prouver en cette occasion une petite partie de l'estime parfaite, avec laquelle j'ai l'honneur d'être

Votre très humble servante
Eleonore Desöffy, née C. Sztáray.

Je Vous prie de faire mes compliments a Mme Votre épouse. Mon mari ne reviendra, que vers le 20 d'auguste, ou plus tard.

CXIII.

Drága kedves barátom!

Hogy esett, hogy nem, nem tudom, de a te pakétomod Széphalomról Olysóra, s onnan tegnap ide útaza, hogy engemet, a ki tegnap érkezék vissza, itten elvárjon. Írt neked feleségem már két hét előtt, de nem jöve még eddig a felelet.

Nem tudván hogy mitévő legyek, és nem akadván alkalmatosságom a melyre bízlassam meghagyásodat, nem marad egyéb hátra pakétomodnak visszaküldésénél; hogy azonban annyiba-mennyibe vigasztaljalak, régi kívánságod szerint portrémet küldöm meg néked. Azt mondják, hogy lágy, finom az eset, és hogy a szemcim el vannak találva, de se az ajakam, se az állam, hogy szélesen festette arczomat, hogy nem elegendő hosszúkás, végtére, hogy kalmárképüvé csinála, felette szépíteni akarván. Kaergling, ha nem hibázom (mert ha nem olasz név valamely festőé, nehezen tartom meg) vala képem írója, legnehezebben esett, hogy négy ízben és mindenkor másodfél óráig szinte csak rá kelle merőn tekintenem; nem tudom, hogy hibázhatta elkedvetlenségemet ajakom körül, és hogy rakhata oda mosolygást komolyság helyébe, de a kópírók szabad emberek, és amikor tetszik nekik, nevetetnek is bennünket.

Az utazásomról másszor. Rám torlódtak a sok foglalatosságok; ha szeretnék panasolni sokat mondhatnék Désy Mihályról, és egyáltalában hazánk bírairól. A nevetségig megy igazságtalanságok, és ha ez több becsületet tenne szíveknek mintsem térszen, lehetetlen volna nem kaczagni eszek járásán. A mi consiliáriusunk Szemere úr nem térszen ugyan rossz ítéletet az én ügyemben, de ő semmiféle velőst se térszen. Egész Európában scandalum hogy nálunk három kifogás van törvényesen megengedve, — de a mi drága kedves

v. ispánunk ellenem és az én káromra négyet is már megengede. Míg csupán csak eszem, de pénzem nem vala, alkalmasint természetesen találtam ezt e procedúrát; de már most, hogy az is kezd lenni, meg nem foghatom, hogy mért halasztja az igazságnak kiszolgáltatását az olyan ember eránt, a ki nem szokott kérni igazságtalanságot, és a kinek módja lesz benne, hogy ezután ne szenvedje. Cette pauvre patric est pleine d'âmes de boue. Ha a nemjó emberek megronthatnák tiszta lelkemet, már régen hozzájuk hasonlónak kellett volna válnom, és akkor megmutattam volna eszemmel (a mely az isten ajándéka) hogy milyen helyezettetésben állanának hozzám.

Ugyan miért van oly kevés nemeslelkű ember a hazában mint Te p. o. és Péchy Imre? Hogy hatalmazhatnak el a kis indulatoeskák annyi egyébaránt jó fejű embereken?

Örvendek tiszta szívekből, hogy a politia körme közé nem kerültél, ezek vagy széttépik, vagy eldugják az embert. Hogy esik az, hogy minden politia mellett annyi a tolvaj, annyi a gazember, és hogy az emberséges embernek is annyira kell tartani amazoktól, mint magától a politiatól?

Vale deliciae meae.

Sz. Mihályt 21-d. August. 1815.

hív Jóskád.

CXIV.

Széphalom, aug. 23-d. 1815.

Nagylelkű barátom!

A sok eső és az összetódult mezei munka annyira elfogtak, hogy ámbár a mélt. grófné levelét ez előtt épen tíz nap előtt vevém — (mert Tokajból Tályára kerül a levél és ott harmad vagy negyed napot múlat) — eddig nyakabomért nem küldhettem, de holnap bizonyosan fogott volna emberem

érette indulni, ha a te megelőzni mindég szerető jószágod az odaküldést szükségtelemmé nem tette volna. Fogadd el érte a legszívesebb hálat, és add által egy részét a mélt. grófnénak, kimentvén a tiszteletlenség gyanujától, mely reám innen háramolhatna. Pirúlnék tiszteletlen hallgatásom miatt, ha azért magannak számot nem tudnék adni. Én a ki kevés ember ura vagyok, nem tehetem a mit Ti, édes barátom.

Mit mondjak a szeretetre legméltóbb ember képeinek köszönetéül? Hallgatok; inkább semmit mint keveset. Légyen az még gyermekeimnek is örök kevélysége. Midőn Fion-Ghal meggyőzte a via dalokban azokat a kikkel küzdött, ezek mind azt óhajtották, hogy báresak őket magoknál láthatnák valaha, hogy gyermekeikazzal dísekedhessenek, hogy azok a falak látták az akkori Napoleont, s álmélkodó tisztelettel állhassanak meg fegyvere előtt, melyet, a szokás szerént, ottlétének emlékezetére ott hagyott volna.

Ha veled lehetnék, azt tudakoznám, mi lesz a világból? mit ígérnek a jobb fejek ott ahol jártál? Június 18-dika eldönté a sorsot az ellen a rettegett ember ellen, s adná Isten hogy a vérontásoknak, de nem csak a vérontásoknak, hanem mindannak a mi ennek hasonlója, vége lehetne. Én nem értem a mit az újságokból olvasok, csak azt értem hogy örvendek, hogy sem XVIII. Lajos, sem még inkább Napoleon nem vagyok, s Ferencz és Sándor és Wilhelm csak 24 csendes óráig szeretnék lenni. Mit tuda annyira kapni Napoleon a koronán, holott látta, hogy a nép nagyjai a veres sípkán kaptak, azt én nem értem. Noha értem azt, hogy az a veres sípka elébbtöbb veres színbe keverte volna be a hazát. Háttha ő a koronán azért kapa, mert feleségét és gyermekét akarta visszakapni? Amyi bizonyos, hogy ritkán látott az emberiség, vagy talán sohasem, szerencsésebb és szerencsétlenebb embert mint ő, s meglehet, hogy sem nem nagyobb, sem kisebbet. De én ezt nem csak nem tudom, de nem is gyanítom.

Ósziánomnak fele nyomtatva van, de még belőle egy sort sem láttam nyomtatva. E héten várom Pestről exempláridat. Trattnernek írtam hogy küldje Ha küldi, venni fogod.

Kijött egy *Anti-Mondolat* is. Azt is most várom; nem láttam, nem ismerem. Félek hogy bohóság lesz.

Magam elkezdék prof. Beregszászi ellen egy philologiai értekezést, de Szemere elvitte a B. irását, és így nem dolgozhatom. Ezt nem mint újságot, hanem mint igazításaidat váró kérést fogod látni, minckelötte sajtó alá megyen. Illő hogy azok, a kik azt sem tudják, miről van szó, értsék, mi hasonlít meg bennünket.

Te Dési Mihály ellen panaszkodol. Én ötöt jó embernek hittem. De tudok már annyit, hogy a jó ember is sokféle, tudniillik, igazán jó ember és formális gazember a jó ember színe alatt. Ezeknek számokba a jó embernek hitt Désit nem számlálom, de ha tőle jó egy hír, úgy azt látom, hogy a jónak szeretete ötöt is nem jóvá akarja tenni. — Nem régen hallám, hogy te a kálvinistákat üldözöd. Ez annyi mintha engem vádolnának hogy én a pápistákat, holott nekünk ez és az mindegy. Születés vétke, ha vétke, hogy ez nem amaz, s az nem emez. De most a vallás gyűlölsége ismét szokásba akarja magát ejteni, s isten tudja mit akar. Én soha pártosa nem leszek, ha egymást fojtogatják is. — A mi percünk folyása rettenetes. 1806. egy gazember asztalos engem vexála a kegyetlenségig. Nem vala más módom ellene, hanem ki nem fizetni 80 forint bankóját, holott 400-nt két holnap alatt a munka megtevése előtt lefizettem — hanemha *à la Rolly* levonattam s megvágattam volna. Az asztalosezélh kikülde két deputátust, s én eleikbe tettem bántásaimat, azaz a criminális és mintegy bosszantásul tett munkát. Megismerték hogy szenvedhetetlen, s hallván, hogy mihelyt meg lesz igazítva, mindjárt az utolsó fillérig kifizetem az alkudott summát: — „Uram, nem adnál róla írást?” — Szívesen, s adtam írást. Bár vettem volna is tőlök hasonlót! Az asztalosok megvitték a ezéhek a hírt, s paranesolták az asztalosnak, hogy jöjjon s hibáját igazítsa. Ez azt nem tette, hanem ellenem auszugális pert kezdé, mely közel jár gyalázatjára nézve a fiscális actióhoz. Magam allegáltam; az első allegátióban a meritumba boesátkoztam, és submitáltam. — A bíró, a kít ezen allegátióban a munka megtekintésére invitáltam, noha azért is condescendálhatott volna a per, mert a munka Szép-

halmon Abaujban vala, a bíró és per Zemplénben, deliberál mindjárt akkor, hogy pro juramento purgatorio terminum praefigi. — Rettenetes! mondtam, hogy én az esküvést nem rettegem; de az esküvés azt hitethetné el azokkal a kik a rágalmazásnak hitelt adni akarnak, hogy én becsületemet s 80 bankó forintot egy hamis esküvéssel akarok salválni; azért kérem, hogy maga tekintse meg az előmutatható hibát. Minden allegatióm submissio is volt, egyet kivéven — magam sürgettem sokszor a dolgozást, s bebizonyítottam, hogy én alperes, valamikor az actor dolgozott, nyomban feleltem, a felperes három esztendeig is hevert, s most, azalatt míg Bécsben járok, convineál Tomsics István 238 v. forintban. Befizettem, s nem merem appellálni sedriára, rettegvén, hogy a magistrátus (corvus corvo oculus) a Tomsics becsületét elébe teszi az én ártatlanságomnak. — Én bohó! a ki 56-ik esztendőmben tanulom meg, hogy nem igaz az, hogy az igaznak, tisztának triumphálni kell! — Barátom, ha citálnak, fizess mindjárt. Úgy kevesebbet vesztesz.

Élj szerencsésen kedves barátom. Várom hővebb leveledet. Vigasztalj meg óhajtott hírekkel. A mélt. grófné kezeit csókolom, s alázatosan köszönöm kegyességét, hogy dolgaim s megtévedésem felől tudósítani méltóztatott.

Gróf Eszterházy József azt kérdé tőlem Bécsben, kit óhajtok substitutus vicispánnak. — Én úgy hiszem, hogy Excad a maga szeretett vármegyéjét, most midőn szabad kezét ad a történet, oly emberrel ajándékozza meg, a kit minden szeret, s a kinek lelke keze tiszta, mondtam. Túl vagyunk azon, felele, hogy az impostúrákat vindicálhassuk, ha nyilvánosságok is. Én hallgattam.

CXV.

Drága kedves barátom!

Gyanítá feleségem, hogy valamely akadálynak kellett okozni válaszd elmaradását; soha sem mert volna neheztelni, ha felelhetnél volna is, hogy nem feleltél; annál nagyobb hálával veszi neheztelésétől való tartásodat, és annál jobban becsül is szeret is. Én kimondhatatlanul sajnálom, hogy neked nem szolgálhattam, de nehéz akár másra, akár postáinkra, kivált irásokat bízni. Én egykor hét hét alatt kaptam levelet Amerikából, Sátor Újhelyből pedig a negyedik hónapnak a végén; szerencse hogy nem volt más a levélben, hanem csak az, hogy menjek Bécsbe egy-két főhajtást esmálni és örvendezni a leipzig-i ütközetben; de én itthon örültem. Azonban jobb mégis vagy később, vagy épen nem kapni a leveleket, hogysen úgy járni mint a sógorom Sztáray Albert. Ő azt felelte a még akkor nem consiliárius Szemere v. ispánnak, hogy a legnagyobb szerencsésének fogná tartani, ha a tettes nemes vgyének valamely hasznos tárgyban szolgálhatandna, de hogy a ceremonialis biztosságot mély tisztelettel köszöni. Szemere úr a levelet a főispánnak küldötte el. Ő excellentiája pedig azt Bécsben szerteszélyel mutogatá.

Annak hogy én a reformátusok üldözöje vagyok, nincs jobb tanubizonyosága annál, hogy 1 $\frac{1}{2}$ esztendő alatt 150 köből életnél többet osztogattam ki taxásaim közt, a kik 24-et kivéven mind reformátusok; hogy a sz. mihályi ekklézsiának és oskoláknak, a kiknek a nagyapám idejében két telek vala szárvá, négy egész telket mérettettem ki; hogy végtére azt a fundust, a melyet az uraság híre nélkül oskolának elfoglalt a tanács, még a religionális articulus előtt, az oskolánál meghagytam. Sz. Mihály, míg az egész familiám bírta, árendába vala a lakosoknál 6000 ftért esztendőnként; ennek a familiára nézve káros árendának senki sem vette hasznát egynéhány előkelőbb lakosoknál, és némely közel lakó vegye tisztjeinél. Az idők változtak, én nem vagyok olyan tehető mint a

nagyapám gróf Dessewffy Sámuel, Sáros vgyének főispánja; négy gyermekeim vannak. Az árendális esztendőket elteltek; László Márton, reformátust, fogadtam szántszándékkal tisztartónak; ez a lakosokat ellenem és engemet a lakosok ellen ingerlé, a magistratuálisokat traktálta, az olygarehiát itt meggyökerezett, az odiosmot mind rám, a graciosmot pedig mind magára ruházta; végtére árendásom akart lenni, és kezemből a jószágok kifacsarni. Nem akarván a jó ollyói vizet, levegőt, szép borkeket és völgyeket elhagyni, báró V.... Ferenczet, édesanyám testvérét, tevém helybeli plenipotentiá-rinsomnak, azt gondolván, hogy a városi élet viszontagságainak emlékezte becsültetni fogja vele unokája szívességét, és hogy anyert tisztességes hajlékban, véréhez való szeretete, és talán hálalatosága is, igazgattatni fogja tapasztalatlanságát. Az egész világ csudálkozott rajtam, minden ember ósárlott, de én jól érezvén, hogy ezen lépést inkább őmiatta, hogysen magam miatt tettem, nyugodt elmével valék, és nemes lelki-eszmérettel csak nevettem azon embereknek fonák ítéleteiket, a kik mindenben esupán csak önmön hasznokat vévén ezélül, azt más emberek javával ritkán szokták összeegyesíteni. Azonban h. V.... mindenről elfelejtkezvén, kivévén arról, hogy unokája vagyok, a legjobb szívvel ugyan, de egyenesen akaratom ellen, olyan visszás és meghomlott ideákon folytatta gazdaságomat, hogy gyengesége és fonák kombinációi, ha azoknak jó móddal végét nem szakasztottam volna, a számosabb lakosoknak minden haszna nélkül, az ide való olygarehiának és körüllevő irigységnek pedig öröme, eddig engemet gyermekeimmel együtt egészen megrontottak volna. Nem volt egyéb hátra, hanem hogy magam ragadjam meg a kormányt, és a szélvázok ellen igazgassam hajómat. Ambar már jobb esztendőket is értem Sz.-Mihályon mint akár a tavalyi, akár az ez idei, mégis úgy áldották meg az egék igyekezeteimet és fáradságomat, hogy nem csak hogy legnagyobb része adósságomnak ez idén ki lesz fizetve, hanem hogy a szegényebb, számosabb és annyi esztendőből fogva elnyomatott lakosok is egészen felveszik magokat, és hogy egyetlenegy zsellér sem lesz Sz. Mihályon, a ki nem fog szánthatni és vethetni. De persze a helység olygarehái és a szomszéd Dada

ozt nem szereti, et hinc illae lacrymae. Ugyan gondolod-e, hogy meg nem köveznének, ha a törvényen csak egy tapodtnyit is túl mennék, vagy től mentem volna? Nincs egy szó is ezen egész előadásban, a melyet legalább 10 okvetlen példákkal nem tudnék bebizonyítani. Ugyan nem esmernek engem azok, a kik nem tudják, hogy a jó és nemes ezéljaimnak tett gátok erőmet és tehetségemet csak nevelik és kettőztetik — győzedelmeskedni fogok akármit tegyenek. Dési v. ispán úr már három ízben a legnagyobb fölajtások mellett is rám nézve világos igazságtalanságot követelt; én megboosátok nekik, és nem fogok bosszút állani, de megmutatom, hogy állhatnék. A sz. mihályi földesúr nagy úr Szaboles vármegyében, kivált in praesenti justa animorum dispositione; de én nem fogok élni superioritással; azt csak akkor szoktam imitatni egy kevéssé, amikor már másképen nem boldogíthatok sohasem fordítottam valakinek kárára, és nem kívánok egyéb bosszút, hanem csak hogy a magam mérséklése által másképen eselekedvén, mint ahogy eselekedhetnék, a nem érdemlett el-lenségeimnek velem való összehasonlítása mellett mind az ő, mind a magam lelke előtt ne alacsonyíttassam. Nem üdözök semmi vallást, legkevésbbet pedig a tiédet, a ki egyszerűs mind taxásaim vallása, és a mely a philosophusi ember tekintetét jobban kiállja mint akármelyik más a keresztényi vallások között, ambar még ez is elég messze eszen a centrumtól. Azt mondta pedig istenben boldogult Lőrincz László, hogy mind egy, akár egy hüvelyknyíre, akár egy arasznyírelőj a középponthoz, ha belé nem találtál. A gyermekeim informátora sem pápista, de igen derék ember. Ugyan hittük volna-e valaha, vagy én vagy nevelöm Koppy, hogy engemet a reformátusok üldözöjének hírléljenek? Azt meg kell vallanom, hogy köztetek in genere több vallásbeli tekinteteket tapasztalok mint köztünk; de az természetes, non habetis perfectae aequalis nobiscum libertatem religioso-civilem, és így szükséges, hogy az elnyomatásnak félelme politikából is buzgóságot szüljön nálatok és bennetek. Azt is meg kell vallanom, hogy nem igen dicsérhetem, amidőn exámenkor azt hallom a 7 esztendősi fiútól Szent-Mihályon, hogy az élesapjának csak akkor kell engedelmeskedni mikor az jó t

parancsol. Az 7 esztendősi fiút nem szeretem legalább 20 esztendősi apja, és annak, hogy mi jó és rossz, bírójává tétetni. Az engedelmesség nem ellenkezik a szabadsággal; la liberté individuelle dans la société civile est le pouvoir de faire ce que les loix ne defendent pas, soit que ces loix soient bonnes, soit qu'elles soient mauvaises; másképp anarchia van.

Napoleon bukását, amint tudod, mind előreláttam, mind kívántam, kívánt amint votumot adott a katonáknak és a petitionis just körülnyírálta, és a fogafehérét kimutatta, hogy ha győzni talál, elkergeti újra magától az igaz szabadság kívánóit, a kikre szorult vala. De azt nem gondoltam, hogy egy ütközet véget vessen neki, és nem is óhajtottam; azt akartam volna, hogy ha már háborúra kellett kerülni a dolognak, meggyőződjön, de nehezen. A francziáknak megbomlott az eszek, hogy kezekben lévén, úgy nem bántak vele mint záloggal, hogy t. i. magok által nem adták Angliának még az első ütközet előtt, de úgy, hogy személye bátorságát a coalizátusok mindnyájan garantírozzák, azzal együtt, hogy a francziák magoknak fejedelmet választhassanak, et per solum novum mutuum pactum cum solo novo principe constitutionis, szintúgy a coalizátusok kezessége alatt, meghatározasson, azaz hogy a coalizátusok azt garantírozzák a mire az új király és a nemzet rá fog állani. Én azt gondoltam, hogy csupán csak politikából állottak oly hevesen Bonaparte mellé, hogy az alcátusoknak a francziákra nézve kedvező declaratiójokat provocálják, és hogy így elkészülvén és az egész nemzetet organizálván, az első ütközet előtt fogják azt escelekedni a mit mondtam; de megesalatkoztam, és megvallom, hogy malus genius vitte a francziákat. Azonban úgy vélekedtem, hogy nem fog újra megnyíraltatni Franciaország, és ha még ezután sem talál ott csendesség lenni, mégis az orléánsi herezeg lesz utóljára a francziák királya. Mert nem volna sem nagyobb, sem veszedelmesebb inconsequentia a szövetségesek részéről, mint Napoleon fiát a trónusra tenni. Formosus ille puer citius aut tardius manibus est sacratus. De sohasem felejtí el Franciaország is azon károkat és azon megalacsonyítást, a melyet egy részről Napoleonnak, más részről pedig az ausztriai háznak köszönhet. Így múlt el a

világ nagy és hosszantartó komédiája, valamint a cruciata expeditiók vagy a reformatio, de sok jó maradt amazokból, és ebből is maradni fog, és amint mondám, nem fog eltemtetni az emberi nemzet szabadsága, míg Amerikát, Angliát és Francia-, meg Német és Magyarországot a világ mappáján fogjuk keresgélhetni. —

Trattner ide ada egynéhány esomót munkáidból; most köttetem. Én olyan vagyok mint az Orbán lelke, mindég utaznom kell, egynéhány nap múlva Kassának Olysóra kell mennem, és ismét Kassának visszajönnöm. Majd írok Olysóról utazásom felől. Az a mit neked ő exeja mondott, felette gyenge főispánt mutat, de tarhattuk-e valaha erősnek a minden módon gyengék és kisdetek körül forgolódót? Ő exeja felette mértékletesen esodáltatja magát. Velem Horátius mondását akarja követtetni:

Nil admirari res est prope sola, Numici,
Unaque quae possit facere et servare beatum.
Vale.

hív Jóskád.

Írám augusztus 25-dikén Sz. Mihályon, 1815.

U. I. Én is szereztem egy vén fejér német kisasszonyt hat nap alatt Bécsben. próbára egy esztendőre gouvernante-nak. Rosszul ejti a francia szót, és talán itt Sz. Mihályon fogja jobban megtanulni ejteni, de egyébaránt mint igen biztos személyt, nem herezegnék, nem grófnék, hanem nevelők és nevelőnek dicsérték. Majd megválí 60 nap múlva. Sept. elején várjuk.

CXVI.

A. Olyson, Sept. 24-d. 1815.

Drága kedves barátom!

Három főtárgya vala bécsi utazásomnak; az egyik hogy nevelő segéd asszonyt hozzak feleségemnek Virginiához, a másik, hogy egy vagy férfiban vagy asszonyban két talen-

tonra találhassak, és hogy így ugyanazon egy személy mind a muzsikára, mind pedig a rajzolásra taníthas a gyermekeimet, ha vagy annak vagy ennek közülök, vagy amarra vagy erre kedve jönne. Szabolcs vármegyében, ahol érdemen felett gondoskodnak rólam, azt hirdették, hogy én hivatalt megyék keresni vagy legalább kutsot hozni, és így engemet vágyakodó hazafinak elhíresítének, amidőn atyai kötelességemben eljártam. A harmadik ezélon pedig az volt, hogy magammal jó eleve oltalmat keressek azok ellen, a kik egy világhosan törvénytelen repositio által elakarják nyomonjussaimat. 1802. és 1807-ben egynéhanyad magammal felette ellentállottam a repositionális törvényeknek. Megmondtam egyenesen az országgyűlésen, hogy ezek a törvények nem rövidítik, amint előadódott, hanem hosszabbítják inkább az igazság útját, mert fenntartván a rendes törvénykezést, a sajátosság jussáról való kérdéseket, egyszersmind a politikai útra igazítják; e nem másra való, mondék, hanem hogy a v. ispánoknak hatalma és a cancellariának jövedelme nevekedjen; remedium est peius malo, és megjövendéltem a SS-nak, hogy megbánja az egész ország ezeket a törvényeket, és hogy sok esetekben többre fog kerülni a repositionális költség mint a repositiónak a substrátuma. De némáknak szólottam, mert többnyire v. ispánok előtt beszéltem. Ha a magyaroknak mostani majd közönséges romlottságok mellett, mely szerint a pallérozottsággal járó majd minden rosszakat kivettünk, anélkül hogy javainak befogadásán elegendőképen törekednénk, azt akarjuk, hogy jó törvények tétessenek az országgyűléseken, független és hivatal nélküli embereket, diurnumok nélkül kell az országgyűlésre küldenünk; csak így fog a köznép kímélődni, rövidülni fog az országgyűlés ideje, és mégis több s jobb dolgok fognak azon végződni, mint eddig, amidőn több gond volt arra, hogy szép szókkal jussainkról beszélgessünk, és azokat olykor terjesszük is, mint hogy karakter vagy állhatatosság által vagy oltalmazzuk, vagy az időhöz képest okos és hasznos törvényeket hozzunk. De már az utazásomra.

Egernek, Pestnek, Pozsonynak vevém útamat. Egerben kanonok báró Szepessy nagy fáradsággal és nagy részt a

maga költségével a bilhiothekát szedi rendbe. Egy nagy könyvet ada előmbé, ahol bé kellett írnom nevémet, és a mely már rakva volt azoknak neveikkel, a kik, amióta ő viseli gondját, e nagy könyvházat meglátogatták. Ezt a kis hiúságot, mely azonban némely beírót is esiklándoztat, meglehet boesátani annyi fáradságnak. A volt egrí püspöknek, gróf EszterházyKárolynak, alyceum fundátorának márvány szobrát fel akarja állíttatni a könyvházban b. Szepessy.Érdemlett haladatosság! mely méltó becsületére szolgál mind a püspöknek mind a kanonoknak.

Kiindulván Egerből, 6 nem régenten felfüggesztetteket láttam az akasztófán; a levegő és az égi madarak már alkalmasint dolgoztak rajtok; többnyire obsitos katonák valának. Sokat elmélkedtem arról, hogy mért vannak Tiszán innen a legtöbb zsványok Borsod és Heves vmegyében, azaz két szomszéd vármegyében, a melyiknek egyike kálvinista a másik pedig pápista vármegye, és csak azt találtam fel, hogy a jó nemzeti nevelés hiányossága az oka. A marhatartó népek-nél nehezebb a jó nevelés, és ahol a hibázik, ott nem lehet Beccaria úr princípiumain menni, akármilyen igazak és az emberiséghez illendők is legyenek.

Gödöllőn megtekintém az új anglus kertet. Az anglus kertek regulátlansága többnyire hasonlít egymáshoz majd mindenütt. Minden anglus kertekben, amelyeket eddig láttam a monarchiánkban, majd mindnyájoknak a bruki a Lajta mellett mintájok (modelljek), és így nincs hogy mit hányjanak szemekre az anglus kertek kedvelői a francezia kertek kedvelőinek. De herezeg Grasalkovich megmutatta, hogy ő Angliában utazott; egészen más formára van az ő anglus kertjében a regulátlanság. Hiszem, hogy ez is csupa követése egy tölem nem ismert, Angliában töle látott kertnek, de meg kell vallani, hogy a vidéknek helyheztetéséhez nagyon alkalmaztatva, és ez a fő dolog egy anglus kertben. Nem lehet ebben Delillel mondani:

Sur la plaine étendue un petit monticule,

Vent être pittoresque et n'est que ridicule.

Pesten csak egy napig mulaték; feleségem unokagyermekénél gróf Waldsteinnénál laktam. Igen szépek a gyerme-

kei, és igen szerencsésen nőnek fel. Az egyik fiának Albertnek nagy a talentuma, de úgy kezdik nevelni mint a többieket, és a grammatikabeli tövisekkel el fogják idegeníteni a tanulástól, vagy lüngelméjét eloltani, — megmondtam nekik. A kis Mária a nagy szent Máriához fog idővel hasonlítani, csak hogy hihetőképén nem fog szűz maradni. Az ifjú gróf Károlyiak rendes fiúk.

Kocsimat Budán hagyám, bérelt kocsival indulték Bécsnek. Esett majd mindennap, és dörgött gyakran az ég. A kis Csálóköznek mentem, hogy útamát rövidítsem; az eső és a vízáradás előntötte mindenütt a mezőket és sok károkat tett mind az életben, mind a szénában. Csakútközben vevém észre, hogy rézkocsiban ülök, a mely belől fával és posztóval vala kibélelve; metállom alatt nem jó járni égháború közben. A Dunára egynéhányszor leesapott a mennykő, azonban nem ért semmi szerencsétlenség, de Sz. Mihályon színt akkor (amint később megírta feleségem) 4 házba vert be a mennykő, anélkül hogy gyújtott volna. Azonban megölt 4 embert nem messze az ulvarontól, és hogy az ég is részrehajlatlannak mutassa magát, egy pár reformátust és egy pár katolikus embert persze a más világra.

Bécsben hét napig mulatók. A Magyar Koronánál valék szállva; magamat és feleségemet, meg gyermekeimet egynéhány esztendőkre felruháztam; jobb lett volna ugyan, ha ez e pénz az országban maradt volna, de amit az ember a mi kereskedőinktől vesz, az úgy is többnyire Bécsből jön, és úgy fizettetik magokat a portékáknakaljáért mesterembereink, azonban olyan képtelen drágák és olyan rosszul dolgoznak, hogy valóságos gazdaság Bécsbe menni és esináltatni valamit, mert többet nyer az ember a vett portékán és a munkán, mint amennyit az úti költséggel és a bécsi mulatással vesz. Nem lesznek jó mesterembereink se kézműveink, míg privátus

nagy uraink nem fogják a telet városainkban, a nyarat pedig jószágaikon tölteni a hazában.

Ellárvátván, hogy nevelő segédasszonyra lenne szükségem, felette sokan ajánlottak magokat, mindenféle szabásúak, de többnyire grabeni nyumphák, és az első tekintetre meg lehetett a csinos férgeket ismerni. Nagy bajjal és sok szójjeljárkálás után a bátyám fiai nevelője prof. Konopasek úr ajánla egy 18 esztendősi leányt jó házból, a ki már egy helyütt 10 esztendőt tölte, és a kire bizvást lehet bízni a leányomat feleségem távollétében is. Németországi, a francia szót rosszul ejti; de a tekintete tisztességes, a híre sértetlen, és így, mert a francia közmondás szerint: le mieux est l'ennemi du bon, megegyezék vele egy próbaesztendőre; máholnap fog megérkezni. — Muzsikust és rajzolókat egyszeremind nem leltem, de megtettem a rendelést hogy kadjak. Meglátogattam Lányit, kedves barátomat Czirákyt. A főispánunk nálatok volt. Fáy keresém, de otthon nem leltem. Egy jó ágenst fogadtam. Az úszás iskoláját megtekintém, és gyönyörűséggel láttam milyen jól úsznak a bátyám fiai. Amint nevelőjök mondja, 16 tudományt tanultak, de nekem az úszáslegjobban tetszett. Mit tanultak legyen, nem mondhatom, mert a nevelőjök felel helyettök mindenkor. Adja Isten, hogy azokban is előmentek volna, melyeket nálunk szükség tudni. A legidősb igen szép fiú, és igen megállapodott viseletű. A közbelső tréffás, nyájas, viezkádozó elméjű. szépen veri a klavikordiumot. A legifjabb pedig (gr. Dessewffy Ferencz successora a keresettekben: acquisitumokban) igen jó és értelmes fiú; szerenczés választást tett uram bátyám. Ennek legkevesebbé tetszik a bécsi lakás. A közbelső már jobban szít oda; a diplomatikára akarja magát szánni. A legidősb katona akart lenni, de meg nem engedték szülei. A kassai herceg Hessian-homburg hadnagygyá akarta tenni, de: Bella matribus detestata, otthon tartóztatták. Azonban miatta nem lesz új háború Európában. Ezután Kassára jönnek a fiúk, vagy pedig Patakra mennek, amint javasoltam, a just tanulni. Egy dolog nagyon visszatetszett nekem nevelésekben, a pedig az, hogy professor uram, a nevelőjök, bizonyos megvetést igyekezze beléjük plántálni hazájok, intézeteik és szokásaik oránt. Előtte és

előttek egy párellát húztam Ausztria és Magyarország közt több tekintetekben, és Szabó-Sárai mondásával végeztem azt, hogy Bécs t. i., mint minden főváros, nem egyéb, hanem ezíra perváta. Kértem őket hogy olvassák Madame Stael Németországról kiadott munkájának első darabját, mert tudáson és ítéletem szerint nincsen sehol olyan igazán Bécs leírva. Így igyekeztem antidotumot beadni unokáimnak egy igen veszedelmes nyavalya ellen. A jót, a szépet, a nagyot mindenütt kell becsúlni, de nem kell magával elhitetni, hogy minden rossz, kiesiny és ocsmány itthon.

Badenben is valék, és Barkóczy Ferenczünket meglátogattam. Nagy öröme volt. A tavaly megholt 84 esztendőös gróf Sztáray Fülöp bátyám feltimadott, szakasztott képét szemlélém egy 56 esztendőös emberben. Három lábavalót visel és mégis oly vékonyak lábai mint a nádszál. Alig mozdúl, úgy el van gyengülve tenyeres talpas felesége oldala mellett. Sógorommal együtt voltunk nála, a ki a két testvéreket osztogatni fogja, mert osztozni akarnak, hogy az özvegynek ne legyen baja sógorával urahalála után. A kis fia szép, erős, a leánya virgáno-szabású, a klastromba van Bécsbe, aux visitandines; azt is meglátogattam. Azt mondták nekem, hogy Barkóczy még most Herkules ahhoz képest a mi volt tavaly téiben. Nem hiszem hogy sokáig élhessen; szárad mint egy múmia. Kár a derék emberért, nem mehet a vármegyéjébe, de nem igaz hogy a cancellariánál teszi le a hitet; a vármegyének küldi le írásban.

Baden szép környék, de nagyon szomorú, ámbar rakott minden nemzetbeli nagy urakkal. A mostani időben nagyon vigyázó a politia, és csak mérik egymást messziről az emberek, a nélkül hogy egymáshoz közelíteni merjenek és gondolataikat és érzéseiket egymással közleni. A Heléna völgye hájoló vidék; láttam a helyet, ahol berogyott az 500 egynehány gyalog emberrel rakott vashíd; egy kis csermely folyhat alatta, egy nem igen széles árokban, de csak akkor eresztik meg a gátját, mikor árad a víz, s így szerenese hogy üres volt az árok, amikor történt a szerenesétlenség. Nem próbálták a hidat, hogy mennyit bír, azért roskadt tört le a nagy terhelés alatt. Öntött vashól vala csinálva, és így nem

lehetett a vas rosszóságának tulajdonítani a fátomot, ámbar a szélyeltört vasnak darabjai, amidőn a kövekhez verettetének, szélyelpattantanak, mert így esik ez minden öntöttvassal. Emlékezetre méltó, hogy egy zsidó, a ki a hídon se vala, a parton szörnyű halált holt ijedtében a szerenesétlenségkor; egy török pedig, a ki a híd előtt ülve pipázgatott, helyéből sem mozdúla, amidőn a nagy láрма és zavarodás közt az egész szerenesétlen világ ürögött, forogott, hemzsegett és vaezkolódott. Azt sem kell elfelejteni, hogy minckelötte herczeg Antal a legelő általment volna a hídon, az innenső partnál egy deputáció köszöntötte légyen, a mely szerenesére hiába kéré ő herczegségét, hogy engedné meg a gát megereztését, mivel üres árok felett minden híd nevetségos. Azzal fejezé be beszédét a kiküldöttség, hogy örvend, hogy ő herczegsége oltalma alatt ez az örökös munka elkészülhetett; alig végezte el, és néhány perezenetek múlva lerogyott ez az örökös híd, a rajta tolongva múlandó emberekkel együtt.

A gróf Károlyi kisasszonyokat meglátogattam Bécsben. Gróf Waldstein-Josephina kisasszony neveli őket. A legidősb, Fanni, feleserepedett, derék, sürgő 16 esztendőös leány. Sógoromat kínálták vele, de ő a haszontalan tartós és káros fájdalomnak élni akarván, nem élt a szerenesével, és esupán szíve után járván, meg nem gondolta a maga virágzó österjeleendő esztendeit és azt, hogy a gyermekszobából feleséget venni csak azért is jó, mert esupán a nevelőt változtatjuk, és magunkat tesszük életársunk utolsó nevelőjévé. Gróf Waldstein-Josephina kisasszony nem pulya lelkű személy; azt kérdeztem tőle, hogy igaz-e hogy sógora gróf Koháry, herczeg akar lenni, mert német herczegnek adja egyetlenegy leányát, a kit praeficiáltatni kíván: Igenis, felele kevélyen, meg akarja magát alacsonyítani, hogy felemelkedjen. Midőn azt kérdezném, hogy szép ember-e herczeg Coburg (mert a gróf Koháry kisasszony valóságos szépség minden tekintetben) azt felelte: *Son Altesse est poitrineire.* — *En ce cas les soupirs et les ordres sur la poitrine de Son Altesse devront dédommager la Princesse, felelék.*

Sógorommal Baumgartenba kocsizánk, feleségem unokagyermekéhez Wolkenstein Lottihoz, gróf Eszterházy

Ferencz leányához. Éppen amint elérkeztünk, menőbe értük Pentzing felé egy emléket megtekinteni, amelyet egy szerencsétlen férj fiatal feleségének emeltete. Elhalaványodék, gondolkozván sógoromra, eleget intettem a grófnénak, de nem érte. Amint haladánk a legszebb vidéken (ahol mindenünnen arattak), jó művelt mezők és virágos rétek között esereglező tekervényes esernyelyek felett ékes falusi hidakon keresztül, jobbról balról felénk fordultak a rendes majorok, a mosolygó városkák, a szorgalmatos és boldog nép, a mező s völgyek végén az emelt tetők ormain a sűrű különkülön zöldelőtű berkek és erdők: — de ezen bájoló vidéknek érzésére a részemről erőltetett nyájas beszélgetések a gyönyörű Lottival, sem nyugtathatták meg belsőmet azon félelemtől, amelyet ezen scéna végén sejdíték. Sógorom egészen halavány és komor képpel, lesütött fővel hányta lépéseit, és csak olykor-olykor egy fohászszal ereszté meg belső küzdéseinek hullámjait; csak egykor máskor vete szükségből egy eltördelt szakadék szót beszélgetéseink közé. A grófnénak ártatlan gyermekei semmit sem sejdítvén, szökdöstek majd sógorom körül, majd körülöttem friss örömeiben. Így értem a komorság, a kellemekek és az örömekek társaságában rettegve résztvevő szívvel a templom ajtajához; a sógorom beméne ugyan velünk a templomba, de benne már hátramarada egy kevésbé, és amidőn én Lottival az emlékhöz sietnék, ő a más oldalra fordúla, ott nézni, de nem látni az oltárokat. Éltem az alkalmatossággal, bésűgván hamarjában a grófnénak gondatlanságát; megszeppent az áldott lélek, de már késő volt, és úgy kelet magunkat tettetni mintha semmit sem vettünk volna észre, s már most nem leheté másra gondunk, hanem hogy csak minél előbb oda hagyjuk a deli emléket. A halvány sógorom tudott parancsolni fájdalmának; mély bánatja szinte azért, mert mély vala, egy könyeseppet sem fecsarhata ki szeméből. Észrevehém azonban, hogy egy oldalas pillantást vetett a szép emlékre. Úgy siettünk kifelé a templomból, mintha valami koporsóból szabadultunk volna ki. Sógorom kívül már könnyebben leheltet, és törölgette homlokán a fagyos eseppeket. E nem volt mindennapi scéna. — Magaaz emlék remekmunka: egy sík márvány golyóbison, amely a föld golyóbisát képezi,

egy gyönyörű angyali teremtés félig bélepelve mintegy lebeg, és kimondhatatlan könnyűséggel az egeknek tart. Azt mondják hogy Canova faragása; elliszem minden tekintetben, láttam több remekjeit Olaszországban. Az idea, a márvány, a faragmány, az emlékezeteim: minden neveli hitemet. Visszamenőben, mert ott ültünkfel mindjárt a kocsira, elbúcsúzván Lottitól, egy ideig semmit sem szólott Albert, s én sem. Egy fertály múlva így szakasztám félbe végtére a mintegy rajtunk feküdt hallgatást: *L'étourderie de Lotti a été bien cruelle, mais il y a une certaine jouissance permise dans les tourments de la plus grande douceur; cependant, elle doit avoir sa mesure et ses bornes, autrement elle devient un crime inutile contre nous-même. Et quoique je respecte et partage en même temps vos souvenirs autant justes que pénibles, il est temps cependant que je vous propose de restaurer ce soir nos âmes épuisées par d'autres sentiments moins violents. Mintha szívébe nyúltam volna, felderült, megesókola, magához szoríta, és abban egyeztünk meg azonnal, hogy az udvari theátrumba a karinthiai kapuhoz megyünk az operába. Felette tömött vala a ház, holott már harmadszor adódott a darab. Az Egyiptombeli József eladása volt a tárgya. A muzsika Melhultól van, a német versezet úgy tetszik Seyfriedtől. Az atyai szeretet lehellé által ezt ez egész remeket. Én Sz.-Mihályon valék gyermekeimmél midőn a bécsi parterben hallgatóztam, kivált mikor az öreg Jakab azt éneklé:*

Akármi történjen velem,
Csak boldogok legyetek.

Ki nem mondhatom miesoda együgyü ez a muzsika, és minden ezifrázatok nélkül levén, hogy érdeklé a szívet. Ezt annál inkább kell most becsülni, mert a mostani muzsikakészítők többnyire merő hangfortélykodók, és nagyobb részént darabjaikkal együtt kikergették volna őket Spártából. A ruhaszokás, costume, el vagyon ugyan hibázva ezen operában, mert Salamon alatt sem vala a hebréusok costumja pompásabb mint ahogy azt a régi patriarcha Jakab idejében képezték a játszószínen: de én keveset gondolok szemcimmel az operákban, csak füleimet és szívemet ne bántsák, ha édesen

érdekeljék. Nem kell mindenkor az operában tudományos emlékezetekkel megjelelni, jobb olykor érzeni, mint a tudomány által tapodtatni gyönyörűségeit. Azonban csak azt tudjuk, hogy milyen *nem* vala a costume Jakab idejében; hogy *milyen* vala, csak hozzávetve, analogiákból, nem pedig bizonyosan lehet tudni. Az opera után az *Ausztriai Császár* fogadóájában vacsorálánk, a múlt bűnök elfelejtésére jól felhajtottunk, én puncsot is ittam. Jelen vala a többiek közt az öcsém ifju b. Vécey Miklós is, a főispánnak fia, testére lel-kére és eszére igen-igen jeles fiú. Láttam ott már honjaink közül egynéhány nappal azelőtt gróf Szirmay Antalt, Forgács Ferenczet, a ki secretárius a cancellariánál, Percsényi-rát is, a ki éppen indulóban volt Egerbe és onnan Párisba; passusát mutatta, kért hogy írjak neki, s ígérte hogy ő is fog írni. Búcsúzó ebédet tartott mátkájától, amelyet nem vitt magával, noha kötve hiszem, hogy elevenebb szeműt és orozájút találjon Párisban. Bécsben hagyta kitéve ezer veszedelemnek, amelyeket nehezebb lesz neki ott elkerülni, mint a grófnak (aki már élete szeszének nagyobb részét elvesztette) Franciaországban hasoulókra találni. Nincs már sok vesztegetni való, és ott elég olyan lábikrátlan férfiak találkoznak. — Másnap Schaumburghoz mentem könyveket vásárolni. Ott is, mint másutt, némely henye tudós vagy tanult emberek, kik közé olykor politibeli hallgaték és sugárlók is vannak keverve, össze szoktak gyűlni és okoskodni vagy kitérni ismereteiket. Professor Konopasek úr a bajnokos idöket (Ritterzeiten) kezdé gyalúzni, és a mostaniak mellett bajnokoskoda, egy más ellenben a mostani nyomot alacsonyította és gyalázta. Sokat, de sem nem szépen, sem nem rendesen szólottak mind az egyik, mind a másik; sokáig hallgaték és válogaték esupán a könyvekben és alkudozék. Végtére azt mondám: auch in denen Ritterzeiten, meine Herren, waren wenig wahre Ritter, und auch in diesen jetzigen philosophischen Zeiten sind wenige wahre Philosophen. Der Rittergeist hat seine Verdienste, der philosophische auch. Es sind zwei ganz verschiedene Geister; der eine spricht mehr das Herz an, der andere mehr den Kopf, und weil der Mensch seiner Natur gemäss mehr Herz ist als Kopf, und weil das Herz zu allen Zei-

ten mehr Hebel war zu menschlichen Handlungen als der Kopf, so ist der philosophische Geist in Rücksicht der menschlichen Handlungen, die doch eigentlich das gesellschaftliche Leben des Menschen ausfüllen müssen, mehr ein ordnender, erhaltender und mässiger, und verbessernder Geist, als ein Handlungen hervorbringender. Úgy vevém észre hogy a sok németeknek, a kik a könyvboltban valának, nem tetszettek vissza ezen észrevételeim, susogva azt kérdezték egymástól, hogy ki lennék, és azonnal amint kilépék, mindegyik igen szépen meghajtotta magát nekem. A többi könyvek között megvettem Rollinnak egy munkáját, a melyet már régen keresek, és a melyet esupán a német fordításban olvastam még fiatal koromban: De la manière d'enseigner et d'étudier les belles lettres, azután Carnotnak és Chateaubriandnak újabb munkáit, továbbá Bignon újhíres könyvét és Constant úrnak egy igen velős és talpraesett munkáját: Sur la liberté de la presse. Csak akkor fogom lenni, hogy a francziák tudnak szabadok lenni, amidön oly lábon fog náluk állani az írás szabadsága, mint Angliában. Minden a mi a nyomtatás szabadsága ellen mondódik, gyökerezetlen okoskodás, és a mit Fouché úr a minap mint minister írt vagy inkább írni kénytelenített a valóságos botránkoztatása a józan észnek egy felvilágosított nemzetnél. Nem gondolják meg, hogy az írás szabadsága nem csak a következése a polgári szabadságnak, hanem hogy neveli is egyszersmind erre a nemzeteket, a kik a nélkül nem tudnak egyebet, hanem csak visszaadni a polgári szabadság ajándékával.

Pethe Ferenczcel személyesen megismerkedtem; én is voltam nála, ő is nálam több ízben. Én igen jó nevelésű, derék eszü, szívé és tudományú emberséges magyar embernek tartom. Úgyan üldözi a censúra!

Nem mulathatom el ezen alkabnatossággal hogy elő ne beszéljem mint jártam másnap. A kánikula hősége, a sok utazás, járás-kelés, a rendetlen élés-módja, a penezingi scéna kivált, nagyon felhevíték a véremet, és szívémből nagyon a fejemnek hajták, úgy hogy el levén velöm egészen fogva, szédelegni kezdék. Nem levén jó módomban benne a fogadóban hogy lábaimat áztassam, másnap reggel 6 és 7 óra közt meg-

parancsoltam a borbélyoknak, hogy egynéhány pióczákat tenne a füleim megé. Megy értek, hoz és felrakja; neki engedem hátamat, tarkómat, de mivel nem hasonlítok Jánoshoz, nem látván hogy mi esik rajtam hátam megett, elmerülvén Bignon úr minap kijött könyvének olvasásában, a tudatlan borbély hét nadályt rak fel, minden fül megé egyet, a tarkóm tövébe, ahol az inak összegombolyodnak és ahová némelyek a sensorium communét teszik, és a lélek lakját, szintúgy egyet, az alsó hát gerinczére, a közepébe egyet, és oldalast még más hármat. Én mind ezeket még nem is gyanítottam. Húzza a 7 nadály a vért, és valamint a 7 halálos vétek a gyarló emberen, úgy szopik rajtam; én fel sem veszem, nem érzek semmit is, bent lévén egészen az olvasott könyvben, azonban lassan-lassan kezd enyhülni fejem, a pióczák követik serényen kötelességeket, végtére megtelnek és odahagynak mint a rossz eseléd; hát kezd folyni sűrűn a vér a hátamon, hideg fris vízzel, taplóval, coloniái vízzel akarom szüntettetni, nem boldogulok, 2—3 ing, a párnák, a lepedő elkeverednek, tart a folyás, gyengülni kezdek, mintha valami esatapiaczon sebeket kaptam volna; egy receptet írok sebvizért és a patikába küldöm, de nem akarnak adni, mert nem orvos praescribálta; orvost kell hát hozatnom, és 10 ftot adnom neki, hogy praescribálja. Csak így szüntethetem meg 5 óraker délután a vérfolyást. Pórnál járhattam volna, és annyiban jártam is, hogy az aranyerennek directióját meg kellett változtatnom, mert azolta még vakabb mint azelőtt, nagyon nyomorgat és felette el vagyok gyengülve, a térdeim kivált oly gyengék és reszketők, hogy alig járhatok; de remélem, hogy a nyugodalom vissza fogja téríteni egészségemet, a melyre ezután, mivel idősödöm is, jobban fogok tudni vigyázni. Ott érzek kivált fájdalmakat, ahol az inak összegombolyodnak, in sic dicto sensorio communi. De nem hiszem azonban, hogy a nadály megesepte volna a lelkemet. Más vérszopók csipkedtek azon már, s még sem mehettek sokra.

Bécsből visszautazván, egynéhány forint ajándék mellett baj nélkül általeresztettek a wolfsthalí lineán, de a peccélt leveleket mind felbortottam — anélkül hogy olvastam volna — mert ott a titkos gondolatok közlése jövedelem. Nem

elégesznek meg hogy tudják mit írsz, hanem fizetni is kell gondolatidtól, a melyeket barát által a barátoknak küldesz.

Visszamentemben Mosonyban a palatinussal és gróf Beckerssel, régi jó barátommal találkozték össze; házasodni menének mind a ketten. Beszélni méltóztatott velem ő herczegsége. Beckers mentegeté magát előttem, hogy házasodik: azt felelém neki, hogy nem vagyok nőtelen. Azt parancsolta ő felsége a magyar kamarájának, hogy a kamarabeli becsü szerint jelelje ki egy, esztendőnként 100 ezer forint jövedelmű jöszágot ő herczegsége a nádorispán számára. Tudni fogod, hogy istenben boldogult Leopold császár mindegyik fiának egy milliomot hagyott pengő pénzben. Ettől nádorispánunknak is csak 4 percent interest fizetett esztendőnként az udvar, és az utolsó időkben a jövedelmzés bomlott állapotja miatt azt is esonkúlva vagy rendetlenül, úgy hogy Csaba nélkül, mely jöszágot nagy részint kölcsönvett pénzen szerzett meg magának ő herczegsége, és a 85 ezer rublik nélkül, a melyek minden esztendőben a cursus szerint Pétervárról fizettetnek, rangjához képest nem is élhetett volna az utolsó időben, és így ez a pótolékajándék igazságos. De más kérdés, hogy nem lett volna-e tanácsosabb, amint a múlt diactán többen sürgettük, hogy az ország vegyen a kamarától egy ilyen jöszágot a nádorispánnak, amely jöszág hozzá legyen kötve a hivatalhoz. Mert nem lehetetlen, hogy ez ez mostani esztendei száz ezer jövedelmű jöszág olyan kamattá váljon idővel, amelynek megfelelő tőkepénzét a haza fogja visszafizetni az udvarnak.

Mosonyból Ráróba mentem gróf Sándorhoz, a ki igen hítt magához még Bécsből. Igen szép társaságot találék ott és sok régi ismerőseket. Gyönyörű parkja van gróf Sándornak, dans le grand genre. Reggel, mikor még mindnyájan aludtak, elmentem magam sétálni, és eltévedtem a nagy terjedésű parkban. Nem tehettem volna a grófnak és a grófnénak nagyobb complementomot emek az eltévedésemnek megvallásánál. Amidőn a többiek előtt gúnyolva szánakozott volna a grófné tévedésemem, azt mondtam neki: il est bien digne d'une femme aimable et de se moquer d'un égaré et de le plaindre. Itt nem akartak elereszteni, és én is szívesen

múlattam volna a jó társaságban, de sok dolgom volt még Pesten, és haza is kellett sietnem.

Pesten megint könyveket vettem: Heyne Homerusát görögül és Virgiliusát; de nem tetszenek nekem a jegyzések, sok grammatikabeli avar van köztük. Megvevém Révai munkáit is. Hallottam valamit a Mondolat megezőfölséről, de nem kaphattam meg. Küldd meg, talán az enyimet haszontalanná fogja tenni. Trattner-től megkaptam munkáidnak egy-néhány kötetjét. Pesten és Budán többnyire régi barátimmal, referendárius Szögyénivel, gróf Batthyány Vinczével és báró Mednyánszky Miltonnal társalkodék, és felette jól múlattam magamat. Elmentünk Dónáthoz is; ott vagy kétszer, és amint szívesen emlékeznek, háromszor is melyképedet láttam eltalálva. Láttam Correggio Amorjának mását is. Már Olaszországból ismertem ezt a kis hamis fattyút; micsoda ravasz csintalansággal húzza fel a nehéz íjját! Acilius fiam sokat hasonlít hozzá. Nonon l'Enclost is láttam; ha olyan volt, nem kell esodálkozni, hogy önnön fia anyját nem ismervén, belé szerete és szerelemből agyonlőtte magát, és Chateauf apát a 80 esztendős Heterébe úgy bele bolondult. Csak nehezen és észrevétlenül vénülhetett az illetén asszonyság! Mi ragadó alak, minő lankadással elegyített tűz lángol azokban a szemekben, be nyilatkozó és ejtegető ajakok, milyen finomak arcvonásai, mennyi rózsák abban a tejfelarezulátban, mely teljesség ezen testállásban, micsodás a hőkeblének feszülése! Megvallom, hogy rég nem láttam olyan lelkes gyönyörű testet!

Mulier toto iactans e corpore Amorem.

Cui Veneris membris vis omnibus exoriatur.

És noha már öszülök, lehetetlen volt úgy elválnom azon képtől, valamint az ideáloktól szoktunk; de én mint egy gyönyörűség valótól úgy váltam el, és így kiálték fel Mednyánszkyhez:

puleerrima certe

Quae tamen usque latent, an ne minora putas?

Pestről Mednyánszky egész Baghig elkísére. Egy húzomba recitálta nekem Lucrezot, Horáczot és Tacitust; nehéz hínni, hogy mennyit tud ez az ember könyv nélkül a

legjobb régi és új classicusokból, valóságos járó bibliotheka, és a mi a legszebb, annyi emlékezetes tudomány nem kisebbítette semmibe is elhűjének eredetiségét. Ez az ember Péterváráig classicusokkal tudna téged mulatni. Ugyan ha feltámadnának azok a nagy lelkek, hogy szeretnék ezt az embert, a ki mintegy magába foglalta őket, és hagy néznie azokra a kik nem tudják ezt a szép talentomot becsülni, ha azt gondolják, hogy ő nem lehet valamire való, mivel ők esupa exhibitumokat olvasnak és készítenek, ő pedig Tacitust és Shakespeart és Rousseaut tudja könyv nélkül. Egy illetén társaságban levén vele, egykor még ifjúságomban, ahol egynehány dicasterialisták és kulesos és keresztészimeres és gazdag urak (de nem olyanok mint Szögyényi vagy Batthyány és még más egynehányan) nagyon hánytorgatták sok és nyomos foglalatosságait — ezt mondia nekik Mednyánszky (még akkor secretárius levén a helytartó tanácsnál) Pliniusból: in omni bene ordinata republica oportet aliquam partem civium insani, ut hi, partim honorum, partim habendi cupiditate abrepti, publico serviant, ceteris in tranquillo otio vitam tranquillam degentibus. Ne méltóztassanak, hozzá tévé, reám, hanem az öregebbik Pliniusra megharagudni. Nem képzelheted, micsoda kacaj támadt, és hogy nevette egyik a másikat, vagy némelyek magok magokat is.

Haezen útazásomnak leírása csak felibe is úgy mulatateged mint olvasót, valamint engemet mint író, mert hozzád van intézve, elértem ezéomat, és nem sajnálom hogy belekaptam. Fogadd el hűséges barátságomnak minden színlés nélkül való kinyilatkoztatásait, a melyekkel holtig maradok

igaz hív szolgád és barátod

Pipsz.

U. I. Minekutána két ízben a diaetán kívül adott volna segedelemet Zemplén vármegyé, harmadszor megtagadta. De az újabb sürgetésre megint adott, et quidem penes repartitionem. Az ilyen alkalmatossággal mindég eszembe jut az a mit Sevigné asszonyság beszél: Mitha úr, úgy mond, egy igen keresetlen természeti eszű ember vala, és az igazi jó

társaságoknak gyöngye. Amidőn Albert francia marschall történt halála után nagy bújában és szomorúságában hátra maradt özvegye teljességgel semmi eledelt nem akart volna magához venni, azt mondá neki Mátha: Asszonyom, ha feltetted magadban hogy nem eszel halálodig, helybenhagyom és dicsérem feltételedet és heroicus szomorúságodat; de ha megtörténhetne, hogy egynéhány nap múlva egyél, kérlek hozass most mindjárt inkább egy findzsa levest már eddig is nagyon eltikkadt tagjaidnak számokra. — Én azt írtam a szolgabírónak, hogy írja meg mennyi telek rám nézve a kules hogy vagy többet vagy kevesebbet adhassak a mit repartíált a vmegye, mert ő ugyan repartíált a törvény ellen, ha neki tetszik, de én csak annyit fogok adni, a mennyi nekem tetszik. — A patriotismusnak pótolni kel! a törvényt, de nem rontani. Se a főispánnak, se a vicispánnak, se a vgyének nincs jussa repartíálni; én eddig sem adtam soha is repartitio szerint.

CXVII.

Széphalom, sept. 26-d. 1815.

Csudált barátom!

Felennem kellene a szép levélre, de ez engemet elnémit. Ha prof. Konopasek úr a bátyád gyermekeit el akarja hűteni, mit mondhat vallyon nekik arról a hazáról, a mely ezt a két lelkes testvért, és az egyiknek sógorát gróf Sztáray Albertet nevelte? Mit mondhat vallyon nekik arról a hazáról, a melyet ez a három magyar szeret? — Pro et contra minden nemzetben van, ezt és ezen szóval mondja Yorick a maga Érzékeny Utazásaiban: de felvevén mindent, nevezetesen azt, hogy minket nem *elü nem vinni*, hanem *rontani* akarnak, és hogy mi derekasan meg vagyunk maszlagolva, s így erőnk kiholt, csak érünk annyit, ha nem többet, mint német uraimék; s épen nem látom mi jussa van ezeknek, minket nem beesülni. A bátyád, a ki tiszteletes magyar, nem akarhatja, hogy gyermekei magyarok ne legyenek; de csudáloim, hogy a hazában

nem lelt uvelőt gyermekeinek, s ily emberre merté őt bízni. Adja isten hogy ez a cseh Kenderesy és Bécs őket meg ne ronthatta legyen.

Azonban hány példák vannak, hogy Bécs a mi jobb vérből gyúrt ifjainkat meg nem rontotta. Báróczy, Baresay, Pászthory, Vay Miklós és mások. Athéna azt végzé, hogy a persák által elégetett templomai az isteneknek fel ne építtessenek, hogy azoknak látása a maradékot is hazafivá tehesse; s a gondolat illeti a honját szerető göröghöz.

De midőn a mi embereink elsőbbségét emlegetem, vagy legalább tagadom hogy a németet illethesse az elsőség ezek előtt, kénytelen vagyok vallást tenni, hogy közöttünk kevés van a ki meg nem érdemlené hogy őket lelkestől testestől a németeknek adjuk, hová a koncez miatt úgy is szítanak. Ez a *magamos* lélek csaknem elveszté a monarchiát, s bizony illő lesz az udvarnak a morált tétetni tekintetbe ismét. Csakhogy némely ember a rényt veszedelmesnek nézi, azt tanulván meg egyedül Montesquieuból, hogy a rény a respublicák, a heesület pedig a monarchiák talpköve. Azt szeretnék, ha nem gondolkoznánk, csak engedelmesskednénk.

A religio dühe, vagy inkább a religio palástjába öltözött fufangság, ismét üzi bolondságait és istentelenségeit, s kénytelen vagyok kimondani idvezülni akaró kálvinista lelkekre, hogy a réformátusek kedves atyámfiait teljességgel nem értem. Csak olvashatnád (én ugyan soha nem fogom) mely theologiát ad ki most pataki professor Szathmári Dániel úr, mindamellettt hogy hajait púderezzi. S még a nem felette nagyon orthodox emberek is javalják hogy a theologiát úgy tanítja. Nevetik a mit tanít, s azt mondják hogy úgy kell, s azt mondják hogy azért kell úgy szólaniok, mert a curulis székében ülnek Calvin János apámnak. S vedd oztán az inconsequentiát. Ezek a vallástalan szörnyű theologusok azt nevetik, hogy a pápista a pápát esalhatatlannak nézi, dum sedet in sella S. Petri. Miattam bizvást azt taníthatná a mit akar, csak eléglené be vele, hogy mind az a mit akar, két három ivnyi katekizmusában állana. De 80 árkusnyi theologia sok időt ellop az ifjútól, s tele tömi holnival fejét, mely a lehetőségek legjobbban esetében legalább azért rossz,

mivel sem ezen a világon, sem a másikon nem veszik hasznát. Oda kevéssel is elér az ember. — Ő es. k. herzegységének a mi palatínunknak házassága talán szül valamely jót. Nem olvastam a Herminia confirmációjának exámenét, melyet Márton József magyarra fordítá. Azt mondják hogy abban oly dolgok vannak, amelyért némely buzgó iraság teremtettézi az udvari papot. Én azt mondom nekik, hogy Németországon minden nevezetes prof. és pap úgy hisz. De ők a Helvetica Confessio nevű symbolicus könyvet emlegetik.

O sagesse des dieux, je te crois très profonde,

Mais à quels plats (tyrans savants) as tu livré le monde ?

Ezt előbbi leveledre is, melyben szabolesi hitem-sorsosai ellen vala panaszod. Religio ad omnia utilis — etiam ad decipiendos homines. — De vissza leveledre.

Schaumburnál szerettelek volna hallani, s látni a sé-nát a baumgarteni templomban gróf Sztáray Albert körül. Tisztelem azt az érzést, de én is sokallom. Successore novo tollitur omnis amor. Bár csak a gróf az érzékek útján keresne enyhülést, ha a szív útján nem találhat, s az érzékek a szívhez vezethetnék. Én sajnálnám ha az az igen szép lelkű ember magzatokat nem hagyna. De miért nem tesznek olyan főispánokat? — Szegény szegény Barkóczy Ferencz! az is ember volt, a szó legnemesebb értelmében.

S Mednyánszkyt hány semmirevaló ember tartja boldognak! — Engem is mulattata vagy kétszer; s amint egy igen szép asszony megneveze ki vagyok, felkiálta: *Auch Lucretianer!* s egyszerre szórta Lucrecz verseit declamálva. Én a ki két sort sem tudok elmondani Horáczból, noha sok darabját bírja fejem, esudáltam mnemonikai érdemét. Ismét a kálvinistákra megyek. Szulyovszkyt kivévén, alig ismerek kalv. vagy luth. tekintetes urat, a ki a classicusokat ismeri; köztetek te és Mednyánszky, már legalább kettő van, s ti ketten százak vagytok: s mi mégis a classica literatúrát is jobban tudjuk mint ti, mert mi kálvinisták vagyunk!!!

Én az Anti-Mondolatot sept. 14-dikén láttam nyomtatásban először, írásban sohasem. Szemere és Kölescy, annak írói, tapasztalák hogy a világ azt az én írásomnak nézi, és hogy érette ellenem sokan fenekednek, s azt kívánák tőlem

ezen két barátim, hogy a Kultsár újságleveleiben tegyek egy jelentést, hogy nekem annak írásában semmi részem nincs. Megtettem alacsony rettegés nélkül. — Most egy predikátor ira ismét egy Mondolatformát Helmecezy és Pethe ellen. Cziujje: *Ó és új magyar.* Moeskos munka ez is. Azonban Helmecezy kérte Trattnert hogy adja ki. *Ferrari kell hogy a dolog körülödjék,* ez vala Helmecezy szava. — A Mondolatra adott Feleletben sok só, de sok tudomány is van, kivált az előbeszédben. De a kis munka deproperatum. Csak az fogja érteni a ki literatúránk productumait úgy ismeri, mint írónak kell. — És oztán az a vadság, hogy a Somogyi Gedeon neve *Bohógyivá* van elváltoztatva! Ezt én nem tettem volna, s sajnálom hogy tették.

Gyarmathy egy excellens munkát cseszt ki: *Lexicon Hungaricum parallelum.* 35 lexicont néze végig, hogy lássa mely szavukat mely nemzettől vették. 7 vagy 8 ív lesz, és subscribálni kell reá Pánczél Dánielbécsi újságírónál. Az ára nincs megszabva. Én fogok. Kérlek, te is tedd ugyanazt, mert féltő, hogy a könyv nyomtatatlan marad. A Runy Monum. Hungnak első kötete három esztendei zaklatások után, ha herélve is, kijöttek. Nem sokára veszed Osszianomat is. Élj szerencsésen. Köszönöm azon nagy örömet, melyet nekem ez a dolgokkal megrakott szép leveled nyújt. Bár minden esztendőben lehetne hitnod Bécsset, és magadat láttatnod amnyi emberrel. Lehetetlen az hogy annak sok és nagy hasznai ne volnának. A mélt. grófnénak ajánlj kegyességeibe. Én minap Pazdieson valék Szirmay Mihálynénál. Ott emlegettük a mélt. grófnét is, tégedet is. Még egyszer fogadd köszönetemet a gyönyörű levélért, s hidd, hogy téged senki inkább nem tisztel, nem esudál, nem szeret mint

Kazinczy Ferencz.

CXVIII.

Széphalom, octob. 30-d. 1815.

Tisztelt barátom!

Ápril 24-d. írt s utánam Bécsbe küldött leveled*) közel egy hónapja hogy kezemben vagyok, s reá még nem feleltem. Ne vedd hallgatásomat tiszteletlenségnek. Nem tudtam hol mülatsz, s az a gondolat, hogy levelem Eperjesre menjen postán, s onnan Olysóra, s úgy végre Sz. Mihályra, jéggel önti el minden tetemimet. Végre találtam egy alkalmat, mely leveletem késedelem nélkül viheti el kezedhez, s azzal örülve élek.

Én octób. 6-dikán egy útat tevék Torna várnegyébe, az úristen dolgában. Tudniillik Szín nevezetű tornai faluban superintentionális gyűlés vala, s nekem ott meg kelle jellemem, hogy az újhelyi ekklézsiának egy kívánságát elsüssem. Az özvegyülekezett kálvinista uraságok és egy rettenetes sereg pap már templomban valának, mikor oda értem. Bementem tehát. A pataki collegiumbeli theologiae prof. álla a kathedrán, s tizenegy ifju papot nyaggata, kiket akkornap dél-előtt és délután s más nap ismét dél-előtt minden jelenlévők hallatára megexamináltak, s végre consecráltak is. — Rettenetes tudomány! — Ámbár azon exámenbe a világiak is belé szólhatnak, én esendesen maradtam; de alig vártam hogy kimehessünk, s megszabaduljak az affélének hallásától. — Amint a templom vomitóriumán kitódult a nép, az igen közel 80 esztendő superintendensnek s másoknak, nevezetesen az idős és ifjabb fő curátoroknak (mélt. Vay József és Lónyai Gábor adminisztrátor uraknak) köszöntem, s a superintendens megülele, megcsókola. Ha ezt Vay vagy Lónyai cselekedte volna, nem szólanék; de hogy Óri Gábor cselekedte, azt bizonyos triumphnak tartom — azért tartom annak, mert az a rettenetes nép látta, hogy a *Kalvin János helytartója innen a Tiszán* a kikiáltott vallástalanságú embert os-

*) L. azt CVIII. sz. alatt az I. köt. 376. s köv. II.

eulo pacis et fraternitatis fogta körül. Az ebédeket és vacsorákat tornai viceispán Ragályi Ábrahám adá özvegy Fáy Józsefné asszonynak házána. A kandalló mellé gyűlénk, s az öreg superintendens pipázni kezdett. De miért tolá el Újhely György Józsefet? ezt kérdé tolem az öreg. (Ez a György József tőlünk Újhelyből Szatmár-Németibe ment ez idén). Én megemlékeztem, hogy ott nem K. F. vagyok, hanem deputátusa az újhelyi ekklézsiának, s azt feleltem, s ez valé is volt, hogy mi el nem toltuk, hanem maga nem akart maradni. Igen, mondá a superintendens, mert úgy marasztátok, hogy meg ne maradhasson. — Minthogy a dolgon már változtatni késő volt, s nem vala ideje róla szólani, a beszédet elfordítottam, s azt mondám, hogy némely zelóta hallgatója Györgyöt heterodoxiával vádolta, socinianismussal, spinozismussal. Elmelegedtem a beszédben, s azt mondá a superintendens nekem, hogy amint látja, én a Pierre Bayle értelmében vagyok protestáns. (Tudni fogod talán hogy Richelieu ettől azt kérdé hogy miesoda vallású. — *Bayle*. Én protestáns vagyok. *Richelieu*. Melyik confession? — *Bayle*. Egyiken sem; én annyiban vagyok protestáns, amennyiben minden positiva vallás ellen protestálok.) Azt feleltem a superintendensnek, hogy ha az volnék, annak köszönmém, hogy Patakon őalatta tanultam öt esztendeig a theologiát (N. B. az öreg jó fej volt, s még most is igen tiszta fej).

Még ebéd előtt hozzá fogának a conferentiához. A két főcurátor közt itt is kiütötte magát az ellenségeskedés; az ifjabbik patrios inquiri in annos, nagyon szeretné ha Vay nem állana útjában. Mind a kettő szörnyen buzgó kálvinista. Én az effélétől mindég irtózom; de kivált akkor irtózom, mikor ismerem az emberek gondolkozását; s tudom hogy úgy gondolkoznak mint én, és mégis az esprit du corps, és az, hogy sedent in cathedra sancti petri, őket szörnyű buzgókká teszi. Ebédhez ülénk, s minden szájból a fanatismus szóla. — Éh, mondám, itt kötelesség szólani; én tehát szabadon szólék. Mi, mondám, azzal dicsekszünk, hogy a mi vallásunk religioexaminis, a pápistáké religioobsequii; ugyan ha így megyünkahogy megyünk, mivel vagyunk jobbak mint azok, a kik ellen azért idegenkedünk, mert a meggyőződés, és a meggyőződhetés

ellen dolgoznak? — Előhozódott Herminia, s minden örült hogy az kálvinista. Én is örültem; annak jó következései lehetnek, melyeket érteni könnyű. Beszéltek az ő confirmations-exameujén (így), s Lónyay kérdé ha olvastam-e. Nem olvastam, s talán nem is fogom. — Patakon 100 exempl. van lévén, mondá Lónyai. — (Megemlékezém hogy ő 1809. nekem azt mondá, hogy sajnálja hogy nem született pápistának — nyilván mert úgy kevesebbe került volna neki ungi adminisztrátorrá lenni). — Elmondattott az is nagy örömmel, hogy Herminia reversálist adott magáról, hogy pápistává soha nem lesz, s első fiát, a ki utána uralkodni fog, kálvinistának nevelni fogja. Ennek is minden örült. — Én, mondám, ennek nem örülök. Ugyan ha pápista leány ment volna kálv. herceghez, s ily reverset adott volna magáról, nem azt mondanánk-e hogy ez intolerantia, és hogy nem illik magunkat arra köteleznünk, hogy ezt vagy amazt igazságnak ismerni s annak vallani nem fogjuk. — Erre senki nem felelt, de senki nem is vette balúl. De egyikét ember kötődve az én hitelenségem felől kezdte szólani. Én, mondám, nem hihetem azt, hogy az isten azt kívánhassa tőlem, hogy bolond legyek. — Ez a Kraftausdruck nagy effektet tevé. Tudom én hogy Kraftausdruck nem illik társasági tónba, de azt is tudom, hogy Quintilian ezt mondja: Omnia verba suo loco optima.

Ehéd után a theol. prof. minden neheztelés nélkül azt kérdé tőlem: miért jobb azért valami mert új? — Szeme közé néztem, ha neki ment-e el esze, vagy azt hiszi én vagyok olyan? — Nem lehet-e megfordítani a kérdést: miért rossz azért valami mert új? Jézus, Sokrates, Luther, Muhamed és a jesztrebi predikátor, a ki formaliter megholondult a biblia olvasása által, és most mint bolond Szerencsén tartatik, újat tanítottak; amazok igazat, ez a két utolsó bolondot.

Lónyai ott sok szépet tevé. Örömmel beszéllé hogy vicepalatin Péchy Imre nem consiliárius, és consiliárius *soha nem is lesz*, mert ismerik az udvarnál. — Én erre nem szólék semmit. De néha az is szól a ki hallgat.

Bárczay Fer. kérdé tőle: Lónyai, azt mondják, hogy te a Bretzenheim leányát veszed? — Lónyai erre így felele: *Nem mondom hogy ide nem adnák*, de én nem házasodom.

Hogy ő herezeg — hiszem . . . a lelkét, mi is herezegi vérből eredünk — Kemény erdélyi fejedelem felesége Lónyai leány volt. Ismét nem szólék. Bárczai üzte a kérdést. — *Lónyai.* Nem, csak azért sem mert pápista. — *Én.* A mélt. úr azért? *Lónyai.* Kilelne a hideg, ha a házamnál franciscánust látnék meg. — *Én.* Engedelmet; a franciscánus nem irtóztatóbb figura sem külsőjére sem belsőjére mint egy nyomorult kálv. lévita. Az én feleségemet soha sem lelte ki a hideg, mikor az a rongyos, moeskos, tudatlan kolduló lévita hozzám jött, s ő azt épen úgy fogadja mint én a a sztropkai vagy monaszteri barátot; s én két franciscánust ismerek, a ki épen azt hiszi a mit hárman itt mi. — Lónyai megmaradt a maga állítása mellett, s mi nevetünk.

Én nem tudom mi leli az embereket. Én olyan mint ők lenni nem tudok. — Tefelöled az a hír mindenfelé, hogy most nagyon antiprotestans vagy, s én az ilyen vádra orrok alá nevetek. De ők viszik dolgaikat. Azt mondják, hogy még testvéred is, gróf Samuel, mosolyog, hogy mindég a vallást emlegeted. — Ámbár ezt senki sem hiszi, mégis sajnálom hogy mondogatják.

Tornán keresztálmenvén ebentem a pápista templomba, hogy ott a bécsi prof. Maurer Hubert által 1780 táján festett oltártáblát lássam. Sokat vártam, mert én Maurert és az ő munkáját ismerem; de többet leltem mint vártam. — Csak az kár, hogy a vászon nem nagyobb, és hogy a gyönyörű munkát a régi oltár faragásaiha tették, mely fertelmes fűszénység, és azt mutatja, hogy gróf Keglevich József tornai főispán és Agazonum Regg. Mag. a képet nem azért festettette, mert ismerte Maurernek becsét, hanem talán azért, mert valaki diésérettel szóla Maurer felől.

A kép egy Ascensio. A bold. szüz a felhők közt lebeg. Körülte három gyermek angyal szállong. Nagyobb angyalokra s többekre nem vala hely.

Alól nyílván áll a sír, és azon el van vetve a gyöles lepel. A 12 apostol a sírban keresi az isten anyját.

János a sír mélyéből emeli fel fejét, jobbát a szüz felé nyújtja, s örvendő arczal jelenti társainak hogy mesterének anyja nincs már ott.

Péter a maga nagy karakterében a váratlan eset által megrázva, térdre rogyott. Kezeit öszvekulcsolja térdlein, s hátra rántott testtel néz fel imádkozva a szűz után. — Ez a Péter megrázza a nézőt.

De mi következik még? — Egy sугár természetű szép apostol talpon állva maradt, mert érzette a maga római nemesség méltóságát; vállain gyönyörű redőkben foly le a ezinóberszínű (ponceau) palást. Két kezeit egymáshoz tapadt tenyerekkel felnyújtja a lebegő szűz felé imádkozva. Engem ez a Pál még inkább megrázott mint amott Péter.

Ezen oltárról szólani akarok az Erd. Muzcumban.

Telék, telsz, — és így méltán tel, nem pedig telik. — A tellel nem commendálhatnám hogy éljünk mindenütt: ezzel meg kell esalnunk az olvasót. — Egyébiránt én is azt hiszem, hogy a philologia nem mathesis, ahol a figuráknak be kell zárniok magokat, nem philosophia, ahol a kategoriá parancsoknak vaktában kell engedelmesskedni.

Nekem ismét kegyetlen szüretet adtak az istenek mint tavaly, csak hogy ez idén nem törheték fel pinezémét, s nem vihették el minden 1811-iki igen zsíros tokaji átalagaimat, mint tavaly. Négy hordó borom lett ahol 80 lehetne. Az istenek tudják, hogy élek. Elj szerencsésen tisztelt barátom. A mélt. grófné kezeit a legszentebb tisztelettel esókolom.

En Pestről most hozatám meg magannak a Wieland leveleit, melyeket a fia Lajos ez idén Bécsben 2 kötetben ada ki. Meghozták a Mathisson munkáit is 6 kötetben. Ha alkalmad lesz, olvasd meg, kérlek, a Wieland leveleit. Sok jó van benne.

De szabad volna-e azt a kérést tennem, hogy nekem küldenéd meg Göthének ezen munkáját: Aus meinem Leben. Dichtung und Traum. Én ezt most kívántam Pestről; de azt felelték, hogy Göthének egyéb munkái nélkül nem adják. Én pedig Göthének XII kötetét az originál kiadásban bírom.

CXIX.

Drága édesem, kedvesem!

Végre szert tehetek egy kevés nyugalomra itten Kassán, ahol töltöm a telet, és kipihenek feles gazdasági bajaimtól, mint a deákok vacátiókor; de ők akkor veszteglenek, én pedig fordítom a szünés napjait a kedvelt foglalatosságokra. Ellagya secretáriusom, ami nagy baj egy olyan rossz és hegye irkálónak mint én, aki oly nagyon szereti azt eselekedni, amihez nem igen tud; de azt mondja Lessing Galotti Emiliájában: Hát nem lett volna-e képirástudó Raphael, ha p. o. kezek nélkül született volna? Íróm nem azért vált meg tőlem, mintha nem elégedtünk volna meg egymással; hanem mivel a patvarkodó tudománynak gyakorlására Pestre kívánczozott. A prókátorságra való vágyás fogja és rontja el még most is ifjaink elméit, és azért találunk oly ritkán alkalmazásokat valamely józanabb élet nemére. Azonban új íróm érkezend az új esztendővel, és azt ugyan foglalatossítani fogom.

A nagyon szép, hogy téged vallásbeli követségekre fordítanak; az a jele, hogy nem kell viselked képt a vakbuzgóknak. Engem a pápisták Bayle cardinal Polignacnak tett nyilatkozatása szerint mindenkor protestánsnak hirdettek, a valóságos protestánsok pedig most, miolta némely esorbáukat kezdem sejteni, szörnyü pápistának. E nem lehet máskép.

Neked Szemere v. ispán szólott a levelemről, de ugyan mért nem olvasta vagy olvastatta veled egész foglalatja szerint? Azt íróm neki, hogy némelyek, akik előtt panaszkodtam, hogy a kuruesói perem nem lát véget, s azt mondták volna: Mért perelsz protestánsok ellen Zemplén vagy Szabolcs vármegyében? Én pedig azt feleltem nekik: Ne rágal-mazzátok Szemere v. ispánt, és ne beszéljetelek előttem olyan bolondokat. E volt levelem tartalatja, és használt, mert azolta hozott sententiát: meg is köszönöm, hozzá tevén, hogy nem

azért mert kedvező, köszönöm, hanem azért, mert hozódott. A sz. mihályi szóda dolgában Ragályi és Dézsi v. ispánok világos igazságtalanságokat követtek el, hogy a pataki collegiumnak egynéhány ezer forintját hátsorságba tegyék; de a dolgon jól igazított a cancellaria. Én azt mondtam, hogy a curátort kéne számadásra húzni, miért adja oly biztalan helyekre az árvák tőkepénzét; mert a sz. mihályi szódarák volt arendátora, Margarét Pál, egy felette bomlott tehetségű miskolci kereskedő vala.

A minap a sz. mihályi tiszteletes úr egy szegény reformáta asszonyságot, aki egynéhány esztendő előtt — valamint az anyja a gyermekét a farkassal szokta ijeszteni, — predikátorát azzal ijesztgette, hogy a római vallásra tér által, ámbár mint egy buzgó reformáta lélek, született vallása kebelében hagyá el a mulandóságot, teljességgel eltemetni nem akarta. Én épen Bécsben valék akkor, feleségem tehát egy kevéssé méltán megdorgálta a papot. Mindezeket egykor is, máskor is emlegetém, és már most nincs nagyobb pápista Magyarországon mint én. Jól írtam valahol: *nikar igazat mond Jóska, csak akkor sért.* De én senkinek kedvéért sem a nimesi gyilkosságokat Franciaországban, sem az irlandusi és belga papok bolondoskodását, sem egyéb akár külső, akár honybéli balgatagságokat soha sem fogok helyb hagyni.

Hermínia bérmálása felhírmázta a pápista papokat, és azért nagy okosságnak tartom hogy a ti papjaitok is socinianismust szagolnak benne, nem azért mintha a socinianismus rossz szagú volna, hanem mivel a bűdöskét tűrni kell a rossz levegőben. A világosodásnak szép példája, hogy ausztriai herezeg reformáta herezegnét jegyeze el magának, de azért nem hiszem, hogy nádorispánunk fiai ezíra templom helyett pusztá templomba fognak sietni az Úr-vacsorájára, mert az első magyarnak követni kell a laza törvényét. Azt mindazáltal mind hiszem, mind kívánom, hogy az igazságtalan törvény eltörültesse, és a nem a nemet kövessék vallásra nézve minden egyéb lázasságban, és hogy szabad legyen minden embernek egy vallásból a másikba általmenni; mert az emberi jussokhoz tartozik idvezülni nem tartozni, és ha tetszik

a pokolba indulni. — Úgy vagyunk valóban most Európában, mintha 25 esztendőök és az azoknak tapasztalásai egészen elveszték volna; egy túlságból a másikba botlunk, mintha nem tudnók (így) botorkázás nélkül járni a csinált úton. Ha körülnézi magát az ember, merő vagy bohókra vagy nemjó emberekre akad; az okos és az emberséges ember ritkább mint a pengő pénz. Csak a vigasztal, hogy lehetetlen ez a szüntelen való kitérés az igazság útjából, minckutána az már elkészült; más volna ha nem lenne kész, de legalább historice, vagy, a mi még nyomosabb, sajnós tapasztalásokból tudjuk, hogy merre viszen a legbátorságosabb útesapás. Az a botránkoztató viadal a világ és setétség között, nem tart hat sokáig annyi elszórt fényvilág után; a setétség természete szerint nehézkes, a világosság pedig könnyű, és természete szerint maga alányomja a setétséget. Németország fog lenni lihetőképén a világosság középpontja ezután; a volt ugyan eddig is, de csak atheoriában. Igen szépen mondja egy új német szerző, hogy náluk eddig minden karok fejékké váltak, de hogy most, midőn pihentenek a pennák, forrt a bosszu, a pallosok köszörültettek és hegyeztettek, és hogy közel van az idő, amelyben minden sarzuralkodásnak vérrel fog íratatni számkivettetés levele. Csudálkozom hogy a hátyán engemet vakbuzgósággal vádol, minckutána én vele a szarvasmarháról ugyan igen gyakran, de a vallásról soha sem szólottam. Ő ezekben a dolgokban nem igen járatos, és az ő minden egyébtudománya is többnyire hallomásból áll; azonban nem kell azért gondolni, hogy Plátóval sétálgatta az akademia kertjeit.

Íme egy kis nem rossz bolondság, melyet nekem számodra megküldött Pethe Ferencz ¹⁾.

Az Erdélyi Muzzeumot forgattam e napokban, és egynéhány gyönyörű darabjaid átolvastam; meghökkentem amidőn benne magamra is akadtam. Megvilágosíta Döbrentei, akinek tegnap vevém levelét. A te barátságod híressé akarna tenni engemet; köszönöm a jó szándékot, de már egyszer érdemleni is kellene. Azon leszek, hogy barátságodnak becsületére váljak.

¹⁾ „Lúdas Matyi“.

A Mondolatra a féléletet olvastam, helylyel-helylyel nem annyira forró mint vastagoeska; a holtakkal szelidebben kellének bánni. Szemerét a tehozzád viseltető barátság ragadta; azomban itt-amott igen helyesen patrio perfusus aceto a Mondolat koholója. Az én munkácskám, amint inkább-inkább belé ereszkedém a tárgyba, a kotlás közben mind jobban-jobban költ, tágula, terjele és felélede, úgy hogy munka lön a munkácskából, amely talán figyelmet fog szerezni literatúránkban. Kassán elvégzem, kiegyengetem, kigyalulom és megrostálása végett neked megküldöm, azután pedig talán közre is boesátom. Semper ego auditor tantum, nunquamne reponam? Nem alkalmazossági munka, holott a Mondolatada reá alkalmazosságot; sokat olvastam újra-kidolgozása közben, és kivált sokat gondolkoztam; fő iparkodásom a volt, hogy meg ne bántsak senkit is, amidőn az igazságot keresem. Nem mondom, hogy eltaláltam, de bizonyosan fürkésztem, kutattam; nem mindég igaz az ugyan, amit valaki igazságnak tart, de fő dolog, hogy az ember a dolgot a személyektől elválaszsa, és kitessen az illetén munkából hogy literatúránk előmozdítása egyenes és mindeu tárgya igyekezetünknek.

Még új esztendő előtt Olysóra kell meunem, onnan fogom neked megküldhetni Göthének kívánt munkáját. Én már most egész Göthét bírom, és gyakorta forgatom mind én, mind feleségem.

Olvastam ismét minapában nagy figyelemmel mustrálásod (recenziódat), melyet Himfyre készítettél, magad-magadat a németből szépen lefordítván.

Kérlek magyarázd meg nekem a *se*-ben, és a *sem*-ben a negativum és a prohibitivum közt a különbséget. Ez egészen újgrammatikabeli regula, amely a pontra-szabást a kifejezésben nemsegíti, mivel azértelem mindenkor elég világosan mutatja ki, hogy tiltó vagy tagadó-e a beszéd. Ott írom én *sem*, ahol magábanhangzó következik, *se* pedig ahol mássalhangzó. Úgy eslekvének régibb íróink is; ugyan ne szaporítsuk szükség nélkül a grammatikai regulákat, ne terheljük szép nyelvünket, és ne igázzuk, ne kerlátoljuk ok nélkül az eleven elméket; kövessük a görögöket, nem pedig a szerfelett pontos franceziákat, és csak ott vessünk gátat a szabadságnak, ahol

teljességgel szükséges. Szép lehet ugyan a test a feszes lepel alatt is, de a feszes ruha magában soha sem szép, és a görög képfaragók természetes redőztetéseik mindenkor jobban kedveztek a *το υλοσ*-nak a betyáros és rendes ránczozásoknál. Azt sem fogom meg egészen, hogy miért tartod hibának, ha a græziákat græziának írja valaki, habár nem úgy hangzik is a *tz* mint a *c*, de a *z* hiábavaló, ha a *c* megelőzi, és így ha nem kell *tz*-t írni, *cz*-t se kell, hanem csupa *c*-t. Nálunk, mert *k* betűnk van, a *c* soha sem hangzik úgy mint a *k*, következképen a *z* teljességgel nem változtat semmit is a *c* hangban.

A *tüppörödött boszorkányok* sem tetszenek neked; azomban én nem tudnék szép mással érthetőt ragasztani a *boszorkány*hoz. Ezen az úton te egész sorokat törülnél ki Horációból. Tudom én hogy a burkus király azt mondta egy képíróról, hogy a ganéjt természetesen festi, de ez a szikraszó (bonmot) nem magát a festést, hanem csupán a tárgyat illethette, amely nem a képíróra való; de ha festjük egyszer a ganéjt, azt természetesen kell festenünk, vagy, ami jobb, nem kell festenünk. Az orosz esászár megvette a minap nagy summa pénzen Malmaisonban Potternek hugyozó tehenét; a kép maga remek, de a tárgy oesmány, és az orosz esászár ő felsége bizonyosan nem a tárgyért, hanem annak természetes előadásáért fizetett anynyit. Tous les goûts sont dans la nature, úgy mond Boufflers. Nagyapánkban, Homerusban a Thersites karaktere pökedelem, de emeli azzal a többit; és sohasem készült hosszabb és tartósb lehelletű munka, amelyben minden, nem mondom felleng, hanem csak közönséges ideál is legyen. Boesásd meg észrevételeimet, de magad bátorítottál. Én csak ott nem szeretem valamely darabban a borzasztót, ahol maga a tárgy szép mind az egészre, mind részeire nézve, et où les disparates choquent car le contraste Frappe. És ezért botránkoztatott Himfynek egyik darabjában az élet édes henyei leírása között a pipázás. Elkészült nyelvünk, de nincs még befejezve, és adja az isten hogy még soká ne legyék. Még most csak könnyű zabolán kell crednünk, úgy fog kifejlődhetni egészen nyelvünk hatatósága. A nagy és szép gondolatokkal rakott elmék ala-

pítják és formálják a nyelvet, és adnak just a szavaknak és a beszéd formáinak. Nem a grammatikusok csinálták a nyelvet, hanem csupán egybeszedték annak reguláit a csinosabb közbeszédből és a szépen okos írókból. Te magad szerencsénkre minden módon nagy teremtő vagy nyelvünkben, és így ne adj magad ellen fegyvert ellenségednek. Non quidquid grammaticae, et latine dictum est, úgy mond Quintilián. Én téged úgy szeretlek mint literatúránkat, és azért bátorkodom letenni gondolatimat a barátság kebelébe.

Egy nagy kérésem van hozzád: azt írja nekem Bozóky fiskálisom, hogy a Szemere család archívumában egy documentum penészedik ily ezim alatt: Diploma divi Mathiae imperatoris in facto honorum Esedianorum. M. H. betű van rajta. Erre nekem nagy szükségem lenne, nem hogy valakit bolygassak, hanem hogy magamat s gyermekeimet védelmezsem. Te Szemereékkel jól vagy; ha vidimált párban megszerezhetnéd nekem, nagyon érdemítenéd magad mind erántam, mind gyermekeim eránt; parancsolj velem hasonló esetben, de más hasonlatlanban is. A legigazabb barátsággal élek halok minden kor

Íram Kassán, 7-d. dec. 1815.

igaz hív barátod
Jóskád.

Igen rosszúl vagy szegény Ujházy Samu; kár az emberért. Hosszú és nyugalmas életet érdemlene.

CXX.

Széphalom, decemb. 14-d. 1815.

Tisztelt barátom!

Arra foglak kérni, hogy e levelemet láttasd prof. Pongrácz úrral, aki által azt néked benyújtatom. Ez a nagyérdemű barátunk már egynehány leveleiben meghízonította azt,

hogy ő lelkes tanítója a nyelvnek, és hogy aesthetikai érzellemmel is bír, s nagy olvasással, és nem sovány grammatikus. Ha minden nyelvtanító az országban olyan volna mint Pongrácz, úgy jobban volna dolgunk. — S ezek után hadd tudassam veled és vele mi a *Lúdas Matyi*, és mi annak írója.

Én a Vitkovieshoz írt epistolában egy bohót *teremtettem*, ki az én kedves hitem sorso:ainak, a Kálvin János fiának, esztelenségeket pengesse, *hogy csak kálvinista tud magyarul*; s mint hogy ezt a bohót *valahol* kelle születni hagynom, még pedig Debreczen tuján — Szatmárban születtetém. Szatmárra így jutottam.

Nevet kellyén neki adnom, féltem, hogy ha Ferencznek, Jánosnak, Istvának mondom, valamely Ferencz, vagy János vagy István magára veszi; szokatlan nevet kerestem, s a *Máté* toltta magát előmbé, s így az én bohóm *Máté* leve. A *Máté* ismét *Mátészalkára* emlékeztetett, s hogy a keresztnév motiválva legyen, ezt adtam neki lakóul. — Kijöve epistolám, s egész Szatmár tűzbe jött. Egy egész sereg méne az onkeledhez felpanaszolni, hogy Kazinczy az ő exója vármegyéjén mely mocskot ejte.

A főispán Kázmérba írt a leányának, s éreztette velem, hogy neki tettem fáj. Kimentém magam a főispánnal, s írtam v. ispán Isaak Sámuel barátomnak, hogy értsék meg a poetai tréfát; az én bohóm nem portraít, hanem képzelés teremtése; bohót minden föld terem, miért ne tehát Szatmár is? Horác a Fundi városa praetorát nemcsak kaczagás tárgyává tevé, de meg is nevezte becsületes nevén: Fundos Aufidio Lusco praetore libenter Linquimus, insani ridentes praemia scribae. Molière a párizsi színen halálíg adatja a *lavement*-ot egy lemozini születésű népésznek; Cervantes a maga bódor lovanczát La Manchában hagyja termeni, s ezeknek Fundi, Limozin és La Mancha nem vette rossz neven, a mit nekem Szatmár. — Nem használta. Megfelelt reá valaki idomtalan hexameterekben, de hogy Kálvin Jánost hitte az isten legigazabb prófétájának, megtetszik onnan, hogy az epistola szót két vagy három helyben epistolának (cum accentu super o) veszi. — Az epistola nekem postán küldetett meg, minden levél nélkül. Hallgattam, nevettem, nem tudtam kinek felel-

jek, és így meg sem köszöntem az exemplárt. — Erre egy hónap múlva egy második exemplárt kapok így. Minthogy az epistólában 20 poetája nevezetik Szatmárnak, én ezek közül kiválasztottam egy kálvinista papot, s levelemet hozzá intéztem, azt mondván, hogy ő talán ismeri az epistola választóinak íróját, s kérem közölje velem levelemet. Az csak engesztelő volt. Mindamellett fél eszt. múlva a munkácsi postán tevével valamely ismeretlen hozzánegy három árkusai levelet, s abban küzd a hogy tud. — Barátom, ily veszedelmes dolog a ezinezogóval éreztetni, hogy ő nem Mozart. — Való hogy a ezinezogót nem is kell bántani, elég neki a megvetés. De hiszen én semmi ezinezogót nem bántottam, s hogy húszan ezinezogónak Szatmárban, azt sem tudhattam.

Ugyazon eszt. (1811) kijöttek Virágaim és Töviseim, azaz aesthet. és gram. epigrammjaim, s 1812 a Dayka Versei előtt egy philolog excursióm, 1813. a Báróczy életében (tom. VIII.) egy másik, amelyben megmutattam, hogy Róma graecissált, hogy Cicero maga is javalta a Neo-és Xenologismusokat, hogy Horác, Virgil, Plautus, Terenez, Luerétz, maga az egészen deák Tibull is, annyival inkább a peregrinus transmarinus Propertz rontották a nyelvet, hogy annak dísz adjanak. Esküdt Somogyi Gedeon Tót-Vázsonyban azt gondolta, hogy én le leszek ütve, ha engem számárra festet, ha Folnesiesesél ösvekever, s ezen szép szándékban túl a Dunának némely fia kezét fogtak a pajzán és szörnyű tudatlan emberrel. Philos. prof. Ruszek javallá a szándékot, toldította, az exemplárokat magaterjesztette, a gróf Festetics ő exc. asztalánál maga kiosztatta, minden vendég két exemplár munkát kapott, egyiket a prof. Ruszek (ki most keszthelyi pleb. és ez által lahotai apát) philos. munkáját, és egyet a Mondolatot, s így azt a gyanút támasztotta, hogy a Mondolatba dolgozott is. Annyi bizonyos, hogy kéziratban olvasta. — Én vettem postán a könyvet egy idegentől, kinek nevétsem hallám soha, s képzéled ha nem tettem-e fel, hogy aki nekem ezzel hízelkedve kedveskedik, csak *kém* talál lenni. Megköszöntem, s azt válaszoltam, hogy felelni rá nem fogok. Csakhamar pápai ref. prof. Tóth Ferenez ír, hogy hallja prof. Ruszektól, hogy én őket tartom a munka íróinak. Feleltem neki, hogy nem;

egyszersmind írtam a philosophiai munkát írt Ruszeknek, írtam philosophiát tanító és Kant tanítványának tartatni akaró pápai prof. Márton Istvánnak, hogy kérem, mindketten keljenek a criticismus védelmére, nem írva. hanem a dolgot a puristáknak magyarázva. Egyik sem felele, mert Ruszek mondolatista volt. Márton pedig a Somogyi Gedeon sógorának, Fábian Józsefnek nagy barátja. Tudod hogy a tudós emberek, ha egyszersmind pedántok, mely nehezen vesznek minden megérintést: nem lehetetlen tehát, hogy Márton, kit Szatmár szült, a Vitkovieshoz írt epistola miatt is haragszik. Annyira ment a kálvinista diák, hogy a Patakról oda innepre vagy koldulásra vagy vacatióra haza menő togátusoktól híreket szedtek a tiszteletes predikátor urak, s ezekből pasquillusok íratlak: a többek közt hogy az anyámnak özvegy korában szerelméi voltak, holott minden tudja, hogy ezt az asszonyt idegen kar, azaz más kar mint az atyámé, soha nem ölelte; én austerabb erkölcsű asszonyt soha nem ismertem. Ez a pasquill nekem ismét megküldetett. „Csudálom, mondám, hogy azok, akik azt tanítják hogy az isten az embert a maga képére teremte, magokat marhákká tenni nem szégyenlik.“

Még sem elég: — Pethét, kinek vad kálvinistaságát stilusa mint mindene mutatja (egyik oekonomikus munkája praefatiójában nincs-e ezazokra mondva a kikkel baja van: — azaz számár(?) feltűzelték, hogy én az ő képzelmészét rossz szónak mondom. Mit írhattak egyebet, azt én nem tudhatom, mert én Pethét soha nem néztem annak, akinek ismeretsége által valamit nyerhetnék, elég az ahoz, hogy Pethe kétszer engede magának ellenem kipattanást a maga Nemzeti Gazdájában, melyekért én nem is panaszkodtam. S íme itt a harinadik: *Lúdas Matyi*. Ez poetai tekintetekben sok érdemmel bír, stilisticaiban kevéssel, morálisban semmivel. Sohasem olvastam valami engemet megbántót hidegebb vérrel. Egy vad ember ez a Pethe, s nincs benne semmi nemes érzés.

Hogy tudományi csaták vannak, az nem illetlen, s olykor, midőn ébreszteni kell, még hasznos, szükséges. A német literatúra nem emelkedett volna 1710 körül, ha Bodmer és Gottshed egymásnak üstökébe nem kaptak volna. Ezért perelt így Szemere és Kölescy Somogyival, ki *él és meg nem halt*,

ámikár megholtak van kihirdetve a Külesey előbeszédében. A mostani jobbak és a maradék meg fogja ítélni tudni mi miért esett, s akkor Somogyi és Ruszek és Kisfaludy (ki maga is osztogatta a Mondolatot) pirúlni fognak alacsony bosszújokért. Én nem pirúlok másba kapni, csak hogy az gráciával essék, sem a Kisfaludy Szerelmének recenzióját nem retractálhatom. A mit te mondasz, édes barátom, hogy én Horátnban, és így Catullban, Martiálban sok sort kitörtenék, igaz volna, ha ők magyarul írának. Hát te nem törtenéd-e ki ha ezt: *turgentis verbera caudae* így fordítanám: *megdagadt püfögetései?* vagy ezt: *eunus, . . . a?* Ha még állana a Circus Florae, bemennék, s nézném a mi ott esik. De ha minden *gout dans la nature* van is, becsukattam volna gr. Fekete Jánost, midőn oberster korában, ing és libraveló s minden ruha nélkül fogadta el a b. Podmaniczky földvári tisztartóját, s így evett az Officier Corpsral, s még inkább, midőn 15 eszt. előtt 16 tánczó mezítelen uraságot (kik közt Unwert és Unwerthné s az ezek 16 eszt. leánya tánczolgattak mezítelen, és a gróf fekete János Ferencz nevű fia) tánczolni néze ez az *ingerlésekre szorult* Faunus. Nem vagyunk Rómában, és jó hogy nem vagyunk ott, de csak ezen egy részben jó hogy ott nem vagyunk. A Kisfaludy *Belzebub kajlája* nem egy szép író tollába való.

Parancsolod hogy a *se* és *sem* különbségét magyarázzam meg. Én sem szeretem a nagy bizonyosságot oly dolgok körül, ahol a demonstrációnak kevés helye van, vagy ahol vannak vagy lehetnek kifogások, mint a nyelvben minden nyomon lelünk. De ott is az akademikusok skepticizmusát affectálni, ahol annak nincs helye, nincs kedvem.

Nem, ne, és *sem, se,* azonegyek, csak hogy a *sem se*-ben meg van az *is* (auch etiam) ideája, mert a *sem sem* nem több sem nem kevesebb mint az *is nem* vagy *nem is*; a *se sem* nem több sem nem kevesebb mint az *is ne* vagy *ne is*. Mondhatod-e *Ne volt ott?* e helyett *Nem volt ott?* Miért mondod hát: *ott sE volt?* Igaz, hogy így szól a közember, aki a nyelvet csak empirice tanulta. De ez így is szól: a *házba volt*; holott a *házban volt* van jól mondva; mert a *ba* mindég motum in locum, *ban* mindég quietem in loco jelent. De az írónak nem

úgy kell írni ahogy a közember szól, hanem szólani kell úgy ahogy a jó író szól.

A *cs* hangjára másszor, mert az hosszú és készen van nálam. — De még is próbáljuk.

Írta-e valaki *Tsáki, Tsongrád, Tsanád, Vítsey, Tzinderi, Tzobor?* Nem tagadhatatlan-e hogy ezeket így írta elejétől fogva minden: *Csáki, Csongrád, Csanád, Czinderi, Czobor*, — vagy a régiéknél, mivel a typheta a *cs* *) (azaz *cs*) betűt *ch* (*ch*)-nak nézte, *Cháki, Chazár* etc. Nem kell-e tehát, non ex antiquitatis affectato studio, hanem azért mert ez megegyez az alphabetumunkból ki nem küszöbölthető *c* betűnek hangjával. Oztán azért hogy concursus literae *t* et *s* aequivalet sono literae geminatae *cs*, sicut concursus *d* et *j* aequivalet sono literae geminatae *gygy*, vel *ggy*: jól íróm-e *diermek* pro gyermek, *djöldj* pro gyöngy? Ez nem haszontalan mikrologia. Így valahol *ts* van, ott mindég positio van: *nevetség* másképp hangzik mint *nevetség*; az annyi mint *nevetség*, s ha ez így, hogy fogom pronunciálni *kecsége*? Úgy-e hogy így *kecsége*. — Oly annyira igaz ez, hogy már írómk nagyobb részben úgy írnak; maga Virág is így, noha elején tén majd levágtak midőn ezt tanítani mertem.

Grátzia (nem *grácia*, sem nem *grácia*, vagy *gratia*) hogy az eredeti betű a *mennyire lehet* megtartassék.

Szemere György a László fia épen mellettem ült, midőn leveled vettem. Tőle tudtam meg hogy a Szemerék levelei a vicispán kezében vannak, s azonnal írtam a v. ispámnak. Ha a kívánt diplomát megkapom, ha neked szolgálhatok, *neked* — képzeled mily örömem lesz. A levél valóban az újhelyi vármegyeházhoz be van adva már.

Prof. Pongrácz úr elvezet a Balkay cöpiának megszemlélésére, ha parancsolod. Balkay excellentissime copíroz. Ott leled a Furino által festett kesergő szép cöpiáját; én leginkább ezt választanám. Mely meleg tintek a szem körül! mely test! Ott leled Mengsnek Józsefét. Mely anatomia! Ott

*) Itt az *s* úgy van formálva a kéziratban, hogy könnyen *h*-nak is nézhető.
A kiadó.

az ő tulajdon feleségét és gyermekét, kiket Máriának és Jézusnak festett. Ott az angol I. Károlyt Van Dyektől, két más fejjel. (Károly az, akinek fehér ruhája is van veres esikokkal.) Ott Pompejo Battóninak tékozló fiúját. Ott Angelica Kaufmannnak Hermannját, kinek a győzelem után a felesége Thuznelda általölöli lábait. Ott Carlo Doleának Madonnáját, és egy igen szép nőstény tigrist. Megérdemli hogy lásd. Élj szerencsésen, imádott lelkes és jó ember.

Kazinczy Ferencz.

CXXI.

Széphalom, Jan. 6-d. 1816.

Tisztelt kedves barátom!

Consiliárius Szemere István úrnak feleletét itt küldöm. Ebből láthatod hogy kész közleni veled a kívánt documentumot, de neki, egy ily nagy vármegye v. ispánjának, kevés üressége lehet valamit csinálni. Én ezt sürgetni ezután sem szünök meg, de jó volna ha önmagad is emlékeztetnéd. Fiscalisod Bozóky úr is megszólította ez iránt, s egy viszonzószolgálatlaltal kínálta meg. Kinek szolgálhatok én inkább mint annak a nagy és szép lelkű embernek, akit minden levele vételével új okoknál fogva tisztelek és szeretek? De valóban jól esnék, ha Bozóky úr az én négy gyermekeimnek használhatna.

Öt hét olta én mindennap reggeltől fogva estig az orthologusok és neologusok közt folyó perben dolgozom prof. Beregszászznak Philolog. Dissertációjá ellen, és az ellen, a mit Zsombori írt az Erd. Muzem III-ik füzetében. Goromba nem vagyok, de Beregszász ellen felette éles, mert úgy érdemli. Az az ember a maga titulusaival, és mivel zsidó, arabsz stb nyelvekkel paradíroz, sok kárt teszen: elánítja a maga kálvinista feleit. Szatmár vármegyei v. ispán Izsák Sámuel úr neki ezer forint jutalmat gyűjtö, s most Szaboles gyűjt ismét. Ez az embert még inkább el fogja bolondítani, mint Cicero

mondja Philipp. III. c. 187. Annál nagyobb okom van tehát igen világosan kimondani, hogy ő nem tud a mi dolgunkhoz. Prof. Pongrácz úr közleni fogja veled kevés hetek alatt kézírásomat.

Két könyvre volna szükségem, s te mindakettőnek olvashatására segíthetnél. Lehetetlen hogy valaki Kassán ne bírja Schillers *kleine* Schriften és Wiener Allgem. Liter. Zeitung für 1815, s ennek mind a XII füzetét. Kérlek légy rajta, hogy ezt februáriusban megkaphatnád: főnotárius Komáromy urat kérném, hogy Kassáról hozza ki. Ha Fried Sámuel kalmárral öszvejössz néha, ki jó fej és excellens ember, ő talán megszerezhetné. Kérni fogom Szerencsényé asszonyt is, hogy ha talán ő tudná, szerzené meg. Egy hónap alatt s még elébb is visszaadhatnám.

Íme egy epigrammom a Tövisék és Virágok újabb kiadására, melyekből kitörlök némely epigrammot, de némely újat is teszek.

A NYELVRONTÓK.

Rontott mert építeni akart Palládio; benne
Csak rontót látál, vad kora, jó ideig.
A mivész érzette magát, s neked én fogok, úgymond,
Törvényt és példát adni, de nem te neked.
S im áll a roppant csarnok, s bizonyítja ki több itt:
A mivész-e, vagy a szolgálai tompa Szokás.

Csarnok Zrínyinél Libro XV. Stropha 81. amphitheátrum.
Palládio azt építe Vicenzában. — Élj szerencsésen, tisztelt barátom! Az isten adjon neked és a hazának boldog újlesztendőt.

alázatos szolgád
Kazinczy Ferencz.

CXXII.

Édes Ferenczem!

Ha csak gyaníthattam volna is, hogy Ludas Matyi elened is agyarkodik, visszaküldöttem volna Pethének ezen kis tréfaságot, melyet még két esztendővel ezelőtt olvastam kézírásban anélkül hogy egyebet találtam volna benne a gögős aristokratizmus ellen való satyránál. Meglehet, hogy a nyomtatásnál elváltozott az egész munka, mert én, emlékezőven, hogy olvastam, nem vettem magamnak időt annak forgatására. Hogy pedig meggyőztelek arról, hogy a te számodra nekem küldött legyen Pethé egy példányt, íme látni fogod a külső borítékban belső lapján, hogy az egyik köteteske a te számodra küldtetett meg nékem. Nem akarván avatkozni semmiféle tudományos vitába, amelynél fogva, bár mint esmpán csak eszköz is, valakit keserítsek, leveledet Pethéhez külön boríték alatt fogom tétetni a postára; Pethének pedig írok, hogy engem ezután az ilyetén commissióval megkíméljen. Fáj a szívem valahányszor látom, hogy a tudós emberek mint valamely athléták felgyűlnek a közpiaezra és viaskodásokkal és sebeikkel mulatgatják a mosolyogva néző községet. Kivánnám, hogy érzéketlenebb lennél irigyeid eránt. Természetes, hogy a magasra emelkedett zászlót a szél mindenünnen lobogtassa. Némely íróink még nagyon piszkosan szemecskélik azt, ami nekik szemetnek látszik, és megtörténik némelykor az is, hogy a gyöngyöt szemetnek, a szemetet pedig gyöngynek vegyék. Ezzel csak magok magokat teszik nevetségesé. Azon fogok igyekezni munkámban, hogy az én krisiseim a dolgot, nem pedig a személyt érdekeljék, és hogy a becsület és tisztesség határján túl ne hájjanak. A csipésnek a csiklandozáshoz kell közelíteni, és mézbe kell mártani a sühínkot, és csak ott is azt kell kritizálni, ami valósággal rostába való; nem kell se felette tágas, se felette apró lyukakat fúrni a rostába; egy szóval ki kell tetszeni mindenből, hogy a nyelv és haza szeretete vitt minket ezen

magában kedvetlen munkára, amelynek nem lehet más célja, hanem hogy az erősebbek példája után, a gyengébbek az útból eltérve ne merjenek, vagy rajta ne igen gyakorta botoljanak. Én munkámban, mert a tárgya úgy megkívánja, tégedet is foglak kritizálni, de anélkül hogy megnevezzelek, és hogy erántad való barátságom és tiszteletem mindenütt kitetszzen; az emberséges emberöknek emberséges emberekkel emberségesen kell bánni. Minden jó fejű embernek külön-külön tekintetei lehetnek ugyanazon egy dologról. Ugyan hová lenne az eredetiség, ha ez így nem lenne? Az írók, az actorok; a közönség és a jövő, a néző publicum, és így az actoroknak médosan kell magokat viselni, és nem kell egymást ránezigálni, tépni, szakgatni a nemzetek tanítóinak, és azzal magokat kikaczagtatni a jót akaró mestereknek pajkos tanítványaik által.

Írok Szemere consiliáriusnak, holott nem nagy reménységgel biztat levele; néked azonban köszönöm barátságodat.

Beregszászy úr, ha fülíg is belemártotta magát az orientális nyelvekbe, itt nálunk, in septentrione, a legszobaszennyesebb ember, akit gondolni lehessen. Neki az acarnániai nyelv fejét egészen megzavarta; benne a tudomány nem szolgál egyébre, hanem hogy kinevessék, és valóban esuda, hogy oly roppant emlékezetmellett el szokta olykor felejtani, hogy nem tud jól okoskodni.

Nekem megvannak Schillernek kisebb Munkái, de nem itten, hanem Olyson. A közelebbi múlt esztendőnek bécsi literatúraújságait 12 kötetben várom minden órán; mindenkor a jövő esztendő eleivel szoktam hordatni, a csorbáknak és fogyatkozásoknak elkerülése végett. Írd meg hogy kinck adjam itt Goethének munkáját, melyet kívántál; amnap elhoztam magammal Olysóról.

Szeretem hogy az elavúlt szavakat feltámasztod; általában új tekintetet fognak nyerni. Szép az epigrammád a szerencsés nyelvrontókról. Én ezen egész kérdésben Quintiliánussal tartok; munkámban jegyírásul ezen szavait választottam: *Usitatis tutius utimur, nova non sine quodam periculo finguntur. Nam si recepta sunt, modicam laudem afferunt*

orationi, repudiata etiam in iacos exeunt. Audendum tamen, namque, ut Cicero ait: etiam quae primo dura visa sunt, usu molliuntur. Hogy munkámnak lelkét, ezélját jobban általérthessed, íme ide ragasztom a bevezetését; mondd meg ami nem tetszik benne, a betűírás (orthographe) hibáit ne nekem, ha írónnak tulajdonítsd, azomban, mert nincs még akademiánk, csak azon kell igyekeznünk, hogy valamely íróönömömag orthographiájával sehoh se ellenkezzen, *reliquam disputationibus eorum Deus commisit.* Engedd meg hogy ezen alkalmazással egynéhány észrevételeimet veled közöljem. A magyar fontosság a régiségnek kedvelője, és így kevesebbet fogsz találni akik az elavult szavaknak felelevenítésén megütözköznek, mint olyanokat, akik az új alkotásúakon meg ne botránkozzanak. Az óság tisztelete mintegy vigasztalja őket valamely nem ismert régi szó értetlensége felett, de az új szavakban berzenkednek legelőször is azon bátorság és merészség ellen, melynél fogva valamely író teremtővé tette magát; ha helyes az új kitétel, irigykednek hogy repülni mert a szerző, és őket megelőzte a repülésben, ha pedig helytelen, örvendenek hogy nyakát szegte szállása közben. Ha pedig nehezen érthető az új szó, már akkor természetesen haragudniok is kell, mert szégyen valamit, s unalmas valakit nem érteni. A mi újszókoholónk talán abban hibáznak leginkább, hogy nagyon sietve és egyszerre akarnak sok új szót befogadtatni. Nem oly könnyű, kivált Magyarországbán, polgári just kapni akár az embereknek, akár a szavaknak. Ápolgatni, nevelni, fejtegetni kell a nemzeti geniust, nem pedig azon erőszakot tenni akarni; elsül itt is minden jó, mint mindenütt, de lassabban mint másutt.

Szalka Mátét, mint egy őrzőangyalt vagy kísértő és vétekre kisztető ördögöt, a levegőbe és nem Szatmárnak lábaira kellett volna helyheztetned. Az igaz hogy nevetségsek némely kálvinisták, mikor azt hitetik el magokkal, hogy csak ők tudnak magyarul; azomban a szatmáriak nem húzzák úgy a szótagokat mint Szabolesban, sőt gyakran megperditik a szomszédjok szájokban húzamosan hangzókat is. A szatmári ember p. o. a búzát buzának monája. Jól tudom, azt is akarnak némely kritikusaink, hogy minden

szótagnak meghatározott mértéke legyen; de én örvendek, hogy sok közmértékű syllabáink vannak; semmi sem segíti úgy a mértékes poesis mechanizmusát, és ez az egyik oka, hogy miért írhatunk mi görög mértékben oly szerenesesen verseket, és hogy ezen tekintetben minden európai nyelvnek hátrább kell állani a mienknél. Egy szabad nemzet nyelvének sok szabadsággal kell bírni; a mi nyelvünk nem regulátlan, hanem ninesenek békői és nem is kell azt lánczra verni. Azok a kálvinisták a kik tégedet annyira kritizálnak, nem olvasták munkádat elegendő figyelemmel annak észrevételére, hogy te minden hasonlítás felett bizonyosan a legmértékesebb írónk vagy a prózában, a szavak elhelyeztetésének mesterségét kétségkívül senki sem érti jobban náladnál; ha más érdemed sem volna, már ezzel is díszes fénye lennél literatúránknak. Ezt ez igazságot még senki sem vallotta meg irigységből, de én meg szoktam az igazat mondani hízelkedés nélkül, és nem tartok tőle, hogy szemérmed barátságomat vádolja. Hát ha meggondolja a magyar ember, hogy hány szavainkat kurtítottad meg szerenesesen, hányat támasztottál fel a mohos koporsóból, hány újat teremtettél a legszerenesesebb elsüléssel, hány új ékes fordulatokat hoztál be nyelvünkbe? bizonynyal nem gúnyolást, ha hálát érdemlesz háladatlan hazafiáidtól, és gyalázatos látni, hogy tapsolnak az irigykedők némely elsikamlásaidon. Ők még botlani sem tudnak így, azután kuruttyolnak a fertelmes békák.

Kérlek, küldj nekem két példát, a melynek egyikébe ne lehessen egyébbel élni csak *sem*-mel, a másikban pedig ne lehessen mással csak *se*-vel; így jobban fogom általérteni igazádat. A *c*-ről való okoskodásod ki nem elégít. Ha a *e* betű és hang ki nem küszöbölhető az *abe*énekből, miért nem élünk magával ott, ahol ez a hang esupán csak *e* jelbetűt megkívánja? ha a legrégebbek Chakija helyett az újabb régiek Csákit írtak, a legújabbak írhatnak Tsákit, mert mihelyest a *e* betűvel nem akarunk élni, a *T s* és *z* betűnek segedelmével írhatjuk mind a Tsákiakat, mind a Tzinderyeket. Valóban rendes, valamely önhangú betűvel esupán csak az öszvetételben élni? Úgyde így az *y*-t is el kéne vetni, és mindenütt csak jótával élni helyébe. De nem lehet, mert egészen máskép

hangzik *ángyok* és máskép *hangyok*; de a Grátziák teljességgel úgy hangzanak a beszéd közt mint a Gráciák, és a *e* hangjára nézve nem esupa segédbetű, mint az *y*, a magyar nyelvben. A ki tehát a grátziát vagy *tzintzogat* esupa *e*-vel írja, az igen következőleg eselekszik, ha a *ts*ábítót *ts*-vel teszi ki; de a *ki* a Grátziát *tz*-vel írja, annak szabad inconsequentia nélkül a *csalogányt* is *ts*-vel és a *czukrot* *tz*-vel írnia. Valamely szó eredete nem tartozik a dologra hangjának kitételében, mert a fülek, nem pedig az etymologia megtanulása kedvéért jelentjük ki írással betűk által a szó hangját, és én azt hittem mindenkor, hogy még a ragasztékokban is a grammatikusok theoriája ártott az euphoniának azzal, hogy p.o. így szoktatta írni az írókat: Beregszászi úr borzos *tudományja*, nem pedig *tudományja*. Nem csak hogy szebben hangzik *egészséges* mint *egészséges*, hanem pontosabban is fejtí az ejtést amaz írásmódja. Az sem áll kedves barátom, hogy valahol *cs* van, ott mindéig *positio* is van; ugyan ki ejti megnyomva és kettőztetve a *cs*-t ezen szóban *hetsáss*, vagy *hetses*? Az én fülemnek legalább a *hetségében* is mindenkor rövid volt az első tag, a *neretségesben* pedig a másik tag közmértékű, mert mind hosszan, mind röviden ejtik azt a legjobb magyarok is. Örvendjünk nyelvünknek, hogy abban, ritka kivételekkel, többnyire úgy kell írni, amint szólunk; erre sok helyütt jobban figyelmeztetnek öseink mint mi.

De talán hosszú is már ezen levél; azzal végzem hát, hogy gubernantném felől tudósítani foglak a maga idejében, és hogy Schiller kisebb munkáit igyekezni fogom számodra itten megszerezni. Iné pro coronide következik egy levél Szabó Dávidtól feleletemmel együtt; csak azt kell eselekedni amit lehet, nem pedig a mit akarna az ember. Párodát tiszteltem, páradat pedig ölelem, és szívébe leheltem.

Ter conatus erat circumdare brachia collo,

Ter levis in liquidas auras effugit imago.

Kassán, 20-d. jan. 1816.

Különösen szerető hív

Jóskád.

A Lúdas Matyinak minap megküldött példányát küldd.

(A melléklet).

Nagyságos és Méltóságos Gróf, nagy kegyességű nagy és jó uram!

Alólírt mint a ki professori hivatalomról lett lemondásomtól fogva gyakran és többnyire részszerint azon igazságok körül foglalatostokodom, melyek a mathesishöl és physikából a világi életben közönségesebb hasznúakká lettek, részszerint azokból többeket újakat, s ugyan olyan széles hasznúakat következtetni unatlanúl s szerencsésen is erőlködöm: ezen foglalatostokodásimnak egy különös resultatumnát midön most Nagyságod eleibe terjeszteni, s egyszersmind annak világoztatására megkívántató segedelmet teljes bizakodású alázattal s kérve kérni talán alkalmatlankodó merészséggel is bátorokodom; ezen bátorokodásomnak kegyes megengedését előre alázatosan kikérni a legtisztelkedőbb illendőség törvényétől köteleztetem.

Kidolgoztam tudniillik még 1809-dik esztendőben legszorosabb és legánálthatóbb megmutatással a theoriáját egy olyan machinának, mely maga magától vérszen magának mind kezdő, mind folyva tartó s egyszersmind változhatatlan sebességű mozgást; úgy hogy csak a materia, melyből készíttetik, legyen századokon által tartós, s ment egészen ha lehet, a dörzsölés által esni szokott kopástól: a machina mind-, sőt örökéig változhatatlan hathatozású mozgásban marad. Mint-hogy pedig azonban elég materiánk vannak, melyek ha nem örökéig is, de bizony több századokon által eltartanak minden észrevehetőbb dörzsölési kopás nélkül: ilyen értelemben ez a machina valóságos *örökmozgó* s méltán neveztem katexochen *forgonynak* magyarul s *authenticumnak* görögös-deákül.

Alkalmaztatható mindenféle haszonvételekre, valamelyekre mostan az úgy nevezhető *fixa machinák*kal élünk, azaz olyan machinák, melyek nem egy helyből másba elébb

tovább menve, hanem ugyanazon egy helyben maradólág fogva munkálkodnak. Ilyenek már nevetesen im e következők: 1) minden gabnaörlő, puskapor, papíros, fűrés, szalmás élet nyomtató, kása, dara, kendertörő: egy szóval akármit gyártó s akármi nevezetű malmok már akármi erő által forgattassanak. 2) Minden vízi autliák, már akár szívók, akár nyomók, akár merítők, akár vedresek, akár pereszések, akár esigások, akár stb légyenek is. 3) Minden érez, kőso- s más bányai, úgy szintén minden fonó, szövő, gyóes, bőr, kötéljártó machinák. 4. Minden athmolydranica, egyszóval minden machinák, melyek által a víz felfelé s magaskodni kényszerítettik: sőt 5) ilyenek minden falra s toronyba való órák is. Mind ezen machinák s többek e félék bizvást remélhetni lassan lassan mind meg fognak szünni! sőt gátlás által kárt okozó vizimalmok, még diactaliter is meg fognak szüntetni, mihelyt a *forgony* lábra kap; s majd a tornyokba sem kell azután feljáromálni az órát felhúzni, mégis azonban mindég s hibázhatatlanabbul fog járni.

Méltóságos Uram! nincs nekem ezen machina felállítására megkívántató költségem. Az én birtokom alig ér többet 20 ezer váltócédnélai forintnál, s annak jövedelme szorosabban gazdálkodva is mind rá mégyen házammak tisztességessebben való fenntartására. Ugyanazért forgonyom kidolgozásától fogva mindég azon voltam 7 esztendőök alatt, hogy az arra szükséges summát felkölesönözhetném valahonnan, törvényes interesre, egész birtokom lekötése alatt. De hasznotalan volt minden ebbeli igyekezetem, annyival nagyobb fájdalomra e közjő miatt, amennyivel mind jobban jobban közelitek a sírhoz. Történt azonban most közelébb szüretkor Tolcsván, hogy midőn ezen kölesönnek megszerezhetéséről több együtt levő részszerint ott lakos, de nagyobb résziint felföldi urakkal együtt beszélgetnénk, ezen felföldi urak közül egy így szóla: „Ezen tárgyra nézve egyáltalában olyan ember kívántatik, a ki nem csak tehetős, hanem a mellett a tudományoknak valamint maga is értőjök, úgy másokban is mind becsülőjök, mind gyámolítójok, és egyszersmind még nevezetesen oly hazafi is, ki a magyar haza köz javának s becsének buzgó munkálkodója; ilyennek ismerjük pedig

lelni nevezetesen gróf Dessewfy József ö nagyságát.“ Alig mondá ezt ki, azonnal mindnyájan ugyanezt mondták a többiek is. Sőt magam is — lévén már régtől fogva nékem is szerencsém a fennirt nagybecsű tulajdonságokat a Nagyságod személyében mind esmérnem, mind tisztelniem — azonnal neki éledtem, annyira, hogy mind a fennisztelt uraknak teljes bizodalomú javallásokra, mind az önmönmagam belső érzésére e mostani esedező írásomat tárgyazó bátorkodásra való lépésemet nyomban meg is latároztam.

Folyamodom azért alázatossan esedező kéresemmel s egyszersmind teljes kételkedetlenségű bizodalommal a Nagyságod jóltevő kegyességéhez: méltóztasson nekem ezer köből gabonát, vagy annyit érő váltócédnélai forintokat, vagy már amint alkalmazatosabban esendik a jóltevő intézésnek, mind a kétfélel felezve egyesítve törvényes interesre csak három esztendeig bátorságosító nyugtatóul minden jószágomat lekötő contractusomra kegyesen kölesönözni.

Nagyságos Uram! nem csak én egyedül, hanem bizvást állíthatni, önmönmaga a magyar haza esedesik Nagyságod előtt az én személyemben. Mert nem csak a haszon, mely ezen machina által előáll, hanem egyszersmind az a tiszteletre önként emelkedő bees is, melyet ennek előállta maga után von, az egész magyar nemzetre háramlik. De azomban egyedül a Nagyságod méltó sajátja leszen az a nemes érdem, és az ezt mind külső tiszteletadó (*hézag*) megháláló, mind kívált belső édes érzésekkel magasztaló nagy becsülési kirekesztő privilegium, hogy ezt az ily közönségesen nagy hasznú machinát egyedül a Nagyságod kegyessége állította elő. Amint hogy már csak az is, hogy ezen alázatos írásom Nagyságodnál esedezik, még pedig sok nemes tekintetűeknek javallásokból, már csak az is, mondom, egycsesen mint önmönmagának a különben igen is valogató s nagyon finnyás közbecsülésnek szájról szájra adott kedvesét, úgy díszeli Nagyságodat egy részről; más részről pedig egyszersmind édes praehudiuma azon tisztelettel tenjénzeni fogó emlékezésnek, melynek magasító örömszavai között Nagyságod ezen magvetéséből fogják a maradékok háláló örvendezéssel aratni azon sokféle hasznokat s boldogságokat, melyeket majd a sok emberi és

baromi erőket, a sok egész határokat gyakran hasznavehetetlenítő vizgató munkákat, a sok idő s költség-vesztegető intézeteket, a sokszori öröklhetetlenség miatt sürgítő éhségű kenyértelenségeket, s az innen is hirtelen eredő sanyarú drágaságokat, s több ezerféle tetemes károkat egészen megkímélő s szüntető forgony a világ lakosi között mindenütt szélyelhint. Bizony, Nagyságos Úran! annyi sok haszon s boldogság teremtése korántsem földi, hanem egyenesen égi származású szív munkája! és annyi sok emberi és baromi erőket öldöklő ellenségeknek legyőzések véghetetlenül nagyobb becsü egy országmeghódításnál! És az azt örömköltés között idvezlendő hazafiak inneplések sokkal jelesebbítő a Capitoliumra való borostyános felszekerkezésnél! sőt emél sokkal fontosabb mi volt s messzebből is visszafénylő megtisztelés, mely Nagyságodat tárgyára már csak egyedül magának azon háznépnek s ennek itt esedező atyjának az ő hálás idvezlése is, melynek jövődő boldogabb sorsának talpkövét egyedül a Nagyságod jótéteményezése veti meg, s ugyan ez által egyszersmind valamint egyrészt ezen háznép boldogságának megfundálásával egyenesen magának az emberi köz boldogságot tárgyazó virtusnak maccenáskodik Nagyságod; úgy más részről önnönmaga emlékezetére szenteli fel élő templomokká mindazon háznépnek, mind ennek minden később meg később unokáinak szíveket, melyekben maga a tiszta háladatosság fog mind mindenkor a legédesebb érzések között áldozópapuskodni, mind pedig jelesebben a világ lakosinak egyező érzésű gyülekezetével együtt a mindenütt esztendőnként örömvasárnappá válandó forgony elindulásának innepe napján, és ezen háladatosságomnak első zsengejéül méltóztasson Nagyságod közelébe az én magam számára már-már épülendő forgonyom elkészülése után, vagy, ha úgy tetszik, mindjárt ezzel együtt egyszersmind a Nagyságod számára is, minden munkám s fáradságom legkisebb megjutalmaztatása nélkül elkészítettő forgony-ajánlóm somat kegyesen elfogadni.

Mely ekképpen alázatosan előadott kéréssem megújítása s annak teljesítése eránt való erős bizodalman mellett Nagyságod nagybecsü grátiába ajánlottan, egész alázatos-

ságú teljes tisztelettel maradtam, Méltóságos Gróf, nagy kegyességű nagy és jó uramnak, S. Patakon, 13. dec. 1815.

alázatos szolgája
Barczafalvi Szabó Dávid m. p.

Tekintetes drága kedves Professor Úr!

Ezer gondolatokra és érzésekre ada nekem alkalmatosságot a Tettes Úr becses levele.

Számtalan jeles eszű emberek törték már fejeket a szüntelen forgony feltalálásában. Természetes, hogy ez az örökéig mozgó lélekerő az emberbe magán kívül is örökmozgót törekedik teremteni. Úgy tartják azonban Európának legmélyebb szám- és mértéktudói, hogy a tűz, víz és levegő segedelme nélkül sőt némelyek, hogy még annak segedelmével is a szüntelen való dörzsölésnek természetes sikerét és következtetéseit egészen elenyésztetni vagy kipótolni a praxisban a csupa mechanizmus által lehetetlen, bár hogy számítasson is fel a theoriában az erre megkívántató erőnek csillapatja. Ehez járul hogy a kicsinybe a legszebb mesterséggel végrehajtható mostonok nem állíthatatnak elő mindenkor a nagyban is hasonló szerencsével, és így ámbátor mobile perpetuum ez ez örökös, de mindenkor nemet, formát és színt változtató materiából álló mindenség (universum), mindazonáltal nagyon kétes még, hogy lehessen-e csupa összeszerkesztés által, bár milyen tartós formájú legyen is az anyag vagy szer neme, a mely arra fordítatik, örökmozgót készíteni, és úgy tetszik nekem, hogy a testi világban az örökmozgó ideáját szintúgy csupán csak a közelítés végett adta nekünk ideál gyanánt a természet, valamint a politika világban az örökös mozgatlant (perpetuum immobile).

Átallatom azonban, mikép lehessen egy, mind igen tartós, mind igen hasznos, felette sokáig forgó mozgonyt csinálni, és különösen örvendek, hogy az ilyen remekműbe egy olyan jeles elméjű hazámfia kapott, mint a Tettes Úr. Mi lenne ezer köből hazám hasznára vagy díszére, vagy ha csupán

csak egy érdemmel teljes becsületes embernek felségéllésére is?

Szükségtelenek az önszeretetem esiklandoztatásai, és engemet nem a dísznek ösztönei, nem a dícséreteknek rúgói, nem a magam java ingerei serkentenének, sem pedig a költségnek nehézsége és terhe hátrálhatna a megkért segedelemtől; sőt inkább maga a dolog és annak köz haszna elegendő lenne a díszes meghívásnak való megfelelésre, ha szívem hajlandóságával körülállásaim megegyeznének. De én, Tekintetes Úram, még nagy terhek alatt nyögök ezen bizonytalanságokkal teljes és még nagyon kétséges kimenetelű időkben. Elővittem ugyan talán valamivel dolgaimat, és rövid idő alatt vittem, nagy fáradtsággal, nagy igyekezettel, sok áldozatok, és még több engemet ösztítő gondok között, de nem tettem még eleget atyai kötelességemnek. Egy leányt és három fiút adott az isten. A tehetségem a státusomhoz, a mostani időkhöz és kivált atyaságomhoz képest, még most csak közpszerű. Nekem nem szabad eltávoznom feltett célomtól, a mely az, hogy minél előbb kiveredjem adósságaimból; ennek szünet nélkül való üzése vitte eddig is szerencsésen dolgaimat. Nekem tántoríthatatlanul ellent kell állanom a legnemesebb kísértéseknek is, hogy így minél előbb elérhetvén célomat, hazámnak annál hamarabb és hatóságosabban szolgálhassak. Megválnék ha élek, hogy atyai és polgári arányzatokon kívül másféle érzések soha sem vonzották lelkemet. Hányszor fájt nekem már, hogy vagy kéretnem kellett arra, a mivel önként kínálkoztam volna, ha megengedték volna körülállásaim, vagy hogy nem lehetett megfelelnem a megkérésnek. Figyje el a Tettes Úr, hogy nehezebben esik részemről a megtagadás, mint a kérés azoknak a kik hozzám folyamodnak.

De még sem tartóztathatom meg magamat, hogy tehetségemhez képest a nemes és hasznos célra 200 ftokkal ne kedveskedjem. E folyó esztendőnek Sz. György napjáig megküldöm azokat a Tettes Úrnak. Ne ezen csekélységet, hanem készségemet méltóztasson számba venni. Tessék gróf Festetics Györgynél, gróf Széchényi Ferencznél, azoknál a hatalmas szerencséseknél kopogni, a kiknél a roppant tel-

ség a hazafi szívnek társa. A sok közpszerű tehetségűek közt is, hiszem, számosan fognak találkozni a haza hasznára és díszére törekedők. A bőségbe elpuhultak és eltompultakhoz nem utasítom a Tettes Urat; ezektől nyakrafőre szaladni kell az érdemmel, nem pedig hozzájuk közelíteni. Honjokon kívül szokták ők elpazarolni annak gyümölcseit és önnön lelkeket. Adja az isten, hogy sokan részesüljenek a közhasznú igyekezet és a Tettes Úr felségéllésére vezető szerencsében. Én amíg csak élek, sajnálni fogom azt, hogy helyheztetésem azt a kemény törvényt szabta előmbe, melynek megvetése mellett hazafiúi érzéseimnek csak úgy engedhetnék egészen, ha rossz apa lennék.

Fogadja el a Tettes Úr színtelen becsülésemnek kinyilatkoztatásait, melyek mellett úri fávöriba ajánlott különös tisztelettel szünet nélkül maradok Kassán, jan. 19-d. 1816. esztendőben.

A Tekintetes Úrnak

alízatos szolgálója.

CXXIII.

Szeretem barátom!

Nálam vannak már mind Schiller Apróbb Munkái, mind Cicero-Wieland levelei számodra. Pongrácz úr szerezte meg. A tavalyi bécsi literatúra-újságot is keresi. Göthe Élete is várja már, hogy kezébe kerüljön. Pongrácz úr társaságát szeretem. Azt mondta nekem tegnap, hogy Pomponius Meliát másod ízben fordítja. Az ilyen dupla fáradtság nagy törekedésre mutat.

Várva várom a te módodba öntetett bevezető beszédemet. Kár volt több olyan dolgozásokat meg nem tartani. Azon örvendezzünk, hogy írásmódunk és gondolatunk szer-

keztetése sora különböz. Ez nem rekeszti ki szíveink között a harmoniát. Ha én úgy raknám össze szavaimat és ideáimat mint te, vagy te mint én, sem henned, sem bennem találatna eredetiség. A jó fejeknek úgy kell különbözniek, mint a physionomiáknak. Ez a különbözés legszebb remeke a természetnek. De szükséges is, mert az egyformaság a gondolatokra és érzésekre nézve legnagyobb akadály volna, a melyre a lelkek országában a való, a szép és az ideálnak keresése és üzése találhatna. Mennél hosszabb lesz válaszod, annál jobban fog gyönyörködtetni és többre tanítani. Nem kell azzal gondolni semmit is, hogy vagy ez, vagy amaz, vagy rólad vagy rólam mit ítél; én csak azon igyekszem, hogy semmit se mondjak vagy írjak ok nélkül, azaz rám nézve ok nélkül, mert a mi nekem okosnak látszik, könnyen láttathatik más előtt oktalannak; ha meggyőzetem, változtatom, ha nem, megmaradok vélekedésemnél, a nélkül hogy vetélkedjem.

Meglehet hogy igaza van recensensednek, de nekem ezen vers :

Íz, esín, tűz vagyon a versbe, ha mesteri mív.

jobban tetszik mint ez :

Íz, esín, tűz vagyon a versben, ha mesteri mív.

A versben az utolsó syllaba nem rövid, mihelyest *h* következik, mert a *h* betű a magyar nyelvben sohasem lehet magábanhangzó, mivel nem mondhatom *alom*, *halom* helyett, mint a francziában mondom *omme*, *homme* helyett. Az olaszba szintúgy a *h* betűt a szó elején nem ejtem, ámbár írom; lehető hogy az olaszok ezt e módot őseiktől a rómaiaktól vették. Nem kell soha elfelejtenünk, hogy a versezetben nem a szemeknek, hanem a füleknek mérjük a szótagokat. A mi prosodiánk olyan mint a görögöké, kevés változásokkal. Nagy erőltetés volna, ha versben helyett nem írhatnék: *versbe*, csak hogy a *versbe* után tegyek egy elhagyó jelet (*signum exmissionis*), így: *versbe'*, hogy kitetszjen, hogy a hatodik, nem pedig a negyedik ejtésben van a szó. Költőink többnyire még az *articulus a-t* is cum *elisione* hosszúnak teszik. Ez egy kicsit nevetséges, mert rendes valóban azt mérni a versben, a mit kihagyok, nem pedig azt a mit meghagyok, ejtek, kimondok. En ezen dolgokról talán többet gondolkoztam, mint gondolni

valaki; azonban nem akarok senkinek is törvényt szabni, írjon kiki amint neki tetszik, csak igazakat, jókat és szépeket mondjon. A jövőd fogja meglátározni, kinek volt grammatikája, orthographiája vagy prosodiája a legtermészetesebb nemzetünk és nyelvünk géniusa sértése nélkül! Azon leszek munkámban hogy kivilágosítsam mi az a nemzeti és nyelvgénius? különösen a magyar nyelvre nézve. A mi grammatikusaink azt gondolják gyakran, hogy nyelvünk természetében találták azt, a mit esupán a magok fejeikben találtak. En a diactán sem neveztem meg személyesen azt a kit ezáfoltam, mégis tudta minden ember kiről szóllok. A ki esmérí literatúránkat, tudni fogja kit értek; azonban mint a diactán, úgy itt is nem arról lesz a szó, hogy ki mond valamit, hanem hogy mit mond, és úgy tetszik nekem, hogy ez a kímélés, a mely csak a tudós emberek elébe idézi nem annyira a vádolandók személyét, mint munkáik némely foglalmányit, nem fog senkinek is visszatetszeni. En ebbe nem látok semmiféle haraniaságot, hanem bizonyos ójva bánást (*dilicatasse*), a melyet mind hozzám, mind azokhoz, a kikiről szólni fogok, igen illendőnek látok, mivel legalább azt fogja megmutatni, hogy hazám literatúrája szeretete nélkül mások igyekezete iránt való tiszteletből nem is mertem volna legkissebbet is munkáikból vizsgálás végett felhordani.

Annak nincs érzése a ki azon változásokat és igazításokat, melyeket Rajnis és Kerekes Virgiljébe tettél, nem javalja. Ha megengednél, megjegyezném, hogy a *Rendre élénkelem* hiátus; két szóban, két egyformán egymás mellett hangzó magábanhangzók között az egyiket ki kell tolni, más-kép *ex natura rei* hiátus, azaz: szájtátás van minden nyelven a világon. Így tenném hát: *Renddel élénkelem*; és ha kétszer az *el el* egymás mellett nem tetszik (fülemnek ugyan felette tetszik) úgy tenném: *Renden élénkelem*, non obstante Grammatica Debrecinensi, a ki a *Renden* szó végén a versezetben is, loco signi exmissionis, talán két *nn*-et akarna tétetni. De ezek valósággal apróságok. Mi mostani aristarkok, valamint a régiek, olykor felette sanyarú emberek vagyunk. Amazok az Iliás első versében két kibát találtak; az egyik a volt, hogy a vers egy szótaggal, egy syllabával hosszabb mintsem hogy kel-

letett volna; a másik pedig a, hogy a világ legelső poétája legfelségesebb munkájának legelső versében egy poëticust is letek. Hiszem tökéletesen, ahogyan elő fogunk menni a jobb ízlésben, fondorlóink lassan-lassan el fognak szokni a túlságoktól igazításaikban, és meg fognak győztetni arról a mit Du Marsais mond: *Jamais grand génie n'a pas été puriste*, avagy pedig a mit Boileau: *L'exactitude est le génie des sots*. — Egy szép históriéska jut eszembe, a melyet, ha megengeded, mulatság kedvéért elő fogok neked beszélni.

A híres grammatikus Bauzée, míg egyszer oda volt és lezokét ada az iskolájába, otthon egy tudatlanabb, de kedvesebb fiatal embertől megkoronáztata: úgy történt, hogy elkísne a lator professoré asszonyom karjai között, a honnan hiába kívánczolt több ízben kikászolódni. De az asszony heveit tartóztatták, és mivel a szerelem jobban rövidíti az időt mint a grammatikai tanítások, még ideje előtt bejött a szobába a tudós parókás professor. Fellármáztattak a szerencsés ölelkezők, és a fiatal ember elakadván, aztmondta az asszonynak: *Ne vous a-t-je pas dit qu'il faille que je m'en aille?* — „*Que je m'en allasse, que je m'en allasse Monsieur* — úgymond a hidegvérű, és esupán a grammatikai regulákért buzgó professor úr, a kit a szerencsés javítás tökéletesen vigasztalt bal sorsa felett.

Mivel beleereszkedtünk a históriéskába, imé ezt beszéltette Bertoldi úr.

A híres Jahn Berlinből Bécsbe érkeze, a szerződések ideje alatt. Amint leszállott a kocsiról, pantalonba, kurtkába, borzas hajjal és egy kis vesszőcskével a kezébe, jelene meg sietve Hardenberg hercegnél, ahol éppen Európa sorsának dolgozói mulatság okáért felgyűltek vala. Bé és fellép közzéjük az egyszerű ember, és az első köszöntések után minden tartózkodás nélkül, mindenek hallatára azt mondja a hercegnek, hogy ötet a berlini szabad kőművesek lózsija küldötte legyen látni, hogy mi történnék itt Bécsben az emberi nemzet javára, mivel a közönséges levelek csak a közmulatságokról emlékeznének, és ideje, hogy annyi áldozatok után a nemzetek boldogulására is már egyszer tétetődjön valami. A herceg a legnagyobb leereszkedéssel a köz dolgok

szövevényességét előhordani, ezer biztatásokat adni, egy szóval az esze-hatalmas embert minden szív ességgelfogadni, sőt más napra ebédre is hívni, és neki megígérni, hogy szándékavele magánosan bővebben szólni a köz dolgokról. Gondolhatod, hogy lökkent meg a diplomácia test, egy részről az avatatlan mérészségen, más részről pedig az ezt kegyességgel elfogadó herezeg gőgtelenségén. Azonban a szabadságot lehellő férfú sok főhajtások nélkül ismét elballaga. Amidőn már az ajtón kint vala, a vürtembergi király minisztere és egy ausztriai generál el nem titkolhatták a herezeg előtt esodálkozásokat, és azt mondák neki, hogy esupán ő herezegése iránt valótiszteletet hátráltatta legyen őket ezen vadbátor embernek megfenyítésétől. Erre a herezeg: Ez igen okos és derék ember: szót s helyt fog állani az uraknak, akár kardra akár pisztolyra keljen a dolog. Nagy vitézséget mutatott a prussziai armádánál; de nem javaslom, hogy pennára menjenek vele, mert nem gondolom hogy kedv ezölegyék az urakra nézve a dolog kimenetele. Jahn úr Németországnak egyik legláthatóabb írója.

Közlöm veled Döbrentei úr levelét is felelettemmel együtt. Az Erdélyi Muzeuummal nagyon meg vagyok elégedve, noha tölem is némely darabokat béveve. Kár Pataki Mózsest: ennek az embernek igen világos feje vala és különös talentoma a beljebb vonult dolgoknak (*rerum abstractarum*) előadására. A német literatúra históriájátalkalmas kéz dolgozta. Én az erdélyieket inkább tartom magyaroknak mint minket. Úgy látszik, mintha több szép magyarajakú és magyar szívű jőnevelt embereik volnának. Meg kell vallanom, hogy még sehhol sem olvastam a spinozizmust oly szemlátomást előadván mint Pataki Mózsés értekezéseiben. Én fiatal koromban magát Spinozát is forgattam, de vagy ő vagy ifjuságom volt az oka, hogy nekem nem vala olyan világos, mint magyarázója Pataki, a ki az én ideámat azon systemáról egészen eltalálta. Gyönyörű talentom, úgy megfogattatni a lélekkel a beljebb vonult dolgokat; chez semmi nemzet sem tud kevesebbet a németeknél, én pedig kötvé hiszem, hogy annak megkülönböztetett ideái (*ideae distinctae*) lehessenek, a kiéi nem világosak. Mikor a taglalások közt nagyon aprósodnak

a megfogások (conceptions), akkor kell kivált vigyázni, hogy a nagyon perdített ideáknak fonalai hajszálökká ne váljanak, és öszve ne bonyolodjanak. A legnagyobb örömmel látom, hogy az analysis, azaz taglalás, nálunk is lábra kezd kapni, és hogy nem csak festeni hanem kigombolygatni is már kezdjük a képzeteket. Csak az egyik talentom gyakorlása ne ártson a másiknak, ha' harmoniával eredjen, és sokat lehet remélni literatúránk előmeneteléről.

Itt a farsang nem igen víg; nehéz okát egészen általán látni, azonban forognak a szép lábaeskák és nem szűnik a forgolódás. Csokonai Békés vármegyében a világ legszebb buzájában tapodó lóhoz hasonlította a német tánczost, de én nem tudok valami hasonlóbbat a planéták forgásához a német táncznál. Itt is ott is két erő űz; itt is ott is, mind a sarkon, mind a körön esik a forgás; itt is ott is egy harmadik és a leghatalmasabb erő, a szerelem, hordja a testeket, és ha igaz hogy nótára peregnék a planéták, amint véli Pythagoras, nótára indul a német táncz is. Hiába kárhoztatja tehát Göthe ezt a tánczot; azt mondaná neki D'Alambert ha élne, a mit herezeg Richeliennek mondott, amidőn ez egykor kérdezné, hogy miért vagyon a szép tánczosnéknak több kedvellőjük, mint a szép énekesnéknek? Ez természetes következése a mozgás közönséges törvényeinek. A komor morál ugyan másképpen szól, de ki tudja hány genie embernek lételet lehet a táncznak köszönni? és így pótolgatják magokat, olykor legalább a morál és a testiség. Általhatatlanok a természet titkos útjai.

Kevésbe múlt kedves barátom, hogy egy nagy szerencsétlenség nem ért. Egy gyönyörű alak felbolygatván képzelődésemet, oly közel kezdte férkezgetni szívemhez, hogy azt majdhogy el nem lopta. Talán ősz hajam szerencsétlen szerencsém! *Molle meum teneris est cor violabile telis.* Mi poeták könnyen gyúlunk, de :

*Desine dulcium sacra mater eupidinum,
Circu lustra decem flectere mollibus
Iam durum imperiis,
Nam fugitare decet simulacra, et pabula amo*

*Abstergere sibi, atque alio convertere mentem,
Nec retinere semel conversam unius amore,
Et servare sibi curam, certumque dolorem;
Uleus enim vivescit et inveterascit alendo,
Inque dies gliscit furor, atque aerumna gravescit,
Si non prima novis conturbes vulnera plagis.
Vale. — Nec me iubeas miserum esse libenter.*

Tansics itt nálam lakik; szüntelen görögül olvasunk. Így próbálgatom tépdelni a veszedelemnek zsongó érzeteket. Könyörögj Minervánál

Kassán, február 13-d. 1816.

hív barátodért
Jóskádért.

Kolozsvár, január 18-d. 1816.

Nagyon tisztelt Méltóságos Gróf Úr!

Pirúlok hogy a válasz emyire elkésett, sa Mélt. Gróf Úr iránt lévő tisztelő szeretetem érzése fenyegeti halasztgatásomat. Részszerént azért negyven későbbben levelem, mint néhányszor megindult gondolataim magok repülni akartak volna, hogy a Muzem három füzetjeinek elküldése iránt is bizonyossat írhassek, részszerént az V. füzetbe menő dolgozásomat kellett fonal folytában elvégezzenem. A Muzemot prof. Sárvaryhoz utasítva, a múlt héten elküldöttem. Sajnálom hogy a képekre nézve, csak az utóbbi nyomásokból szolgálhattam, mert a többiek már kiosztódtak.

A IV. füzetből a múlt december 5-kén Trattner levele szerént, 9 árkus volt kinyomtatva. Eddig tehát az is egészen elkészült, s ezt is Debreczenbe el fogom a M. Gr. Úr számára, mihelyt hozzám megérkezik, küldeni.

A Mélt. Gróf Úrnak két levelét vagyon bírom szerencsém. Úgy nézem mindeniket mint lélek kinséit. Mennyi örömmel olvastam a múlt december 6-án írottat: s hányszor

nem örvendtem a velős gondolatoknak oly lelkes előadású s erővel teljes fordulásokat kilobbantani tudó nemes észszel levelezésben lehetnem. Ha életemnek örömeiket kíván a M. Gr. Úr adni, ne vonja meg tőlem azon szeretetet, melyet én egyenes hajlandóságból a M. Gr. iránt érzek.

Valójában a censúra, hogy a vett becses levélnek cikelyeire térjek, a censúra úgy anint nálunk vagy, nagyon hátráltatja az elmék szabadabb kifejlődését. A gondolkodásra jól elkészült fő munkálkodása alatt az ideák atyafiságos fonalain gyönyörködve megyen által, s örvend a keresettnek s megtaláltnak; de a gondolat kifejtése közben is már eszébe jut a nyűg, melylyel megkötötték, ha censúra elébe adja. S nálunk mely gyermeki félelemmel rebegnek sok censoraink.

A Muzem IV. füzeté előbeszédje irásakor nekem ezen syllogismus fordúla papírosomra. E nemzet szabad. E nemzetnek törvényes külön királya van. E két haza nem provincia. E nemzet nyelvének élnie kell, s azt virágoztatni kötelesség. A censor a két középső punctumot kitöröltte. Én nyughatatlan nem vagyok, s principiumom hogy egy-két szabadabb gondolat kimondásával több hasznosabbnak előadhatását meg ne gátoljam, de annyi se legyen-e szabad, a mennyit törvényeink nyilván mondanak?

Gróf Batthyáni Ignác Életében pedig el kelle hagynom azon periódust, melyben ciliciumát kárhoztatám.

Így járok a múlt december utolsó hetében, itt Erdélyben Szászvároson levő gymnásiumi rector *Historiai darabok és apróságok* nevű gyűjteményével, melyben az erdélyi fejedelmeknek s török portának sok levelezéseik, erdélyi országgyűlési végzések vagnak egybeszedve. Engemet kért meg az egybegyűjtő Kerekes Abel az Imprimatur megnyerhetősére, de a gyűjtemény kinyomtatása nem engedtetik meg.

Az ilyesek elkedvetlenítik a legbuzgóbb igyekezetűt is, s azon kevesek számát kik magyarul írának, még kisebbé teszik. S nem makedsolja-e meg sokszor a genie magát, hogy épen semmit se tegyen, ha úgy nem teheti, mint azt lelkének tiszta sugallásai benne erővel s hathatósan előállva megkívánják? Azonban a közjót nyughatatlan melegséggel ter-

jeszteni égő, bírjon elegendő elnyomhatlan indulattal, s tegyen annyit amennyit tehet. Egész erejének nem mutathatása nem az ő, hanem az idők szégyene. E levelém mellett szerencsém vagon, a M. Gr. Úrral egy epistolánat s egy ódámot közleni, melyek így amint vagnak, bizonyosan nem jöhetnek ki. Az ódának legutolsó strophája nem oda tartozik, a leíró elhibázva tette oda.

Az *emberszerető imádsága a naphoz*, igen szép philosophiai gondolatokat fejteget; a Muzem következő füzetjeibe menő munkák közé már béirtam. De megengedvén a M. Gr. Úr, hogy megjegyzésem egyenességgel megírhattam, méltóztassék instálom azokat elfogadni. Az *ik*-be nem végződő igéink imperativusai s conjunctivus imperfectumai nem vesznek magok mellé *él* syllabát. Így a *jelenek*, az említett időkben *jelenj* lesz s nem *jelenjél*. E szerint nem jó a *menjél*, *közelgessél*, *siessél*, *hímezzél*, *tükrézzél*, *pirosítsdél*, *pergetjél*, *gerjeszszél*. Mind ezek a jelenvaló idő harmadik személyében nem végződnek *ik*-ben, azért így kell nekik lenni: *menj*, *közelgess*, *hímezz*, stb. különben pedig a kedves hangzat is megkívánja hogy az *ál*, *él* sokszor egymás után elé ne forduljon.

Ezen kifejezések helyett: *szívovettségem*, *belénk ette*, valamivel kedvesebbeket kívánnék. E rímek *bizony nem félő kis állat vagy, ne tagadd* a szép gondolatnak fáradságot adnak, s ohajtanám azokat is változtatni.

Különös örömemre fog lenni hogylia a M. Gr. Úr több munkáit is az Erdélyi Muzemba adni méltóztatik, s arra instálom. Így szeretném, ha igen nagyra becsült levelében említett újabb munkáját is kapni szerencsém lenne, hogy kiadhassam.

Az első füzetet nem tudom ki? a bécsi literatúra új-ságban recenseálta. A M. Gr. Úrnak abban álló két anakreontidalaról ez volt mondva: *Zwei Anakreontische Lieder vom Grafen Dessewffy mit jener französischen Leichtgkeit geschrieben, die man an diesem gebildeten Dichter gewohnt ist.*

A III. füzetben áll azon ódám, melyet a M. Gr. Úrhoz, tisztelettel eltelve írtam.

Schiller Ideáljai fordítását, kéréssemre gr. Csáky József

általadta. Mindent egészen kiteve benne érzésem nem talál. Ha megengedi a M. Gr. Úr, bátor fogok lenni ítéletem megírására.

Legyen bár a M. Gr. Úr levele árkusokból álló, én azt a legnagyobb örömmel fogom olvasni.

Kapitány Thomann alázatos tisztelete jelentésére kért.

Ajánlom magamat a M. Gr. Úrnak, s vagyok megváltozhatatlan tisztelettel a M. Gr. Úr alázatos szolgája Döbrentei Gábor.

Válasz.

Kassa febr. 3-dikán.

Tekintetes Úr!

Vettem a kedves levelet a tetsző versekkel egyetemben. A Muzcum három füzetei is már kezemhez jöttek. Professor Sárvárynak 100 ftot küldöttem amannak számára. Méltóztasson a jó szándékot, nem pedig a summácskát számba venni. Örvendek hogy gr. Csáky közlöttes a T. Úrral az Ideálokot. Könnyen hiszem, hogy Schillert utól nem értem; sas után nehéz repülni. Háládatlan dolog a fordítás, kivált ha remeket akarnak fordítani. Elég közelíteni. Szintúgy fog járni az, a ki majd valaha a T. Urat fordítja.

Sokat utaztam hazámban. Országszerte mondják, hol *gerjeszsz*, hol *gerjeszszél*, és pedig nem csak a pór nép, hanem a jól neveltek is. Már Kazinczy úr is felakada ezen a grammatikai botlásan, a melyet én azonban a folyó beszédben sem nézhetek annak. Grammaticae et latine loqui non semper idem est, úgymond Quintilián. Homér ugyanazon egy és pedig felséges nemű munkában, tetszése szerint, hol ez, hol amaz vidék- vagy tájéjtéssel (dialectussal) él. Miért ne kövessük üsdedős apánkat, kinek úgy is hiába akarnók követni fellengségét? Örvendjünk inkább, hogy több ejtéscink vagynak ugyanazon egy kijelentésre. Ne költöitlenítsük szép szabad nyelvünket. Ne tartsuk a lánczokat regutláknak. Egy szabad

nemzet nyelvének féken ugyan, de könnyen járó féken szabadon kell indulni. Tíz magyar dáma szép füleitől kérék tanácsot, vallanak meg, mi hangzik nekik kellősebben: mit *mondasz?* mit *mondasz?* vagy mit *mondol?* és mind a tíz leginkább kedvellette az utolsó ejtést. Ha meg akarjuk szeretetni nyelvünket a külsőknél is, ne hitessük el magunk felől, hogy mi magyarok azt tartjuk egyik a másikáról, hogy nem tudnk magyarul. A szép szó *áryék* helyett a kemény és nyelvfezamató *áryt* írni, sokkal jobban sérti a fület, mint száz *pirosítsál*. Szabad úgy írni, amint beszélnek a jól nevelt emberek is. Hagyjuka borzos Beregszászira, hogy akarnániai vagy sanscritta nyelvet készítsen a magyarokéból, de mi, az Erdélyi Muzcum példája után, mély, szép, jó s nem aprós dolgokat írjunk, kellemetes hangzatú hathatós nyelvünkön, és tartsuk szemünk előtt Martial elmés mondását:

Coenae ferenda nostrae

Malim convivis, quam placuisse cocis.

Ha tart tőle a T. Úr, nehogy a grammatikusokat botránkoztassa, tessék ezen észrevételeimet jegyzésbe kinyomtatni.

Bizonyosan szebben lehetne előadni hogy a *szívevetség magát belénk otto*, de lehetne-e hathatósabban ott ahol az indulatosságok kérges nyavalyáját akartam kijelenteni? „Il faut peindre les effets“; a mardosás kopott kép, és nem is oly hathatós, mert megelőzi az evettséget. Nagyon le fog kötelezni a T. Úr, ha más szebbet, de szinte olyan hathatóst, teend helyébe. A szempillantati irtóztatás támasztása nincs, mikor a maga helyén van, a szép előadás természete ellen, sőt annak míveltebb hájait a nyersség által olykor elevéníti, „rend le beau plus piquant.“ Erre ezer példa vagyon Homerustól fogva egészen le Schillerig.

A *Bizony nem félő*, nagyon közönséges ugyan, de ott úgy érzem, épen a kellett. Tessék próbálni valamely más kifejezést helyébe tenni, és azonnal tapasztalni fogja a T. Úr, be igazat mond Horác: „Difficile est proprie communia dicere.“ Otez cette phrase d'abandon, et vous changerez, mais vous ne remplacerez pas le naturel. Általutván újolag *Könyörgésemet*, mivel szokásom szerint soha sem elégszem meg azzal amit magam csinálók, ahol azt mondom: *és én mint*

pap imádkozom és áldlak, az imádkozom, helyett most költeményesebbnek látszik nekem a tömjényezek.

Boesánatért könyörgök, hogy oltalmazom *Könyörgésemet*, de kit nem vakít el az atyai szeretet? Azonban nem kell vakon szeretni, csak az istent és a mátkánkat, és azért az Ideálok igazítását örömmel várom el, de kérem legyen oktatásztott (motivéc), mert mivel nem találomra szoktam írni, és mindenkor sok vagy legalább több képzetek között választok, az olvasó hidegebb menésű eszének járását, az írás hevenyében melegebb érzések között haladóval, leginkább azért is össze szeretem hasonlítani, hogy esendesebb lélekkel láthassam hol? hányszor? és miként játszodtatta meg vagy eszem a szívemet, vagy szívem az eszemet?

Én mind ezzel, mind amazzal, legkisebb esalattatás nélkül lehetek is és fogok is lenni szüntelen a Tettes Úrnak

alázatos szolgálója
G. D. J.

Döbrentei levelét nem lehet egészen értened, mert az enyimet, mely azt megelőzte, nem olvastad; ha parancsolod, közölhetem veled.

CXXIV.

Széphalom, febr. 25-d. 1816.

Kedves barátom!

Míg ti vígadtok, én ágyban töltöm a farsang víg napjait. Elmultt egy hónapja, hogy a szobából ki nem léptem. Tulajdonítsd ennek, hogy parancsolat oly későn teljesítem.

Bevezetéscidet úgy olvastam mint ellenséged, nem mint barátod; mert úgy kívántad magad is, a ezél is, a melyért azt kívántad, azaz kikémleltem rajta mindent, a min más olvasó felakadhatna, hogy a mennyire jobb és rosszabb publicumunk ízlését ismerem, elmondhassam neked előre mit fognak reá

mondani; s halljad jövendölésemet: „Kazinezy enragirozott nyelvrontó, de rajta kiismerni, hogy a magyar nyelvet nézheti a maga *anyai nyelvének*: ez a synkretista gróf Dessewffy pedig, a ki *közletni* akar, született francia, de igen jól megtanulta a nyelvet; annyira megtanulta, hogy azon igen jól és igen nagy könnyűséggel ír; azonban minden nyomon elárulja, hogy a magyar nyelv neki nem *született* nyelve, hanem *szerezett* nyelve.“ Nagyon meg kellene esalatkoznom ha ezt nem mondanák.

Te itt nem úgy szólasz, mint mi nehézkes írók, a kik elébb esquisst csinálunk, kiczirkalmazzuk, kikrétázzuk a lineákat: hanem mint egy gyakorlott kezű művész, a ki minden czirkalmazás s krétázás nélkül nyúl a munkához, s dolgát könnyen végzi. A kereskedők czikkelye, a 6-dik lapnak utolsó, s a 7-diknek első szép sorai, s a berekesztés a lelki-orvos szavaival, gyönyörű; de beszéled némely helyeken oly nehezen van összeszöve, hogy alig lehet érteni. Ilyen mindjárt az első paragraph két punctuma.

Vegyük elébb az első punctumot:

„Minden akadályok mellett is a hazafiúság rúgói folyvást több meg több válogatott elméket vezetnek született nyelvünk gazdagítására s szépítésére.“

Minden más magyar író, az elsőt kezdve az utolsóig, bizonyosan a *subjectumon* kezdené a beszédet, nem a *propositio* intercalárison.

S hazafiúság *rúgói* —

ezt talán egy magyar és német író sem merné mondani. S *rúgó és vezet*, ez a két idea nem szorosan illik együvé.

S *született* nyelv mondatik ugyan, de nem jól; mert ez nem *nativus*, hanem *natus, geboren*, in participio; s ennek helyébe a jobb író *anyanyelvet* vagy *anyait* mondana.

A *folyvást* sem egészen világos,

A *több meg több* sem egészen tetszhető.

A *válogatott elmében* is van valami, a mi különösen hangzik írásban.

S nézzük a második pontot. — *Hemzseg az igyekezet*: Es winneßt das Bestreßmiss. — Virgil mond: *ardet opus*, de *hemzseg az igyekezet* — ezt nem tudom ki mondaná.

„A kik eddig, egy ezelőtt esupán bajnok nemzet ázsiai nyelvének az elnebeli művek előadására való alkalmas voltán, Európának közepette, kételkedtenek.“ — Ezt én magam, a ki bizonyosan nem óhajtom vétkesnek találni írásodat, alig értem, alig tudom construálni.

Nekem úgy tetszik hogy ezt akarád mondani : „A kik egy bajnok nép ázsiai nyelvének az elnebeli művek előadására való alkalmas voltán, Európa közepette ezelőtt kételkedtek.“ De azt lehetne kérdeni, ki szól így? mert, kérlek, lásd:

1) előadására való alkalmas voltán. — *Való és voltán* oly közel egymás mellett! Und das verwünschte, jedem besern *Schriřtsteller* so unaustehliche *Flickwort* : *való*.

2. Elnebeli mű, *Verstands-Werk*. Nem szól így senki a jobbak közül, hanem ezt az ideát így teszi ki : gondolat és érzések kényesebb vagy valóbb kifejezésére, szebb munkák dolgozására alkalmas voltán.

3. Mű előadása, *Arbeit-Darstellung*. Kételkedem ha jó-e.

Kénytelen vagyok vallást tenni hogy ezeket tulajdon írásomban meg nem hagynám; a tiedben tisztetem.

Tisztások, puristes; új szósok, neológusok; kül szósok. — *Fremdsprecher* sem nem jók sem nem szükségesek.

Maga a *szós* is visszatol; hogy netehát öszveforrasztva? kell-e az ideát szórúl szóra fordítani? kell-e kerülni a mindenek által értett vagy érteni kellett terminust? Én készebb volnék itt puristát tenni, s neologust, xenologust, mint ezeknek nemfolyó neveket adni.

Vidékség. — Vidék, *Gegend*, vidékség, ez is *Gegend* — mint *nép és népség, nemzet és nemzetség, úr és uraság etc.* azoneyek. Inkább *vidékiség*, s ekkor provincialismust fog tenni, nem *Fremdartigkeit*ot.

Túlság (extrémítás) — Ez sem látszik jónak, mint ezek nem volnának : *innenség, környűlség, mellettség*.

A mi itt a §. végeig van mondva, szép, jó, böles.

Olykor és helylyel-helylyel tautologia.

Foglalmány bizonyosan nem *passage*, hanem *contentum*, *Inhalt*.

Tekinteteim, bizonyosan nem *Ansicht*, és nem is lehet az,

mint ahogy a *Blick* és *Ansicht* nem egy. — De kimondani nem tudom.

„Csak az egyik arezát mázolja ezután nagysád.“ A lelki-orvos nem tudom melyik grádiesán áll a szép asszonynyal a familiaritásnak. Ha vele enyelgeni *merhet*, úgy neki nem ad nagysáGOD, hanem könnyedén nagysáD titulust; ha vele semmi familiaritásban nem áll, még úgy sem ad nagysáGOD, hanem csak nagysáD titulust. Gróf Teleki Ádám már Nagysádnak mondatja Cidben a szépet, nem nagysáGODnak. A *mázolás* pedig nem egy enyelgő, hanem egy vad lelki-orvos szájába való. — Mennyivel kedvesebben mondattatnék ez, ha ezt így tennéd: *Asszonyom, pirosítsd hát csak egyik arezádat*. Ez az *asszonyom* a francia madame-ra emlékeztet, s kedvesebb mint a német *Ew. Gnaden* (pronunciandum *Ár Gna'n*) mely *ilyformán* könyvben soha elő nem fordul.

Ezek valának észrevételeim egyenesen azért, mert parancsolád. — Adják az egek hogy az írás annak a nagy embernek, akit én a ragyogásnak minden fényében szeretnék látni, fényt vonjon ragyogó nevére.

Nagyon kérnélek, hogy méltóztatnál a Göthe ígért kötetét a sógorom által kiküldeni. Most pedig engedd, hogy véget vessék, mert még beteg vagyok.

A Szabó Dávid levelét bátor vagyok még magammal tartóztatni. De küldöm még mart. 2-dikáig.

CXIV.

Nagyon nagyon drága kedves barátom!

Öröm nékem tőled az öröm is. Kritikádat a legnagyobb gyönyörrel vettem; úgy bánz ugyan barátoddal mintha ellenségem lennél, de azért eszelekedsz, hogy a barátság el ne

vakítson. Őlnem kell hát ellenségemet. A mit te barátság-
ból tészel, magadot üldözömmé öltöztetvén által, azt a német
journalisták azaz repten-írók, természeti vetekedésből (acmu-
lacio) mindennap eszelepszik, és hol az irigységnek, hol a ha-
ragnak általengedvén pennájokat, a leggyűlöletesebb érze-
tekkel haladnak a tövisekkel póllált hyperkritika társaságában
a széptudományok és mesterségek gyönyörködtetésekre
készült pályáján. Így megy a legszebb tájon, a legvirítóbb
mezőkön és a legegyszerűsebb útakon keresztül kaszla sebesen
forgó szél; mindent maga körül, még a világos napot is és a
tisztá derült levegőt, ellepvén setét homályos temérdek po-
rának fellegével.

A gyűlölség és szeretet közt terjedő szoros közön kell
megállani az igazítónak, és azért, mivel te, hozzám viselte-
tett barátságod féltéséből, az ösvény bal részére kiesaptál,
engedj meg, hogy magamat az innenső oldalon védelmez-
hessem, és azt, a mi oktámasztott kritikámban, elfogadván, a
többinek okokkal ellene állhassak. Így mind rám, mind rád
nézve, azaz: mind a kritikusra, mind a kritizáltottra nézve
hasznos fog lenni a levelezés. Renddel mégyek észrevé-
teleiden.

Nem tudom mit tenni akármelyik magyar író is, de
nekem oly nehezen és csoportosan fekszenek a magyar lite-
ratúrának akadályai szívemen, hogy már individualitásom,
azaz személyességem vagy személyetességem is megkívánta,
hogy így kezdjem a *Bévezetést: Minden akadályok mellett is*
etc. E nem közbevetett beszédtag. Előbb kell lenni az aka-
dályoknak, hogysem a hazafűség rúgói azokon keresztül
törhessenek. Semmi sem segíti úgy az előadás természetes-
ségét, mint az úgy nevezett ordre historique dans les idées,
azaz mikor úgy következnek az ideák, amint természetek
szerint ki kellett fejlődniök az író vagy beszélő fejében, azaz:
amint a gondolkozás közben sorban következtek. Ezt e ren-
det, ezt e sort talán csak akkor kell változtatni, mikor vagy
az energia vagy az euphonia megkívánja.

Ha ezt a kitélt hazafűség rúgói csak azért kellene
változtatnom, mert azt egy magyar és német író sem merné
mondani, meghagyom; hát esupán csak kopott metaphorákkal

légyen szabad élnünk? Azt kell megmutatni, hogy rossz pénzt
és rosszul kölesönöztem, és ekkor mindjárt elvetem.

A született nyelv expressio tam figurata, quam usitata.
Ennek helyébe nem a jobb, hanem a hidegebb vagy vizenyő-
sebb írók mondanak anyanyelvet vagy anyait.

Folyvást: képet ütő kitétel, és olyan világos mint a tiszta
folyam cseppjei a derült ég alatt.

A több meg több: erre azt mondd, hogy nem egészen
tetszhető; szinte azt mondhattad volna, hogy felette szép,
de én csak a helyes okkal szemközt szűnök meg Tamás lenni.

A válogatott elmében is van valami, úgy mondasz, a mi
különösen hangzik írásban. Olyan szerenesétlen vagyok,
hogy nem érzem ezt e valamit, de azt nagyon érzem, hogy
te a válogatott elmék közé tartozol.

Hemzseg az igyekezet: ne neheztelj, hogy az igyeke-
zetnek életet adtam, és azt mozgásba hoztam. Meglehet,
hogy az illetén kitétel nagyon költeményes, de szeretem az
ilyen hibáimat.

A hiki eddig egyezelött cetr. Phrase un peu embarrassée.
De azért nem érthetetlen és valóban construálható. Azonban
oratóiába, nem praefatióba való. Ha kérded miért? Megmon-
dom: A szószóllat (Oratio) többnyire hosszabb szokott lenni,
és így bókölhat olykor-olykor a hallgató figyelme, akárhogy
tartsa is azt ébren az óráló szószóllása; helylyel-helylyel iz-
gatni kell hát a figyelmezőt, a gondolatot egész végig felfedező
szónak hátrább tételével, esakhogy felette messze ne essen.

Nem tagadom, hogy a való főt-szó, azonban már sok-
szor tapasztaltam, hogy hibázik valami, ha kihagyjuk. Lehet-e
p. o. a szerfelett való kendőzés helyett mondani, szerfelett
kendőzés? Jede Sprache hat ihre Flickwörter. Helyes azokat
lassan-lassan kiküszöbölni, de halkkal és lassan kell haladni,
és szoktatni rá a magyar publicumot.

Az elméleti mív neked nem tetszik, és azt így fordítod:
Verstands-Werk; mivel pedig ez németül nem jól hangzik,
az gondolod, hogy az elméleti mív nincs magyarul. Te ugyan
a sok fordítások által nagyon szaporítottad és simítottad
nyelvedet, de szint azzal a magyar kitételek valóságos értel-
mét gyakran elvesztetted. Elméleti mív, vagy a mi még jobb:

elmemit, jól van mind logice, mind hungarice. Nem a gondolat kényesebb vagy fényesebb kifejezéséről, nem a szebb munkák dolgozásáról akartam én szólni, nem az elme munkálkodását, hanem azt a mit a francia egy szóval mond ki: *Ouvrage d'esprit*, akartam kitenni. Ha mondhatom *elme-fáradtság*, vagy *elmeegyekorlás*, sokkal szebben mondhatom *elmemit*. Ha mondhatom a *dolog előadása*, miért ne mondhatnám még szebben a *miv előadása*? Te azt így fordítod: *Arbeits-Darstellung*, holott feljebb magad a *mivet Werk*-nek nevezted. De rosszul van-e mondva még a német *genius* szerint is: *Die Darstellung des Werkes*? Kérlek, ne gondoldj németül, mikor vagy magyarul írsz, vagy magyar munkát kritizálsz.

Én úgy tettem: *bajnok nemzet*. Te így változtatod: *bajnok nép*. Nem akarod teljességgel elhinni, hogy a gondolkozó és érző ember soha sem tesz sehová is semmit ok nélkül. — Csinálhat paralogismust, érezhet hibásan, de bizonyosan ok és érzet nélkül nem mond s nem ír egy szót is.

A nyújtott és zavaros szólmányt (phrase) így fogom tehát változtatni: *És azok is közzükünk, a kik eddig kételkedtek arról, hogy egy ezelőtt csupán bajnok nemzet ázsiai nyelve itt Európának közepette alkalmas legyen az elmebeli miv előadására* etc.

A tisztások, új szósok, kül szósok Tenéked nem tetszenek; azt mondod: hogy ezek sem nem jók, sem nem szükségesek. Annak hogy nem jók, okát kell adni, én pedig szükségeseknek tartom, mert ezt a szót: *xenologus* tíz vicispán sem érti Magyarországon, már pedig azt talán csak meg fogod engedni, hogy jussok van a többi 42 v. ispánoknak is, hogy azt a mit írsz érthessék. Az én három szavam érthetők. A *superintendens* Öry szintűgy fogja érteni azokat mint a sz.-mihályi oskolamester, és az egeri érsek szintűgy mint a polgári szekrestyén. A deákos, németes és francziás magyarok számokra pedig új szavaimnak értelmeket két vonás közé mellékezem. Ha a *sós* jó szó, a *szós* sem lehet rossz. A kül szókkal csak akkor kell élnünk, amidőn vagy régtől fogva már be vannak véve, vagy ha ninesenek is, nem lehet helyettek könnyen és nagy erőltetés nélkül újakat kohlani.

Fremder Mensch, *Vidéki ember*, és így vidékség vagy vidékiség (mert ha mondom nemzetség, mondhatom vidékség is) alkalmasint kifejezi a *Fremdartigkeit*-ot, mert a *provincialisismus* értelmé szorosabb; *provincialis: táji*. Világos, hogy nem a szürke barátok provinciálisáról szóllok. Ha *felség* jó szó, miért volna a *tűlság* rossz? A fejedelmek per figuram hivattnak felségeknék. Szabad minden élő nyelvnek úgy szaporíttatni az élő írók által, hogy a kölesönös értelmű szavakat tulajdon értelemben vegyék, vagy viszont. De ezen utolsó esetben jól kell tudni kölesönözni. Azonban a *tűlság* nem szép szó, igaz, de nem lehet minden szó szép, és nem is kell hogy legyen. De sok szép, sok hathatós szókra kell találhatnunk egy nyelvben. Még a kemény hangzatúakra is szükségünk van olykor. A választásban áll a mesterség, hol, mikor és minőt kell választani.

Olykor-olykor és *helylyel-helylyel*: tautologia, azaz: szószaporítás, teljes igazságod van, kihagyom hát az *olykort* és a *helylyel-helylyelt* másuvá fogom tenni.

Hát micsoda egyéb a *passage* értelem mikor azt teszi *Stelle*, mint *contentum*? Taglald csak. De mást is tehet, t. i. *Inhaltot*. Hát mennyi szó teszen több különböző dolgokat külön-külön összeszerkeztetésében a beszédnek minden nyelven a világon!

Igaz hogy Blick is más, Ansicht is más; de *Blick* pillantat, *Ansicht* pedig tekintet. — Ugyan nem mondod-e hogy ez vagy amaz dolgot úgy tekintetted? Az igaz, hogy tekintet *Ansehen* is. Nem bánom, mondd hát az *Ansicht*okat nézeleteknek, de ebben valamely kicsinyítő értelem látszik feküdni. *Und man hat zuweilen grosse Ansichten*. Nem lehet minden szót minden nyelvből egészen áltatenni, de nem is kell, mert minden nyelvnek más a *geniusa*.

Ha a végső anekdotáska nem volna hasonlatosság végett felhordva, bizonyosan úgy tenném amint írod: „*Asszonyom, pirosítsd hát csak az egyik orezádat.*“ De én nem a *pirulásokat* vagy *pirításokat* vagy *pirosításokat*, hanem a *tűlságokat*, a *mázolásokat* akarom elmellőztetni, és így meg kell a hasonlatosságnak maradni. Te a gondolatomat szebbé tennéd, de erőtlenebbé. Ne gyengítsék soha is a kellemek a

gondolat erejét és hathatóságát, hanem csupán mérsékeljék. Il y a du piquant en cela lorsque le confesseur parle avec le plus grand respect à sa pécheresse. Ha a francia ki tudná mondani a *Nagyságodat*, bizonyosan kitemné ezen öszveszerkeztetésben, ha p. o. egy herezegné kérte volna ezt a tanácsot gyóntatójától, sokkal esipősebb lett volna a pap felelete, ha így lett volna: „Ne fardez qu'une joue, Princesse“ mintha így: „Ne fardez qu'une joue Madame;“ ámbár a francziának a legelső herezegné szintúgy Madame, mint a legutolsó halászné. A dámák mázoljaik magokat, és így a *Nagyságod* a helyén van, és a familiaritás ezen esetben nem ellenzheti a *Nagyságodat*. Ennyit kritikádról.

Azt a mit jövendőlsz, barátom, nem fog bételjesedni. Nekem magyar dajkám volt, és escesemős koromtól fogva magyar eselődök voltak körülöttem. Néném gróf Szirmayné neveltetett. Négy esztendőskoromtól fogva egész tizenegyig Szaboles vármegyébe Ó-Fehértón laktunk, csak a teleknek egynéhány holmappait töltöttük Kassán. Tizenegy esztendőskoromba Kolosvárra küldöttek, ahol három esztendőt töltök, oztán Pestre jöttem. Hazám nyelve volt első nyelvem. Későbbi utazásaim ugyan félbeszakasztották a magyar szóllás gyakorlását, de én akkor is, ahol és amikor lehetett, és amint kitelt tőlem, magyarul beszéltem és olvastam. Már régen tudtam magyarul, minekelőtte francziául kezdettem volna beszélni. Tizenkét esztendőskoromban még egy szót sem tudtam németül. Megvan még most is valahol magyar fordításom Cicéróból de Senectute. Ezt tizennégy esztendőskoromba készítettem Koppi vezérlése alatt. Annyi igaz, hogy vannak oly napjaim, amidőn nem tudok folyvást és hibátlan beszélni semmi nyelven is, máskor pedig pereg a nyelvem. Rólunk, ha nem hibázom, ezt ez ítéletet fogják tenni: Dessewffy talán legtöbbet olvasott francziául és deákul, valamint Kazinczy németül. Látszik hogy Dessewffy kevesebbet fordított mint Kazinczy. Kazinczy szebb, fellengőbb s kellemetesebb író, de Dessewffy azért nincs tűz és hathatóság nélkül és bizonyosan populárisabb. Kazinczyban több mesterség, több bájj, Dessewffyben több természetiség van. Dessewffyből válhatott volna kigyalult író, Kazinczy az. Dessewffy mint író

nem jöhet parallelába Kazinczyval, mert ő keveset vagy semmit sem bocsított nyomtatás alá életében; azonban az ő stylusa, bár milyen gyalultatlan és mértéktelen, mégis inkább a jó társaságheli közbeszéd stylusa, mint Kazinczyé, mely keresettebb és mesterségesebb, sőt olykor tarkább is. A leg-társaságtalanabb nemzet nyelvének némely híres írói valának Kazinczy vezetői. Dessewffy senkit sem vett magának különösen például; mind hibái mind tökélyei emnen valók, és a francia könnyűség csak azért tetszik meg rajta, mert az természetében van, és mivel egyáltalában sokat olvasott francziául. Nem tagadom, hogy a német nyelv geniusa nem hasonlőbb a magyaréhoz, de egyáltalában a magyar nemzeté bizonyosan rokonabb a francziáéval. Ennyit magunk magunkról; bízzuk a többi a közönségre, azaz a publicumra és a jövendőre. Nem kell a szép nagy rózsát az alacsony violához hasonlítani. Inter similia non inter diversa facienda est comparatio. Tu es inter viburnum cupressus. Örvendjünk különbözésünknek, használjuk azt javunkra. Én neked folyvást ívenként megküldöm munkámat, igazíts benne. Látod, hogy azt a minék helyes okát adod, szívesen elfogadom. Légy hát oly barátsággal erántam, és tarts méltónak okaid előadására, mert nagy megvetésnek a jele német módra kritizálni, és kurtán oda hányni: e nem jó, ez elragadó. Ezt a francziák nem eszelecszik. Te belőlem tökéletes író, én pedig tökéletes kritikust akarok csinálni belőled. Nem elég vegyíteni a dícséretet a czáfólassal. Éljük egymás hasznára, gyönyörűségére, s becsüljük s szeressük egymást. Enszeregettem soha sem volt nagyobb barátságommal.

Maradok szívetlen igaz örökös régi barátsággal. Kassán martius 4-én 1810.

hív Jóskád

*) Íróim hibáit ne nekem tulajdonítsd; lehetetlen nekem lassan olvasnom által a magam munkáját; csak hetek múlva a dolgozás után jön meg olykor az erre szükséges phlegmám.

*) D. saját kezével.

Tiszta szívemből sajnálom, hogy beteg vagy, de az én lelkem bizonyosan betegbb még a te testednél: úgy járok mint Horác, minckintanna az ifjabbik Paulus Maximushoz utasította volna Venust, és azt hitette volna el magával:

Me nec faemina, nec puer,
Nec iam spes animi credula mutui,
Nec certare iuvat mero,
Nec vincere novis tempora floribus.
igy végzi: Sed cur, heu Ligurine, cur
Manet rara meas lacryma per genas?
Cur facunda parum decoro
Inter verba cadit lingua silentio?
Nocturnis te ego somniis
Jam captum (captam) teneo,
Jam voluerem sequor.
Te per gramina —
Campi, te per aquas dure (dura) volubiles.

Lucrez, ambátor a negyedik könyvét írta, mégis megölte magát.

Nékünk költőknek a lelkeink nem úgy vannak teremtvé mint másoknak, — te testvérlélek, fogsz engemet érteni, és fogsz tudni rajtam szánakozni. Tudom az orvosságot, két ige: tutus eris, fuge, fuge, nec respice Romam etc. Minden orvosságot a melyet csak tudtam, elővettem, és ezután is elő fogok venni, de idő kell a mély sebnek. Ilyent még nem gyógyítottam életemben, mert a beteg lelkem még testi egészségemet is kezdi rágni. Szégyen gyalázat! — igaz, de a fene fene, és azt máskép kell gyógyítanod a kezeden, és máskép mikor szívedbe esett. Nevessenek a mindemapi lelked, de te szánj! Oh malheureux plaisir d'un coeur melancolique!!!

CXXVI.

Szépbalom, martius 28-d. 1816.

Tisztelt kedves barátom!

Superint. Kis meg van kérve Trattner által, hogy a legjobb utazók írásaikból dolgozzon újakat, s tölem tudakozza hogy miket dolgozhatna. Én a régibb és újabb classicusokon kívül, úgy szólván, semmit nem ismerek, s épen az utazások szakában, Brydonon és azokon kívül, a kik Olaszországot a mesterség miatt járták meg, talán egyet sem nevezhetnék. Megígértem neki hogy téged tudakozlak meg nevében, mert a te *erszényed* és *láng lelked*, s te gyük hozzá *erős lelked*, mindenre reá ér, és mindenre kiterjeszkedik. Kérlek tehát a közjóért, érettem és Kisért, hogy megolvassván a mit ide rekesztek, s ezt visszaküldvén, tégy egy kis jegyzést az oly utazók neveikből s munkáiknak címjékéből, a mely ezt a szeretett barátomat vezérelhesse. Én azt oztán megküldöm neki.

Göthének Életét nem olvastam, hanem *nahón faldustam* — engedj meg a nemtelen kifejezésnek. Sok örömekeket, sok új ideákat, sok ismereteket köszönök barátságodnak. Az imnek után mindjárt Nagylaluba fogom küldeni, hogy a becses könyvet vehesd vissza. — Most minden időmet a nyelven tett elmélkedés foglalja el. Bár az orthológusok felén valaha már tanult és elkészült ember szóllalnia meg, nem olyan mint Beregszászi és az *Ó és Új magyar*, kit reménylen eddig ismeresz.

Döbrenteinek tegnap vett leveléből látom hogy az Erdélyi Muzem 4-ik füzeté kész, de hibásan s igen hibásan van nyomtatva. Én még nem láttam.

Hát te, kedves barátom, haladsz-e a nyelv eránt szóló munkában? Némely jegyzéscím nem nyerték meg javallásodat; de azon örvendek, hogy fel nem akadtál. A nyelv eránt való ideáink azon dolgok számába tartoznak, a melyek körül

nines helye a demonstrációknak, s így nem csuda ha a fejek meg nem egyeznek. Itt is elmondhatjuk a mit Haller monda : Wir irren insgesamt, nur jeder irret anders. Azonban ha valakivel óhajthatnék egyezésben lenni, úgy azt az egész magyar földön senkivel nem óhajtanám inkább mint veled, kinek a természet geniet, magad pedig magadnak tudományt, még pedig classicusokból merítettet adál. — Csak egyet, édes barátom : nem hiba az, ha te francziául, én németül gondolkodom. Catull, sőt Horác is, mint Propertz és Lueréc görögül gondolkoztak, s deákul írtak. Egészen görögül gondolkozni s deák szókkal görögül, egészen görögül írni, az vétek volt volna : de nem egészen görögül, az náluk nem hiba. Ez nekem tántoríthatatlan hitem.

Leveled végén előhozott horátziusi panaszod a Voltaire panaszát juttatá eszembe. Vie sans désirs. Énnél nagyobb gyöttelelem ninesen. Én úgy gondolkodom, hogy férfi nehezen jut erre a boldogtalan boldogságra; legalább magamban azt nem tapasztalom szerfelett : de az asszonyi nemben hamar kihal ez a finis honorum, s Periklest értem, hogy Aspásia mellé lánykát fektete, s addig gyönyörködteté magát lelki képen az Aspasia kecséivel, míg testiképen oztán az ifju lány kebelében lelt örömet. Éljen igen szerenesésen, tisztelt, szeretett nagy és jó ember.

CXXVII.

Drága kedves barátom!

Reményem hogy jobb egészségben talál levelem.

Nem írod ha megkaptad-e a könyveket. Én két napig Újhelybe múltattam, de meg nem látogathattalak, úgy el voltam foglalva a magam dolgaival. Elégtételt kerestem, egy emberemet majd hogy meg nem ölték a vámos-újfalusiak, és kaptam is a legnagyobb készséggel és igazsággal. Két pörbe sedriális praesesnek delegált az első v. ispán; az egyikbe

a magam véleménye ellen jelentettem ki a többség ítéletét, de mind az egyikben, mind a másikban újra meggyőzött a tapasztalás, hogy az igazságkiszolgáltatása rendje nálunk újrászületést kíván. A ki nem akar, nem votizál, a kinek tetszik az ítélete kimondása előtt oda hagyja az ülést. Formae juridicae necessariae sunt, et inventae fuerunt ad iustitiam tuendam et asserendam, non autem ad perimendam, aut prorogandam. — Azonban nálunk a perlekedés formái igen gyakran az utolsóra fordíttatnak, és igaz az a mit Lafontaine mond :

... on nous mange, on nous gruge,
On nous mine par des longueurs :
On fait tant, à la fin, que l'huître est pour le juge,
Les écaillés pour les plaideurs.

A bon homme szokott feledékenysége szerint elfelejtette a prókátorokat.

Újhelyben egynéhány magyar színdarabokat láttam, egy nagy színben, ahol többen pipáztak. Eszembe jutott Thespis és targonezúja. A *Talált gyermeket* játszották, és másnap *Clavigót*. A fordítás jó mind az egyik, mind a másik darabban, de nekem Clavigo nem tetszett, mert a leggonoszabb főszemélynek is résztvétetőnek kell lenni a szomorújátékban, nem pedig megvetendőnek. Clavigót nem üzi sem a sors, sem valami nagy indulatok; végre midőn vérében sokáig fetreng a borzadó nézők előtt, esupán csak megvetni lehet őtet, nem pedig vagy utálni vagy számkozni rajta, vagy egyszersmind mind utálni mind szánni. A temetés a játékszínen sikeres ugyan, de esupa színjátékos fortély, coup de théâtre : nem kell pedig a szomorújátéknak esupán csak olyan fortélyokra szorúlni. Csudálkoztam, hogy te fordítottad ezt a darabot. Nem magam voltam a ki így érzettem és ítéltam. Délután egynéhány verseimet kellett nénelyeknek lediktálnom. Előjövén Homerus neve, úgy diktáltam : Homerusz, de Szemere Albert és a többiek is azt mondták, hogy Homerusnak kell mondani a Homeruszt magyarul. — Azt felelém nekik, hogy megharagszol, de ők kikeltek ellened.

Lásd, barátom, be nehéz a szebbet és a jobbat is az emberekkel elhíttetni.

Mindennap várom szekereimet Szent-Mihályról. Elfelejtettem neked a minap megköszönni azon krisisedet, a melyben ezen kitételemet igazítod: *A hazafiúság rügői több válogatott elméket vezetnek.* — Teljes igazságod van, a rügők nem vezetnek, ha' tolnak, taszítanak, vagy hajtanak. Derékasan vetted észre a hamis Metaphorát. Nagyon kell őrizkedniünk a hamis Metaphoráktól. A Metaphorának igaznak kell lenni, de helyesnek is, azaz: csak ott kell Metaphora, ahol vagy bé nem ériünk a tulajdon kitételrel, vagy a béhatást nevelni akarjuk. Lehet festeni sok Metaphorák nélkül is. A déli poesis abban különbözik az északitól, hogy nem halmozza úgy a Metaphorákat, és hogy jobban válogatja azokat. Elj jó egészségben és ne kételkedj szeretetéről és tiszteletéről.

Kassán, apr. 4-d. 1816.

hív barátodnak.

G. Desseuffy József.

Megint kaptam egy levelet Döbrenteitől; közlöm azt.

Parancsoltál velem, hogy írjam meg ha elbocsátom Virginiám nevelőnőjét. Ez igen derék személy, nem fiatal már, jó erkölcsű, takarékos, minden kézimunkákhoz tudó, és jó rendtartó. Tud a belső gazdasághoz is, igen jól pedig és értelmesen. Nincs esmeretek nélkül. Jó familiából van. Friburgi lány. Nem rosszul beszél francziától, de igen németes az ejtése, és csupán ezért bocsátom el, mert a feleségem nagyon kívánja, hogy jó franczia kimondása legyen Virginiának. Én neki csak 400 forintot fizetek esztendőnként papiros pénzben. Feleséged nem kaphatna alkalmasabb segédet a belső házi igazgatásban. Nem azért ajánlom, hogy megmenekedjem tőle vagy tége l megcsaljalak. Az esztendeje nálam sept. eleivel végződik, de én a 9-dik hónap végével tartozom neki megmondani, hogy elbocsátom vagy megtartom-e? Min-

den esetre elbocsájtom, és ha nem talál helyet magának, a magam költségén visszaküldöm Béésbe, ahonnan elhoztam; ha pedig helyt talál is magának, akkor is a magam költségén ahhoz küldöm a ki felfogadja. Mindennap elküldhetem.

Kolozsvár, mart. 18-d. 1816.

Tisztelt Méltóságos Gróf Úr!

Azon szerencse, mely engemet a Mélt. Gróf Úrnak a múlt hónap 3-dikán írt levelében s általa újra ért. szárnyakat fűz. Boldog elragadtatás érzésében vagyok valahányszor arra gondolkodom. Különben is minden napot a jónak terjesztésére, ahol csak alkalmatosság adja magát elé, de minden napot a hazának is, ha látom hogy neki méltán áldozhatom. Ennek virágzása szép elgondolásában ömledezve köszönöm azon 100 forintokat, melyeket a Mélt. Gr. Úr az Erdélyi Muzem elémozdítására nyújt. Köszönni fogom olvasóim előtt is.

A IV-ik füzet negyed nappal érkezett meg ezelőtt hozzámm. Minden kéréseim hiában voltak, a corrector tele hagyta nyomtatási hibákkal, melyek néhol az értelmet elforgatják. Kénytelen vagyok most azokat itt kinyomtattatni az erdélyi előfizetők számára. Ez arra kénytelenít, hogy a következő füzetekkel megálljak, míg vagy Pesten jobb állítványt nem kapok, vagy itten, amint ígéret vagyok, új berűket nem állítanak fel. Az V-dik füzetbe jő: *A franczia nyelv kiművelése történetei*, hol sok franczia írók nevei, könyveik fordulnak elé, s ez vigyázathoz szemek alatt zavarékká lenne. De ha később is, minden bizonynyal adok ki még négy füzetet. Ott megálllok, mert tanítványommal azok kijövetelűg talán Béésbe fogok menni, s magam is elkezdett munkáimat, a felvéteendő némely darabok szükséges általnézése miatt nem folytathatom. S azt a mi lelkünkben leng, ha teljesítetlen hagyjuk, fűj.

A jövő debreczeni sokadalomra innen ismét mennek ki vásárosok, s valamelyiktől kiküldöm a M. Gr. Úrnak a IV-dik füzetet prof. Sárváryhoz, ki akkor a pénzt is beküldheti.

Ha megengedi a M. Gr. Úr, egyik következő füzetet a M. Gr. Úrnak fogom ajánlani. Tudom azt, hogy az érdemnek inkább tetszik a megtiszteltetés, ha ezzel elékészítés nélkül lepettetik meg, s kényessége nem igen hagyja maga tudtával belé avatkozni. Mindazonáltal mikor nem hízelkedő tisztelet bennünket, akkor a tiszta meggyőződésből jött indulatot elfogadhatja a mohó önmónszeretnek még csak árnyékától is távozó érdem. Lehetetlen nekem az, hogy a nem való s az érdemetlen előtt, akár mint ragyogjon is, magát lelken meghajtsa, habár testem a társasági convenientia tónjából meghajlik is, de a tiszteletre tisztán méltót károgva ölelem lelkemben.

Ezen ajánlást akartam közleni még előbbi levelemben, de a postára sietés megzavart s elfelejtettem. Akartam még azt is tenni, hogy a M. Gr. Urat, a Muzem egyik következő füzeté elébe mejjképéért meginstáljam. Ezt is most teszem. Kérem a M. Gr. Urat, ne tagadja meg tőlem ezen örömet. Ha tetszeni fog a IV-ik füzet előtt álló néhai Referend. Cserei Farkas mejjképén Nagy Sámuel munkája, méltóztassék a M. Gr. Úr beküldeni jól talált s művészi kezekkel készített képét, s Nagy Sámuel a jövő nyáron metszeni fogja. Nagy, Cserei Farkas képét 200 rft. metszette, 1000 nyomásáért 120 rft. kíván. A papírosra nézve arra instálnám a M. Gr. Urat, méltóztatnék Bécsbe felírni 6 kővez bázeli nyomtató-papírosért, s ide az én nevem alatt leküldetni. Lehet találni Fein Basler Druckpapier Nro 11 auf dem Kohl-Markt beyrn Frühling, vagy auf dem Hohen-Markt beyrn breiten Stein, vagy am Stock am Eisen.

Azon kívánnék lenni, hogy azon füzetbe, mely eleibe e kép jünne, a legjobb munkák jöhetnének.

A M. Gr. Úrnak beküldött szép versezetje: *Az ember szerető imádsága*, a VI-ik füzetbe vagyon írva. Ha nem engedi meg az ígék végződése változtatását, alája fogom nyomtattatni jegyzősemre tett jegyzéseit, s az okot, mely ezeket szülte. Én a mellett állok a mit írtam. Ezen gondolat: *Egy*

szabad nemzet nyelvének féken ugyan, de könnyen járó féken, szabadon kell indulni, excellens. Ezt tartom én is az anglus nemzet géniuszában, de egyéb változtatások szabadságára nézve, melyet egy genie, a bátor gondolatok s az érzés legkényesb nűánszai festésében tehet. Az érzés és phantasiának oly el nem vesztethető gyengélségei vagynak, hogy azokat sokszor csak a nyelven tett új szabad változtatásokkal lehet és kell kinyomni, s a genie is nem az *usus*-ból lévő teremtőlélek lévén, nyelvének is el kell távoznia az *usustól*. De ezen rendet, melyet az emberi elmének eredeti elrendeltetése önkénti harmóniás szabásai szerint tart, s a nyelvben is minden előre-gondolás nélkül magának csinált, úgy gondolom, nem lehet elrontani, s kény szerint változtatni. Azoknak a tapasztalás körén belől lévő elme tiszta elállításai (*repraesentationes purae*) regulái szerint kellett a nyelvek eredetekor származni. S ez a *justesse* megtartatást kíván. Hyennek nézem az *ik* s a nem *ik* verbumi végződést.

Beregszászi valójában borzas Genesiből Izsákot és Esaut citál! . . . Ó a vén Izsák maga! Attól tartván nehogy az ő atyák, ha feltámadnának, minket meg nem értenének, azok, kik a művelődés korában élnek, kik hatalmasan érzik magokban, hogy a szokást nemesíteni kell, ne merjenek-e tovább menni? Méltán szólhat a patriareha Izsák Földesi-esék rontásai ellen, de más principiumot kell vala feltennie, mely a nyelv ideáljához vezessen. Kinyomtattatom a M. Gr. Úrnak róla tett jegyzését is, csak a *borzas* szót elhagyom.

Most akartam a Schiller Ideáljai fordításáról is írni, de egy reform. *très chrétien* pap hozzám jöve, s azt beszéllé, hogy prédikációkat ad a ki ily cím alatt: Szent Péter apostol által egy bokréta-ba kötött virtusokkal ékeskedő Keresztyén. I. Tom. Nyolcz szál drága gyöngy. II. Tomus. Mely kín ilyen, az Iban Sacra viában eléadott látogató miatt Schiller Ideáljait későbbre hagyni, mivel a posta mindjárt indul.

Vagyok a leghívebb, legmelegebb érzés tiszteletével

A Mélt. Gróf Úrnak

alázatos szolgálója
Döbrentei Gábor.

NB. Hamarjában csakugyan leírom ide a mély lelkü éneket, melyet a minap hozzám egy 14 esztendőös gyermek hozta.

A Szabadság.

A szűz Szabadság	Elébb magához
Szent isteneknek	Édesgeté,
Kedvence, lyánya,	S oztán a bújja
A dicső s nagy!	Kores lágy ölében
Hősök nevelték	Elfajzik, attól,
Fegyver között őt;	Attól fut ő.
Lágy pihe párnán	S nem híjja vissza
Nem szunnyadott.	Őt az igának
A fegyveres nép	Telher nyögése,
Lármázó zajja	Nem hallja ezt.
S kűrtharsogása	A böles Athéne
Kecs-dal neki.	Elfajza s többé
Lihelve fárad	Virító napja
S forró veríték	Fel nem derült.
Hull homlokáról	A bújaság lágy
Vas terhe alatt.	Ölébe csalta
Csak a vitézért,	Romának hajdan
A bátorért ég,	Erős falait.
S nem gyenge szívet	S a szűz Szabadság
Véd fegyvere.	Távol repüle,
A resttől elfut.	S ledüle Róma
Csak a serénynek	Igája alatt.
Ad szép jutalmat	Így hűnynek el majd
S dicső nevet.	Hajdan vitézink
Csak a nemesnek	S nagy nemzetünknek
Tészen fejére,	Dicső feje.
Izzadt fejére	S ah nem jő vissza
Zöld eserlevélt.	Többé keblünkbe.
De a ki őtet	Fajult keblünkbe
Vitézi tüzzel	A hősi lyány.

Mely erő! mely phantasia s csinos érzés. Pope nem írta így 12 esztendőös korában Ode on Solitude-jét. A gyermek neve Kelemen, fia egy guberniális cancellistának. Ebédre invitáltattam tanítványommal s örvendek hogy vele barátságosan beszél, s Virgil Aeneiszét adá neki olvasni. Mely öröm nekem, hogy a Muzéum ilyent fejtegethet. A nagyobbak közül négyet buzdíta még az Erd. Muzéum dolgozásra. — Egyik munkája a IV-dik füzetben áll e czímmel: *Az este inneplése.*

Instálom a M. Gr. Urat, méltóztassék e verset Kazinczyval közleni.

Fel van-e állítva S.-A.-Újhelyben a Győrnél elesett vitézek emlékköve? Én a véleményt ki akarnám adni a Muzéumban.

Lesz-e szerencsém megkapni a Muzéum számára a M. Gr. Úr philologiai munkáját, mely az új és kül szöveket illeti?

Feleletem késését jobb karomnak két hétig tartott fájdalma okozta, nem írhattam miatta.

(Válasz.)

Tekintetes Úr!

Nagy megtiszteltetésnek néztem a T. Úr szándékát, melynél fogva egy füzetjét az Erd. Muzéumnak nekem akarja ajánlani. Bételik azzal a T. Úr irántam viseltető szívesége nélkül, hogy melyképen a homloklapon mutatódjék. Én ezzel nem szolgálhatok, mert nincs itt valamire való képiró. Fiatal koromban, amidőn még nem az avúlt képek közé számáltak, egyszer is másszor is leábrázoltattam magamat, de úgy mondták mindég mások, hogy sohasem voltam eltalálva. Most már maga az idő is érdemetlenné tesz engem ezen becsületre. Vénül az ember orozája, és a testi világban csak azt kell előadni a mi tetszhető. Én Schillerrel tartok:

Az életben minden csupán ismétlődik,
Örökké fiatal csak a phantasia,
A mi soha soha nem esik s tévődik,
Csak az egyedül nem az enyészet fia.

Tartsa az úr isten a 12 esztendőös poétát!

A mi azt a kérdést illeti, hogy szabad-e mondani *lankadol* *lankadsz* helyett, ennek eldöntésére a következőket el kellene igazítani:

1) Meg kellene mutatni *hoggy az emberi ölnének eredeti elrendeltetése önkénti harmóniás szabása szerént van a lankadsz, a lankadol pedig csupán kény szerént való változtatás.* Én úgy érzem, hogy a *lankadol* harmóniásabb.

2) Azt kellene megmutatni, hogy minden magyar fülnek a *lankadsz* kelletősebb, mint a *lankadol*.

3) Hogy sehhol sem mondják a két hazában *lankadol*, hanem mindenütt csak *lankadsz*.

4) Hogy úgy kellene beszélni *eltellel jó reményekkel*, nem pedig *eltellesz jó reményekkel*, holott az első sehhol sem mondják, ámátor a 3-dik ejtésben, *eltelik*, *ikben* végződik.

5) Végére, a mi legfőbb, azt kellene megmutatni, hogy a régi görögök jó ízlés és minden harmónia nélkül való emberek voltak, mivel gyakran ugyanazon egy ejtésnek kijelentésére több különböző ejtésű formáik valának, mely formáknak bősége is nyelveket segitette, szépítette és még inkább költeményesítette.

Nem gondolom hogy mind ezeket oly könnyű legyen megmutatni. Kérem édes T. Úram, ne fogja pártját a szobaszennyes (pedant) grammatikásoknak, kiknek írásaik ugyan sok jót, de sok ingót bingót is foglalnak magokban.

Maga a debreczeni grammatika sok helyütt olyan nevetséges, hogy a tudós túlságoknak (extremitás) példája lehet. *In vitium ducit culpa fuga, si caret arte.*

Miért nem akarja a T. Úr Beregszászát *horzosnak* nevezni? Nem tehetek róla hogy nem síma. *Gallo turpius nihil est Priapo*, úgy mond Martiál. Ne heréljük a hathatós kitételeket.

Írjon nekem a T. Úr Tokajnak Sz.-Mihályra, Szaboles vgyében bécsi útazása előtt. A magyarok istene segítse ott a németek közt, és óvja a T. Urat a correctorok és censorokkal való kűszködésektől. Nincs túrhetetlenebb fajta ezeknél és a harminezadosoknál. Mind ezek, mind amazok a jó portékát lesik, hogy a rossznak hitele meg ne esökkenjék. Ké-

rem levelezzen velem a T. Úr Bécsből is. Az egész nyarat Sz. Mihályon fogom tölteni. Útba esik Sz.-Mihály az Erdélyből Bécsbe menendőnek vagy vissza.

Hát csak 10-dik füzetig mehet az Erdélyi Muzem? hát még ott is annyi az akadály? Én azt gondoltam hogy csak ez itt az akadályok hazája. Még a magyar theatrummal is alig mehetünk valamire. Hát még a mulatságost is üldözik? Mert tanít és gyalúl. De nem lesz mindig úgy, és nem is lehet. Tu contra audentior ito, quo Tua Te Fortuna vocat. Be szeretném ha tegnap jöttem volna a világra! láthattam volna a két hazának virító napjait! nem fog mindenkor ez a homály rajtunk feküdni, és úgy hiszem hogy már fiaim is napfényt fognak látni. A T. Úrhoz hasonló hazafiaknak törekedései vigasztalják és eltöltik reménynyel lelkenet, és orvosolják szomorúságomat, mely ellepi olykor szívemet, és a mely mindig vígadoz, valahányszor az olyan emberek koblében mint a T. Úr, kiönthetem. Öntöm, öntöm, öntöm tebat ömledezve, maradván a legigazabb tisztelettel és hálaival.

CXXVIII.

Széphanon, apr. 3-d. 1816.

Tisztelt barátom!

Épen most veszem az ide zárt levelet, s nem késnék azt postára tenni, hogy annál hamarább vehesd, de amennyire tudom, te postán csak Eperjesről veszed leveleidet, s nem soha Tokajból. Bár ellenkező volna foglalatja! hátr általam vehetted volna a mit kerestél! — Ha nem tévedett-e meg az, a kitől a keresett instrumentum felől a hírt vevéd? — Egyébránt én Szemerét nem nézem annak, a ki, ha azt bírná, kész nem volna azzal szolgálni, s Neked szolgálni.

Ha eránta valamely bizonyosb hírt veszed, ne feledd hogy én mindenben kész vagyok teljesíteni parancsolatodat, a mi tőlem kitélik.

Mart. 29-d. délben 11 órakor tűz támadt nálam, s fél óra alatt fedél nélkül volt konyhám. Engemet csapás nem egyhamar ragad ki esendemből, csak személyemet, feleségemét s gyermekeimét ne érje; azonban tüzet látni, mely, a mi nehezen és soká épült, kevés pillanatok alatt semmivé teszi, nehéz. Lakóházam fedelétől csak két ölnyire nyúlt el a láng. De

Dis pietas mea
Dis Musa cordi est —

ezt mondom el Horáttzal. Valóban esudalaforma volt, hogy a szél, midőn égni kezdett a konyha, éppen lakóházam felé fúj, s egyszerre más intézetet veve délest felé, hová bizvást fúhatott, mert elejét vevém ott. Szakácsom józan volt, s nem volt nagy tüze. Az volt bajom, hogy a konyha septemberben épült, s tapasztos kéményemben valamely repedéskébe veve magát a tűz. Hogy így ne járjak többé, kőből építem kéményemet.

Megengedj, kedves barátom, hogy most hamar végzem el levelemet. Elj szerencsésen.

CXXIX.

Kassa, apr. 7-d. 1816.

Kimondhatatlanul szeretem barátom!

Ugyan mit vesződünk hát ha a te tántoríthatatlan bited az a mi az enyim? t. i. hogy nem kell sem egészen deákul, sem egészen németül, sem egészen francziául gondolkozni, és magyar szókkal írni, sem pedig úgy mindenkor magyarul gondolkozni, hogy a deák vagy német vagy franczia szólások módjait ne követhessük. Azelőtt hosszú mentében jártak eleink, most pedig kurtát viselünk, feszes franczia szabásút, hogy a tagok merősége (protervitas) jobban kitéssen. Ugyan lehet-e mondani, hogy a mostani magyar menték nem-magyar menték? és így igaz az, a mit mondasz,

hogy az az érzéstől, a test állásával (combinálva) öszvetve (sic) függ, hogy mikép legyék kivágva a mente?

Ugyan derék az Iliás elejének fordítása az Erdélyi Múzeumban; sohasem gondoltam volna hogy egy grammatikás így tudjon fordítani.

Én, ha Kis volnék, Zimmermann Zsebkönyvét fordítanám, a mely 1800-ban kezdődött, és mind eddig folytatódik. Megvannak már nálam 15 darabjai, minden esztendőben egy jön ki, a ezimje ez:

Taschenbuch der Reisen, oder unterhaltende Darstellung der Entdeckungen des 18-ten Jahrhunderts, in Rücksicht der Länder-, Menschen- und Produktenkunde. Für jede Klasse von Lesern. Von E. A. W. von Zimmermann. Mit Kupfern und Karten. Leipzig.

Ez az a Zimmermann, a ki nem régiben meghaláloza, és a ki a német hathatós írók sorában a nemzeti kevélységről, a magánosságról, és a geographiai zoologiáról írott könyveiben díszesen élni fog a maradéknál. Ő nem volt buta egybeszedő (compiler), hanem böles, jó ízlésű lélek, a ki, mint a méh, hasznos és édes mézzé tudta tenni azt a mit szivott, akár virágokból, akár más honnan szivta. Ő egészen Kisünk plánumát megelőző, csak azt gyűjtötte egybe, a miben minden gondolkozó és érző ember részt vehet. Igen nagy becsű ez a zsebkönyv, nagyon tárgyához alkalmaztatva (vagy alkalmaztatólag) van írva, és nem mindenütt találhatik annyi hasznos, fontos és szép esmeret a lelkét gyönyörűséggel táplálni akaró olvasó számára. Forster, Sprengel gyűjteményeik, a melyeket szintűgy bírok, sok régiebb utazókat is foglalnak magokban, melyeknek írásuk nincsenek kiszemecskélve, és így nagyon pozdorjások; de Zimmermann mindent velözgett (medullam extraxit), és, mivel több új utazásokat hozsájokban olvastam, mondhatom hogy helyesen. Nagy ajándékot téssen a hazának Kis úr, és egészen gyönyörű céljához képest, ha az említett zsebkönyvnek fordításához fog. Én részemről nagyon kevélykedni fogok abban, ha az én javaslásom és buzdításom ötet ezen igyekezetre valamennyire hajtandja. Neked pedig nagyon köszönöm, kedves barátom, hogy velem Kis úrnak közhasznú célzását nem csak közleni

méltóztattad, hanem egyszermind gondolatomat az iránt kitanulni igyekezted.

Ismét írtam neked a minap sógorod által.

Nem írsz semmit egészségedről, e pedig fő dolog. Újházy Samu végén tántorog. Kár az emberért; nem egykönnyen szántam így valakit. Szép lélek lakott ebben a fogyó testben. Ast

Neque Diana pudicum
Liberat Hyppolitum,
Nec Thesa valent abrupere charo,
Vincula Pirithoo.

Munkámban haladok, de a minap közbe jöve Berzeviczy Gergely könyveeskéje, a melyet a bécsi congressnek benyújtott, az indiai világkereskedésről, és a melynek fordítására és közrebocsátására megkért; épen ma vagy holnap végzem, aztán megküldöm Sárváry professornak, hogy nyomtattassa ki, mert Berzeviczy a maga ideáit a kereskedéstelen magyarok közt is el akarja terjeszteni. Megtevéim barátságából a fordítást, ámbár tudom, hogy a magyaroknak hazájok kereskedéséről kellene inkább gondolkozniok, mint a világeről.

Az *Ó és Új Magyar* emlited; ezt e munkát nem esmezem. Ugyan küldd meg nekem Sz.-Mihályra, vagy írd meg, hol kaphatom. A nyelvről azt tartom, a mit Garve a módikről, hogy az avúltakban a legújabbakhoz, az újakban pedig a legavúltabbakhoz kell tartózkodni.

Egészségem nem a legjobb. A vak aranyér a vesém és májaim lételét kezdi velem éreztetni. Az igazán egészséges ember csak egyáltalában érzi lételét, és él a nélkül, hogy az élet eszközeit érezze magában; magunkban kell éreznünk mindent, de nem kell ennenmagunk lételét tagonként éreznünk. Verum necesse fuit esse aliquid extremum, úgymond Cicero: et tanquam in arborum baccis, et terrae frugibus maturitate tempestiva vietum atque caducum. — Majd megpróbálok valamely fürdőt, ahol orvosolni fogom, nem pedig úgy mint eddig, múlatni magamat. Olykor a spleen bánt,

holott nem vagyok angoly és kevés széngőzet szívtam életemben. A heves italokat is alkalmasint mellőztem. Ha a jövő nyár kigyógyít, úgy, hiszem, hogy fogok még egy darab ideig élni, de ha nem, kevés esztendőket ígérek magamnak. Az igaz, hogy az ez idei tél nem vala kedvező az egészségnek, még a fiatal emberek is kezdék sejdíteni, hogy változik az éghajlatunk, és még Spanyolországban is nagy és tartós hideg uralkodott; így forgatódik minden módon nem csak a föld, ha az ég is. Újra olyan hurut fogott el, hogy alig tudok lehelteni. Azonnal húsvét után leindulok. Közöld velem ha mi újat tudsz a magyar literatúra pályáján. A jövedelmezés dolga (finances) új változást fog szenvedni. Azt mondják, hogy egész Európában új, kisebb, de egyenlő értékű pengő pénz fogna forgásba hozódni. Már ez ugyan nem volna páliástolat (palliativum). Minden tekintetben nagy dolgok esiráznak Európában, de lassan érnek. A nagy gondviselés némán dolgozik. Öllelek százezerszer, kedves barátom, és a legjobb egészséget kívánom neked

hív *Jóskád.*

P. S. A debreczeni költséges templomokban forrás témada. A görögök és rómaiak némelykor a forrás mellett építettek templomokat, nálatok ellenkező történik. Be szép mese magyarázta volna ezt a történetet Attikában! de a ti vallástok képtelen, azaz: sine imaginibus, mert egyébaránt okosabb mint sok más; de kimivelt eszű embereknek való, vagy pedig olyanoknak, a kiken nem igen nagyon erős és heves indulatok uralkodnak. Ahol az érzés képek által nem segítetik, ott ritkán lehet szelíd indulatokkal a durvákat ostromolni és zabolázni; de a derék emberek a ti vallástokban többet érnek, érdemesebbek mint a derék emberek a többi keresztyén felekezetekből.

Az, a mit Perikleszről említesz, nagyon szép és jó is, még szent Dávid király sem volt annak ellensége. Felix qui potuit. Azonban a testi tehetségnek nem mindég következése a morális is. Ez a gyönyörű orvosság fejedelmeknek,

királyoknak, országigazgatóknak való, és igaz a magyar példabeszéd, az erősebb b—k.

Boesánatot kérek, hogy oly hibásan másolta le leíróm levelemet.

CXXX.

Széphalom, apr. 15-d. 1816.

Tisztelt kedves barátom!

Holnap reggel indul Nagyfaluban lakó Klobusiczky úr vissza Újhelyből Nagyfaluba, s ezen alkalmatossággal jónak látom visszaküldeni két könyveidet, noha azokat szerettem volna még egyszer megolvasni. Nincs időm reá, sokképen el vagyok foglalva, sok a dolgom, s így a könyvek haszontalan fognának nálam heverni. Vedd vissza őket a legszívesebb, legfőbb köszönettel. Kibeszéllhetetlen örömeidet kóstoltattál velem.

Döbrenteinek leveleit és válaszaidat is igen nagy örömmel olvastam, s leginkább azért is, mert szeretem hogy téged, a kit én nem győzők szeretni, esudálni, a jók szeretnek, tisztelnek. A lánglelkű Döbrentei szerelmes beléd, mint mindazok a kiknek lelkek van. Minthogy az opíniók és ízlések batabna igen nagy s talán meggyőzhetetlen, én nagyon örvendek, hogy Döbrentei ellened perel és velem tart. Széplelkű nagy ember, engeddd hogy szabadon szóljak. — Rettenetes az nekem, midőn Te azt mondod, hogy a szabad nemzet nyelvének szabadnak kell lenni, — rettenetes az, hogy Te a Homér példája szerint helyt akarsz adni minden dialektünknek a könyvírás nyelvében. — Nyelvünknek, igenis hogy szabadnak kell lenni, s meg kell ismerni hogy a *nagyobbok* több mint a grammatikus ezirkalma s líncája. De azt tegye-e az, hogy *mondott* is szabad legyen írunk, sőt csak mondanunk is, mert a *mondol* lágyabb mint a *mondasz*? — mert *mondasz*-ot senki sem mond, és mondani senki nem fog. S a

Homér példája mit bizonyíthat ott, ahol az ő nyelve és a mi nyelvünk egy kategóriába nem eshetnek? Ki ismerheti most annak akkori állapotját? — szabad eltávozni a grammatikától, de nem szabad grammatikai törvényt nem-ismerni. — Az *árny* neked nem jó mert *kemény*. Hát a *szárny* kemény-e? s semminek nem veszed-e hogy az *árny* szebb öszvekapcsolásokat ad, hogy szebb származtatásokat enged? *Árnyalló* és *árnyékoló* — *árnyékóra* és *árnyóra*.

Clavigó felől azt tartják, hogy a német játszósímnak nincs regelműszigebb darabja. Neked az azért nem tetszik, mert a fő személy megvetést érdemel. Ő szánást érdemel nekem; jó, de gyenge ellent állani a nagyravágyás késértének, és egy megromlott erkölcsű barát istentelenségének. Hány tragodia fő személye gyilkos? — Tégedet talán az tevé hideggé, hogy a fabula csak a *vie privée* scénjéből van véve, nem a *vie publique*-éből. Nekem az is tetszik, hogy ott egy sok lelki erővel bíró, s ezen lelki erő által semmiből nagygyá lett embert látok; tetszik hogy egy könyvírót látok benne. De meglehet hogy Clavigó ifjú esztendeim örömeire emlékeztet, és nekem ezért is oly igen kedves.

Nekem a napokban fényes napom volt. Az újhelyi templomban, az isteni tiszteletnek *közepette*, egy igen pompás auditorium előtt vala szerencsém egy installáló orációt elperorálnom, melyet közlenék veled, ha időm volna leírni. de el vagyok foglalva, s a nálam nevelt négy nagyfalusi leánykák tanítója haza kéredzett az innepek miatt, különben leíratnám. De nyomtatva olvasni fogod. Azt hittem, hogy a diéséret eránt alkalmasan hideg vagyok, és hogy a mások javalását alkalmasan hidegen tudom hallani, mint ahogy a tudatlanok gáncsolásaikat, titkos kevélységből, még örvendve hallom. De most láttam, hogy nem vagyok annyira philosoph mint gondoltam. Prof. Rozgonyi, ki egész hosszú életében még nem talált tíz embert, a kit méltónak nézhetett volna javalására vagy becsülésére, egyik § végeztével egyet esattanta nyelvvel, s hallottam azt, pedig tőlem négy lépésnyire ült, s úgy mondják, hogy fejével is egyet billente reá, s nem állhatá meg, hogy az ebédnél complimenteket ne tegyen, ámbár sem én, sem más az oráció felől nem szóla. Sok

tudós hallgatóm volt, négy vagy öt prof. vala jelen Patakról, s ezek közt Kézy is. Nem én nyomtattatom, hanem a consistorium.

Kérlek, írd meg nekem, Tokajból vészesz-e levelet postán, vagy még minden levelet az eperjesi postán adsz fel, s onnan veszed a mi érkezik?

Lyányaim nevelőjök mart. elsőjén hagyta el, mert atyja haza érkezék az olasz tábortól, szolgálatját letette, és ezt magánál akarja hitni. Gróf Gyulai Lolotta Erdélyből kímála meg egy másikkal, de míg a levél hozzám jött, az az asszony megbékélt b. Wesselényi Józseffel, kinek házáat elhagyá, s visszament oda. Már elakadtam volna, midőn Bécsből egy Genotte nevű úr, kivel egy fogadóban ebédlék, és a kinek 34 esztendőös leányával ott voltam, megszólíta, ha nem fogadnám-e el leányát. — Engedd mondanom a történetet. Ők valami hatan ettek egy asztalkánál, mi, azaz feleségem, én és 7 esztendőös leányom, magyarul beszélénk. Egy hat esztendőös fiúcska leszálla székéről s a leány chez francziául szóllott. Én valami nyájasságot mondtam a gyerekekhez, s a leány atyja hozzám francziául szólla. Minthogy én hamar elakadtam, feleségem leve a szólló, s Mons. Genotte felkiálta a francziának és magyarnak-tulajdon patrioticus örömben: Ah Madame, vous êtes née française! Így beszélénk, hogy egy leányért jöttünk fel a hernalsi institútóból. Genotte erre mondá, hogy az ő leánya is nevelő vala Lengyelországban. Tudakozta hol vagynak szállva, s eloszlánk. A leány igen ékes pronuntiációval szóll, született franczia, s igen bölcsen beszélt a nevelés felől; ha engagirozva nem voltam volna Loyánnal, kérdést tettem volna, ha ezt megkaphatnám-e; feleségem is, én is megszerettem a leányt; noha igen húsos és nem épen szép képű, pedig én egész életemben nagy praedilectióval voltam a karesúk, vékonyak iránt. Decemberben Genotte element a Salésiánákhoz, s elkérte annak a Chevalier Hongraisnak adresszét, a ki májusban ott vala szállva. S íme jó a levél: Monsieur le Chevalier! Az idő nehéz egy sok gyermekű atyának; a leányom Magyarországra szeretne menni etc. Visszaírtam neki, hogy épen tractátusban vagyok egy erdélyi nevelővel; ha ez el nem sül, nagy örömmel elfogadom. —

Martiusban írtam újra, hogy tudassa velem condícióit. — Úgy látom, erszényem ezt el nem bírja, s azért nem felel, mert megírtam hogy Loyánnak 400-at adtam. — A Wesselényi Józsefnél levő asszony 1250 frtot von esztendőnként. Ezt sem vettem volna telát.

Így épen jókor ér az a kegyességed, a melylyel nevelődnek ide-engedhetését jelented. Én erre számot soha sem tartottam, és ámbár feleségem sugallását követve kértelek, hogy ha el találod ereszteni, tudasd velem; megvallom, hogy a kérést átvalva tettem, noha hozzád határtalan bizodalman, mert ismerem szívedet, lelkedet, megbecsülhetetlen barátságodat. — Ha terhed nélkül esik eleresztése, ha lyánykád kára nélkül eleresztheted, küldd, kérlek (ezt ígérted, s azért merem kérni) május első napján. Mondjad, hogy én hozzád képest minden tekintetekben semmi vagyok, de 400 ftot papirosban én is adok, s feleségem és én ötöt nem subordinált, hanem velünk minden tekintetekben coordinált barátnénknak fogjuk venni s tartani. Itt úgy lesz mint tulajdon szüléinél, nem lesz elterhelve munkával, mert a tudományos holmit két férfi nevelő fogja vinni, ő csak nyelvben tanítsa gyermekeinket, s felvigyázással legyen reá. Feleségem leczkékert tart minden nap, mint Loyánnak itt léte alatt tartott minden nap. Várok ezen felül még egy francziául szólló leányt. Mindenek felett arról tedd bizonyossá, hogy itt a son aise lesz, hogy a nap alatt nyugalmasabb emberek közt nem élhet, csak phantasiái s bolond practensiói ne legyenek, s férfira ne legyen szüksége, mert én azt tenni nem akarom, s nem szeretném, ha férjfi nevelőimmal tréfái volnának.

Élj szerencsésen, kedves barátom. Sietve írtam levelemet. Vetted-e azt, a melyben a v. ispán Szemeréct közlém?

CXXXI.

Sz.-Mihály, apr. 23-d. 1816.

Édes kedves szeretetre méltó Ferenczem!

Úgy jártál hát mint én tavaly ilyenkor. Istennek hála hogy csak a konyhád vala az áldozat, de én jobban tűrhetem a szerenesétlenségeket, és lesz is részem benne, mert a jövő őszi gabonát fog kelleni vennem a vetésre. Vízrel vagyunk körül véve, közepette pedig a sziget elázott földje repedez, és az elrothadott magok felett a kenyér szükit fogjuk siratni. Ha jól eleve nem folyamodnak az alsó vármegyék az országló székhez, és ez jókori rendelkezést nem tesz, nem tudom mit fog őszi vetni a szegény ember, és a jövő nyáron aratni?! Annyi már bizonyos, és ezen semmiféle eső nem segíthet többé, hogy az őszi vetések még a magot sem adandják vissza. Nagy öröm várja azon atyánfiakat, a kik Jekelfalusiné halála után annyira irigykedtek.

Szóllani fogok e napokban Hintertűt Adelaid kisasszonynyal, és ha, valamint reméllem, szívesebben választja a jó helyet mint a visszamenetelt Bécsbe, első május körül, előbb vagy utóbb egynéhány nappal, vagy elküldöm vagy elhozom hozzád, vagy írok neked.

Köszönöm a legnagyobb szívességgel mind neked mind Szemere v. ispánnak jóakarátát és készségét; nem kételkedem hogy ide adta volna a bizonyítólevelet, ha meglenne nála. Anyai justillet a keresett levél, és így nem a Dessewffy familia rubricája alatt lehet megtalálni, relationem palatinalem in facto bonorum Ecsedianorum; azonban elhiszem, hogy e sincs meg, noha Bozóky azt mondja hogy bizonyosan ott látta legyen.

E napokban küldém el Sárváry professornak Berzevich Gergelynek azon munkáját magyarul, a melyet ő a bécsi congressnek németül beadott.

Nagyon szívesen fogom olvasni beszéledet; tudom bizony hogy Rozgonyi még nem hallott olyan predikátort mint Te vagy.

Elmulasztám a minap visszaküldeni Kis úrnak jelentését a Nevezetes Utazások Tárházáról, ide rekesztem tehát.

Örvendek hogy múltata és gyönyörködtete tégedet Göthe élete leírása. Újra elküldhetem ha parancsolod.

Kérlek küldd meg az *Ó és Új Magyar*. Én majd mindig Sz.-Mihályon leszek ez idén, és így a tokaji postáról fogom hozatni leveleimet.

Minckelötte még jobban haladjak munkámban, el akarom olvasni Beregszászi utolsó értekezését, mivel az előbenieken alkalmasint általtörekedtem. Tegnap kaptam belé, sok haszontalan tudomány van benne, amint kezdeni észre venni; kár úgy vesztegetni az ismereteket, azonban már eddig is némelyekre találtam, a melyekkel nem ellenkezem. Jó hasznát lehet venni ezeknek a tudósoknak ex professione: ők ugyan nem mindig építőmesterek, de jók köveket, téglát és meszet hordani; de csak resultátumok következtetéseibe ne cresszkedjenek, mert ahhoz ritkán tudnak.

Becsületesre mondhatom neked, hogy nem tudnám eltartani, ha annyi gyermekeim volnának, a mennyiszor, hol itt, hol amott, ezt a szóllást hallottam: *mit mondsz*.

Hát te azt rettenetesnek mondod a poesisben a mit a görögök eselkedtek? Horácus nem úgy gondolkozik. Vos exemplaria graeca nocturna versate manu, versate diurna. Hát azt a nemzetet nem lehet és nem kell-e venni például, a mely a nyelv kimíveltetésének legfőbb poleján áll? Inkább kell talán a darabos és egyszersmind aprós németeket, vagy pedig a szerfelett kényes francziákat? Nem a zabolátlanságot, hanem a szabadságot prédikálom én. Nem mind regula az, a mit a grammatikusok annak mondanak. Úgy-e hogy mondják mind szaporodjál, mind szaporodj, ámbar szaporodik a jelenlévő időnek harmadik ejtése az egyesben? Miért nem mondhatnám tehát lankadsz vagy lankadol, noha így ejtem lankad a jelenlévő időnek harmadik személyét az egyesben? Vegyétek észre, kedves barátim, te szintúgy mint Döbrentei, hogy én nem mondom hogy lankadsz rossz, hanem csak azt

mondom, hogy *lankadol* is szokásban van, hogy a nyelvszokást bajos regulázni, hogy *lankadol* jobban hangzik mint *lankadsz*, és hogy végtére nyer vele a nyelv, ha több külömbkülömbféle hajlása vannak ugyanazonegy ejtésnek kijelentésére. Úgy látszik, hogy én türelmesebb vagyok nálatoknál. Ne legyetek hasonlók azokhoz, a kik mindég csak a sola salvificat emlegetik. Dogma nélkül való és zabolátlan vallás-e azért a reformátusoké, mert nincsenek annyi kised aprós és lánczra szorúlt praktikái? In vitium ducit culpae fuga si caret arte. A *szárny* szó is ugyan kemény, de közte meg az *árny* között az a különbség, hogy amaz közforgásban van, ezt pedig csak még most bé akarjátok vétetni. Jobb szeretném a *szárny* helyett *szárnyék*, mint az *árnyék* helyett *árny*; a *csendről*, *kegyről* gyanítják alkalmasint, hogy régi elveszett, elavult gyökerek, ezeket hát annál inkább lehet feltámasztani, mert nem rúdul hangzanak, és mivel nem is egészen egy az értelme a *csendnek* és a *csendességnek*. Ugyan mit mondanátok annak, a ki p. o. azért, hogy sok nyersen hangzó *s* van a magyar nyelvben, és mivel könnyen támadhatna olyan Beregszászi-forma származtató, a ki a szót *farkas*, a *farkból* (deriválná) folytatná, mit mondanátok, mondom, annak, a ki a *farkast* kurtítás vagy euphonia végett *farknak* nevezné? Ne vegyétek rossz néven őszinteségemet (candorem), hanem örvendjetez inkább, hogy jó és egyenes-szívű barátotok van, a ki azt a mit igaznak vél, barátságos levelezés közben kereken kimondja néktek.

Ha tudtam volna hogy ifjúságod kedves emlékezetekhez van kötve Clavigó fordítása, (a mely magában jó fordítás), nem szóllottam volna róla. Én, kedves barátom, nem esküdtem sem a franczi, sem semmi más oskolához; én is azt tartom, hogy az otthonos (privát) életben szintúgy találhat magának tárgyakat a tragédia, de azt is hiszem que le scelerat soit homme publique soit homme privé, doit être interessant et pas méprisable; nem a nagyravágyás, hanem a hiúság tevő gyilkossá Clavigót. Ne felejtse el Swift mondását: Er wusste nicht stolz zu seyn, vor lauter Eitelkeit.

Feleségednek kezeit csókolom.

Tanácsodra az előljáró beszédben a *vidékséget* *vidé-*

kiségnek igazítottam, mert meggondoltam azolta, hogy a *nemzettség* nem a substantivi nominativo *nemzet*, hanem a *tertia persona verbi nemzett* származik, e szerint a *nemzettséget* talán két *t*-vel kellene írni; de nem mindegyik jó írónk írja úgy.

Éppen most nyújtja be egy taksásom esedező levelét rimekben; sok jót kér elég rossz versekben, de nehéz megtagadni mindent a collegámtól. — Csókollak százczerszer; javul az egészségem, de még nem olyan jó amint volt, és ki tudja, visszatér-e valaha egészen?! Azomban esmertem már több egészséges öreg embereket. Űzöm a görög nyelvet, már értem az Új Testamentomot; nem tudom megtanúlni a regulákat, nem is töröm rajtok fejemet; az én előmenetelen az eszterhárol csörgő víz cseppjeitől lassan-lassan kivájt köhöz hasonlít.

Quid magis est durum saxo, quid mollius unda?
Dura tamen molli saxa cavantur aqua.

Az isten boldogítson, kedves barátom, és a hozzám viseltetett barátságodat soha se hagyja fogyni. Maradok a legtisztelőbb szíves szeretettel

hív *Jóskád*.

CXXXII.

Nagy-Mihály, 2-ik máj. 1816.

Drága kedvesem, mesterem!

Mindég közbe jön valami, a mi feltételeinket változtatja. Szürtén familiagyűlés van 6-dikban, nagyon kér bátyám Vécsey Miklós, hogy el ne múlászszam, mert valóban reám nézve gazdasági tekintetben is szükséges hogy oda menjek, és, mivel az erdők már felmértettek, a magam ré-

szeeskéje iránt rendelést tégyek. Szánj tehát hogy csak később jöhettek, és hogy az én érzéseimmel nekem az esztendő legszebb hónapjában is az ilyenekkel kell bajlódnom!

Reményelem hogy kifakadt a kelés feleséged tiszta kebelén. Ne keljen ott más, csak a mi ott lakik úgy is, a jószág tudniillik és a te csókjaid hév érzése. Ölelni foglak egynéhány nappal később mint reménylettem.

hív *Jóskád.*

CXXXIII.

Csudált és szeretett barátom!

Hogy a nevelőnét eddig nem küldhettem, a volt az oka, hogy feleségem maga el akarja vinni hozzád, azomban útazása eddig halasztódott, mivel ösesét, a ki ide ígérkezett Pest felé mentében, mind szüntelen várja. Ma ugyan küldök egy szekeret Olysóra, de a nevelőnét szekeren nem küldhetem, és így huszáromat küldöm Nagy-Mihályra, hogy sógorom felől valami bizonyost megtudjak. Egynéhány nap múlva vissza fog érkezni, és akkor megtudom eljő-e Albert vagy sem?

Ha eljő, rövid idő múlva kell elérkeznie, mert a pesti vásár már 8-dik júniusban esik; eljövele után, vagy ha nem jön, huszárom visszaérkezése után azonnal indul feleségem.

Ne feledd el a mire kértelek. Csókollak ezerszer, és azért nem kevésbbé forróan mert hamar

hív szolgád s barátod
Jóska.

Epen most kapok levelet sógoromtól: a vizek miatt nem jöhete, sietve menne Pestre, és így holnapután indul feleségem.

CXXXIV.

Andráshálván, Küküllő vgyében, jul. 16-d. 1816.

Kedves barátom!

Én Erdélybe júniusnak 24-dikén léptem be, s azolta az eső mindég esik; oly vízáradások történtek itt, hogy egy helyt két napig kelle veszteglenem minden ok, haszon s örömmel nélkül, és egyedül azért, mert a Maroson a rév sem tudta általvinni. Ha körültetek is ilyen esők voltak, a víz ismét elhordhata egy új Tárezát. Krasznán Cserei Farkasnál harmadfél napot múltattam, Kolosvárt három napot, Vásárhelyt egyet; itt egy egész hét olta heverek. Holnap megyek Szebenbe, s onnan majd Tordosra, a volt pataki prof. Síposhoz, s b. Nálacza Istvánhoz, s ki Krassóba feleségem testvéréhez. Akkor visszafordulok ismét, s meglátom Károlyfejérvárat, Kolosvárt és Zsibót, s úgy megyek hozzád Sz.-Mihályra augusztusnak közepe felé. — Útamat írni fogom s kiadom. Gyönyörű tapasztalásaim voltak; s minthogy mi magyarországi magyarok Bécs miatt csak nyugot felé szeretünk járni s Erdélyt nem tekintjük meg, még ha Párist nézzük is: útazásom, ha nyomtatásban jelenend meg, nem lesz sem gyönyör sem haszon nélkül.

Itt gróf Gyulai Ferenczné született Kácsandi Susie házában vagyok, s képzelheted mely örömök közt élek ennek az ifjúságom barátnéjának, szeretetre igen méltó három kisasszonyának s fiának s Döbrenteinek társaságában. A grófné úgy tette a rendelést, hogy fia nélkülem Kolosvárról ki ne jöjjön, s minthogy hat lova régolta Kolosvárt várakozék, ezért jövék el onnan oly hamar. Egyéberánt én a magam kocsimon s négy lovamon járok, velem levén legidősb leányom. — Ah, barátom, az erdélyiek nem kevésbbé járnak hat lovon; négy el nem bírja a szekeret ezeken a rettenetes dombokon. Oly nagy hegyek bérczein járék mint az

új helyi hegyeké, és ha Erdély nekem annyi örömet nem adott volna, átkoznám ide-indulásom óráját.

Helytartói tanácsos Puky László urat itt találom a háznál. Ő most commissarius itt. 13 szászfalubeli parasztok panaszkodtak az udvarnál sanyargatásai miatt; az erdélyiek ezt irtóztva nézték, s most szeretik. Rara animi moderatione maluit invenisse bonos quam fecisse. (Tacitus.) November óta van itt; már felküldé operátumait, de a végzés még hátra van. Az egész Erdély helyei félnek mi lesz ebből, és még váratlan dolgok történhetnek.

Literárius dolgok felől szóval fogom tenni híradásaimat. Látom a 14 esztendő Klemen Lajost, kinek versét ismered. Egy Simó nevű unitarius togátus is kezd írni, s jól kezd. A Socin fiai fényt vonnak magokra.

A Leoninus Gyöngyösit láttam. Épen olyan mint a rézbe metszett képe, esakhogy most nem vala fején a paróka, s tiszteletes uramnak én felette nagy is szerencsés valék láthatni, melyet a réz nem mutat. Molnár Borbálát is láttam. A megvakult b. Dániel Istvánné excellnál mulat, kit nem győztem stoicismusa miatt csudálni. Egy szép lelkű, németül nem tudó asszonyság. — Gróf Kornis Ignáczné látni kívánta a *Gróf Török Lajoshoz írt epistola iróját*; ezt azért írom, hogy lásd hogy az erdélyi magyar asszony jobb e részben mint a magyarországi, s a gubernátor menyec gróf Bánffy Ferenczné Döbrenteitől vesz leczkéket a magyar nyelvben, mert sajnálja hogy, silesiai születésű lévén, magyarul nem tud. — Velem a gubernátor magyarul szólla, és jól és tisztán. A neve Bánffy Ferencznének comtesse Henkel.

Képedet Döbrenteinék kívánságára behoztam, és mivel nagyon kért erre, itt is hagytam. Rézre akarja metszteni. Wesselényi Döbrenteitől azt kívánta, hogy ponyókaül viselt mentében metszettessék képed, ne felöltött mentében, s mi azt mindnyájan jónak leltük. — Nagy Sámuel rézmetsző rosszul metsz; mi tehát mindnyájan kértük Döbrenteit, hogy a képet ne ezzel, hanem valamely bécsi jó metszővel metsztesse. Azt Döbrentei maga is úgy óhajtja. De erre pénz kell. Abban állapotunk meg, hogy irattassék Bécsbe, s tudakoztassék meg mennyiért metsz ott egy jobb mívész, p. o.

Höffel, a ki a Hunyadi János képét metszé. Te már 100 forintot küldél Döbrenteinék, kérlek ne vond meg tőle nagylelkűségedet ezen kép költségének viselésében is. Ne azért fizess hogy képed metszetik, hanem azért hogy jól metsztessek. Ez által minden jónak nyújtasz szolgálatot. Irtóztató az, midőn a jó emberek képe rosszul metszetik. — Kérlek, édes barátom, írd meg Döbrenteinék, leveledet Kolosváron és Déván által Maros-Némethinek utasítván, hogy ő remélhet-e tőled e részben segédelmet. Ő sept. végéig ott leszen, s szeretné a képet siettetve metszteni. Elj szerencsésen. Az isten tartsa meg becses életedet, s nekem barátságodat.

CXXXV.

Dédaics, Hunyad vármegyében,
Gróf Gyulai Ferencznél, aug. 10-d. 1816.

Kedves barátom!

Tizenhat napomba került innen általmennem Krassó vármegyébe, feleségemnek testvéréhez, s onnan tegnap estve érkeztem meg. Elindulván oda, megígértem a jó grófnénak, hogy aug. 3-kán ismét itt leszek, hogy másnap Dévára mehessen velem, hol báró Jósika János hunyadi főispán, eddig viselt méltóságát le fogná tenni s búcsúzni fog ekkornap; minthogy Erdélyben két hivatalt egy személy nem viselhet, ez pedig gróf Teleki Józseffel (Lászlónak testvérével) — és Katona Mihálylyal most nevezteték guberniális consiliáriussá. Sógorom D'Ellevaux tovább tartóztatata mint mulatni akarék, s ezt azért hogy Lugosra vihessen, s ott velem né-mely ismeretségeket tétethessen. Megmaradtam, s midőn Lugosról aug. 8-dikán eljövök, örvendtem, hogy megmaradtam. Ott Lichtenstein regtbeli huszár major gróf Beresényivel ismerkedtem meg, s örvendtem Párizs felől tett híreinek, nevezetesen hogy Napoleon Elbából Párizsba érkezvén, első

látogatását Dávidnak a festőnek adta, és a mit ez a francia-magyar a Palais Royal felől a velem együtt öt hallgató asszonyoknak adott. Voltam egy bálban is, hol báró Bruckenthálné szül. G. Teleki Christinnek s két eladó leányainak ismeretségét tevém. — De bármily örömekeket ad nekem ez a Lugoson létel, átkoztam késelehnemet, midőn ide érvén tegnap, az hallám, hogy b. Jósika várt Déván, és azért várt, hogy búcsúzása alkalmával engem Hunyad vármegyei táblabírónak felekkettethessen. Inkább sajnálom ezen megtiszteltetés elmúlását, mint némely tiszt midőn kérelme a thereziai kereszt iránt elmellőztetik. Barátom, én magyarországi magyar erdélyivé tétetttem volna, s Jósika által tisztelttettem volna meg, a kihez e szókkal végezhetem vala el köszönetemet: *Lactor laudari a Te laudatissimo viro.* (Cicero.) S e megtiszteltetést nem K. F. nyerte volna, hanem *K. F. az író, a magyar író.* — Érezd mely szerencsétől vagyok megfosztva.

Ez a lelkes ember ezen búcsúzó gyűlésen arra vette a Rendeket, hogy ők 12 ezer magyar forintot tettek öszve a megyebeli két iskola boldogítására. 8000 frt ebből a szásvárosi kálv. collegiumé, 4 pedig a hátszegi pápista iskoláé.

Élj szerencsésen. Most ne várj tőlem híreket. Nem írhatok. De olvasni fogod hozzád intézett s kiadandó útazásomat, s azon leszek hogy útam Sz.-Mihályod felé vehessem. Az mához egy hónap múlva leszen, mert itt is mulatok még néhány nap, Zsibón is, Kolosvártt is. Vajda-Hunyadon a Hunyadi János lakja romjain, s Károlyvártt a Hunyadi János és László sírjénél s a Betlen Gábor fejedelem hamvai felett emlékezni fogok rólad.

Döbrenteink itt küldi neked a 14 esztendő's Kelemen Lajos most júliusban dolgozott versét:

HAZÁM.

Lebegjete, lebegjete, szent képzetek,
Lelkem-repesve öntöm könnyemet:
Hazám szabad leszen!

Szabad leszen nagy nemzetem!
Vad gyilkolói közt megáll a nagy,
S rajtok felül emelkedik.

Annak kell lenni a magyarnak,
Mit homlokára metszett a Teremtő.
Csak várd a testi lánczokat szakadni,
Csak várd; e hév könnyek hijába,
Tán csak hijába nem peregne? —
Tán lángoló sohajtozásim,
Talán e képzetek csoportja,
S e szent hevülte hív keblemnek
Talán hijába nem repesnek?

Annak kell lenni a magyarnak,
Mit homlokára metszett a Természet.

CXXXVI.

Édes Ferenczem!

Vettem leveledet Erdélyből; sajnálom hogy nem fogsz Sz.-Mihályon kapni, de tudja már hogy jössz feleségem, és nagyon szívesen fogadand. Döbrenteinek ma felelek; nem bánom, hát a rézre metszett képcimnek költségét viselendem, mert úgy akarjátok; de nem vagyok eltalálva, amint az egész világ mondta: *non sic ille manus, sic ora ferebat.* Én hát azért fogok fizetni, hogy a jövődő megesalattasson. Nagyon tiszteletesnek tartom rézbe metszettetni, és minden ravasz szemérem nélkül megvallom, hogy erre nem oly egészen méltónak tartom magamat. Azonban nagyon hízelkedve vagyok hogy barátim arra érdemesnek tartanak. Nem az ér bennem valamit a mi vagyok; hanem az a mi lehetett volna belőlem ha más körülállások közt élhettem volna.

Gróf Bánfynét, a ki most magyarul tanul, esmerem, Nagy-Idán láttam Csákynénál, az ura még spanyolul is be-

szél, egy kevésbé cikornyás magaviseletű, és sokat foglalatokodik a maga személyével.

Ma a felföldi szép menyecskéknek ideálja volt nálam urával együtt, a topolovkai ifjú Szirmayné. Olaszországban született, Lengyelországban neveltete, és a magyar hazát szépíti kimondhatatlan kellemeivel; kevés asszonyt esmeretem életemben a melyről úgy el lehetett mondani: *La grace plus belle que la beauté*; e valósággal poétai szépség, és az érzékenységgig ragadja a képzelődést; nem hittem volna hogy 44 esztendő koromban nékem még valamely alak úgy tetszhessen.

Hijába jártam a fürdőket, a vak aranyér nem akar látóvá lenni, és nagyon setétíti és homályosítja kedvemmet. Ha élek, Budára megyek esztendőre, mert a császárfürdőt nagyon dicsérik ezen nyavalya ellen.

Elöttem a képe hogy' fogadtak Erdélyben; sohase volt egyenes a dicsőség útja, téged pedig amaz késér mindenütt.

Íme egy felette szomorú verseszetem, küldd meg Döbrenteinck a Muzeumba.

Homérból is már fordítottam valamit, és pedig egyenesen a görögből; Sokrat beszélgetését is Theodottával már lefordítottam Xenophonból; bizonyosan bolondja fognék lenni a görög literatúrának: be sajnálom hogy azzal nem kezdettem, de nem kedveltették meg velem, és e nagy hiba volt nevelésemben. Ezeknél a görögöknél majd minden szónak értelme kép.

22-ben Sz.-Mihályra indulok Kassának; írj nekem gyakran, mert igen szeretlek, és feleségem szintúgy; azt mondta hogy rég nem látott oly embert, a ki neki úgy tetszett volna. Hogy' vagy megelégedve Adelaiddal? Feleségednek kezeit csókolom, gyermekeidet ölelem. Teljességgel nem dolgozhatok semmit folytában az vak aranyerem miatt, igen gyakran szédelvek, egyszóval szűkölködöm az életnek legnagyobb java nélkül, az egészség nélkül tudniillik. Istenem, istenem! csak álmomat kaphatnám vissza. Józsa azt parancsolta, hogy egy darab ideig vessem a tűzbe minden könyveimet és írásaimat. *Veneris Telesine marito*, micsoda

Ómár-forma parancsolat! de annyi igaz, hogy teljességgel óvni kell magamat a gondolkozástól. Tissot egy könyvet írt *Sur la maladie des gens de lettres*, a melyben sok bolondot olvastam hajdan a legokosabb emberekről. Ugyan micsoda az emberi elme? 19 esztendő koromban egy halálos betegségbe estem, a mely után egészen elvesztém emlékezetemet, a mely csak lassan-lassan fordult vissza. A nagyapám testvére Dessewffy István hét nyelvekből, a melyeken beszélni tudott, csak a tótot tartotta meg fejében egy gutaütés után. Mi Dessewffyek a guta áldozatai vagyunk; e nem rossz halál neme; én Caesárral tartok, nem az *Officium Rákócziannum*: *minime praevisam*. Semmit se sajnálok úgy, mint hogy nem szabad a görög nyelvet nagyobb tüzzel és szorgalommal folytatnom. A magyar munkámat is félbe kellett szakasztanom.

Ne szeress kevesebbet, mert bomlottabb vagyok. *Anch' io fu pittore, et si je ne suis plus rose, j'ai vécu avec elle.* Maradok

A.-Olyó, 11. aug. 1816.

szomorú hív *Jóskád.*

P. S. Igaz hogy a ponyókás mente képiratosabb. — Mi újság a magyar literatúrában? Az erdélyi utazást örömmel fogom olvasni. Elvégezted-e már Sallustot? Hány oratóija kész Cicerónak? Halad-e a *Biographiád*? A te pennád mind szépségére mind serénységére nézve felér más tizzel, oly sebesen repülsz mint a persiai sáros tollú galamb; azt mondják hogy nincs szebb és frissebb szálló, de kegyesebb sines. Egész szívemből tisztellek és szeretlek.

Elfelejthetetlen Újházy Samum halálára. 1816.

Szent-Mihályon.

1.

Téged is hát, Samum! időnek előtte,
Te szép áldott lélek. Te szívem embere!
Ki mindég a szívet az anyémhez szötte,
Béfedett a titkos örökség tengere?!

2.

Oh élet angyala, mért el nem oltottad
Együtt az enyimmal napjai fákláját?
A setét halálnak még most hogy adhattad
A jók örömére teremtett párját?

3.

Él ő, — de hol? s hogyan? Ó nem élsz te nékem,
Hijába szeretlek, és hogy szeress, kérlek;
E szomorú bús föld magános vidékén,
És a koporsón túl Téged nem ismerlek.

4.

Lehell-e valaha egy oly testvérlélek,
Mely úgy mint az enyim, vagy szállott vagy égett?
Mely úgy ítelt, érzett, mint érzek s ítélek?
Mely úgy tudá szívni a hív szívességet?

5.

Nem értem és nem ért engem a természet,
Minden él körültem, de te halva fekszel!
Rád úgy, mint szívenre, feküdt az enyészet,
Hanyatló hangimra többé nem melegszel.

6.

Halálod emésztő sebe nyílt szívemnek,
Nem fog ez sem fogyni, sem pediglen múlni.
Feszegett köribe minden érzésemnek,
S csak veled a sírban fogok kigyógyúlni.

7.

Veled halhatatlan, veled porrá legyek,
Kétséges lelkemnek ez a kívánsága:
Nem tudom hogy mivé válok, hová megyek?
De ahol vagy, ott lesz Jóskád mennyországa.

CXXXVII.

Drága kedves barátom!

Vártalak, de nem jövé: aspettare e non venire. Az Erdélyi Útazást elvárjuk. Kelemen Lajos derék fiú. *Annak kell lenni a magyarnak, a mit homlokára metszett a Terentio.* Dis genitus animosus infans; adja az isten hogy jövendőmondó legyék. Az Erdélyi Muzzeum 5-dik füzetjét még meg nem kaptam; példájára egy magyar gyűjtemény fog kijöni Pesten, kaptam én is meghívó levelet. A magyar theátrumból lesz talán végtére valami; 1000 ftot ígértem magam is az első kö letétele után, mert a Ludovicea elijeszte. Olvastad-e Horváth András buzdító levelét? e még Horácznak is becsületet tett volna. E classicus irás hogy festi milyennek kéne lenni a magyarnak; be szeretném ha e helyen historicus lehetett volna inkább, mint poéta, és amidőn bújában az éjszaki égsarkhoz akar elballagni vagy inkább elszaladni, be felséges elragadtatása! Ha reá érne az ember az ilyetén díszes munkának rostálgatására, azt mondanám, hogy a szép íge fejedelmkedik; egy kevésbé kemény, talán jobban hangzana: *fejedlemkedik*, sed facile est inventis addere. — Hel-

meczy Berzsenyinek elibe egy bevezető értekezést igtata, a melyben sok szép tudományal az új szósokat védelmezi; helyesen cselekszik, mert a neologismust nem lehet kárhoz-tatni, ha a nyelv géniusát fel nem forgatja, és a szerint még eddig mindnyájan a vetélkedők a dolog kérgén jártak. Azt kell meghatározni hogy mi egyáltalában a nyelvgénius? és különvéve a magyar nyelv géniusa miben áll? Erre nem elégséges jártasnak lenni a napkeleti nyelvekben, hanem philosophusi fő kell, a melyben az ész az érzést el nem oltotta, sem pedig az érzés meg nem homályosította az ideák világosságát és tisztaságát. — Nekem valamivel jobb az egésségem, és így folytatom munkámat; a jó, időt kíván, jól kell megrágnom gondolatimat, mert tudom előre hogy meg fog-nak támadni, készen kell hát lennem megvívni. Mindég eszembe jut a mit Malebranche mondott, midőn kritisálták a journalokban: Nem oly nehéz volna, ha akarnám, meggyőz-nem azokat a kik minden héten egy könyvet tudnak írni.

Tegnap érkeztem Pestről, holnap Kassának Olysóra kell mennem, 16-ban pedig megint itt lennem, csak novemberben megyek egész házzammal Kassára.

Hogy vagy megelégedve Adelaiddal?

Mit esinál Cicero? Sallustius? Rajta, rajta! édes drága kedves barátom! nemzetem dísz, a jövő bálványa, a mostaniság irigységének tárgya! Pascitur in vivis livor, post fata quiescit, quum suus ex merito quemque tuctur honos. — Én már lassan-lassan fordítom Xenophont, a legidősb fiam is már kezd érteni görögül: úgy hiszem hogy meg fog előzni, fiatal és nem gondoskodik magáról, hanem én helyette, érette és miatta. Egész házam csókol, írj gyakrabban, mert ünnepp-nap nálam, mikor töled levél érkezik

Sz.-Mihályon, oct. 2-d. 1816.

hív *Jóskádn*hoz.

Hunyadit épen most olvasom, és Piringert második részét is.

CXXXVIII.

Széplalom, oct. 7-d. 1816.

Kedves barátom,

Én sept. 10-d. értem haza Erdélyből. Azolta még nem irtam hozzád; úgy mondják nem vagy Sz.-Mihálytt, s így levelem hasztalan hevert volna ott; s más részről annyi dolgom volt, annyi leveleket kelle írnom, hogy nem esuda ha erre reá nem értem, melynek nem szabad rövidnek lenni. Akár vagyok vétkes ebben, akár nem vagyok, kérlek bocsáss meg, s higgy mindent a mit akarsz, csak ezt ne, hogy hallgatásom tiszteletlenségéből crede.

Ismered Kassán Quirschfeldnét, s tudod hogy ő Rogendorff leány. A napam is az; s minthogy az, elvette 7 esztendő leányát, s magánál nevelte. Nincs épen két esztendője, ez a leány lement Zágráb mellé, hol anyjának testvére, egy két falut bíró árva leányt elvett. Onkele maga jöve fel érte Kázmérba. Képzeld mi történt ezzel a derék 18 esztendő és eléggé szép leánynyal. — Az egész ház hideglelésben feküdt, s talán inhideglelésben, s már mindnyájan lábadoztak; ő maga teljesen kigyógyult. Úgy látszik a leány leveleiből, mely(ke)t titkon írt Kázmérba s az anyjának, hogy onkele vele nem jól bánt (ő különben is fejes ember) s egy öreg obersterhez erővel akarta adni. A leány sept. 3-d. reggeli 8 órakor kilopta az onkele puskáját, s port és sréket vagy golyóbist a vadásztarisznyából, kivitte a huszárhoz, s azt hagyta neki, hogy töltse meg erősen; grófja parancsolja. Ekkor magára reteszelt az ajtót, a puska kakasára s a commod lábához sinórt köte, megrúgta ezt a lábával, s a lövés keresztül ment szívéen. Egyszerre halva maradt. Onkele a szomszéd szobában feküdt. S a hírt, azon változtatással hogy Tinesi (azaz Ernesztine) forróhidegben hala meg, nekem kelle anyjának bejelentenem. Ezért Kassára mentem be, s egyúttal látám Szilvást, Büdöt és Budamért.

Quirschfeldné azzal vigasztalá magát, hogy leánya fiatal, s ki fogja állhatni a forróhideg veszedelmét. Sok fordulásokat tettem, s nem érte meg. Igen sokára kérdé, de elholt képpel: *Vagy talán már meg is holt?* El lévén készülve a hírhez, lesütöttem szememet s hallgattam. Ez jobban elijesztette, s ismét megtette a kérdést, s én ismét hallgattam. Ekkor sírt mint az oroszlán, kitől kölykei elrablattak. Kiömlést engedtem fájdalmának, s végre megmondám a napot. Hogy a lövést is elmondjam, arra nem volt elég erőm. Eljöttem. Barátom, ez a szerencsétlen asszony nem talált semmi egyéb kinézést nyomorúságai közt, mint azt, hogy leánya szerencsésen mehet férjhez, s akkor öreg napjaiban legalább nyugalmas napjai lehetnek. Vess hozzá, milyen lehet neki ez a csapás.

Budamérban beléptem, de egy szóval sem említém a megholt barátot, az asszony fájdalmát egy szóval sem vigasztaltam; elég volt hogy tisztelő s hallgató fájdalommal jelentem meg. Polyxén érte engemet. Azonban az első órában mutatta versedet, s leányához írt leveledet. Mind a levél, mind a verszet legszebb dolgozásaid közt helyt kívánhat, s örömmel küldöm Döbrenteinck. Ő annak bizonyosan helyt ad Muzcumában. Az még egy-két hónap alatt fog sajtó alá kerülni; nincs tehát nagy okom hogy siessék. Polyxént kérni fogom, hogy nekem írja meg születése, házasodása s halála napját.

Én erdélyi utazásom megírásához hozzá nem foghatam még. Minden postanap 8–9 s olykor 12 levelem megyen postára, s ez a munka még eltart egy hétig, s tovább is talán. Azután ennek fekszem. Levelekben írom meg, és Hozzád.

Hol írtam neked utolsó levelemet, nem emlékezem rá. Itt csak azt írom, hogy én több nyájasságot képzelni sem tudok, mint ahogy az erdélyiek a magyarokat fogadják. Mi azt azzal jutalmazzuk, hogy őket gascónoknak csúfoljuk. — Jó és nemjő mindenütt van. Gróf Bethlen Imre, kükküllői főispán és enyedi colleg. főcurátor, előre küldé embert a professorokhoz, hogy én itt vagyok, várjanak készen. Maga

vive be Gáldtöröl Enyedre, s ott 24 óráig velem múlt, s magamat, eszélcimet, lovaimat ő tartotta. Mely főcurátor teszi ezt nálunk akármely erdélyivel? — Bárá Jósika János aug. 5-d. búcsúza el Hunyad vgyétől, melynek főispánja volt (most gubern. consiliáriussá neveztetett ki), s megértvén, hogy én ott leszek akkor nap, a megye elsőit elkészítette, hogy irántam mutassanak megkülönböztetést; ő maga assessorrá fog nevezni. — Nem voltam ott.

A gyógyi ferdőben b. Bornemisza Leopolddal is valék, s *akarva* beszéltem rólad az asztalánál. Kérdé ha te az vagy-e a kit Koppi nevelt Kolosvártt. Őh az pajkos ifjú volt, monda. — Ugyanott egy igen derék emberrel ismerkedtem meg, kinél Erdély keveset ismer készültet, Alsó-Fejér vgyei főnotár. Kis József úrral (akkor is vele volt a Smith munkája Über den Nationalreichthum). Ettől értém, hogy processustokban Bornemisza ellen egy aenigmaticus ítélet van hozva. Az hogy keresetetekhez *hoc Processu* nem juthatok. Megígérte nekem hogy bővebben tudósít erről.

Zsibón 6 nap múlték Buezy Emil expiarista áldozópapnak és a 20 esztendő gróf Kornis Mihálynak társaságában, kik ekkor érettem jövének Wesselényihez Deésről. Ott lévén az a Farkas Sándor is, kinck levelét nálam, álmétkodva szép nyelvéen, olvastad, négy igen derék ember közt töltém időmet. W. nekem egy Zsibón született anglus piros kis paripát ada. De minthogy ennek anyja török fajta, az atyja pedig anglus (Eclipsz nevet visel a zsibói istállóban az atyja) s anyja miatt az én lovam *Csapuk* nevet viselt ott, W. azt kívánta, hogy anglus nevet adjunk neki. Egyszerre kiáltám én: Wilson, Hutchinson vagy Bruce, s két barátom kiálta *Brucc*. Így az én curtátusom *Brucc*.

Sept. 3-d. W. paripán Farkassal, és istállómesterével, de aki visszafordult, s két inasával, velem jöve Hadadig. Ott 5-d. váltunk el. Wesselényi Farkasnál egy Caudéla nevű híres fortepiano-verőt leltem, kinck 1200 ftot fizet, és egy Menard nevű francia exkatonát, ki a párizsi conservatoriumban neveltetett, s egész nap muzsikát és éneklést hallék.

Cserci Miklóssal, az erdélyi gróf Dessewffy Józseffel, (ő az első dictai-orátor) Tihón házánál, Zsibóhoz két órá-

nyira, egy napot tölték, de ő elkísért Zsibóra, s azután háromszor jött által hogy velem lehessen. Mint pirúlok én Magyarországért, ha ezek jutnak eszembe! Cserei Mihályt, a thesaurariusát consiliáriusát, Szebenben láttam s egymásba szereténk. Az ám az ember!

October 8-dikán.

Kázmérban a sógorom 21 öles új esürc, mindazzal ami benne találattott, oct. 6-d. megége. A tűz vetve volt. Ez más időben is szerenesétlenség volna, s nagy szerenesétlenség. De hát most! ez idén! A sógoromat az ipa ki fogja segíteni bajából. De az még így is nagy baj.

Kisfaludy nagyon produkálá magát. — Himfyjét recensáltam, s baráti indúlatból küldém meg neki. Azon pillantat olta egy levelét sem vevém. Hallgattam. — Tövisem kiadván, egyik epigrammomban ez a gondolat volt feldolgozva: az írók nagyon vétenek, midőn minden dolgozásaikat, verseiket felveszik kiadandó munkáikba; a férges darabok a szomszédság által sokat ártnak a jó daraboknak is, s jobb volna keveset adni, de csak jót, mint sokat, de rosszat is a jók közt. Ez a gondolat van adva azon epigrammnak, mely az ő neve alatt jelene meg, és ahol Dayka, a poétai mennyország szent Péterje, Himfynek ezt mondja, minckutána Himfy egy nagy részét verseinek elégette: *Vár az olympuszi kar.* Döbrentei kívánta, hogy a Himfy recensióját az Annálokból fordítsam magyarra. Lefordítám, hogy alávehessen nevemet, minthogy magamat az Annálokban megneveznem szabad nem vala. — Ezek reám rettenetes fergegetek voltak.

Keszthelyi pleb. és halotai apát Ruszek Józsefnek része volt az ellenem írt Mondolatban. Maga vallá meg, hogy nehány ívet a nyomtatóban ő corrigált, maga vallá meg, hogy ő is osztogatta mindenfelé az exemplárokat, tudnillik a Mondolatéit. Barátságosan írtam neki, még mikor mindeze-

ket nem tudám, s semmi szemrevetést nem tettem, mert azt hittem hogy ő, philosophiai munkát írván magyarul, idealista lesz a nyelv dolgában, s levelem válasz nélkül maradt. — Ekkor tudám meg mit csinált, s csendesen maradtam. Ruszek egyszer barátsággal szólla felőlem keszthelyi prof. Rummyval, talán mivel tudta hogy én és Rummy s Rummy meg én barátok vagyunk, s Rummy nekem ezt megírta. Én azonnal ismét barátsággal írtam neki, s kértem lemmék barátok. Sőt kértem, mint embert és papot, hogy engesztelné meg Kisfaludyt is. — Visszaira szép levelet, de azt felelé, hogy ötöt mások ijesztik tőlem, azt mondják, hogy ez a békélni akarás is csak kelepeze és kémi játék. Ő karakteremet nem ismeri (mint tetszik ez?), de ő magát széplelkűségben meggyőztetni nem engedi senki által; s így vele meg vala békém kötve. Nem Kisfaludyval, aki levelemre **nevefe.**

Én Ruszeknek ekkor ismét barátsággal feleltem, s megköszöntem neki, hogy inkább híve szíve szavának mint a másokénak; s kértem hogy Kisfaludyt többé engesztelésével ne ingerelje. — Halld mi következik most:

Kisfaludy egy levelet boesáta Ruszekhez, tele a legigazságtalanabb vádakkal s verbunkos káplárhoz illő alacsony vad szitkokkal. Némely sorait a tizenegy lapnyi sűrűen írt levélnek itt fogom neked leírni. Ruszokról csak azt jegyzem meg, hogy ő a levelet párban velem nem közlé, deigen másokkal, s ezeknek meg is engedte, hogy lemásolják. Így történt, hogy egy nemes lelkű ember azt nekem is megküldé. — Ez a levelet magából a Kisfaludy kezével írt levélből írta le. Apát úr a maga morális emberi s papi karakterét igen szépen festé e cselkedete által. A keszthelyi Maecenás a Kisfaludy levelének helyt adta a maga archivumában.

Kisfaludy így festi az én portrátemet: *Én uralkodni vágyó, híren, dícséreten, hangadáson esenkedve kapkodó, literátori udvarlót, tisztelőket, szeretőket, imádókat hajhászó, gúgós literátori zsémbelő, híre hírfogással, pletykasággal, mendemondával, kofasággal eltölt asszonytermészetű, csapodár és irigy ember vagyok.* — Ezeket úgy ahogy itt állanak, egy lélekzettel mondja rám. Az epe nagyon tele van akkor, mikor a tüdő emyit bír.

Hármat panaszol hogy *reá fogtam* : 1) hogy ő lajstromozta a Himfy Dalait és Énekeit, holott Takács. 2) hogy *reá fogtam* (e szóval él), hogy ő Kámon született, holott Téten. (Mint ha Kámon születni s lajstromozni szégyen volna, s én nem tartoztam volna hinni, hogy ő Kámon született, ha Superint. Kis, aki azon a tájon lakik, nekem úgy írta.) 3) hogy *reá fogtam*, hogy ő Báróczyval minden nap *lehetően* a Gárdánál, talentomát s ízlését az ő társaságában *nevelhette*. S halld miként festi Báróczyt: — „*B. egy vénsége vagy ternészete miatt oly csudálatos, az ifjúságot kerülő és leszólló s viszont az ifjúságtól került és minden másoktól kaczagott, testére lelkére nézve kellemetlen ember, s fősvény öreg alchymista volt, hogy társaságát minden kerülte.*“ Ezek ismét az ő szavai, úgy ahogy itt állanak. Lássuk mennyire hasonlít portraitje az originálhoz. Ímhol feleletem.

Én Báróczyt 1786. láttam először. Ő akkor 51, én 27 esztendőös valék. B. régolta üzte már alchymistaságát, én ifjabb valék koromnál is. S az alchymista öreg a kisdéd természetű ifjat, a tavasz virágai közt szállongó lepét nem kerülte, sőt barátsággal, nyájasságokkal fogadta, mert látta hogy a lepe férfitá őhajt általváltozni. Így fogadta ő az akkor még ifjú Döbrenteit, Kis Sámuel, így Balkay Pált a festőt (peintre), aki sem alchymista, sem író nem akara lenni. Én egykor oly órában léptem be B-hoz, midőn Thurzó György ifjú testőrző, az öreg előtt olvasta Gessznerből dolgozott fordításait, s B. örömmel hallá az ifjú dolgozót. Hogy a Vég-helyi gyalázatos és irtóztató halála után B. kerülte az oly ifjakat, akik őtet kaczagták, az nem vala esuda. Egyéberánt Kisfaludynak azon szavaira, hogy *ha Kazinczy a Báróczy biographiájában ismét nem igazat talált a világ elébe* stb., azt a jegyzést teszem, hogy az egyenes olvasó előtt nem lehet kérdés, B. felől én mondék-e valót, ki vele egy fedél alatt nem laktam ugyan, de valamikor Bécsben valék, s az egykor hónapokig történt, B-t gyakran s olykor szálláson is, láttam, vagy az, a ki B-val egy fedél alatt lakott ugyan, de vele szolgálton kívül, amint mondja, talán hármat sem szóllott. B. ifjúságában *épen bájos* beszédű volt. Rejtezze a szomszéd szobába, s mondj onnan édességeket egy szép-

nek, s tied lesz : de lépj ki onnan s futni fog. Ezt mondogatták neki ifjú társai. S a szép beszéd nem hagyja el az öreg embert, hanemha lelke egészen bomlásba jött, ami B-val nem történt. Hogy fősvény nem volt, megtetszik onnan, hogy atyai s anyai jószágát még életében rokonainak hagyá, s a jószágnak még jövedelméből sem veve részt, s csak fizetéséből élösködött. — Levelei később korában is ékesen voltak írva, melyet az *Aloyz és István beszélgetése* felől ugyan nem mondhatunk ; de ki tudja nem így akará-e ismerhetlenné tenni magát? nem így akará-e megezáfolni egykori purizmusát? Mert ez a munkája tele van idegen szókkal, melyeket valaha még ott is került, ahol jól fogtak volna állani.

Továbbá azt veti szememre Kisfaludy ezen Ruszekhez írt levelében, hogy én önmagamnak munkáit magasztalom, kivált a német újságokban. Ez rendes vád. Én pedig bizonyossá tehetem Kisfaludyt, hogy azt soha nem eszelekedtem, sem a német újságokban sem másutt. Midőn biographiámat belé nyomtatták a bécsi Annálisokban, ezt leginkább lehetett volna gyanítani felőlem. És mégis mondhatom, hogy elsikoltám magam neheztelésben, midőn megláttam ott, mert azt hittem, hogy a ki azt a biographiát tőlem kívánta, csak magának kívánta, amint én szoktam olyat másoktól. Provocálhatnám magamat annak bizonyítására, a ki azt a redactornak megküldé, hogy én nem gyanítottam, miért kéri. Egyéberánt ugyan ilyen biographiájok van ott másoknak is, és így nincs miért pirúlnom inkább, mint Superint. Kis, prof. Németh, s Runy s Berzeviczy Gergely pirúllhatnak.

Végre kimondja hogy ő bizonyos benne, hogy ha ő nekem úgy tömjénezett volna a világ előtt mint mások szoktak nekem : én neki még hibáit is magasztaltam volna. — Ez legjobban meg van ezáfolva az által, hogy én a nekem tömjénező Superint. Kis botlásait egész szabadsággal kimutatam az ő Horácz Levelei első kötete recensiójában, és hogy én a Szemere Vidához írt epistolája felől, melyet minden csudál és tisztel, azt mondom, hogy az semmit sem ér. — De ez a vád azt is világosan mutatja, hogy Kisfaludynak fűj az elvont tömjén. S elvontam-e én azt ahol érdemlette? Nem a

legszívesebb magasztalással van-e recensálva ahol jó volt?
— Levelcink annak mutatnak bennünket a mik vagyunk, s ez nekem elég.

Te sajnálni fogod, édes barátom, hogy nekem ilyen bajaim vannak, s azt fogod mondani amit a Pethe cselekedetére írt levelem sajtola ki belőled. Jó az, hogy ez így van. Nem bánom én hogy bántattam; az engem vigyázóbbá teszi. Oztán ahol élet van, ott vannak összeütődések. Csak én ne tegyek rútat, miattam tehet más, ha az nekem kedvetlen is.

De élj szerencsésen. Itt küldöm a mit számodra Trattner-től kaptam. Mondjad ő Nagyságának, hogy kegyessége kevélylyé teszi, s bár érdemelhetném kedvező ítéletét. Ha nem érdemelem is, köszönöm hogy rólam úgy ítél. Adelaíd kisasszony ma is olyan mint a minck első pillantással ismeretem. Jól vagyunk egymással, de én nem nagy barátja vagyok a vén leányoknak; duzzognak. Én az ifjakat szeretném, ha ideje volna hogy válaszszak. A ki e hónap 27-dikén belép 58-dik esztendejébe, s szereti feleségét s háza boldogságát, az affélének békét hágy. —

Rhédey Lajos grófnak commissiója felől többet tudsz mint én. S meglásd, még sem lesz baja. Drevenyákot is deferálák, s úgy mondják, minden alattvalói aláírták neveiket, úgy hogy udv. consil. urat megsujtá egy kis gutácska. De abból 24 óra alatt helyreállott.

Az előtted újság lesz, hogy Lajos Rhédey gróf a maga elüzött feleségével contractusra lépe. Fizet neki ötven ezret, és két szekérbe való lovat, gyémántjait visszaadja, de a helyett azt kívánja, hogy divortialis pere az abaúji törvényszék előtt mocsok nélkül folyjon. — Öllelek tisztelettel.

CXXXIX.

Széphalom, oct. 11-d. 1816.

Édes barátom!

Már kész vala levelem, s be akarám küldeni Újhelybe, midőn oct. 2-d. írt leveledet vevém. Erre is felek tehát egyúttal.

Igen bölesen tevéd ajánlásodat a m. theátrumra. Horvát Andrásnak buzdítását még sem láttam, pedig van esztendeje miolta keresem. Nagy jót tennél vele, ha nekem kölcsön adnád, vagy számomra leíratnád. Csakhogy, ha leíratod, in 4-to paranesold, hogy bevarrhassam Pandektáimba. Horvát igen szépen ír, s lelkes jó ember. A stylistikának sok neme van; őrajta deák írótól tanult ízlés tetszik, és a templomi beszéd tartóké, s az nem rossz; sőt ha a deák írók alatt csak classicusokat értünk, igen jó. Ő annyira magyar, hogy az új nemzetek literatúrája neki nem is literatúra, s ezeket nyelvekre s literatúrájokra nézve pocnusoknak, gétáknak, vandalusoknak nézi (tulajdon kifejezése ez), s Te tudod mely igazságtalan ez az ő ítélete. Odit quae ignorat. Az autonómiaának nem kellene épen automaniáig menni.

Berzsenyinek Versei megett amely értekezés áll, azt én még nem láttam. Kerestem Kolosvárt, Nagy-Károlyban, Kassán, de nincs. Írtam Pestre, s még nem vettem. De Helmezytől sok jót várok.

Mi a nyelv géniusa, s a magyar nyelv géniusa — azt bajos meghatározni. Nekem az olyannak tetszik, mint ha a képfaragótól azt kívánnánk, hogy adjon réfet mely mutassa meg, hogy az emberi test musculaturáit mint kell faragni. A törvény nem annyira azt tanítja, mint *kell* csinálni, mint azt inkább hogy mit *nem* kell. És még így is, bár bizonyos törvényekre akadhatunk, végre azt látjuk, hogy a mi általjában

nem jó, egyes esetekben jó. Philosophusi fő kell, amint írod, tanulás, a minden literatúrával dícselkedhető régibb és újabb nemzetek nagy íróik körül mivelte ízlés, és egy bizonyos aesthetikai érzelm, s az a bajunk, hogy a mi férfaink, kik magokat nálunk a nyelv dolgában hallatják, ezekkel nagy mértékben nem bírnak, sőt ide számlálván magamat, igen kis mértékben bírnak, sokan épen nem bírnak. — A dolog a poco piu és poco meno sarkain forog, s az ismét a kérdés, mi a sok, mi a kevés, mi az elég? Az ideák világossága és tisztasága jó vezéresillag; de ez a kettő nem minden Scyllát és Charybdiszt kerültethet el velünk. — Nehéz azt fixálni, a minnek természete miatt lehetetlen fixáltatni. Pedig Horácus már megmondá, hogy az (tudnillik a nyelv) mindég változik, és annak mindég változni kell. A nyelv ezélja az, hogy gondolatainkat s érzéseinket legvékonyabb, legtestetlenebb hanyatlékaiban (nuances) is fesse. Nem fogja azt, ha a korról nem halad. Ezen kívül azt kívánom tőle, hogy totum teres atque rotundum legyen, és simplex dumtaxat et unum. Ha magyarul írván szükségtelen idegen szót hozok elő, péld. ok. *eléggett a domusom*, vagy *eléggett a domusom Dachja*, nem lesz simplex. De ezen törvény ellen nem vét az, aki a prolixitas elkerüléséért, vagy a világosságért ily szavakkal él: *Philosophus, Sophisma, Fortepiánó, Chorál, Ouvertür*, és ha familiáris tónú levélben, amnyival inkább beszédben szóll, ilyennel: *détail, façonnirozott*, mert ezt érti akinek kell.

S mivel a nyelv tisztasága nem csak az idegen szók, hanem az idegen szóllások által is megkoresosíthatatik, kerülnöm kell az ilyet: *csinálni csinálni fogok, je ferai faire*, vagy *félem magamat*, ich fürchte mich, mert kész a *csináltak s a félek*, s rövidebb s épen azt mondja amit amaz. De ne tegyem-e ki ezt: ich habe mich zerstreut, ich suche Zerstreung, holott ebben képet (metaphora) hozok által?

A szó- és szóllásszaporítónak félve kellene bánni, az olvasónak türedelmesebben, s megalkhatnának.

Adelaidról már írtam. Jó leány, jól jövőnk ki vele, de a gyermekeket unalommal vezeti, hamar fellobban rájok, s szeretném ha többet tudna, ha módja szebb volna. Tökéletest hiába keresünk, s a tökéletesség is sokszor subjectív.

Miolta hazaértem, s annak tegnap egy holnapja múlt, egy-két elkezdett verszetnél semmit sem csináltam (egyebet), pedig mindég írom — leveleimet az erdélyiekhez s másokhoz. — Ölelek tisztelettel.

CXL.

Sz. Mihály, 28-d. Oct. 1816.

Híres szeretem Barátom!

Két nagy szerenesétlenséget jelentesz nekem, a melynek egyike segíthetetlen, a másikon pedig még az én szánozó szívem sem segíthet ezen felette rossz esztendőben.

Ha te azt érzéd Budamért a mit én, úgy sajnállak; csak halála után Ujházyznak mérte ki fájdalmas egészen azt a mély szeretetet, a melylyel eránta viselteték. De térjünk derültebbekre. A Túlhegyi Magyar Gazkónok felette emberséges és érdemet becsülni tudó emberek, Téged életben, Pukyrt pedig holta után úgy amint kelle, megtisztelének; ezen tettek igen dícséretesen festi őket. Szép esmeretségeket tevé, de ők még szebbet, veled megismerkedvén személyesen. Engemet is Erdélybe híj Döbrentei, dolgom is lenne ott, azonban nem hiszem hogy szívesen látnának, mert kereseteim vannak ottan köztök, az osztályos atyafiakat pedig sohasem szereti a rokonság. Horvát András Buzdítását ide zárom erga restitutionem; Helmeczy bévezető beszédét Berzsenyi új kiadásához levélben meg nem küldhetem. Hozasd magadnak tehát Pestről. ●ssiánodat megkaptam. Hunyadit olvastam, fagyos, jeges termény, ha az egészet mint drámát nézed, de itt amott tüzzel teljesek részeletjei (détails). Azt mondja a bevezető beszédben, hogy csupán hazafi érzelmeket kívánt gerjeszteni; mintha jó drámában ezt véghez nem vihette volna? Egynéhány jelenések nagyon tetszettek; a charakterek is alkalmasint jól vannak rajzolva és végig megfelelnek rajzolat-

joknak. Csudálkozom hogy a gyáva és habozó László királyt úgy merté kitalálni a mostani uralkodás alatt, és hogy megengedték a kinyomtatást; a hasonlatosság nagyon szembetűnő, de talán abban állott az udvariság, ezt észre nem venni.

Toldit beszéltetvén, szerenesésen sekspirizált, de azért nem kellett volna egyszerre mind a három egységet arczúlcsapni, és dráma helyett beszélgetésben (dialogue) históriát írni. Helylyel helylyel nagy szabású szerenesés hasonlítások találhatnának, és erős esettel színezett festések. Nem tudom észre vevéd-é mennyi szavaidat fogadta el a Mondolat kiadásának részese, és így tettel vagy meghosszúlva; maga magára mondotta a sententiát Kisfaludy, érezvén, hogy még rossz drámát sem lehet írni csupán ősi nyelvünk segédelmével. Azt is észre vettem a 4-ik felvonásban, hogy ő is úgy mondja *csillapodj*, nem pedig *csillapodjál*, és így ha ez hiba, legalább Dunántúl is szokássá vált, és e szerint újra meggyőződöu mind a két formának helyességéről, mert minden nyelvben a szokás még többet nyom a regulánál, én legalább így tartom; és pedig Caesar Juliussal, aki ezt szüntelen vitatta Varro ellen; nem szükség hogy felhordjam neked Aulus Gellium ennek megbizonyítására, nem akarlak unatkoztatni.

A mit valamely nyelv geniusáról mondasz, a talán csak félig igaz; nem lehet azt ugyan úgy meghatározni mint a hypotenusá négyszögét, de lehet úgy mint p. o. valamely nemzet karakterét meg szoktuk határozni fő vonások által, és ez elegendő, mert a nagyobb kertekben is nem a palánkok, hanem a széles árkok formálják a határokat, és nem a mogyoró s másféle apró kisebb esemetékről, hanem a roppant izmos magos tölgyekről esmerjük a tölgyest. Örvendek mind Néked, mind az egész hazánknak azon új szóért, melyet oly felette szerenesésen teremtettél, a nuance helyett: *hanyatlék*. Mi felséges ez a magyar nyelv! hogy lehet belsejéből, méhéből, alkotni, csak akarni kell és el kell telve lenni a magyar léleknek azzal, amit a magyar nyelven ki akar repíteni. Andabatarum more pugnatum, kedves barátom, ha, valamennyire legalább, meg nem határozódik a nyelv geniusa, de nem kell aprólékosan húzni a határt, nem kell azt úgy megszorítani, hogy alig sétálhass, hanem mindég kintelenittessél a régi közben forgolódni, azom-

ba úgy sem kell tágitani, hogy a másét egészen úgy tedd magadévá hogy ne is látszattasson mi vala eleitől fogva tulajdon örökséged. A nagy hódítók mindég elhibázzák, mert a nagy határok közé nehezebb egyformaságot ragasztani a különbféleséghez, a különbféleség pedig egyedül nem bélyegezhet semmit is. Les sages gouvernements ne font des conquêtes que pour s'arrondir. A böles országlószékek csupán annyi tartományt hódítanak meg, a mennyi szükséges egy bátorságos és megállandó határkerületre. A tzeholi kert Kínában nem kert, ha' tartomány, Svarez úr kerteskéje pedig Kassán merő escesejáték és szorúlt kis ezifraság; eleget lehet járni, szökni, szaladni és futni a brucki kertben is a Lajta mellett. A perzsi paradicsomok nem annyira az emberek mint az állatok számára valának készítve. Túl viszen mindenben a határozatlanság, és minden mesterségben a sem nem tágas, sem nem szoros határok közt felségesen haladni a legnagyobb mesterség.

Te léres ember vagy, azért akasztalódnak beléd vágytársid. Olyan embert mint Te vagy, csudálnak vagy rágalmaznak a korbellek, neked folyülemelkedettnek kell maradni az ilyetén ineseledéseken, szeméidet egeknek szegezvén tipordalattad az irigységet. Én Báróczyt csak egyszer láttam életemben, nem esmertem az embert, írásai inkább kecsgettettek mint physionomiája, de nem a külsőről kell temi ítéletet, mikoron a belső forog kérdésben. Mindenben alúrom ítéletedet, de azt el nem fogod velem soha hitetni, hogy Szemere Pálnak Vidára úrt versei nem szépek. Jól emlékezem hogy phantasiája sűrűn hordta neki a felséges gondolatokat, e pedig a fő dolog; rectes eribendi principium est sapere et fons. Feleségem, magzatim köszöntenek, Adelaidot ölelik. Két fiatal leány van hazánknál, és még sincs baj velek, mind a kettő rendes, az egyik pedig jól elkészült is. Csókollak ezerszer, írj amennyiszer csak lehet

hív barátodnak
Jóskának.

U. I. 15-dik Nov. már Kassán leszek.

Most ahogy keresem Horvát Buzdítását, eszembe jut, hogy Kassán hagytam az új kvártélyomon. Elküldöttem már Döbrenteinek a keservezetet Újházymra.

(Dessewffyné kezével:)

Sajnálom hogy hijába kellett várnom haza érkezésekor Erdélyből férjem kedves barátját. Egy ünnepentől fosztódtam meg, két egymást és hazájokat és a tudományokat szerető barátok együttlételet nem szemlélhetvén! — Azt látom a Tekintetes Úr leveléből, hogy esupán férjemnek karjaimból elragadtatása végett várhatom ide, de akkor a következő szomorúságomat megelőző, további vígasztaló mulatásával ki fog kelleni derítenie.

Ezer ölelés egész Széphalomnak mind tölem, mind egész házomtól. Maradok a legszívesebb tisztelettel

A Tekintetes Úrnak

alázatos szolgálója
G. Dessewffy Eleonora.

CXLI.

Széphalom, nov. 25-d. 1816.

Kedves barátom,

Egy hónap előtt írt leveled sokáig hevere kezeimben. Te már indulóban valál Kassa felé, midőn arra felelnem kellett volna, s így egy napról más napra haladván a válaszolás, az végre csaknem egészen elmaradott.

Két szerencsétlenséget említék levelem elején — ezt írod, s ezt vetted mellé: *Az egyik ellen nincsen segítőszere, a másikban, a terhes esztendő alatt, a te szánakozó szíved sem könnyíthet rajtam.* Méltóztassál elhinni, szeretett és tisztelt barátom, hogy nekem e panasszal annyira nem vala szándékom

érzékeny szívednél fogva megesapolni erszényedtet, hogy többé nem is emlékezem, mely szerencsétlenséget panaszlék. Engedj olykor kifakadást az engem nyomó tehernek. Én, mikor erőm engedi, örömet segítek azon a kit a sors elakasztta, s úgy hiszem hogy ezt velem is örömet teszi az, a ki látja terhemet, s erőt lel magában könnyíteni terhemem; s valamint nem vagyok kevély visszatolni a *nemes lelkű idegen segítő jobbját*, annyival inkább *barátomét* — a mit a fekete-vérű Rousseau tevé: úgy, midőn oly jó emberre akadok, a ki *adhat is, s szívesen is ad*, nem az hogy kevélységből elhallgatnám segédjét, sőt azt dicselkedve híresztelem el. A ki másnak szép örömmel szokott adni (s e szerencsémmel dicselkedhetem), az nem szégyenel venni mástól, s azt mondja, akár vegyen akár adjon, a mit Minna von Barnhelmben mond a majornak káplárja: *Fogja ezt a pénzt, major úr; ezt is közhaszonra adta Isten mint a vizet.* Nem kínálhatna meg engem annyival a keszthelyi musagéta, hogy örömet el ne venném: de ha gróf Dessewffy József tenné azt, emlékeztetném gyermekeire, kik hozzá közelebb állanak mint én.

Annak bizonyosságául a mit itt említék, engedd mondanom, hogy midőn bennünket Munkácsra vivének s Beregszászon megháltunk, a vásárra felgyülekezett paraszt nép tolakodva hozott nekünk kosarakkal dinnyét, szilvát, diót, barackot, s volt köztünk némely, a ki azért neheztelni kezd. Szlávynak egy nemesember két forintot ada huszaspénzben, s Szlávny el nem vette, sőt elmondá annak kevélyceskén, hogy pénzére nincs szüksége, mert az neki elég van. Én a hat huszast nagy örömmel és szíves köszönettel elvettem, s ritkán volt életemben kedvesebb hat huszasom. De ellenben Szlávny fősvény vala segíteni másokon, én pedig négy hónap alatt mindennap tápláltam négy embert, s midőn eleresztettek, hetven darab könyvet hagyték társaimnak. — Egy szóval: ad az a ki vesz; de a ki venni kevély, adni fősvény.

Barátom, milliók közt van-e valaki a kit a sors inkább nyomna mint engem; tudod mint loptak mind egy mind másfelől, én pedig nem loptam senkit, s osztályomkor egy szóra sem nyitottam meg számat, hanem nyilannal megelégedtem. Előttem ezen felül be van zárva minden útja a

keresésnek, a mivel gyermekeimet boldogíthatnám. Hijába kértem kölesön a gazdag bátyámtól Kazinczy Pétertől 2000 ftot szüretre 1809 és 1810, hogy asszúszőlőt csináljak, s kivévén a mit belé tettem s rajta nyertem, tőkepénzét s kamatját visszaadtam volna. Azt hiszik az emberek, hogy a ki könyvet csinál, annál el van veszve a pénz, s kölesön nem kapok hogy speculáljak.

Ennyi szerencsétlenségeken felül nekem jöve a fiscus, s a reám tett költségek fejébe, noha mindég magamét költöttem ott, s minden liquidatio nélkül, azt parancsolja 1801, hogy fizessek 1068 ftot. Kölesön vettem pénzt erre, s az a kölesön vett pénz még maig is nyom, s ime ez idén új parancsolat érkezék, hogy hibás volt az elsőbb parancsolat, pótolékül még fizessek 496 ft. 4 krt. Ezt erdélyi utam előtt vettem. Ott, meg sem álmodván hogy érzékeny fülnek beszélénem, elmondám néhol. Midőn haza érék, nem sokára 500 ft. le vala téve kassai kereskedő Fried Sámuel úrnál, hogy azt nekem egy ismeretlen barátom nevében adja által a fiscus kielégítésére. Dilizsánszon jött a pénz, s Fried eltiltatott, hogy ne tudassa velem kitől és honnan, s Fried megállá a parancsolatot. Én az ismeretlenhez egy megköszönő levelet írtam, melyben emlékeztetém, hogy a Krisztus megtiltotta ugyan a feleségéltnék hogy el ne mondja mit veve és kitől vevé : de, hogy az ötet ismerje, azt megengedte.

Azt hittem, édes barátom, hogy IX kötet írásaim egy-két ezer forintot hoznak be, hogy hat vagy hét ezer adósságból valamit lefizethessek. 31 explrt ingyen oszték ki, s kérd, kérlek, hány forintot vettem be? **Ötvent.** Nem csinálhatnátok-e ti jobbak azt, hogy példának okáért tíz explrt ebből *nagy és jó uraknak* tolnátok nyakokra úgy, hogy ők azért nekem (tudatva velem vagy nem tudatva nevet) nevezetes summával kedveskednének. Mi volna az p. o. egy Illésháznak? Nekem pedig, kin ötödfél gyermek súlya fekszik, s a kit adósság nyom, nagy segéd volna. Ne hidd hogy a nagyok fősvények. Nem azok, ha *jó és lelkes ember* szól szívekhez. -- De bocsáss meg terhem szavának, s vedd ezt csak panasz nem kérés gyanánt.

Leveledben sok van a mire felelnem kellene, de lelkem

most szenved, nem függeszthetek reá egész gondot. Azt másszor pótolom ki. Hogy Kisfaludy *csilapodj*-ot mond s nem *csilapodjált*, nem mutatja hogy mind a két forma helyes, hanem hogy az író *néha és félve s licentiával* a nemszarvas botlást megszenvedheti. A mit te állítasz, barátom, hova viszen az? Igenis, a szokás több mint a törvény, de csak *néhol*. Világos az, hol nem parancsolhat a szokás a törvénynek.

Jelentsd lelkes és szép grófnédnak a legszivesebb tiszteletet részemről, s ajánlj kegyességeibe. Válaszolni fogok magának, de később. Most lelkem nem arra való. Elj igen szerencsésen.

CXLII.

A.-Olysórról, január. 6-d. 1817.

Drágám, kedvesem, szerelmesem!

Mi nagy baj mikor már te sem értesz! Sógorod Török szerencsétlensége vala eszemben, midőn azt mondám, hogy a tehetség akaratomat zsibbasztja. Ez idén életet kelle venni őszi vetésnek, itt sincs semmi, amott sem volt. A tavalyi esztendő segítette a mostanit, és a „*beatus ille qui procul negotiis paterna rura bobus exerceat suis*“ merő ideállá lön.

Épen úgy gondolkozom mint te az adásról és az elvevésről. Mivel több büszke ember van mint felette gazdag, gyakran történik hogy nehezebben esik az elfogadás, mint az adás. Azt mondá herezeg Deligne : hogy nincs könnyebb mint adni teli erszényből. Csak úgy adni ritka dolog amint Rousseau szerette : „*Ime a zacskóm! boldogíts.*“ Fiatalkoromban gyakran vevék pénzt kölesön, hogy másnak kölcsönözhessek, a kiről tudtam hogy sohase adja vissza, de még akkor gyermekeim még abban az ökörben sem voltak, a melyből azután ettem, minekelötte őket nemzeném : e szerint 40,000 forinttal kelle kezdenem a földművelést és a jószágoskodást.

Gyakran történt már, hogy téged mentetnem kellett azok előtt, a kik gúnyolódtak ellened, és kívánták hogy gazdálkodjál a helyett, hogy könyveket írsz. Én ezeknek az uraknak és asszonyságoknak azt mondtam, hogy „ex nihilo nihil fit.” Hogy a mostani idők járása többnyire vagy Sisyphusokká vagy Tantalusokká változtatja az embereket. Hogy ritka az a szerencés Telemak, a ki a Scylla közén keresztül Ithakába jut. Hogy egy szempillantásban oda vész olykor a tíz esztendei kereset. Hogy rosszak az esztendők. Hogy csak akkor könnyű megzabolázni valamely természeti ösztönt, hajlandóságot és talentomot, mikor nincs nagy mértékben. Hogy csak a valanire kirekesztőleg termett elmék haladhatnak messzi, és helyhezhetik közösülésbe a jelenkort a jövővel. Hogy az, a kiből egy talentom a másikat mérsékeli, középszerű ember, és hogy a talentomok többsége árt hathatóságjoknak.

Recitáltam nekik, a mit egykor egy igen érdemes szegény legénynek írtam :

Lásd a nagy ész hova visz, göres koldúsbotra gabóknál,
S látod, hogy falatoz sok picziny elmedarab.
Holtod után sokkal jobban fogsz élni barátom,
Ők jobban most, most, élnek a holtok előtt.

de senem szebben, senem díszesebben, és talán nyugalmasabban sem. Nem a mindennapi embereknél, mint mi vagyunk, találkozhatik a nagy tehetségű elmék mértéke, és a különfogott személyeket boldogító virtusok nem szolgálhatnak sinórmértékül a nagy emberek mind messzebb, mind tágasabban az egészre kiható virtusaiknak. Egy egész nemzetnek vagy az emberiségnek használni bizonyosan jóval teljesebb igyekezet, mint vagy ez vagy amaz embernek, vagy felebarátnak, vagy hazafinak. Kevés a türelem a szűkhátú elmékben. Mivel nem léphetnek fel a nagy eszűkhöz, le akarják őket magokhoz húzni. E mindég úgy volt, és talán úgy is fog mindenkor maradni. A kritika olykor vigasztalás, a közéletben szintűgy mint a literatúrában. Montesquieu megvallotta, hogy sohasem tudott egy krajczárt is szerezni. Nekem talán adott egy kis talentomot az úris-

ten, de tudom hogy mennyibe került magamat ebbe a darabos életbe belevágnom. Most is mindég mennyi fohászimba kerülnek minden gondjaim! Be nagy kiesinységek azok, a melyek között kell mindenkor úsznunk és utánok kapkodnunk! Hogy vesztetik el velünk a szép drága időt; hogy törpítik elménk tehetségét; hogy altatják lángját; hogy fojtogatják terpeszkedését; hogy állják el szállását! De én az atyaság oltárán tevék áldozatot a Fámának, és jóllehet igen igen sokba került, mégis az a jele, hogy oltható vala tüzem, mert tehettem az áldozatot. Midőn tehát ilyetén beszédeket hallgatnom kell, nem segítem a ezáfolókat, hanem mosolygom magamban, és magam magamon szánakodom. Miért ajándékozza el írásai példányait, monda egy dáma a minap, mikor alig van kenyerere? Szinte azon okból, felelek, a melyből Nagyságod a szívét oda ajándékozza, mikor az üres; vagy azt gondolja talán a Méltóságos Grófné, hogy esupán csak a gyomor éhezik minden emberben? Vannak olyan szívek is, a kiknek nagyobb kín nem adni, mint adni gyönyörűség.

A nagy urak jók, kedves barátom, de az ő sziveiket előbb-utóbb el szokták maszlagosítani a magamosok. Végére minden érzés és részvétel nélkül nyújtanak inkább, hogysen adnak, és mivel annyin az érdemetlen kérők is, hogy utóljára vagy megúnják, vagy nem győzik őket az adók, azzal szokták végzeni, hogy ők is magamosokká válnak, és minden adakozást felszámítván, utóljára majd mindég magok magokat állítják annak végibe. Hozzá járúl, hogy a képzelt szükségek még mindég inkább nevednek, mint a papiros-pénz nevedett, és mivel azokat nehezebb leszállítani mint ezt, a gazdag nagy urak olykor a legszegényebbek. Azt kérdé Jean Jaques, hogy mi marad a hazának, egy a góg, a hiúság és a fajtalanság közt feldaraboltatott szívben? — Engemet némelyek gazdag úrnak vélnek; a pataki professor Szabó 20,000 forintot kért tőlem ajándékban vagy kölcsön egy szünetlen forgó mozgonyra, és elfelejtik, hogy balról jobbról menkö módjára hullnak a pecsétes levelek, hogy a szegényítés systemáját üzi az országlószék, hogy semmiféle adós és vevő nem tartja a szavát, hogy mindenünnen esaló-

dom pénzemért, még a magam embercitol is, hogy az irigység dül, fül, perlekedik, hogy mindenfelül auctiókat kérnek, hogy gyermekeim serdülnek, és napról napra több kell reájok, hogy végtére minden igyekezetem, serénységem és forgóságom mellett is, a partra egészen ki nem verekedhetem, és hogy a fergetegek közt cvedzván úgy belé öszülök én, a szerencsém hajójának tikkadó kormányozója, mintha a duzadt habok magok felhajporoztak volna.

Az Erdélyi Muzéumra a minap 400 ftot ajánlottam. Képeim kimetszésére 60 aranyat kértek, de drágállottam volna ezt a summát még 18 esztendő koromban is. Én magam adjak annyit a magam képéért? Az olcsóbb magyart, *Nagyot*, választottam tehát metszőmnek. Mivel az Erdélyi Muzéumról beszélek, megírtam Döbrenteinck, hogy kefélje egy kicsint a zemplénicket, a kik csak a papiroson állítanak köemlékeket. Döbrentei is, szintúgy mint Te, nagy ellensége a nyelv szokásnak. De engedjete meg, nincs igazságtok. Úgy tetezik nekem, hogy nem gondoltátok végig ezt e dolgot. Ez a vita a nyelv szokásról igen régi, már Aristotelesben is feltaláltatik. A rómaiaknál a tudós Varró vala ellensége, Caesar Julius pedig nagy pártfogója. Jobban tudjátok mint én, hogy mit mond e tárgyról Gellius: ő pedig nagy grammatikus vala. Egészen regulázott nyelvet sohasem fogtok előállítani. Haugyan azon egy értelemnek több formái vannak a szokás szerint, a nem hiba a nyelvben, hanem tökély. Azt kiáltanám nektek: „Vos exemplaria graeca nocturna versate manu, versate diurna.“ Ne akarjunk tökéletesebb nyelvet, mint a görögöké volt. De philosophice sincs igazságtok ezen türedelmetlenség mellett. Azt mondod, barátom, hogy a szokás csak ott ér valamit, ahol nincs törvény: erre igen szépen megfelelt Fontenelle úr, midőn egyszer azt mondaná valaki előtte, hogy a szokás a második természet. Azt kérde t. i. „Úgyan mondja meg hát nekem az úr, melyik az első?“ Nem a nyelvek előtt készültek regnláik, és így nem mindég hiba az, a mit nem lehetett regula közé szorítani, és ezen értelemben mondja Quintilián: „grammaticae et latine loqui non semper idem est.“ Még semmit sem hordtatok elő, se ti, se Révai, a mi engemet meggyőzött volna a felől, hogy

ne legyen jó mind *csillapodj*, mind *csillapodjál*; de azt csak ugyan érzi fülem, hogy szebb a *csillapodjál*; de más részről az is bizonyos, hogy a *lankadol* szebb, mint a *lankadsz*. Mit veszödlünk? A finomabban érző publicom bírója az efféléknek, és a könyvszerzőnek azt tisztelni kell.

Kívánok néked szerencsésebb esztendőt. Aldom azt az erdélyit, a ki Kassán tudta valamennyire enyhíteni szükségét; ki tudja nem fognak-e olyanok Magyarországon is találkozni. De Krisztus urunk azt parancsolja, hogy a balkéz semmit se tudjon a jobbnak cselekedetéről, és így ha maga a tulajdon kéz sem, hogy kellene másnak tudni valamit felőle? Csókolou feleségedet, gyermekeidet, Adelaídot. Én másodfél orosz rongyos faluval gazdagabb vagyok, de feles summa pengő pénzzel szegényebb. Drágábban kellett fizetnem örökségemet, mint ha vettem volna, de a pénz visszajöhet, az idő pedig nem; szörnyüképpen repül az a vén Saturnus, azomban mégis jobban még a kis szárnyas isten, a kit üzz.

Vale, vale, vale!

hív *Jóskád*.

U. I. Ugyan nagy latán az a Kézy — nem hiszem hogy öt ember találkozzon most az egész világon, a kinek úgy legyen hatalmában a rómaiak költeményes nyelve. Természetesen suat meri centones, de szépen és eredetiesen összefűzve. Be kár az ilyen szép versezetet egy olyan püspökre mint Klobusiczky elpazarolni, és a vallás személyét az égből leszállatni a pápához, hogy kit? Klobusiczkyt, püspökké erősítsen. Be sajuáltam hogy esmerem Klobusiczkyt, midőn olvastam azon szép verseket. „Minora fiunt magna, quando parvis applicantur.“ Az ilyen mixtura orvosság az egészségnek.

CXLIII.

Széphalom, január. 14-d. 1817.

Tisztelt kedves barátom,

Végre teljesíthetem parancsodat : ímhol mennek Ciceróhól fordított Catilináris beszédeim. De gyermekeimnek tanítója, hideglelést kapván, alkalmatlanná lett arra, hogy ezeket, amint kívántad, számodra leírja; kérni foglak tehát, hogy kézírásomat méltóztassál visszaküldeni, vigyázzván, hogy olyanra ne bízál általhozását, aki azt elveszthetné. — Döbrentének is megküldém, mert olvasta Erdélyben létem alatt, s Muzenna számára kívánta. Ez a dolgozás egészen nem az amit láttál. Decemberben a régit egészen új formába öntöttem.

Az Erd. Muzem 5-dik füzetét csak harmad nap előtt vettem. Ó barátom, mint halad nyelvünk s literatúránk! még pedig azon az úton, a melyet nekem kevélység nélkül szabad neveznem *enyémnek*, mert *enyémnek* csúfolják ellenkezőim. Szent-Miklósnak meséi oly szépek, hogy csaknem mindenikét Lessing is magáénak mondani nem szégyelhetné; szép, noha egy kisség darabos, a Székely Sándor ódája is; de e kötetnek bizonyosan a Kölcsey szép éneke adja a legfőbb becsét. S a francia próza históriája mely intéseket ad philologusainknak! — De nekik nem kell ok; ők csak a szokást imádják. Maradjanak hát ahol voltak. — Tiszteletre méltó grófnéd vette-e leveletem? Jelentsd alázaatos kézsókomat, s ajánlj kegyességeibc. — Én ez idén ismét atya leszek. — Élj szerencsésen.

CXLIV.

Széphalom, január. 24-d. 1817.

Tisztelt kedves barátom,

Reménylen, Catilináris orációim eddig kezében vannak. Kérlek méltóztassál minél előbb tudósítani, vetted-e vagy nem, hogy gondokban ne legyek miattok.

Én 48 órája, hogy Petneházáról Szabolcsban haza érkeztem. Midőn január. 18-dikán elhagytam reggeli 9 órakor házamat, olyan vala a szánút, hogy Tobolskoy körül sem lehetett jobb, s még akkor nap Anareson háltam Vécsey Poldinál és a két Czóbel uraknál. S midőn 20-ban visszajöttem onnan, Szőlöske körül már a fekete, de szerencsére még fagyos, földön esúza nagy nehezen szánom. — Útam csaknem hasztalan volt. Petneházi földeimnek árendásai nem fizettek, mert nem fizethettek. Azomban az az örömem vala, hogy Anareson egy pár esendesen de boldogul élő embert láttam, s azt hallottam, hogy consil. Beck Pál úr kamarássá leve, azzá leve Bihar vármegyei főszolgabíró Miskolczy úr is. Eszembe juta a mi a diaetai napló végében áll, s elképzelém, vagy inkább el nem képzelhetém, hogy Miskolczy mely érdemeket tehete e megtiszteltetésre. Mondják (s ezt nem a két Czóbel, hanem más valaki) hogy mélt. Beck Pál úrnak consil. Vay József ada bizonyoságot, hogy ő valamely **Beke** nevű régi magyar vezér maradéka. — Bizony az ilyen embereknek több eszek van, kedves barátom, mint neked vagy nekem. Decus et pretium recte petit experiens vir. — Úgy tetszik, Izdenczy inconsequens volt, és crypto-gallus gondolkozással bírt, midőn a kamarássági díszet olyanoknak is adatá, akik azt még harmincz esztendő előtt még meg nem nyerték volna. — Azomban sem Beck, sem Miskolczy megméltóságosított uraknak a kolcsaikat nem irigylem : de irigylem a két Czóbel életét. A kisebbik, László, egy szeretetre méltó feleséget bír, egy emlőn függő fiút, nagy egyességben él test-

vérbátyjával (mely sem nekem nem sorsom, sem, amennyire tudom, neked nem az), s annyi birtoka van, hogy nincs szüksége ezt kérni többé Jupitertől: *τα καλά επι τοις αγαθοις*. Szép lakása, szép kertecskéje, üvegházacskája, néhány képe, néhány könyve, s asztala nem vesztegetésig, de hogy azzal véletlenül megjelenve is megérheti a vendég, s ami nélkül mindez semmi nem volna: *nem vágyni egyébre, mint ami van.*

A nagyobbik Czóbel úr most jó Bécsből. Almásy Ignác feladta a Czóbelék egyik jószágokat, mint *latens jus regiumot*, s ezt kelle védeni; Referend. Szögyényi, meggyőződven hogy Czóbeléknek van igazságok, ámbár azon *dica-steriumnál* szolgál ahol Almásy Ignác az al-elölülő, sorban járá Czóbellek azokat, a kik Czóbelt védelmezhetik vagy megronthatják. Nedves szemekkel hallottam a nemeslelkű embernek ezt a szép tettét, s örvendék azon, hogy a Pászthory leányát ily férfi bírja. De a Szögyényi zsebje körül nem függ rojt mint Miskolczinak és a Beke magyar vezér unokájának.

Hormayr engem meghítt Archivjának elősegállítására. Szeretném veled láttatni azon levelét, melyet nekem gróf Mailáth János Nepomuk küldé meg, s azon feleletemet, melyet mind Hormayrnak mind Mailáthnak adtam. Első alkalmazással beküldöm neked az elsőbbnek biographiáját. Álmélkodást érdemlő adományú s igen nagy olvasású ember s szabadság fia. — Azt feleltem neki, hogy 58-dik esztendőmbe léptem octóberben, s sok dolgaim vannak, nem oszthatom fel erőmet. Azomban Archivje számára prof. Runy felküldé azon Aufsatzomat, melyet a Berzeviczy Gergely munkája ellen (*De conditione rusticor. in Hung.*) még 1809. írtam volt. A bécsi Annálok kiadója Glatz azt (vagy azért mert B-vel egy vármegyéből való s egy hitnek tagja, s B. inspector, Gl. pap — vagy azért mert a B. munkája a censúra engedelme nélkül jelent meg, és így olyan, a melynek ignoráltatni kell) — fel nem vette. Hormayr a Berz. munkájának helyt ada az ő Archivjában. Valyon ad-e helyt az én munkámnak is. — Légy, kérlek, figyelmes eránta, s tudósíts.

Olvastad-e Piringernek tavaly kijött munkáját a magy. constitutio felől? Ha bírod, engedd látnom.

A dilzsánsz-szekér január. 14-dikén hozá el Pestről egy ládácska képeimet. Dónáttól jó az. Tetszésedre hagyom azt magadhoz vitetni, s felbontani, megtekinteni. Ott van Kreutzinger által mesteri kézzel festett képem, ott a feleségemé, leányomé, s báró Prónay Simonnéé Dónáttól, — s az enyém 1791. Stundertől. Csak hogy pakkoltasd be ahoz értő kezek által épen úgy ahogy azt Dónát pakkolá be, s tétesd le gróf Csáky Antalnál, hogy onnan Kázmérba jöhessen a láda. Indiában a religió azt parancsolja, hogy minden ember legalább egy fát ültessen: én, ha vallást csináltam volna, azt parancsolnám, hogy minden festettesse le magát, s ültessen legalább egy pár embert. S hogy magamat s az enyéimket festetem, az bizonyosan nem hiúság.

Sajnálom hogy képedet Nagy Sámuel fogja metszeni. Egy lelkes és egy igen szép fej igen lelketlenül s igen nem szépen fog adatni a publicumnak. Adja isten hogy téged Függer fessen, és John messen. Látnád csak nálam, mit csinála ez a két nagy művész a Bacsányi fejéből. Az én képem Kreutzingertől mesteri mív, de Kr. lelket nem tud adni fejének; az én képem is hasfájást és poshadságot mutat — *er hat den Leidenden mahlen wollen*. Azért ada az aljnak (*Grund*) is vereses felhőket s eget, mint a zivatarokban látunk. — Ellenben van kezem közt egy képem Dónáttól Weselényinek számára úgy ahogy 1794. voltam. Minthogy Dónát az anatómiát nagyon tudja, s én neki mindent magyaráztam, minden képeim közt az a leghasonlóbb és legjobb.

Egy szót a *csilapodjál* és *csilapodjra*, s a mit e cikelyben mond leveled. — „Döbrentei és én (azt írod) mi ketten nagy ellenségei vagyunk a nyelvszokásnak.“ — Ment sen isten ettől. Sőt én a *szokást* szentül tisztelem; *hagyok, hagysz, hagy, — fagyok, fagysz, fagy, — vagyok, vagyok, vagyok, vagyok, — fagysz, fagy, — vagyok, nem vagyok, noha a törvény azt kívánja, hanem vaGY, mert így kívánja a szokás — s nem vaGY a harmadik személyben hanem vaGYON, és krásissal vaN, mert a szokás így parancsolja. Csakhogy a szokást kell ismerni és érteni; mert van *illetehetlen* is, *illetehető* is. S azért hogy ezt: *dicit* és *dicunt*, sok helytt így is mondják: *mondi* és *mondik*, én is mondjam-e így? Ilyen a *csilapodj*, a *gondolkodj*. Te, barátom, Döbrenteit*

és engemet nem fogsz meg; mi pedig azt nem érthetjük, hogy a természettől igen gazdagon kikészített s képzelhetetlen tanulású nagy férfi hogy' nem érti azt, amit a rossz írók is értenek, mihelyt érteni akarják. — Az én fejem anyyira tele van ezen ideákkal, hogy azt szabad reménylenem, hogy csak időm legyen valaha papirosra tenni gondolataimat, meg fogok felelhetni ellenkezőinknek. Bizony a mit Döbr. a Muzeuma 5-d. füzetében mond, az olyan, hogy reá szót ellenkezőink találni nem fognak. Egyikünknek sem juta még az eszébe, hogy a nyelvből minden anomaliát kitiltson; de az tiszte a jó írónak, hogy a még ki nem mívelt nyelvben azt amit a gondatlanság vagy tudatlanság vitt bele, jobbá tegye.

Élj szerencsésen, tisztelt barátom.

Itt küldöm Hermayrnek biographiáját.

ناپوليون

Ez az arábiai betűkkel írt név a Napoleon neve. Kiírtam azt számodra a Jénai Tudom. Újságlevelekből 1816. február. Nr. 31. lap 245. Ugyanott ez: *Comte de Gyulay* így áll:

كويت رى كيوولب
Gyulay de Comte

CXLV.

Széphalom, febr. 7-d. 1817.

Kedves barátom,

E leveleni, melyet ezzel egy borítékban vészesz, régen itt hever, mert főnotárius Comáromi úr csak most indul Kasára, s a január. 24-d. írt elébb nem mehetett. — Azolta Dónát által festett képeim, melyekről előbbi levelemben szólék, kezemhez jöttek, s így hiába kértelek meg, hogy a ládat szakasztasd fel s tekintsd meg. Kivált a leányomat igen jól festette.

Trattner megszólíta utolsó postán vett levelében, hogy Erdélyi Levelimet küldjem neki. Azt feleltem, hogy azok gróf Desöffi Józsefhez vannak intézve, s a gróf nekem azt írta, hogy úgy tekinti mint a maga tulajdonát, melyekkel ő fog rendelkezni, nem én. Ha meg talál is téged szólítani erántok, ne adj neki semmi feleletet, sem magyarázatot. Ha szerencsém lesz hozzád, megmondom amit illik hogy tudj. — A munka már 30 árkuat teszen, s még lesz vagy tíz, és így nyomtatva közel 25 árkuat fog teletni. Mihelyt leírathatom, közleni fogom veled, mert a nélkül hogy megmaradjon nálam, kezemből ki nem adom, attól rettegvén, hogy a hozzád-vivés alatt is elveszhet. Én azt ígérem magamnak e munkámról, hogy több javallást fog nyerni mint egyéb dolgozásaim. Nincs semmi *neme* az olvasóknak, hogy olvasása őket ne interesszálhassa.

Lichtenbergnek itt menő két köteteit, alázatosan kérelek, add által prof. Pongrácz úrnak a legszívesb köszönettel. Midőn vettem, már meg vala rongálva az egyiknek czimpapirosa, s az nem az én vétkem. Engedj meg alkalmatlanságomért; de hiszen te azzal az úrral gyakorta vagy, úgy hiszem.

Élj szerencsésen.

CXLVI.

Széphanom, febr. 25-d. 1817.

Kedves barátom,

Utolsó leveledet a miskolci theátrum cránt készített frásoddal kibeszélhetetlen gyönyörűséggel olvastam. Szép ismerni azoknak a bolondoknak és rosszaknak gondolkozásaikat, de még szebb azt ily franczia izlésű pajkossággal tett előadásból ismerni; amit pedig Te, amit a Te nemeslelkű grófnéd, leginkább pedig azok az atyjokhoz anyjokhoz hasonlító, atyjokhoz anyjokhoz méltó gyermekek eslekedtek, az engemet s feleségemet megszékata. Nevelj úgy őket továbbá is, nemeslelkű atya, hogy hívei legyenek annak, ami a jók szeretetét kívánja.

Kerülőleveledet ma küldöm meg guberniális consiliarius Kenderesi úrhoz Kolosvárra, s ő el fogja vele tölteni Erdélyt.

Martius közepéig kész leszek Erdélyi, hozzád intézett, Leveleimmel. Ó mint vágyok hogy lásd, hogy olvasd, s bár együtt olvashatnánk! Religiói, philosophiai, historikai, politikai, aesthetikai, philologiai gondolkozásomat belészövttem, de úgy, hogy azt csak az érti meg, akinek a hallásra füle van. Tegnap a zsidói ménes históriáját s a Wesselényi biographiáját dolgoztam fel; mind a kettő felette interesszans, mert a ménes van annyi díszére Erdélynek, mint a vásárhelyi bibliotheka, *a maga nemében értvén*, W. pedig páratlan ember volt, s nagy, igen nagy még hibáiban is.

Ma el fogom végezni Zsidón töltött napjaim leírását, s úgy oztán csak Hadad marad hátra. — De Magyarországról még hozzáadom Mária-Pócsot, s toldalékképen itt írom meg a tordai Gyöngyösi János leoninus poeta biographiáját, s az Erdély históriáját, geographiáját s statisticáskáját; a három utolsó cikkelyt egy levélben.

Báró Jósika János, Csáky Jánosnak veje, 36 esztendőös ember, tavaly leve gubern. consiliáriussá, ez idén pedig provinciális fő commissáriussá, mely Erdélyben a harmadik

hivatal. Ha Bécs nem küld le gubernátort, úgy Bánffy Györgynek halálával ez a fiatal úr lesz az. — Ennek vevém levelét; azt írja hogy Branyieskára írt epigrammat a Cardin. Martinúsius-kápolna falába fogja kőbe vágva beté- tetni. — Ezt Joh. von Müller megtisztelé barátságával, s megengedte hogy Magyarorsz. históriáját olvassa, de azon fogadás mellett, hogy le nem fogja iratni.

Élj szerencsésen, kedves barátom. A Vay Ábris törté- nete igen rendes.

BUCZY EMILHEZ,

ki expiarista pap, s gróf Kornis Ignácznál nevelő.

Ked²velt híve, Buc¹zym, Wesel²ényinek, a te barátod,
Hogy magad is hallgatsz, hogy hallgat Kornisod, érzi.
Szólj, mint vagy te? miként vagyon ő? szólj mint vagyon
anyja?

Nagy dísz Erdélynek, nagy dísz a Teleki háznak,
S hív mint atyja, kinek hamvedrét tiszteli jó s rossz.
Mint van Kenderesink? az az új Fabricius, aki
Szíve érzéseitől nehezebben hajolhat el amint
Fenn ösvényétől az egek szép fénye hajolhat;
S aki midőn a fergetegek rá rontanak, ámbár
Némulást javasol neki a lelketlen okosság,
Azt teszi amit az ész s a tiszt s szép lelke parancsol,
S tilt a hasznalosó, ravasz és lelketlen okosság?
Mint Feketénk, a nyájas öreg? kinek élete halkkal
S hasznokat hajtva fut el, valamint a völgy ere, mely hol
Szent ligetet serdít, hol szomjú holdakat öntöz *).
Emlékeztek-e még rólam? vagy már is eloltá
A szeretett vendég képét a nem nagy időcske?
Hol mülatsz te? Kolosvártt-e, a városi fiust és
Lárma között, vagy Szent-Benedeknek csendes ölében?

*) Serdít ex serdül, adolescere facit.

Távol ugyan Döbrenteitől, de Tihóra, hol egy nagy
 Fényű férfi *) szokott biztos kebelébe fogadni,
 S a nekem is kínos fejedelmi Zsibóra tekintvén.
 Két hava múlt el már, hogy eltávozni szokatlant
 Kisded honja megint elzárta : de nem fog el engem
 Gyermekeim szeretett keskeny köre, nem fog el író-
 Asztalom úgy, hogy benneteket ne sohajtsalak, ó ti
 Hirtelen elreppent szép nyolcz napok, isteni éjék **).
 És mikoron hátára veszen Brüsöm, egykor az Erdély
 Első ifjái, s az enyém most — angol atyának
 S stambuli kanczának szép gyermeke — s rázza rövidre
 Metszett kis farkát s hattyúnyaka gyenge serényét,
 S játszva, szökellve, nyerítve viszen Kázmérba napamhoz,
 S egy pár szép szemhez közelébb Házára-Mikónak ***),
 S ifjúvá teszi akit az évek súlya hanyatlat :
 Ó akkor lelkem együtt van véletek a kert
 Szent esörgője körül, hol a holdnak mágusi fénye
 Játszva tekintte le ránk az olasz nyár s fenyvek homályán;
 És ott ahol ezüst hajait a vad Szamos önti.
 S rőt Brüsöm anyja után szökdelleni kezd, legelső
 Perjéjébe harapdálván, a szarvasok, őzek
 S fáczánok mezején; s kívánuám éltemet itt el-
 Tölteni köztetek, és akik hozzátok hasonlók.

CXLVII.

Kassárúl, Martzius 7-d. 1817.

Drága kedves barátom!

Nem végeztem még el az Erdélyi Muzéom 5-ik füzetjé-
 nek olvasását, mert csak itt s amott forgatám, és azért nem
 tudom, hogy olyan lesz-é az mindenütt, amire a te és Döb-
 rentei ellenkezői nem fognak tudni felelni. Nagyon fogok
 örvendeni, ha meggyőzendetek a felül, hogy *lankadol* rosszul

*) Cserei Miklós. **) Noctes coenaeque Deum. ***) Mikóháza.

van, és hogy *lankadsz* szebb; mert az, amit eddig vagy te
 vagy Döbrentei hozzám írtatok e tárgyban, nem látszott
 előttem elegendőnek arra, hogy véleményemet megváltoztas-
 sam. Ti engem makaesnek vélték, de ugyan miért lennék aka-
 ratos, kivált az ilyenekben? és miért ne akarnám én ezt e
 dolgot érteni, ha érthetném? Igaz az, hogy illendőnek kell
 lenni a nyelvszokásnak, így hát azt kell megmutatni, hogy
 a *lankadol* illetlen. Én felette tisztellek titeket, de azért ne
 kívánjátok hogy simább fülűeknek és édesebb szólásúaknak
 tartsalak, mint amnyi szép, nyájas, rózsaaajakú, bájos hangú,
 igen jól nevelt és magyarul gyönyörűen beszélő nagy rangú
 magyar dámakat. A *mondi* és *mondik* parasztos és tiszaháti,
 de a *lankadol* nem az. A *csilapodjál* szebb, de a *csilapodj*
 azért nem parasztos. Azt kérde: hogy hová viszen ez? én
 pedig azt felelem, hogy az okos embereknél koránt sem a
 zabolátlanságra, hanem az okos szabadságra, a nyelv bővsé-
 gének oltalmazására, a minden, ahol nem is szükség, piomoz-
 ni kívánó grammatikások szokott türedelmetlenségének gát-
 lására, a költeményes nyelv könnyebbítésére és bővítésére, a
 folyó beszéd mértékességének változóbbságára, és a szükség-
 telen ezirkalmazások eltávoztatására. Ideje hogy nyelvünket
 már egyszer philosophice és aesthetice is, nem pedig esupán
 grammaticice használjuk; mert ámbár philosophiai tudomány a
 grammatika, de mindazáltal igen kevés philosophiai és aesthe-
 tikai lélekkel ihletett grammatikus vagyon még a görögök,
 deákok és francziák közt is. A jó írónak fel kell fogni min-
 den a jól nevelt emberek társaságában szokásban levő szó-
 lásformákat, mert hol lesz másképp en dernière analyse a nyelv-
 regulátlanságok kriterionja? Ismétlem, hogy én nem mon-
 dom, hogy *lankadsz* rosszul van, hanem csak azt mondom,
 hogy valamint *csilapodjál* szebb mint *csilapodj*, úgy *lanka-
 dol* is szebb mint *lankadsz*, és hogy mind emez, mind amaz
 végzet váltva szokásban vagyon kényszerint a legjobban ne-
 velt magyar embereknél is, és hogy az a szokás megvolt az
 előkelőbbeknél, még minelőtte a grammatikások nyelvün-
 ket regulázni kezdték; végtére hogy minden regulázások
 mellett fenmarada ez e kétféle szokás, és hogy a feljebb em-
 litett okokra nézve kívánatos, hogy ezután is megmaradjon.

Ha a reguláris *vagysz* helyett így mondjuk: *vagy*: miért ne mondhatnók vagy *lankadsz*, vagy *lankadol*, mincutána a pórsereget jóval megelőző sok magyar pallérozott mind férfiak mind asszonyságok mind így, mind amúgy mondják és mondták régtől fogva? Nehezebben fogjuk még a nem illőnek látszó szokást is kiküszöbölni, mint behozni akárhová is az akármilyen szokathat és a mellett rosszúl hangzó illendőséget. És így látod, hogy a *lankadol* nem a resultátoma vagy a tunyaságnak, vagy a gondatlanságnak, vagy a makaes-ságnak.

Müller János levele Nicolaihoz így kezdődik a magyar fordításban: *Milyen örömet csinált nekem a nemes s tudós Kovachich úrra emlékezés etc.* Ha el nem tévesztette a ki-nyomtató vagy a csuhadár: ez olyan szokatlan kitétel, hogy bizonyosan hibának fog tartatni az egész hazában, mert ért-hetetlen, bármi rövid is. Még akkor is szó lenne iránta, ha a szó: *emlékezés* előtt a nemszócska: *az* fogna állani. Tudom hogy amaz előadásmódja ezen toldó szócska: *való* elkerülése végett vala választva, de hijába, akármi okra nézve, nem egykönnyen fogunk minden esetben hozzá szokni. Én több ízben már nem foghattam meg benned, kedves barátom, egy részről a regulákhoz ragaszkodásodat, más részről pedig azoknak némelykor oly bátor megvetését. Mivel mind költe-ményes, mind philosophiai, mind aesthetikai nyelvünk annyit köszönhet neked, kérlek nyelvünk szerelméért és a magad dicsőségéért, hogy egy részről nyelvünk okos szabadságát megszorítani ne igyekezzél, más részről pedig nagyon ön-kényes eredetiséggel a nem egészen nemtelen nyelvzokáso-
kon keresztül ne hajts.

Azt monddod hogy valamennyire kikészített izlésű és nem egészen elhibázott tanulású ember vagyok; ha ezt nem csupán barátságból vagy hízeltetésből monddod, lásd taná-csomban tartós és valóságos díszedre törekedő igaz igyeke-zetemet. A tanult emberek társasága, republica. Úgy kell abban tónt adni, hogy az észre ne vevődjön. A mozgató láng-elmék gyakran elragadtatnak, és ez ugyan jó, mert a

„Ki nem ragadtatik, nem ragad az el mást.“

azonba' meg kell elégedni, ha az ember a sebesebb szállókat húzhatja maga után. Nem kell kívánni, hogy a tunyább szárnyú többség mindenben kövessen minket. Egyébaránt még a legmagasabban szálló sasnak hatalmas repülése is nem mindég egyeránzó fellengségű. Mindennek csak az a vége: hogy nem kell bolygatni a régi *nem-nemtelen* szokásokat, azonban lassan-lassan be kell hozni *sok új nemes szabásúakat is*. E két mód igen szépen megfér egymás mellett. Amit a mostani okos franczia politika egy regulázott de szabad con-stitutio meggyökerezésére, az új és régi nemességnek össze-olvasztásával talált, lehet azt szintűgy a még habzó ma-gyar literatúra megfundáltatására nézve követni.

Nem mernék neked ilyeneket írni, ha nagyon nem sze-retnélek, és ha nem tudnám hogy te is szeretsz engemet: annakokáért:

Új atyaságodnak felette örülök, és nagy, nagy, igen nagy megtiszteltetésemnek tartom, hogy az Erdélyi Levelek hozzám létsznek írva. Úgy fogok én a jövőndő nyom előtt megjelenni, mint a szálló sas terepély szárnyai alatt kapaszkodó ökörszem. Én is hát ökörszem-létemre majd egykís ér-tekezésemet megküldöm neked a magyar orthographiáról. Ke-vésbül álló, de hosszas meghányásnak vetésnek resultátoma. „Si licet exemplis in parvo grandibus uti,“ Lavoisier az egész systemáját egy ivnyi papirosra írta le báró Podma-niczky Józsefnek.

Trattner még semmit sem írt nekem az Erdélyországi Levelekről, és ha irand, parancsolatod szerint lesz a felelet.

Székely Sándor nagyon hajhazza a hathatós szavakat, azoknak pedig mintegy magoktól kell jönni az igazán szeren-esés képzetek kifestésére. Annak a képfaragónak, akinek igen nagy gondja van a redőztetésekre, lelkét nem igen ra-gadta el maga a *το χαλόν*. Nem csupa szabó a költő, de mind teremtmény, mind a teremtményeinek felruházója. Kőlesey phan-táziája hajlékonyabb.

Szent-Miklóssy esetje kellő, de nem igen találmányos, és még jó-messze áll Lessingtől. Azonban haladunk. „Tan-tummodo aut minus imitatores, aut cum maiori iudicio es-sent plerique iuniores nostri auctores.“ Valamivel többet kel-

lenc görögül, deákul és francziául olvasniok, mert az angol és német literatúra ébreszti, éleszti, élesztheti és nevelheti a természetes tüzet, de többnyire csak a déli literatúrák remekjei gyűjtják fel a leghathatósabb, legtisztább és minden füst nélkül való lángot. És ez nem is lehet máskép. Nem borongós ködökön keresztül kell sütni a napnak a hozzája vissza szító lelkekre és szivekre. Nem a közönséges és a mindennapi, hanem a szép, természetes; és a cikornya meg az erőtetés és puffadás nélkül felséges és hathatós csak a derült ég alatt teremhet. Én ezeket nem tartom elő- vagy visszasítéleteknek.

Sok jó van Döbrenteinek a francia literatúráról való értekezésében, de amit végtére Staël asszonyságról mond, hogy t. i. ő a csinos társaságokban uralkodó tón festésében igen szerencsés, azt nem akarja egészen elbinni Franciaország.

Nem akarlak tovább unatkoztatni, mert ha nekem multság veled szólanom, te jobbra tudod fordítani idődet. Én életednek minden perczenetében, mindenkor és mindenütt tisztelni, szeretni és kímélni foglak.

hív Jóskád.

CXLVIII.

Kassáról, Martius 9-én 1817.

Kedves barátom!

Buczyhoz írt verseid igen szépek. Szived vezette gyönyörű képzelődésedet. Be derék az amit az okosságról mondasz. A *serdít* szó nagyon szerencsés teremtés. A vén Feketeélete folyását mintegy látom. Az erdélyi paripád leírása Horászhoz illő. Már rég nem olvastam elevenebbet. Nagyon boldog pillanatban költötted e darabot. Kérlek változtasd a holdnak *mágusi* fényét, és tökéletes lesz a maga nemében e

versezet. Engedj meg hogy fondorlószkodom, de nagyon szeretlek, és én azt tartom magamról, hogy nem tudok ugyan főzni, de tudom érezve mi a jó étel.

Ölellek ezerszer

hív Jóskád.

U. I. Martius 12 én 1817.

Nem kapta feleségem semmi leveledet, és nagyon sajnálja. Közlöm veled multság okáért az apostoli király ő felsége talán legnevettségesebb kameráriusának utolsó levelét felelettemmel együtt. Előbbi egyik levelében azt mondja, hogy a József név oly rosszul volt írva, hogy azt Ferencznek kénytelenített olvasni, a mostaniban pedig azt, hogy 8000 forintról adott assignátiót Kundra, holott nekem kezemnél van originális assignátiója 7000 forintról. Még olyan szemtelenül hazug ravasz embert nem esmertem; elfelejtette ő: mendacem bene memorem esse oportere. Be szerencsétlen V. József, hogy nagy reménységű fiát elvesztette, és neki ez e szeleburdi maradt fenn. Tudom szégyenleni fogod hogy húgodat ilyen ember tartja. Több gőg van abban a fiában, mint más három okos emberben kevélység; azt gondolám, hogy legalább esze van, de láthatod, hogy még a sines. „Parcere subiectis et de bellare superbos“ kötelesség. Ha még a mostani levelen sem fog rajta, „actum est de homuncione“; és valóban elkeseredik az ember szive, ha meggondolja, hogy minő apát milyen gyermek követhet. Nekem Vay Miklós fiaiban van nagy reménységem, legalább tapasztaltam benne „pudorem ingenuum“, ami a régiek szerént fő jele volt a jó indulatnak.

Imádkozzunk, édes kedves barátom, hogy az úristen minket ilyen maradékkal meg ne látogasson.

G. D. J.

CXLIX.

Széphalom, Mart. 16-d. 1817.

Kedves barátom,

Hogy el ne szalaszszam a postát, rövid leszck. Tegnap vettem leveledet a mellé zárt levél másával, s igen édesen kacagtam rajta. Nagyobb gyönyörűséget alig várhattam. Képzem hogy a más fél el fogja panaszlani, mint bánál veled. Én különben is tudtam volna, hogy az, aki nekem kevélységem, rút tettet el nem követhet: de így, minekutána a leveleket láttam, még inkább tudhatom azt. Rendcs hogy az a dolog, amit oly nehezen kapánk el, bennünket annyira eltölthet kevélységgel.

Feleségem még sem betegedett le. É napokban le fog. Én pedig e napokban szülöm meg új gyermekemet, az Erdélyi Útat. Írd meg nekem mikor lérsz Szent-Mihályban, hogy oda küldhessem vagy vihessem a Mst. Akarom látni, legalább tudni, mit mondasz erről. Sok ideáimat szövtem belé.

Ah, rövid akarék lenni, s most jut eszembe, hogy egy dolgot el kell beszélnem.

Gr. Festetics György egy Helikon nevű kerek palotát építtete. Febr. 12-dikén ott tartaték a poetai innep. Kisfaludy, Berzsenyi, Horváth Adám, és Dukai Takács Judit kisassz. voltak jelen poetáink között.

Kisfaludy egy ódát vive, de amelyet Festetics fel nem engede olvasni, mert ötöt magasztalta, más nagyjainkat moeskolta.

Berzsenyi semmit sem vitt (ezt tettem volna én is).

Horváth Adám nem csak verset vitt, hanem énekelt is, noha tökök (herniás) levén, szólni is bajosan tud.

Takács Dudi is olvasa.

Minden darab felolvasása után harsogott a trombita s a dob.

Olympiában Herodot is olvasta munkáit. De én Keszthelyen nem fognék. Horácz is irtózott ettől, hihető mert a római hallgatók olyanok voltak mint a keszthelyiek, nem mint az olympiaiak.

Kisfaludy tudván, hogy Berzsenyi nekem barátom, látatni akará veled azon levelét, melyet ellenem írt Ruszekhez. Berzsenyi meg nem olvasta. Csendesítette Kisfaludyt, de haszontalan. Azt mondá Berzsenyinek, hogy ő nem philo-sophus, hanem katona, s vagdalkozni szeret.

Ezt én is indulatok nélkül, csupán historice írom neked. Éljd szerencsésen; mondjad grófnédnak, kinek kezeit tisztelettel csókolom, hogy versemet Szent-Mihályban fogja venni, ha elveszett a postán küldött.

CL.

Kassáról, Bőjtmáshava 22-én, 1817.

Drága kedves barátom!

Íme felelete V . . . Á . . . nak azon levelére amelyet veled közlöttem. Látni fogod hogy ő nem hibába viseli a zsidó Á nevet; a vége csak az, hogy azon sokbúl, amie van, nem akarja a keveset kiadni, azt sem t. i. ami már nem az övé, hanem a másé. Az ő logikája, amely az enyimet felülhaladja, ez : „R . . . tartozik ugyan Dessewffynek és én R nak, és én ugyan általvettem minél előbb történendő általadás végett a R adósságát, de mivel én azt állítom, hogy Kundt is tartozik nekem, Kundt fizesse Dessewffyt; ha pedig Kundt nem fizeti, én sem fizetem.“ Úgy tetszik Rousseau mondja valahol : „Il a précisément l'esprit necessaire pour faire la hête.“

Nem felelek V . . . szép levelére, és így világos az ő leveleiből, hogy én vagyok az indulatoskodó, ő pedig a mér-

tökletes ember. Úgy látom hogy ő a velem való bajvívással magának valami nevezetességet akarna szerzeni. Azt beszéli nekem gróf Teleki József, hogy az egész világnak olvassa a maga leveleit, az enyémet pedig elhallgatja. Nagyon felmér-gelődött a kis viperácska! A jó szívű okos embereknek élesül az eszük, ha feltűzesednek, de az övét a bosszú eltompítja. Az energiát, az elmésséget a gorombaságtól teljességgel nem tudja megkülönböztetni; a helyes okoskodáshoz pedig épen annyit tud, mint az elmésséghez. Én Rómában is, Nápolyban is, Florencziában is, Bécsben is megfordultam az udvarnál, pedig minden legkissebb befűrés nélkül. Ő azt kérdi: hogy melyikhez fűrhattam he magamat, és azt gondolja, hogy ezen tompa szűrésrel fel fog engemet ingerelni, hogy igyekezzem magamat oda fűrni, ahol, ha őtet úgy esmernék, valamint magát velem megesmertette, minden porbannászása mellett sem szenvednék meg. Ő azt teszi fel, hogy a fejedelem esmerhet minden kis viperácskát a monarchiában, és nem veszi észre, hogy egy temérdek nagy collectióban nem csak szép fénylő insectumoeskák találkoznak, hanem olykor-olykor a kis viperácskák is oda tévednek. Még az isten s a természet is eltévesztik olykor, és így támadnak a képtel-vények (monstra). Azt hiszi, hogy a jó majoritásnak tetszik, ámbar nem vágyik a hivatalokra: így hát csupa rosszakból állott az a többség, amely őtet, bármit igyekezett, nem akarta vice-ispánnak Borsod vármegyében. Ő valóban magá-nak mindég időt enged a butaságok irására. Ha a becsület elvesztése nem ártalom, úgy én bizonyosan nem árthatnék neki, ha leveleit mutogatnám. Nem látja hogy magának árt legtöbbet azoknak mutogatásával. Azt mondja, hogy kintelen volna nekem ártani, ha hivatalban lenne. Látod hogy egész veszettségében van a kis viperácska, hogy kezd rágalmazni, és minő rosszakat, amelyeket sohasem lenne képes bebizo-nyítani, akarna rólam elhírlelni! Valóban, úgy sebesítheti meg a gonosz vipera a legártatlanabb embert, valamint a legvétkesebbet. Te nekem, kedves barátom, tanubizonyosságom vagy, minő phlegmával nyeltem el apjának oldalaslag és méltatlan szűrésait a káljai gyűlésen a diaeta után, mivel, esekély ítéletem szerint, a köz jó nem kívánta többé a bajvívást. A

diaetai szükséges összecsapásokban pedig a tiszteletről, a dignitásról soha el nem felejtkeztem, és mindég párosítottam az energiát a finomsággal és az elmésséggel.

Azt akarná elhíttetni velem V . . . Á . . . , hogy ő sok jókkal és nagyokkal társalkodik; az, ha igaz, igen hasznos reá nézve, azokra a nagyokra nézve pedig, úgy tetszik, nem igen mulatságos. Assceurál engem, hogy sok jót tehetnék a hazának, ha engemet még deputálni méltóztatnának, azután pedig még is egy szűnyoghöz hasonlít. Mi lesz ebből a kö-vetkezetlen és léhás eszű gögös fiatal emberből? „Monstrum nulla virtute redemptum!“ „Tam arrogans est, acsi totam adolescentiam in virtutibus transegisset,“ pedig maga már az az uzsora, amelyet gróf Forgács Ferenczen elkövete, ele-gendő lett volna arra Rómában, hogy akármely censor Cátón kívül is: „equum illi ademisset.“

Ezen jegyzéseket csak azért írom ide fittában, hogy ha majd kérkedni találja előtted vagy mások előtt buta vak-merőségével, észére add neki, hogy be kevés elmét, értelmet, és be rossz szívet s be alacsony gondolkodást, kimondhatatlan göggel egyvelítve mutatott légyon ki ezen egész dologban. Miért nem mondta meg már régen kerekdeden: „tartozom de nem akarok fizetni.“ Több helyütt nem is érthettem a leve-lét, oly zavar borítá azt el. „Wie die Seele, so die Sprache.“ Minek felelnék neki? „Vincio vel vincor, semper ego macu-lor.“ Vigasztalj barátságoddal a méltatlanok ellen. Legalább látod, hogy mivel nem felelek neki, tudok magamnak paran-esolni. Midőn egykor Phociont a nép salakjából valamelyik lepöködősné, minekutána megtörölte volna orezáját, azt mondá neki: „Barátom, tágasabb helyet is találhattál volna a köpködésre.“

„Je me place toujours si au dessus des injures, úgy-mond Descartes, qu'elles ne peuvent point m'atteindre.“

Szeresd

hív Jóskád.

U. I. A keszthelyi játékokról olvastam az újságokban is. Olympiában a bajvívó Dienest kaczagták, Keszthelyen a Títusz dícséretével töltik az időt. Szegény királyok olyanok,

mint a gazdag kisasszonyok : sohasem tudják, hogy szeretnek-e igazán vagy sem. V. . kamarást kellett volna oda küldeni, a szólott volna majd kegyes fejedelme számos és érdemlett kegyelmeirül iránta. A feleségem nagyon köszönt és várja verseidet. Szeress minket egy kevéssé. Én azért, mert öcséd V. . . Á. . . nem érdemli hogy öcséd legyen, V. . Miklóst és tégedet nem szeretlek kevesebbé, sőt tégedet még sokkal jobban, mint V. . Miklóst is.

Holnap Eperjesre megyek egynehány napra.

Íme az ígért értekezés a magyar orthographiáról, és egy kis fordítás Xenophonból.

Észrevételeidet igen szívesen fogom venni.

A feleségem még egy darab ideig itt marad; én csak e hónap vége felé megyek Szent-Mihályra; be szeretnék ott látni.

Örülök új szülednek. Ha az angoly valamely munkát dicsérni akar, azt mondja : „Könnyű fogantatás, könnyű szülés.“ Te mindég úgy szaporítasz. Csókolom kezeit társszülődnek is, t. i. tiszteletre és szeretetre méltó feleségednek. Szüljön oly könnyen mint férje.

Mit csinál Adelaide?

*A' Magyar betűírásról (orthographiáról) *).*

A. Olyson, 27-d. dec. 1816.

Transcundum per haec, non immerandum. Quintil.

*Dulházy Mihály csuhadáromhoz **).*

Kivánta az Úr tudni betűírásom módját? eleget teszek hát kívánságának. Sok megvetések meghányások után estem azon regulákra, a' melylyeket rövideden egybe gyűjtve itten az úrral közlök. Azomba' nem ragaszkodom úgy hozzájuk, hogy vagy azt gondoljam, hogy mindent megemésztettem, vagy azt, hogy mások, a' kik ezen tárgyban tölem különbözőleg

*) A tárgy kívánalmához képest az utolsó betűig híven közöltetik. *Kiadó.*

**) Secretarius. Régi szó, Patai Rákóczy Ferencz csuhadárja lévén, mozdította elő nemzetsége fénynyét.

vélekednek, a' hazai nyelv' dolgában járatlanok. De szabad minden embernek a' maga útján gondolatjai után járni, tsak hogy okát adja véleményeinek, a' maga eszmélkedéseiben ne kevélykedjen, másokét meg ne vesse, és a' szemérmességhez türelmet kaptsoljon. Nékem nem azok látszanak nevetségeseknek, a' kik hibáznak, hanem azok, a' kik tudományos göggyökben azt tartják magokrul, hogy mindent végig kimerítettek, és másnak egygyetlen egy tsep se maradt utánok. Íram A. Olyson, december 27-dikén 1816.

A' Magyar betűírás' módja nints még közönségesen meghatározva. A' legjobb könyvszerzők különböznek egymástul. Az egygyik nagy betűvel írja azt, a' mit a' másik kitsiny-nyel, és viszzont. Némelylykettőtzetia' mással hangzókat, még a' hosszú, és megékezett magokban hangzók előtt is. Ez, ezt e' betűt, amaz egy mást rak ugyan azon hang' kitételére. Vannak olyanok is, a' kik a' származtatásra, és a' hajlatásokra szerfelett figyelmeznak, mintha minden könyv, szótár, vagy gramatika volna, a' melybül a' származékokat, a' gyökereket, és a' hajlatásokat kellene megtanulni, és mintha nem lennének már elég gramatikáink, jóllehet, még nintsen helyes, és egészen Magyar szótárunk. Többben gramatikai pontosságbul a' szó végén kettőtzetik meg a' hosszú és megékezett szótagban is a' mással hangzót, valamint a' Spanyolok némely szóknak elején. Tudok olylyakat is, a' kik, az egészen hasonló magokban hangzókat duplázzák, és azután az egygyiket, többnyire az elsőbet megékezik 's a' t'.

Ezek a' tétovázások és bizonytalanságok között, nem lehet azt tartom eddig, más sinór mértéket felvenni a' betűírásban, hanem tsak azt, hogy azon módnál, a' melylyet valaki választott, híven megmaradjon, és betű írása módjában következtelenséget (inconsequentia) ne mutasson.

Én a' Magyar betűírásban két fő regulát követek: az első: hogy úgy írjam a' szót, a' mint ejtem, és mivel szerentsénkre sok közmértékű szótagjaink vannak, a' melylyek a' mértékes szóllást és írást könnyítik, a' folyó beszédet pedig mér-

tékesebbé tehetik, a' közmértékű szótagokat úgy ejtem, és írom, valamint azt versezésem, vagy kötetlen szóllásom folyamjának jól hangzása valahol megkíványnya.

Azomban egy *más* regulát is követek; a' melyly magát az elsőt is regulázza és a' melyly abban áll, hogy az értelem világossága, és átláthatósága (*perspicuitas*), melyly minden szóllásnak, és írásnak fő tzeilya, a' jól hangzás miatt soha meg ne setétylyön, és a' menynyire tsak lehet, a' homály és a' kettős értelem, vagy a' két értelműség eltávoztasson. Így vetem magam a' betű írásra nézve a' zabolátlanság és rabság köz't azokos szabadság' közép útjára, adlig is, míg majd valamely országos, meghatározott, és törött út elkészülend, tudományok és okosságok miatt, minden bizodalmat érdemlő építő mesterek által; a' kik nem fognak arrul elfelejtkezni, hogy egy szabad Nemzet nyelvének és betűírásának nem kell igen megszorítotnak lenni, és hogy tsak anynyi korlátok közzé kell rekeszteni a' szabad embert, és a' szabad elmét, a' menynyire szükség van az oktan kitesapásoknak megátolásokra, és fékezésekre.

Ezek szerint, így következnek a' magamtul előmbe szabott regulák:

Nem látom okát, hogy a' Némtek' példájára a' magokban érthetőket is, miért írjam nagy betűvel? E' nem tsak hogy el-sundítja, és elegyenetleníti az egész írás színét, hanem titkosan azt is jelenti, mintha tsak a' magokban érthetőkön támaszkodna, és tsupán tsak azok körül forgolódná az írott gondolatok' és érzemények' minden ereje, e' pedig nem úgy van; mert az igék, és a' mással érthetők' segedelme nélkül nem lehet sem erő, sem báj a' kitételekben; és így vagy minden mással érthetőt, és minden ígét is, nagy betűvel kell írni, vagy a' magokban érthetőket is tsak kitsínnyel. Még azt sem látom által egészen, hogy miért íródnak a' helyek', országok', nemzetek', szeméjlek nevezetjiek nagy betűvel? A' görög és római remek írásoknak legrégebb kéz iratjaikban, és kiadásaikban, erre a' hajhászására a' nagy betűknek nem igen találunk; nagyok valának pedig e' két nemzetek, és szinte azért nem akarták talán egyáltalyában a' nagyságnak semmiféle jelét ki-nyilatkoztatni valamely nemzet', ország', ember' vagy hely' kijelelésében, de a' mi pitzinységünk szereti azt is nagyságotni, vagy

egalább a' nagyság jelével előadni, a' mi olykor nagyon is kitsíny. Ha pedig az író választására bízzuk a' dolgot, hogy ő írja véleményeszerint, az országok', a' nemzetek', a' helyek' és a' személyek nevezetjeket, vagy nagy, vagy kis betűvel, a' szerént, a' mint ezekből valamelylyik, vagy nagyobbak vagy kisebbnek, látszik előtte, akkor, nem tsak a' leszz belőle, hogy a' tőle jött megkülömböztetés irigységet, gyűlölséget szerzend, és haragot is hozhat a' szerzőre, hanem majd az is következik, hogy a' megkülömböztetett nevezetek nagyságának mértéke, az olvasó és a' szerző fejében igen ritkán fog megegygyezni. A' mi vagy magában, vagy tartozatosan (*relative*) nagy, a' nem kisebbedik az által, hogy kis betűvel jelentetik ki, de a' mi pulya, a' mi törpe, az olyan marad, és azt semmiféle betű se nem emelheti, se nem nagyíthatja. Mivel mind azon által ezen ámbár nem oktan újításon, vagy inkább új régiségen, mostani szokatlansága miatt, igen sokan megütköznének, a' nemzetek', országok', helyek' és személyek' nevezetjeket én is nagy betűvel szoktam írni.

Mihelyest két ideából egy új, és külön értelműt tettem, két szónak egybe fogása mellett, egy szóvá kell változtatnom, azon két szókat is, a' melylyekből egy új külön értelműt tsináltam. Mire való az az elválasztó vonás? Ugyan, ki nem fog akadni az egybe ragasztott két szónak külön külön értelmére, és ennél fogva az össze tétetettére is, ha a' házasítás, vagy egybe forrasztás helyesen történt, akár legyenek külön értelme az egygyikének, az össze rakott szókból, akár nem? És így, én így írok; elakadni, kútfő; ezeket pedig így, idő-jártatva, össze-tétel, össze-tegyük, tegyük össze, mert más az ideáknak egymás mellett való állások, más azoknak össze forradások. Nagyon hosszú szavak is fognak így támadni? Igen is: lét, nyolez tagúak is, kivált a' hajlatásokban, de bővelkedünk az ilyleténekkal össze tétel nélkül is, és ha nem akarjuk, hogy anynyira nyúljanak némely szavaink, esupán kurta szókat párosítsunk egymással.

Három mással hangzót, kénytelenség nélkül, vagy a' midőn a' hangkép (*ovomatwoita*) nem kinszerít, soha sem írok egymás mellé, ha a' származtatás megkívánna is, és így nem írok szántsándékkal, hanem szánsándékkal. A' két mással

hangzóból álló sz, nálunk csak egy hang, és így csak egy betűnek kell azt venni. Így kell venni a' gy, ny, ly, ty, hangokat is, de már, a dj, gj, nj, lj, tj, nem egygyes hangok. — Igasság, két ss-el írom: így igasság, inkább az ejtésre, és a' jól hangzásra, mint a' származtatásra tekintvén, — *összse*, nem így *összse*, hanem, a' mint ejtem, így: *összse*.

A' helyheztetés' mértékségénél (prosodiájánál) fogva, melyly nekünk (minden egyéb mostani Európai nemzeteken kívül, vagy inkább felül) köz a' régi görögökkel és rómaiakkal, minden megékezett szótag, úgy is hosszú lévén, lehet ugyan, de nem éppen szükség, mindég két mással hangzót tenni utánna, és így nints hibásan írva, *hasítani*, egy t-vel. De p. o. ebben a' szóban, dupplázzák, ámbár meg van ékezve a' középső á, még is két z-t kell utánna írni, az értelmesség miatt, mert duplázák azt teszi, duplicavere, duplázák pedig *duplicant* vel *duplicent*, és visszont. Ha csak azértelem' világossága különösen meg nem kíványnya, a két mással hangzó előtt álló mindég hosszú magában hangzót, lehet ugyan, de nem szükséges mindenkor megékezni.

Minden finom illetődésű fül érezheti a' ts, és es, és a' tz meg ez köz't a' különbséget, az ejtésben, talán sokkal jobban még mint Versegly úr három e-i köz't. A ez, úgy hangzik, mint a' deák e, és nem látom, hogy miért gúnyolkodtak némelylyek Kazinczira, mert kétjel helyibe egygyetakarabéhozni? de a tz keményebben hangzik a' e vagy ez-nél. A' es, ellenben jobban forr *összse* egy betűbe, mint a' ts, és így, mikor a' verzetben hosszú, vagy hosszúnak akarom a' szótagot, ts-el, vagy tz-vel írom, mikor pedig rövidnek es-el, vagy ez-vel; e' szerint a' folyó beszédben is e' szóban: ketsegtetni, az első tag hosszú, ebben pedig peesét, es-el rövid; e' szóban metzeni, vagy metszeni, az első szótagot, mert hosszú, tz-vel, vagy tsz-el, ebben pedig aczély, mert rövid, ez-vel írom. Ezen szóval: *ahoz*, változva szoktam tselekedni, mert, úgy is jól van *ahoz*; úgy is, *a'hoz*, és így jó mind *ahoz*, mind *ahhoz*, a' h betű és nem csupa lehellet, vagy szusz a' Magyaroknál. Szintúgy a' szerint, a' mint rövid, vagy hosszú szótagra szorúlunk, jól van írva *szívesen* is, *szívessen* is. Ezen, és az efféle kos szabadságokkal sokat nyer a' nyelv' harmóniája, a' nélkül,

hogy legkissebbet veszejtsen is értelmessége, merta' hol p. o. félek a' két értelmességtől, vagy nem akarok szánszándékkal ennek segedelmével furtsáskodni, mind az ejtésben, mind az írásban különböztetem a' hasonló értelmű szokat, és így nekem *mely*, vagy *mej* (pectus) *melyly* pedig (qui, quae, quod), *szén*, Beregszászival, *carbo*, *szín*, *color*, és *szin* (reclinaculum), *játszó szin* (theatrum) 'sa' t'. Nem kell egyébaránt gondolni, hogy a' hasonló ejtésű, de külön értelmű szóknak egyforma írása, mindég két értelműséget is szokna elkerülhetetlenül nemzeni, ha így írnék, p. o. *boldog mely*, a' *mely mindégtiszta*, az írás' egyformasága mellett is elég érthetővé tenném magamat. De ha így szöllanék, és írnék: *szint* vivék a' *szinbe*, nem tudná senki, hogy *szént*, *szenet*, azaz tüzet akarok rakni a' *szinbe*, hanem azt gondolhatná, hogy valamint a' ezinkos szemfényvesztők egy poharat a' másikba tedegelnék, úgy én is egy *szint* akarok bele rakni a' másikba, és így a' gondolatom, és a' kitételem természete határozza meg, hol és mikor kell tartanom a' két értelmességtől, és miként? kell azt eltávoztatnom betűírásom szerinek és rendinek segedelmével.

Különös az a' Magyar nyelvben, hogy a' *ambátor* úgy hangzik az s, maga, mint a' Német *sch*, mégismikor a' z betűvel *összse* olvad, úgy hogy ez kövesse, ne pedig megelőzze, lágyuló egy betűvé válik, a' melyly úgy ejtődik, mint a' deák s vagy a' Frantzia alól farkazott ç, mikor pedig a' z, az s-et megelőzi, akkor egy zsibongó hang támad, mintha a' két betű egymás mellett, egymás ellen berzenkedne, még is mind a' két forma egybe olvadást, csak egy, noha külön hang jelének, az az: csak egy, egy, betűnek vesszük. Rútítjuk tehát nyelvünket, a' midőn, a' görög *os*, vagy *os*, és Római *us* végezetű kül szavainkban a' lágyabb *oszt*, vagy *uszt ossá*, vagy *ussá* változtatjuk. Hozzájárul, hogy a' rövid *us* sem magyar végzet. Én tehát *Horátiust* vagy így írom *Horátziusz*, vagy úgy *Horáciusz*, vagy így *Horátz*, vagy *Horácz*, vagy a' mint legszebb *Horász*; úgy írom pedig mindég, a' mint ejtem, mert fel kell tennem, hogy tud olvasni Magyarul minden olvasóm, de fel nem tehetem, hogy latánul is tudjon, és így ekképpen írom *Xenophont* *Xsenophonon*. Úgy hiszem, hogy a' szemnek és a' fülnek egyaránt kellene írunk, vagy legalább ennek szintúgy, mint amannak

a' penna segítségével, és így az írásnak tsupán tsak a' mi hang ejtésünk képének kell lenni. Ha tehát azt akarom, hogy a' Magyar ezen nevet, p. o. Montesquieu úgy ejtse, mint a' Franzia, ekképp' kell ezt nekem az ő számára írnom: Montesziú. De a' még el nem enyészethazai Familiák' vezeték neveikben, mert ezeknek hangejtésüket el nem hibázza a' magyar száj, megtartom a' régi betű írást, akár most már hibásnak láttatasson, akár nem. Az *y*-lont is megtartom a' vezeték' nevek' végén, mert nem akarok senkit is megbántani, és jobb szeretek botlani, hibát ejteni, és inkább akarom megszegni a' Debreczeni gramatika' rendszabásait, hogy sem valakit bosszantani. Horász meg nem bántódhatik, akárhogy írjam nevét, és nem bántódna meg, ha élne is, de esmerek több Magyar urakat, a' kik a' nélkül, hogy görögül tudjanak, és tudva legyen előttök, hogy *y*-lon hegyest, magost tézsen, még is nagyon neheztelnének, ha vezeték nevök végét a' kis *i* helyet, a' hosszú farkú *y*-lon nem ékesítené.

Sokan így írják a' következő szokat: *másszor*, *melty*, (qui, quae, quod) *ollyan*, *tartománnya*, *míndjárt*, *attyá*, *egygyütt*, *kínállya*, de érezhető, hogy ezeket így ejtjük, *másszor*, vagy *mely*, vagy *melyly*, *olylyan*, *tartománnyja*, *míngjárt*, *atytya*, *egygyütt*, *kínálylya*, ez ez utóbbi írás módja bizonyosan nem olylyan szép a' szemnek, de bizonynyáraszebb a' fülnek. Nagyon jó volna, ha valamelyly kettőztető jegy hozatódna bé nyomatató műhelyeinkbe, így egyaránt eleget lehetne tenni, mind a' szemnek, mind a' fülnek. Fülbe szökő dolog, p. o. hogy a' *gy*, puhább hang mint a' *dj*. Nagyon kemény ajakúak azok, a' kik a' származtatás miatt így írnak: *adgyunk*, ha telylyességgel ki akarják jelenteni a' származtatást, írjanak *adjunk*, agygyunk helyett. Meglehet, hogy hibázom, és hogy nagyon finnyás fülű vagyok, de nekem úgy tetszik, hogy az *lly*, *nyy*, *tyy*, hangok alkalmasint a' következőkhöz hasonlítanak, úgymint: *lj*, *nj*, *tj*, és hogy mintegy közepette állanak cinezeknek, és ama valamivel puhábbaknak, a' melylyekről már felylyebb szóllottam, úgymint: *lyly*, *nyny*, *tyty*. A' *ggy* azomba' nem közelít sem a' *gygy*-hez, sem a' *gj*-hez, de a' *gyj* inkább közelít a' *dj*-hez; és így nem tartom hibának így írni *egygyütt*, vagy *edjütt*, hanem még is legtermészetesebbnek gon-

dolom így, *egygyütt*. Ezek szerint akar így írjon valaki *egygyütt*, akár *egyjütt*, akár *edjütt*, nem bánom, szintúgy, akár *atytya*, akár *atja* (illius pater), akár tartománya, akár tartománynya, akár tartománja, akár kínálya, akár kínálylya, akár kínálja, nem igen törődöm rajta, de valamint nem írhatom *országgya*, hanem *országja*, és nem írhatom *ággya* vagy *ággja* (lectus illius), hanem vagy *ágya*, vagy *ágygya*, vagy *ágyja*, úgy nem írok *tartománnja*, *tartománnyja*, *kínállya*, *kínáltya*, *atja*, *attyá*; hanem, vagy *atytya*, vagy *atja* (illius pater)'s a' t'. ama' két mód szerint, a' mint megmagyaráztam. Tudom hogy ezen meg fognak botránkozni némely ragasztékos urak, de már mondtam, hogy a' világos értelem' zavaritékjai nélkül való jó hangzású ejtés lehet tsupán igaz vezetékje a' helyes Magyar betűírásnak, melylynek fő bélyegje oly jól, oly tetszetősen írni a' szokat, a' fül számára, a' mint azokat, ejtenünk kell.

Végzetlenek köz mértékű szilabáink, és én ezt, valamint némelyly ugyan azon egy értelmű, de külön külön ejtések' és hajlatások' formáit, nyelvünk fő és legkülönböztetőbb, legékeesebb tökélei közzé számlálom, mondhatom valóban testestül, vagy testestől, és szintúgy testestül, vagy testes-tül. Százanként vannak azilylyenek, nem tsak a' szavak' végén, hanem mind elején, mind közepűt. Azomba' találkoznak sok meghatározott mértékű szótagjaink is. Ezen szóban, p. o. állani, soha se lehet az első tagot megperdíteni, a' két utólsót pedig nyútani. Be örvidenének némelyly nyelveikkel küszdő nemzetek, ha ilylyen szabadsággal forgó és még is az értelem' világosságára elegendő meghatározással vezető nyelv jutott volna nekik! Élünk tehát okos szabadságaink' kintseivel, és ne halgassunk a' szobaszenyuesekre (pedántokra) a' kik mindent fonnyadásig és élettenségig regulázni akarnának. De más ok is van, hogy miért kell megőriznünk a' Magyar nyelvben ezen szabadságot. Ennek elő adása most nem ide tartozik, mélyebben hat és vág az belé a' nyelv' organizmuszába. Errül, másszor, ha élünk.

CLL.

Kassáról, apríl. 5-d. 1817.

Kedves barátom!

Hogy semmi se hibázzon a V . . . úrnak velem való levelezésébül, íme azon elsőbb levelét, amelyet feledékenység-hül el nem küldöttem néked, vedd mostanában pótoléskül. Fogsz emlékezni, hogy ő leveleimet, mint rosszaságonnak annyi tanubizonyosságait, a jövőre számára meg akarja tartani, és így mivel előre látom, hogy ez ez, épen rossz és hamis lelke miatt maholnap nagy úrrá válandó ember hajlandó lehetne azt amit ő nekem írt, részében eltitkolni, azért keresek minden esetre becsületem és az igazság oltalmára nálad menedéket, esmervén nemes lelkedet, és tudván hogy a szíves barátság jussai többet nyomnak előtted az atyafiságnál. Ő még e szempillantatig ki nem fizetett engemet, holott a R . . . túl még tavaly octoberben általvett tartozás írásbeli contractus szerint úgy van, hogy R . . . nekem Kassán a múlt 1816. esztendő 16-dik novemberében tartozom minden legkissebb költségem nélkül adósságát lefizetni.

Akárhogy kívánjam is magamat vádolni, és mentegetni V . . . urat, még sem vehetem magamat reá, hogy az ő logikáját az emberséges emberek logikájának tartsam; és vagy nem tudnám mi a logika, vagy nem mi a becsület, ha helyesnek tarthatnám ezt ez okoskodást: „Kundt engem ki nem fizet, és így én sem fizetem ki Dessewffyt.“ Ha elegendő volna arra, hogy valaki emberséges ember legyen, az, hogy a zsebe felett megaranyozott kules függjön, és hogy a peccátján négy vagy öt ezímet a planeták darabontjai módjára a fő ezímet mint valami planetát körülvégyék, V . . . úr bizonyosan egy igen becsületes ember volna. Sed ego virtutem non verba puto, ut lucum ligna. Nem a nemfizetés, hanem az a kinyilatkoztatás, hogy azzal nem tartozik, becsületi V . . . urat; és akárki kárával tette volna is ezen kinyilatkoztatást, egyformán becsületitette volna magát. Egy szót sem többé errül a tárgyról egész életemben, mert ki van merítve, és nem szolgált egyébre, hanem csak egy alávaló léleknek es-

mertetésére, és a hasonlatosságnál fogva, nagyobb megelégedésemre a magaméval, és így bizonyosan többet nyercék, mint vesztettem.

Most forgatom a Gyűjteményt; az a szerző, aki ott a nemzeti culturáról ír, egy kevésbé nehézkes. Folnesics úr, Pestalozzi ellen buzogván, sok helyesek közt amelyeket felhord, nagyon messze megye buzgóságában. A nemzetiségről írott darab tárgyának mélysége zavarba láttatik hozni a szerzője képzelődését. A Hunyadi János kritikája nagyon felületes, de azért nem csinos.

Vive, vale et scribe

Tu Pipsz.

U. I. Szerencsés innepeket; húsvét keddjén indulok Szent-Mihályra.

CLL.

Széphalom, május 2-kán 1817.

Tisztelt barátom!

Nem fogod mire vélhetni, mint történhete, hogy reccpisszés leveledre ily későn felelek. Higyj mindent, csak azt ne, hogy tiszteletem s barátságom erántad megfogyatkozott volna. Annyira elfoglala munkám, hogy régolta nem írtam leveleket. — V . . . Á . . . al folyt levelezésedre nem mondhatok egyebet mint azt, hogy kimondhatatlan sajnálom reád nézve is, hogy egymásba akadatok, mert a levelek moeskosok. V . . . vastagon bána vedd, az pedig annak, aki téged az imadásig tisztel, véghetetlenül fáj. Mentsenek meg az egek minden efféle összeakadásoktól.

Dulházyhoz az orthographia eránt írt leveled classicus szépségű. Azt esudálok. Hogy magát a munkát nem esudálhatom, oman értheted, hogy csaknem minden ezikkelyciben ellenkezem állításaidal, pedig ha objective igazad volna is, mely, amennyire én merek ellened valamit állítani, nekéd itt nincs, subjective azokat, amiket tanítasz, igazaknak nem vehetem. Ne parancsold, hogy vegyem vizsgálatok alá tegyem elődbe gondolkozásomat erántok; nem fognád ízelíteni amit

mondanék, s így ez az értekezés épen oly haszontalan volna mint amit a *lankadol* eránt Döbrentei is, én is írtunk. Sem xenophoni darabodra nem szólhatok. A könyvet most nem bírom; bírtam, s ismerem. Csak annyit felőle, hogy Xenophon igen könnyű s igen esímos: ez pedig esímos, de nem könnyű. Hibázhatom ítéletemben, de, parancsolatodra, ki-mondám amit ítélek.

A Tud. Gyűjtemény IV. dik kötetecskéjében láttam azt amit oda beküldél. De a tárgy olyan, hogy lehetetlen vala végig menni rajta. Ha Berzeviczy tőlem kívánta volna lefordítását, kénytelen voltam volna e szolgálatot tőle megtagadni.

Szemere Pál tegnap nálam volt, s elvivé az erdélyi utazásokat, hogy megolvashassa. Ha visszakapom, talán magam fogom levinni hozzád, hogy én olvashassam fel előttd, míg Erdélybe beküldöm. Éljen szerencsésen, tisztelt barátom. A mélt. grófné kezeit alázatos tisztelettel csókolom.

Megengedj, hogy ily illetlen helytt tesztek hozzád egy kérést. Neked ménesed van. Nem engednéd-e meg, hogy nekem tízennégy esikóm ott nyaraljon. Kérlek, méltóztassál ez eránt tudósítani postán.

CLIII.

Kassán, május 13-án 1817.

Kedves drága barátom!

Csikaidat igen szívesen fogom hitni Szent-Mihályon; küldd akármikor, de igen szeretném, ha egy esikós-bojtárt küldenél melléjek, mert tudod, be keveset hízhatja magát az ember az önmönmaga esikósára, annál kevesebbé tehát a máséra.

Egynéhány nap múlva ismét Szent-Mihályra megyek vagy egy két hétre, onnan pedig a gyűlésre Nagy-Kállóba.

Sajnálom hogy betűírási ideáimat nem javallod; meg lehet hogy hibások, de én valamint nem kívánom soha is, hogy valaki változtassa gondolatját, ha nem adok neki elegendő okot reá, szintűgy nem változtathatom a magamét engemet meggyőző okok előadása nélkül. Akár tudatlanság,

akár hamis érzés szülte légyen észrevételeimet, csak akkor igazúlhatok, ha hibáimnak okait fogom látni vagy olvasni. Tudok mások módja szerint is írni, és mondtam, hogy nem ragaszkodom gondolatimhoz. A jól nevelt többség szokása, akár jó akár rossz, mindég törvény marad mind a beszédben, mind az írásban. Más az többnyire amit cselekszenek az emberek, és más az, amit talán cselekedniek kellene; annyi azonban igaz, hogy az én betűírásom systemája (amelyet én mindazáltal nem fogok gyakorlani, ha a többségnek nem tetszik) sokkal együgyűebb és sokkal természetesebb lenne, következőképpen a külsőknél is a magyar nyelv megtanulását és ejtését sokkal jobban könnyítené, mint az, amelyet most közönségesen követünk. Igen jól tudom, hogy a lesz a fő ellenvetés, hogy a természetiképpen mindég mindég változó ejtés módja nem lehet állandó vezetékje a megmaradandó betűírás módjának, de szinte itt van a petitio principii. Az ejtést kell az írás által állandósítani. A mostani közszokás nincs még valamely akademia által megállapítva. Frissebben induló nyelvünk csak most kezd megint újra valamennyire jobban-jobban kifejlődni, nevedetni, szaporodni, szépülni és megállapodni. Azt tartom hogy ha most egy akademia összeállana, annak a mostani szebb ejtést mostani kellő változandóságával együtt kellene a betűírás fő regulájául bevenni, és ha ezután ezen regula szerint írna mindenki, nem kellene félni idővel az ejtés szüntelen új meg új változandóságátúl, mert azt mindenkor, a mostani ejtésen és annak mostani változandóságain fundált állandó írásmódja vagy megőrizné épségében, vagy igen könnyen ismét útba igazíthatná; holott ha majd ezután is gyakran ellenkezésben marad az ejtés, szólás, az írás módjával, idő jártával szüntelen változni fog ennekutána is az ejtés nyelvünkben, és minekutána vagy épen nem, vagy igen ritkán kell oly szerencsétleneknek lennünk mint a franeziáknak és angoloknak, akik némely betűket gyakran másképp ejtenek az összetételekben, mint mikor azok magokban állanak, úgy tetszik nekem, hogy nekünk könnyen lehetne minden erőltetés és sok külömbféle megszorítások nélkül elegendő szabadsággal a szebb szóejtést és annak most már bevett változandóságait a betűírásunk systemájának együgyűsítése

mellett nagyon természetesen megállapítani. Valamint mindenben, úgy a nyelvben is csupán a szükséges, de a mellett könnyű, természetes és kevés regulák uralkodása alatt folyó szabadság szerezhethet bőséget és külömbféleséget egyszersmind az egyformaságban (uniformité). A philosophusi aesthetikosznak pedig ez a vezér ideája valamely nyelv kimivelésében. Merem állítani, hogy akármely nyelvben csak akkor lehet az írásmódja által meghatározni és megállapítani a jó helyes és szebb ejtést, ha az írásmód a már egyszer meghatározott ejtésen fundálódik. Az írás által kijelentett ejtésnek oly meghatározottnak, oly pontra szabottnak kell lenni, hogy azt minden külföldi, mihelyt csak minden, vagy külön fogott, vagy összetett betűnek hangját esmeri, az írás segédelmével az olvasás közben, ha nehezebben is, de mégis nyelvvel fel-foghassa. Ennyit mérsékeltem, hogy jót, könnyűt, természetest, szépet és, a meghatározás közben is, szabadot akartam.

A mi Szokratot és Theodotát illeti, ha tovább vittem volna is már a görög nyelv tudását, mégis elhinném, hogy könnyebb folyású pennája vala Xenophonnak, mint nekem.

Rosszúl nyomtattatták ki fordításomat a Gyűjteményben, nem azért, hogy betűíráshoz nem alkalmaztatták magokat, a mit sohasem kívántam volna, és nem is tehettek, mert még betűírási értekezéseim előtt küldődött el a fordításom, hanem azért, mert néhol a mássalérthetőket is nagy betűvel nyomtatták, és mivel oda raktak olykor pontokat, ahova nem kellett, ott pedig elhagyták, ahol szükségesek lettek volna. A franczia szókat is több helyütt megronesolták p. o. precisiont tettek *precision* helyett. Én magam sem gondoltam soha is, hogy Berzeviczy úr ideái a legjobb renddel legyenek előadva, de ezt nem volt szabad változtatnom, azonba mégis helylyel-helylyel igyekszem a homályt világítani. Azt is megjövendölém neki, hogy az olyan congress, amelyben az anglus ministeriumnak van fő szólója, nem igen fog iparkodni a szárazföldön keresztül az indiai kereskedés útjának helyreállításán: de mégis nagyon kért, fordítanám le; és valóban nem mindennapi ideákat fogott fel vagy ő, vagy szírtam én belé a magaméból a munkába a kereskedés gátolatlan szabadságáért. Akik az olvasás közben némely

mélyebb ideákon rágólni szeretnek, meg fogják talán ezen kis fáradságomat szenvedni.

A miskolci színjátszók, akik most Kassát mulattatják, eléggé alkalmazhatók, de a játszónék, kivéven Dérynét, akinek az isten annyi szép természeti kellemeket és az éneklésre is — ámbár még nem elegendőleg kipallérozott — talentomot adott, nyifogók, nyafogók; szavok hangja nem természetes, és jóval túlmegy azon garádieson, amelyre természetiképpen minden természeti tónnak is emelkedni kell a theátrumon. Ezen a természetlen hangon, minden hágas és esés nélkül változtatlanul sebesen perdülő nyelvök forgása tehát duplán unalmas és kedvetlen, egyformaságában. Emind a szózatosság (declamatio) első regulái ellen van; azomba tömött mindég a játékház, és a hazafűség vagy nem figyelmez a hibákra, vagy túri azokat.

Öllelek, kedves barátom, egész házáddal együtt, és maradok a legigazabb szívvvel

hív Jóskád.

CLIV.

Széphalom, Jun. 11-d. 1817.

Kedves barátom!

Több egy holnapjánál hogy ezen leveletem írni mindég készülök; már igen sokszor elkezdtem s félbeszakasztván valamely közbe jött vagy más munka vagy baj miatt, midőn folytatnom kellett volna, el kellett vetnem. Ne vedd rossz néven hallgatásomat; tudod hogy én tégedet a tiszteletnek és barátságának minden érzéseivel annyira szeretlek, hogy erántad soha egyéb mint ami voltam, lennem nem lehet.

Feleségem május 6-d. egy leányt szült, egy rettenetes történettel. — Emil fiam éjjel felsikolta; feleségem kiálta rá, kiálta a szobaleányra, s mind ez mind én mély álmunkban nem hallánk szavát. Ekkor felkél hogy a gyermekben segítsen, s felejtven hogy azelőtt való estve egy nagy ládát tettem le a gyermek ágya elébe, ebben megbotlott, sa koffer vasas szegletében annyira megütötte gyomrát, hogy eldőle s

szava elállott. A gyermek meglett, s a bába sietve megkelesztelé, azután pedig kevés órákkal a plebánus. Hasán az útés miatt sok napokig viselte a kék foltot. A gyermek él, de kicsiny és gyenge, maga a feleségem teljesen helyreállott. A gyermek Anna Iphigenia nevet kapa.

Köszönöm a legszívesebb köszönettel kegyességedet, hogy esikaimat elfogadni méltóztattál, de már nincs okom jóvoltoddal élni. Egy gaz herelő közzülök kettőt megdögleltete; kettőt eladtam, a többi pedig elég legelőt talál Ruda-Bányácskán, hol e napokban szerencsém volt egy telket vásárolni. Oh barátom, mely öröm vala nekem ez a vétel, hogy gyermekeimnek azt mondhatom valaha, hogy az az ember, akit ily példátlanul nyom a sors, érettek csakugyan tett valamit.

Junius 5-dikén hozzáam betoppna V . . . A . . . , s öt minutummal később az újhelyi ref. pap, s főfiskális Dókus és Aspermonti fiskális Inczedy. — Én V . . . t szíveséggel fogadtam, mint másszor mindég; de megpillantván, azt kérdém magantól, ha ő előhozandja-e veled történt összeakadását. Ő ismeri az én határtalan tiszteletemet erántad, s hívva s nem hívva közelite felém; rettegett hogy barátságom azt fogja velem mondatni, hogy neki nincs igaza. Ezeket világosan lehet látni arczán; én tehát feltettem magamban, hogy a dolgot neki elő nem hozom, de ha ő fogja, nem várom hogy kérdje, ha tudom-e? magam fogom neki mondani, hogy velem a leveleket közléd, és hogy sajnálom, nagyon sajnálom, hogy igen vastag vastagságokra vetemedett. — Csakhamar elkezdé azt amit vártam, s én első szavaira kirohantam azzal amit épen mondkék, hogy annál szabadabban szólhasson. Védelmezé magát, hogy a vastagságokat te kezdéd, s előmutatta első levelét, melyben semmi sértő nem volt. Mondám hogy azt is megküldéd nekem, és így nincs szükségem ezen levél látására. Mind ezen papirosait (az egész correspondentiát) kebele zsebjében hordja; ott voltak azok nálam léte alatt is. Kértem, ne eselkedné azt; minek azokat mindennel láttatni; azt monda, hogy azzal kénytelen, mert te épen ezt eslekedsz, sőt Bécsbe is irkálatsz már; s arra nézve kér en-

gem, hogy kérjelek, ne kényszerítsd ötet arra, hogy ő is oda küldözze a te leveleidet; azok olyanok, hogy nem jó volna, ha azokat Bécsben látnák. Azt monda, hogy egy leveledet, melyet Bécsben írtál ezen dologban, neki *originátisban* küldék meg. — Hogy e kívánságát veled tudatni fogom, azt neki megígértem.

Azt óhajtam leginkább tudni, memyiben való az, hogy ő a József nevet Ferencznek *olvasá*; s előmutatta udv. ágens Szücs István úrnak originális és tulajdon kezével írt, nem csak *subscribált* levelét, amelyben valóban gróf Desseffy Ferencz — nem József — áll, megtévedésből. Én a Szücs kezét nem ismerem, de Dókus barátom a Szücs kezének ismerte. E részben tehát magad is vétketlennek fogod vallani Y . . . t.

Továbbá előmutatta azon leveledet, melynek *első soráiban* te ötet a vice-ispánságra vágyással karezolgotod, s azt monda, hogy e levelet te neki az ő *egész becsülettel írt* leveleire írtad, s így bizonyos (az ő szavait mondom), hogy a sérteni kezdő Te valál.

Elmondátam magannak azt is, hogy neki a R pénze le van-e fizetve, vagy csak arra kérték meg, hogy ő ezt a summát neked fizesse, ne Bertholdinak, a kivel pénzbeli dolgai vannak; s azt esküvé, hogy ő R tól semmi pénzt nem vett fel, csak Bertholdi kérte meg, hogy fizessen ki, s ő, egyetértve R esal, a pénzt úgy veszi, mintha neki (Bertholdinak) volt volna lefizetve. Azon declarációval végzé el beszédét, hogy *ha ötöt sértés nélkül nem szóbitod meg, ő soha ki nem fizet*. S ezt én (bármely kedvetlen nekem az, hogy neked nem-kedves hírt vigyek) kötelességnek nézem tudodra adni, azt vetvén mellé, hogy én erántad magannak soha tiszteletlenséget engedni nem fogok. Tedd amit jónak látsz, s hidd el, hogy engem a V . . . val való szövetség töled elszakasztani soha nem fog.

Azt kérdém tőle, hogy van az, hogy Knudt protestált az assignatióra? s kivoná zsebjéből szolgabíró s arbiter Palóczy úrnak sententiáját, melyben Knudtot V . . . nak 20 ezer forintig ejti adósának, s május 26-án exequálni akará. És így a protestálás eránt is világosságban vagyok.

Erdélyi Levelimből ismét küldék egyet a Tudom. Gyűjtőbe, egy értekezéssel a sonettek felől, s a Beregszászi és Ó és új Magyar recensiójával. Bár elődbe tehetném már ezeket az Erd. Leveleket. — Elj szerencsésen, tisztelt, szeretett, esudált barátom! A mélt. grófné kezét mély tisztelettel csókolom.

CLV.

A. Olysról, július 7-kén 1817.

Drága kedves Ferenczem!

A feleséged rosszul járhatott volna, és gyász követhette volna az örömet. Kíméld a jó, a gyenge asszonyt — emlékezzél meg azon sírírásról, melyet zempléni volt főispánunk (a ki gyermekágyban haláloza meg) számára hajdan írtam:

Et formosa fuit conjux, et mater amata,
Et tamen in cineres spargitur illa levis.
Quae volet huius posthac caro dare pignora patri,
Si, dum vita datur, morte pianda venit?
Cypria, jucundi lactissima mater Amoris,
Saepe tuus puer est, Flebile Numen, Amor!

Neked ugyan lehet kívánni:

„Haljanak meg mások, de te szaporodjál.“

Azonban vigyázz, nehogy keserves subtractión vásárolj meg az örömmel teljes multiplicatiót.

Várta esikaidat a jó legelő. Keresetednek szívemből örülök, mivel gyönyörű érzésekre fakasztja szívedet.

A mi V . . . A . . . t illeti, ő olyan szívetlen ifjú, hogy még most sem érti, hogy nem a fizetés halasztásában, hanem az ő gondolkodása és érzése módjában, amelyet kinyilatkoztatott, vala helyheztetve az az alávalóság amely menthetetlen. R... nem csak 7000 forinttal tartozott nekem, hanem novemberben 1816. Kassán és nem másutt tartozott nekem e summát letétetni. V . . . mindjárt eleinte megismeri, hogy általvette a tartozást. Hihető-e, hogy R azt írja Szűcsnek, hogy Dessewffy Ferencznek, nem pedig Józsefnek tartozik? de le-

gyon úgy: lehet-e scartetica assignatiót küldeni Kassára, Kundtra Tokajba, hogy abból a mivel V . . . J nek tartozik, engemet fizessen? Hát ha Kundt engem Velenczébe, a velencei pénzváltó pedig Pétervárra utasított volna, a pétervári kereskedő pedig Bostonba Amerikába? Egyenesen a volt a R obligatiójában, hogy legkisebb alkalmatlanságom nélkül kapjam meg a pénzt Kassán. Az én első levelemre feleletet sem kaptam V túl, míg feleségem is nem írt neki, és az obligatió kópiáját meg nem küldte volna. Mind az én első levelém, mind a feleségemé igen tisztességes volt; mit felelt V . . . , minekutána már megkapta leveleinket, és az obligatió kópiája is kezénél volt? Azt, hogy az én levelemben is a Józsefet Ferencznek olvasta, holott esmeri irásomat; de ha el is vethette az aláírásomban nevemet, a feleségem tulajdon kezével írta neki a maga levelét még december elején, vagy november végén. Más ember vagy respiriumot kért volna, vagy eladta volna legutolsó ingét, hogy nekem Kassán eleget tehessen: de V . . . azt írta, hogy e nem roppant somna, hogy neki ő Felségének üdvözlésére kell menni, hanem hogy Kundtra küld assignatiót; feleségemnek pedig azt, hogy esupa barátságból vette által a tartozást, és hogy másszor nagyobb sommák általvételére is ajánlja magát. Mind ezen nevetséges kérdések, sőt igazságtalanságok mellett is (mert a tartozás általvétele után a barátság is kötelességgé válik) mégsem küldtem vissza neki scartetica assignatióját, hanem Kundthoz küldöttem; de minekutána Kundt sem fizetett, természetesen láttam illetlenségeit szemé eleibe terjeszteni. Ha neki az esze és a szíve a maga helyén lett volna, a tréfákat tréfákkal viszonolta volna — és mivel én általa mind szóval, mind eslekedettel sértett valék, általnézhetne volna élesebb kifejezéseimet, sőt hibájának megjavítására a pénzt azonnal Kassára kellett volna neki küldeni, és ekkép megbánatni velem elevenségemet. De ő ezer, halomra halmozott elmétlen darabosságok közt még martiusban is azt vitatta, hogy nem tartozik fizetni, és hogy ha Kundt engemet ki nem fizet, ő ugyan soha ki nem fog fizetni. Csak azt nyúzta mindég a nagy logikus, hogy ha reá transferálhatta R, ő is Kundtra. Igenis, ha Kundt Kassán azonnal kifizetett volna. És mind

ezeket miért? mert elevenebben csípte meg a szűnyoga boes-korbőrű elefántocskát.

Itten a büszke bolond olvassa citálja Terenczet,

Plautus Thrásóját játszsza pediglen amott.

Nem igaz hogy Bécsbe írtam, hanem természetes, hogy a feleségem R....nak írt Pestre, és kérte, hogy minket kíméljen meg minden közösüléstül V... Á... úrral; én pedig a prókátoromnak írtam, hogy R....ot törvénybe idézze, ha két hét alatt Kassán minden alkalmatlanságom nélkül az interestekkel együtt nem tétet nekem eleget. — Mind ennek V...ra nézve csak az a vége, amit Cicero Antóniuszról mond: „A patre neque ingenium, neque scientiam, sed tantum avaritiam, a natura autem nihil praeter impudentiam accepisti.“

Aminap zavart akart csinálni Szabolcs vármegyében is, ahol szinte kudarcot akar vallani, mint Borsodban már vallott. Azt meri mondani még most is a szemtelen, hogy ha votumra került volna a dolog, most vicispán lenne. Azt akarta hogy gróf Eszterházy József mint commissárius jöjjön Szabolcsba, és hogy mivel apjának tartozik, a fiát vicispánnak candidálja. A szabolcsi főispánnak azt javasolta, hogy két hétről két hétre hirdettessen restaurátiót, és soha se tartson; de jól felelt neki az öreg úr, mondván, hogy a gyermekekkel szokott játszani, nem pedig a vármegyékkel. Ez e szeleburdi, majd ha Szabolcsban kiadnak rajta, elmenend Abaújba szerencsét próbálni, azután pedig hozzátok is elmegy Zemplénbe — egyszóval ide s tova keresztül kasúl a Tiszán kergeti a nagyravágyás a kevély fiút, kit ugyan hideg vérrel vizsgáltam aminap szilvási útam közt, és a kinek jobb symbolumát sehol sem vettem észre, mint Lasztócson apjoka házánál, ahol a kapu felett a bal oszlopon egy megtöredezett Herculest egy fa rúd támaszt. El fog kopni a rúd, és majd hasra esik a félisten.

Göggös hol nem retteg, és mászó ahol fél.

Csak hogy tapodhasson, emelkedni remél!

Felette sajnálom, hogy sem észére, sem szívére nézve atyádfiát becsülnöm teljességgel nem lehet. Ha V... Á... gondolta, hogy én őt a pénz eránt meg fogtam volna szóli-

tani, nem esmer engemet. Újra hazudott mikor azt mondta neked: hogy a pénzt sohasem fogja Kassán lefizetni; a meg lehet, hogy Bertoldi által tétette le, de hogy ő adta ide és le van már téve az interestekkel együtt Kassán, a bizonyos. Ismétlem, nem a pénz letetésének halasztása gyalázta le őtet vélekedésemben, hanem gondolkodása és érzése módja.

Feleségem Bártfára megy, én pedig Szent-Mihályra. Vale, bonos ama, et indubie malos non excusa sed emenda.

hív szolgád és barátod

Pipsz.

*) Tegnapelőtt vettem itt a hírt, hogy a pénz le van már téve Kassán Niemandsfreundnál; a jövő héten megyek Kassának Szent-Mihályra, s küldök neked majd onnan elrongyoló papírokat, amelyekkel, mivel a négy mással- és egy magábanhangzóból álló neve egyik ministerünknek reájok van írva, mindenfélét szerezni lehet. Azt fogom mondani Friednek, hogy lovat vettem tőled. Meg fogod már most fogni, egész szívemből szeretett Ferenczem, hogy volt egy kis okom bosszankodni arra az emberre, aki oka, hogy szívem kívánságának halasztódni kellett; mert ha V... respiriumot kért volna, szívesen adtam volna, és csak arra kértem volna, hogy neked azon 500 ftot, amelyekkel egy tőled vett lóért neked tartozom, azonnal letegye neked.

CLVI.

Széphalom. július 21-d. 1817.

Tisztelt kedves barátom!

Adelhaid kisasszony már másfél hónap előtt elhagyott volna bennünket, de a pénzt neki e rettegetes időben, hol a császár a papirospénzt fogyasztja, az isten pedig arra szoritott, hogy magamnak és eselédeimnek kenyeret pénzen vegyem, lehetetlen vala kicsinálnom. Velem Adelhaidnak

*) A levél, mint közönségesen, gr. D. J. titoknoká kezével van írva, ez utóirat saját kezével. *Kiadó.*

nem vala baja, legalább nem nagy és nem tartós, feleségemet pedig nagyon is szereti: de sem maga nem akar maradni, sem mi nem tartóztathatjuk, úgy is elég költség lévén rajtunk. Tegnap Kázmérba ment által a sógorasszonyomhoz, hogy ott várja be míg a te pénzed Fried által nekem kiküldethetik. Ezek neked acnigmaként hangzanak; de hagyd míg vagy tölem vagy Adelhaidtól veheted magyarázatját. Ajándékok e szerint, édes barátom, melyről álmodni sem tudtam, úgy jó mint szent Pál remetének a holló által hordani szokott alamizna; s az egyenesen Adelhaidnak fog általadattatni. Vedd forró köszönetemet érte, s az óhajtást hogy e vesztegetésedet is isten ezer annyival pótolja ki magadnak s gyermekeidnek. Énnékem a pénz mindég pénz, azaz nagy szerencse. Jupiter-től sem kérek egyebet mint ezt, és egészséget s életet; egyéb bajaimról, mint Horácz, magam teszek: de most midőn az Adelhaiddal való bajból ragad ki, több mint minden más esetekben.

Neki nincsen semmi helye, holott rajta valánk, hogy azt neki szerzhessünk, s Bécsbe menni nem ohajt. Mit ír itt, nem tudom, de aligha menedékkért nem esedezik nálad. Ő is nagy ellensége a házaseletnek, mert bajai annak is vannak, mint ahogy én annak legforróbb tisztelője vagyok. Ha az Isten-adta leánya férjhez mehett s ment volna, elébb gyönyörűséggel, azután gyermekeiben örömmel élt volna, s most volna, hol hajtsa le fejét. De hagyjuk a pirító tanításokat, s szánjuk e szerencsétlent.

Erdélyi Levelimet most negyedszer dolgozom, s aug. elsőjeig elvégzem, ha Erdélyből a kívánt hírek megérkeznek. Mihelyt a munka kész lesz, magam viszem le hozzád Szent-Mihályra. — Igaz-e az, hogy a mélt. grófnéhoz nem tudom hány holnap előtt Kassára írt levelém elveszett? Valóban óhajtánám, hogy veszett volna el, mert abból csak e soraim maradhatnak meg:

Leánya egy nagy tűzű atyának
S a legszebb, leglelkeseb anyának,
S a legtiszteltebb férj imádott hitvese,
Egy jámbor aki Dáciának

Környékin szanaszét, fel és le repdese,
S maradékai közt Trajának és Gyulának
Több jót és szépet lelt mint amit kereso —
Itt hozza naplóját útjának,

S kér, nyújtsad által azt a Szent-Mihály urának. . .

Az a gondolat, hogy „te, aki férjednek leveleit irogatván, neki írója vagy, légy most olvasója (praeclector) is,“ oly rosszul volt versbe szedve, s az egész darab oly feszes, hogy szeretném, ha a mélt. grófnének kezébe nem ment volna.

A mely versed áll a levélben, azt magam is a te értelmében mondom el. Tacitus azt mondja, hogy veszedelmére vala az Rómának, hogy vulgato arcano a katonaság kiálthatta ki, ki legyen császár. Veszedelmünkre van nekünk is, hogy némely büszke ifjú érti, mint szerezhethet hivatalt.

Doll bécsi könyváros e holnapban ezt írja: Herr v. Basányi wünscht Ihre Gedichte zu erhalten. Er befindet sich jetzt in Baden, und geht bald in sein Exil nach Lincz ab. Eleresztetett tehát Brünnből, Bädenben ferdik, s Linczbe megyen exiliumba. Ennél többet nem tudok.

A Tudom. Gyűjt. VII. kötetében, mely e holnap végével fog megjelenni, olvastatni fog, amint hiszem, a Beregszászi Dissertációjának és a Sípos József Ő és Új Magyarjának recensiója.

Kultsár azt mondá a Hasznos Mulats. 51-d. száma alatt, hogy vétettem midőn a hexameterekben etc. elisiót hoztam nyelvünkbe, s hogy vétettem, 5 okokkal bizonyítja. Az 5 ok közül egyetlenegy sínes, amely megállhasson. Rendes, hogy azt is állítja, hogy az elisióra bennünket Kalmár taníta, holott Prodromusa 5620 hexameterében egy elisio sínes. — Kultsár rhetorikát tanított. A rhet. prof. tudhatná, hogy a nyekkenés (hiatus) még prózában is rút. De nekik mind rossz, ami nem olyan, mint amit a szokás kíván.

Élj szerencsésen, kedves barátom, Fogadd el köszönetemet a magam, a feleségem, a gyermekeim nevében. Ne adja isten soha, hogy a te gyermekeid ilyenre szorúljanak: de ha arra szorúlának, ohajtom hogy az enyének (a mit álmodni sem lehet) azt tehették amit te most velem.

CLVII.

Szent-Mihályról, július 29-én 1817.

Drága kedves Ferenczem!

Kérlek ne írj nekem soha Nyíregyházának Szent-Mihályra, ha nem akarod, hogy leveleidet későn kapjam. Látni fogod az ide zárt francia levelemből, hogy nem adhatok és miért nem adhatok még rövid időre sem menedéket Adelt haidnak. Te valóban igen nemesen viseléd magad eránta, és úgy tartom, hogy addig, míg helyet talál, beérheti vele.

Ha te Erdélyi Leveleket írád, én a bártfai savanyúvizekről küldöttem egy hosszú levelet Döbrentének, mely a Muzzeumba fog iktattatni; reményem hogy tanúságosabb és mulatságosabb lesz foglalatja, mint Csaplovics úr Bártfa leírásának. Legalább ha magyar ír németül, mutatna valamivel több jó ízlést. Csaplovics úr, aki újforma méhkasokat javallott, megtanulhatta volna méhecskétül a hasznost az élessel összeegyeztetni.

Ami a *hiátust*, azaz szájtátást a magyar verselésben illeti, azt tartanám, hogy nyelvünkben a külön hangú magánhangzók következtét két egymás mellett álló szóban nem kellene úgy mint a deákok szájtátásnak vennünk. Amennyire csak lehet, könnyíteni kell a verselés bilinesein. Sokkal kevesebb szókat számlálunk mint a deákok, amelyek magánhangzókön végződnek, és így nem lehetünk oly szorosak.

Maholnap Bártfára menek egynehány hetet tölteni a fenyvesek társaságában. Verseket is vegyítettetek Bártfa leírásomban, mind fordítások, mind pedig eredetiek.

Vale, vir praestantissime!

Totus teres atque rotundus

In quem manca ruit semper Fortuna.

Maradok esudáló tisztelettel és szeretettel

hív Jóskaid.

U. I. Maholnap visszakapod Catilináriaidat.

CLVIII.

Széphalom, aug. 30. 1817. Elmet-szettem a mi ezen 2 lap után állott, s folytattam az írást sept. 3.

Tisztelt kedves barátom!

Képedet Döbrentének postán érkezett levelében vettem. Hová lett a Nagy Sámuel metszésében a Grátiák kedvese? ki találja fel a Grátiák kedvesének, a leglelkesebb magyarnak képét e rezen? De ha a kép minden kívánságomnak meg nem felel is, örvendek, hogy az metszve van, és hogy abban ki vagy téve a jók tiszteletének. A te mentéd nem ékeskedik négy öt esillaggal, mint sok generálisainknak mentéik rézbe metszett képeiken: a helyett a te képeden négy öt diactai követséget olvasnak, s az ér annyit mint némely vitézünknek érdemmel szerzett csillaga s keresztje.

Szilváson említettem, hogy bírom ezt a rezet, s nekem estek feddésekkel (aug. 18-án), hogy azt oda el nem vivém magammal. Aug. 27-én tehát általmenék ismét, s ekkor elvittem. Az imádást érdemlő Madeleine s gróf Sztáray Kristófné, s Szirmay Ferenczné, de kivált az általam csaknem a fejszédülésig megszeretett Mené, hosszankodva kiáltanak fel, hogy miként lehet egy gróf Dezsöffy Józsefet így metszeni; szép kép ugyan, de hol a *lélek*? A megjegyzés igazságos, hanem kérdjük: lehetséges-e azt a varázsló kecsü s egyszerűs mind erővel eltöltött nemeslelkű férfit úgy festeni, amint őtet festeni illenék? Sándor csak Lysipp által engedé magát portretíroztatni: Neked csak Fügernek kellene ülnöd, s képedet csak Johannak volna szabad metszeni. — Gróf Vondernotiné már Pestre ment volt, s innen jó, hogy itt nevét nem említém.

Még nem szünök meg szólani képedről. Azt aug. 16-dikán vettem épen midőn leméne a nap. Nem voltam öt mi-

nutáig birtokában, midőn szobalyányunk jelenti, hogy vendég érkezik. Egy idegen belép, s jelenti hogy engem keres. Das bin ich. — Und ich bin Graf Mailáth. — Képzeled örömemet, mert már ismertem volt leveléből, s Collinnak Verseiből, hol egy hozzá írt óda áll, eltelve antigallismussal, s újmódi német religiositással azaz mysticismussal. — Ich komme mit einem Arzt von Ofen, der mein Reisegefährte ist, mondá, s sohoj nem látám társát. Köffingernek nevezé, s kiálta, hogy szálljon le tehát szekereből. Általvivém azon szobába, ahol te, barátom, Cicerónak Catilináriáit magyarul ágyadban olvasád. Más nap délután ménc el, nem mulathatván tovább, mert lovai Hatvanig elébe jönnek s várni fogják. Én Mailáthot fenekiglen ohajtám kiismerhetni, s e ezélből mindenképen forgatám a beszédet. De az idő rövid volt, Mailáth itt csaknem szótlán volt, s Köffinger igen sokat beszélt. Így az a kép amelyet magamnak róla csináltam, teljességgel nem egyezik meg azzal, amelyet felőle kapitány Sisaktól vettem. Ez úgy mondá, de csak midőn Mailáth már Budára ért, hogy ő a legtüzesebb ember, három éjjel kifáradhatatlanul tánczol, az asszonyok körül ezer szépségeket mondogat, igen ügyesen duellál, egy estve 3 butellia tokajit s 2 pohár punesot megivott anélkül, hogy fejének ártott volna. Ezt ki nem nézém a nálam mindég hallgató emberből, s meg hatásom nem lehet igen kedves, minekutána benne *mind az amit szemem látta* a feleségem kalvinistává lett boldogtalan onkelére emlékeztetett. Azonban az a kevés szava, amelyet olykor hallatott, egy igen nagy olvasású, igen nagy kimíveltetésű, sok erővel bíró férfit hagyta benne találnom, kivel igen sok dolgok eránt egyez gondolkodásom. — Valóban nekem mind az M. ismeretsége, mind a Köffingeré, igen kedves vala. Láttatánk egymással dolgoztatásainkat. Mailáth nálam írta le, s nálam hagyta azon Ottave-Rimeit, melyeket német nyelven a Magyarország ezímerére írt, Köffinger sonettjeit olvasgatta, nekem pedig tübingi pályairásom vont a figyelmét magára vendégemnek.

M. itt a fortepiánót is verte, s nagyon meg vala elégedve leányom verésével. Talán hozzád is eljuta híre, hogy ez a gyermek január. 8-dika oltá anyyira ment a fortepiánó

verésében, hogy a szilvási musicus s a szilvásiak ítélte szerint, hová főispán Okolicsányinét is kell számlálnom, ha két esztendeig így folytatja tanulását, akkor virtuóz lesz rajta. E napokban a gyermek Újhelyben verte a fortepiánót, s olyanok előtt akik télhettek; s ott is javallással.

Kapitány Sisak úr tegnap sept. 2-dikán nálam vala. Visszahozá Erdélyi Leveleim negyedikszeri dolgozását, melyet vele azért közlöttem, mivel ő ismeri Erdélyt, s kimutathatja botlásaimat, hézagjaimat kipótolhatja. Gondoltam hogy az neki fog tetszeni valamennyire, de hogy nagyon tessék, azzal magamnak nem hízelkedtem. Azt sajnálom sokszor, midőn a kézírást elő meg elővettem, hogy a munkában nincs *mélység*, hogy csak megilletem a hűrt mint a fecske a víz színét, s elreppenek, s ezt panaszlám a kapitánynak. Ő azt hiszi, hogy igenis sok mélység van benne, de csak annak aki *olvasni*, (azaz *érteni*) tud, mert a közönséges olvasó a mélységet nem fogja megsejteni; s ő bizonyításokat horda fel állítására. — Nem esuda az, ha Sisak engem ért; de hány Sisak van és lesz azok közt, akik azt olvasni fogják? Már alig várom, hogy te láthasd, kinek ehez legtöbb jusa van, mert neved a munka ezímlapján áll. Erdélyből sok glosszákat vettem reá. Neheztelnek hogy *minden embert, asszonyt, ifjat, leányt, diésérek*. Igenis, mert akit nem diésérhetek, azokat elő nem hozom. Gróf W né, egykor Cs né, nehezteléssel emlegette, hogy én nem ismerem az Erdély embereit; ha még egy bizonyos főispánt is diésérek. S íme valaki azt írja, hogy miképen diésérhetem én W né *mivelt* lelkéről, holott neki teste is kegyetlenül ki van *mívelve*. Érteni fogod a szót melyet itt elvontam. Ha W né igazán *mivelt* lelkű asszony, én azt úgy elmondhatám, mint azt, hogy a főispán velem annyit tett, amennyit egy magyarországi sem tenne egy erdélyi utazóval, s szép érzésű embernek nem kell-e ignorálni, hogy a *mivelt* lelkű asszonynak teste is igen kimívelt? Az újhelyi predikátor kérdé ez napokban, mikor megyen már

sajtó alá. Elbeszéllem a glosszákat. Azt felelte hogy ha mindazokat hallgatom, sohasem lesz kész a munka. Talán öt levél, melyet Erdélyből várok, véget éret.

Midőn képedet Szilvásonnutatám, Menlé mélyebb beszédbe eredett velem, s te valál textusunk. Gyönyörű pereze az életnek, midőn a szeretetre méltó férfi felől, a szeretetre legméltóbb leánynyal szólhaték. Engem a francia nyelv akkor nem kínta el úgy mint mindég szokott, és soha sem inkább mint mikor feleségem van jelen, ki minden vétkes szó-lásomon felakad, s így szólani bátortalanná teszi. S képzeld Menlé, nem *csak* felőled festé a legbájosb képet, hanem gróf nád felől is, kit Szirmay Mihálynénak s Tancsicsnak beszédjeik után nagyon tiszteltem ugyan, de a Menléé után imá-dásra méltónak leltem. Ó barátom, mely igen örvendék én most, midőn téged ily boldognak láttalak. Extra matrimo-nium nulla salus. De az csak úgy salus, ha feleségünket be-esülhetjük. Te a magadét kénytelen vagy esudálni, s örömet esudálsz. Kevés van akit becsülni lehessen, még kevesebb a kit esudálni. Áldd meg az eget, hogy a tiéd ezeknek számok-ban áll.

Aug. 8-d. a napam megholt 18 hólnapi szenvedése után. Óhajtánk neki a halált, de csak gyermeki hűségéből, mert szabadulást neki reményelni nem lehetett. Feleségem neki nem kedves gyermeke, de kedves barátója volt. Úgy látszott, hogy halálának hírére. Sophie nyugodt elmével vette. Által-menvén, nem akart közelíteni a testhez. De győzött a szív, s akkor el nem leheté vonni a testtől. Ó barátom, mely vad szokás az a magnási szokás, hogy ti a ti halottjaitokat ott hagyjátok, s magatok elmentek a háztól mikor temetik, sőt el már, mikor haldoklik is. Én vigasztalhatatlan volnék, ha az esnék velem, s ha én temetem el feleségemet, még felszívom utolsó lehelletét.

Ubi stas, jacent

Comes Ludov. Török a Szendrő et Aloysia Comit. Rogen-dorff conjuges, ille Supr. Studior. Director per Distr. Cassov. vir justus, haec matrona venerabilis.

Memoriae parentum dulcissimorum
filius Josephus, et filiae Sophia et Maria lugg. moer. que poss.

Valete animae piaec!

Virtutum vestrarum ipse livor testis est.

Olvastad-e Domby Mártonnak Csokonaiját? Az ó és új izlés, az ó és új magyarság úgy egyesített benne, hogy az olvasó kénytelen nevetni, káromkodni. Sok ifjaink ezen a pályán indulnak. Ezen munkában vagyok Csokonainak egy ver-szete, melynek minden sorát — — *ára* rím rekeszté be. Megszállta a pajkosság, s Csokonainak szerencsétlen darabjai-ból, szavaiból ezt csináltam ami itt következik. Az egész *uemet* bántom, nem senkit is *külön* fogva, s erre mutat az angliai térdkötő devize.

JÖVENDŐLÉS.

Honny soít qui mal y pense.

Hős Mihályunk karvasára,
Patikaszag babérjára,
Sustorogó ódlájára,
Békegeres épósára,
Tisztos Crimen raptusára;
Rossz órájú Gerzonára,
Tempefői bajnokára,
Amazon vén szűz lányára,

Mátrónásúlt Dórisára,
Kérdéseknek kérdésára,
Füstölt galád kis nagyjára,
Esküszöm, te nem sokára
Felhagsz, csak nézz e példára,
A homoksík Tátrájára,
S Csombók Jankó s Csombók Sára
Szát szemet tát a esudára.

Hős Vitéz Mihály — karvas rossz hegedü — babér. E szót Cs. poetai laurusra vette, holott az csak patikai és konyhai. — *Sustorogó.* Az ódába nem illő szóval Cs. a Földi halálára írt ódában élt. — *Kérdések kérdése* (pajkosságból kérdésére változtatva) Rhédeyné halála. — *Füstölt* tömjénezett. — *Csombók Jankó* mint John Bull és Jahnagel, a rossz izlésű emberek serege.

Isten után te mentél meg, édes barátom, attól, hogy Adelheid a maga műveletlen lelkével, és igen kimívelt testével körültem elbűdösítse a levegőt. Elmene a boldogtalan teremtés aug. 11-dikén. Soha az én házamuál többé asszonynevelő nem lesz, mert Menlé kevés van, s nálam nem lenné fel magát. Ha veled leszek, elmondom mint nem tudtam veled megférti. Feleségemnek angyali természete még ötöt is eltűrheté. Kassán azt beszéllé Szirmay Ferencznének és másoknak, hogy soha még senkitől nem vált el nehezebben, több szívbéli szíves érzéssel, mint feleségemtől; én egyike vagyok a legnemesebb lelkeknek, a kiket valaha látott, de feleségem az én vadságom miatt sokat szenved, s én féltettem őtöle feleségemet. Valóban féltettem, azaz, fájt nekem hogy Sophie oly romlott teremtés társaságában élt. Fogadd újra meg újra hálámat, nemeslelkű barátom, s élj szerencsésen.

Mailátnak dolgozott hexametered: *Sírtál hogy születél* stb. oly jó, hogy jobban senki sem adhatja.

CLIX.

A. Olysonál, sept. 7-d. 1817.

Kedves barátom!

Azon versek amelyeket a feleségemhez írott levélből előhordasz, nagyon sajnáltatják mind veled, mind velem levél eltévedését. Nem hiszem neked, hogy fészerek lettek volna verseid.

Az én Bártfai Levelcim is ki fognak jönni e ezim alatt: *Bártfai Levelcek — írta — jó barátjához Erdélybe — G. D. J. — 1817.* Tizenkettő lesz. Versek is lesznek közéjük hintve, a többi közt egy ódám a bártfai fő kúthoz, Horácz mértékén a szerint amint a Fons Blandusiae etc. van írva. Még ebben a hónapban küldöm el Döbrenteinek; most tisztáztatom.

Marcellus, közbelső fiam, nagy és hosszabb hűdeglésben fekszik, de már jobban van valamivel, azonban nem gyógyult ki még egészen. Egész életem rendjét bolygatja betegsége. Holnap betegem Kassára viszzük; megírom neked, hogy mikor megyek Szent-Mihályra, mert gazdasági foglalatosságok ismét vissza fognak ide hozni 17-kére. Egyébaránt a kis fiú egészségétől függ utazásom rendi.

Íme a Catilináriád. Felsőes fordítás! Várva várom az Erdélyi Leveleket.

Bizonyosan exiliom Lincez a Párizsból kihajtottaknak.

Kultsárról szintágy itélsz mint én. Ha erre a három emberre, Kultsárra, Schediusra és Mártonra bízák a magyar literatúrát, bizonyosan esupa lágy meleg vápává válna.

Egy két szöveget elvetette mind a pesti, mind a budai, mind a bécsi censura; az a jele, hogy sok jót és igazat férfiasan mondtam. Én nem tudok tetszeni a herélt elméjüknek. Megírtam, jeleljék ki a helyeket, a melyeket simíttatni vagy lágyíttatni akarnának, vagy adják elő, hogy és milyen változásokat kívánnának? Jobban tetszett a munkát in massa kár-

hozhatni. Úgy tettek hát velem mint a mi pappaink a kálvinistákkal: hitőknek minden ágazatjait nem kárhoztatják, és mégis a pokolba küldik. Meum regnum non est de hac vita.

Én napról napra jobban bele hevesedem a görög nyelvbe. Be kár hogy oly későn kaptam belé, de bezzeg fiaim már 16 esztendőskorokban fogják olvasni Homéert; csudálnád, hogy mennyit tudnak már.

Az isteni gondviselés mérsékelje sorsodat.

Post cineres gloria sera venit,

Sed tamen venit, et aucta usque veniet.

Maradok a legérzékenyebb szívvel

hív szolgád és barátod

Piszs.

CLX.

Széphalom, octob. 17-d. 1817.

Kedves barátom!

Régen nem tudok semmit a tiszteletemre, szeretetemre legméltóbb ember felől. Mint vagy? mit csinálsz? Engem ismét egy halál ért. September 25-d. meghala jelenlétemben a testvér húgomnak férje Krajnik József Göncz-Ruszkán, tíz élő gyermeket hagyván özvegyére, de akik mind igen jól fogják bírni magokat, és a kiket látni jó embernek nagy öröm, mert egymást mind példátalan példával szeretik. Szébb házat e részben soha nem láttam. — Ez a halál némely időmet elrablotta.

Te kegyesen ítélsz Catilináriáim felől. Kérlek, nevezd meg nekem, mely oratóióját szeretnéd még általam lefordítva látni Cicerónak? Hogy a munka egy kötetet tegyen, még kettőt hármat kellene mellé lefordítanom. Mind szép az amit Cicero írt, s elliszted felőlem, hogy nekem nem a Cicero név hangja miatt szép; de választani mégis lehet közzülök. A Ca-

tilináriákat azért választottam, mert az egész házat illető oratio, melyet *ammyi veszély közt* a consul monda, inkább interesszált, mint az fogott volna, amelyben egy lelkes prókátor perorál clienséért. Én a Milóért mondottat választottam: de még egyre lesz szükség; azt TE nevezd meg nekem.

Olvasod-e Hormayrnek Archívját? Ha igen, méltóztassál nekem megküldeni az ez idei füzeteket. Prof. Fejér megszólított, hogy Berzeviczynek megszólalására nem felelek-e? Nem én küldém meg Hormayrnek azt ami ezen Archívban Berzeviczynek *De conditione rusticorum in Hung.* című munkája ellen áll, hanem prof. Rummy. S minthogy az, amit én írtam, recensio-formában volt dolgozva, recensio pedig az Archívba be nem vétetik, prof. Rummy az én recensiómat abhandlung-formába önté. Miként önté, s Berzeviczy mit monda rá még nem tudom.

Tegnap vettem Mailátlmak levelét: megköszöni, hogy szívesen láttam itt, — kér hogy neki írjam fel a magy. prosodia törvényét, — s hogy Erdélyben az úgy nevezett Rákóczy-éneket tétessem kótába. Válaszom megköszöné látogatását, s a harmadik czikkely teljesítését megígérte, a középső pontra pedig azt felelte, hogy a magyar prosodia két törvényből áll: 1) minden magánhangzó rövid, ha az írásban felette vonás nem áll, s hosszú ha áll; 2) a rövid magánhangzó hosszúvá lesz, ha két mássalhangzó követi. Ezt tudni elég. Hol kell a kétes esetekben rövid, hol hosszú magánhangzó, azt Mailáth tudakozni nem akarhatta. Hozzá vettem, hogy a *h* a szónak elején, nem közepében, nem mindég keményít, s azért nem mindég, mert az közben áll a magán- és a mássalhangzó között, keményebb valamivel mint az *a, e, i, o, ö, ü*, de nem igen sokkal lágyabb-e, mint a leglágyabb mássalhangzó *l* is? — S ez velem Mailáthhoz azt a kérést téteté, hogy a kapit. Sisaknál lütött arabiai vers általad magyarra a legszerencsésebben és semmi változtatást nem kívánható fordítását s annak arabiai originalisát küldené meg, tudatván velem, ki az a német philologus, a ki a próbákat téteté. Mert én versedet ezen hírrel az Erd. Muzéumban, vagy a Tud. Gyűjtben fel akarom vétetni, nyelvünknek s a fordítónak becsületére. Nem kívánom, hogy a *h* betűt te is semivocálisnak

vedd velem, Rájnissal, Daykával, sőt Szabóval is, ki később Révaival ettől elállott; de, mondd meg, nem nyerne-e vele pentametered, ha a két spondauszszal elterhelt hemistichium így állana?

Élj hogy halálodkor
e helyett:

Élj, hogy holtodkor.

Fordítottan azt én is, s két próbában: — 1) két sor és tizenegy szó:

Midőn sírva levél, azok nevettenek:

Élj, hogy vígan hallhass, ök keseregjenek.

2) Két sor és hat szó:

Sírva lettél: vígadtanak;

Halj meg vígan: búsúljanak. —

A gnóma megszenvedí az acnignás homályt.

Imhol valami, jegyzőkönyvemből kiszakasztva. - - Kultsár guta egy grammatikus. Krippel will immer voran. — Most a szerencsi plebánus magyar grammatikáját olvasom. Igen sok jó van benne. Az a baja, hogy nem bír a szép érzésével, és csupa grammatikus, s a purismus rettenetes tévedésekre viszi. Minck az a maga *nem helyén?*

Ölöllek tisztelettel. A méltós. grófné kezeit mély tisztelettel csókolom, felejtve, hogy a te nőd, hogy Eszterházy Ferencznek maradvéka; mély tisztelettel fognam azt tenni, ha egy eszmadia leánya volna is.

Erdélyben a esászárnét imádják. — Báró Bruckenthalné megjelent nála, s bemutatván rettenetes magasságra felszökelt leányait, azon kérdésre ennek a nagylelkű fejedelmesszonynak, hogy mely nyelvet szólnak legjobban leányai, így felele a dülyfős és képzelt bülekeségű asszony: *die deutsche; denn es wäre Schande die Sprache des Regenten nicht vor allen übrigen zu wissen.* A esászárné ezt felelte: *Es ist schön, wenn wir fremde Sprachen mitsprechen, doch ist es Pflicht, unsere eigene am besten zu sprechen.* Bruckenthalné elholt, mert sokan valának jelen; de Erdélyt azt mondja

gonoszúl örülve, hogy a esászárné megdicsérte Bruckenthalné a feddással, mert hiszen a Bruckenthal leányok *szász leányok.*

Jegyzés a Hasznos Mulatságok 28-dik számához,
1817. octob.

Fia-e, vagy Fija? Ezt kérdi egy grammatikusunk, s az elsőbbit veszi jónak, még pedig úgy, hogy a *fját* még kárhoztatja is, mert nem érti, úgymond, miként jöhetne ide a *j*, ha a törzsökészó *fiú* és nem *fjü*. Megismeri hogy a *fi* a *fiú*-ból leve; de minekutána ez elrúgta az *u* betüt, úgy itéli, hogy az *j*-t a szerént nem kíván, mint az *adnia* s *vennie* nem. Például felhozza a *hiú*-t, melynél chez hasonlító szónk több ninesen, és amely a *fiú*-hoz abban is hasonlít, hogy az *u* betüt mindketten elrúgták; s azt állítja, hogy valamint a *hi* (hiu)ból lesz *hiába*, nem *hijába*, annyival inkább nem *hijába*: úgy a *fi*-ból nem *fija* lesz, hanem *fia*. Mondjuk ugyan, úgymond, *hijom*, *hijod*, de rosszul, mert a harmadik személy birtokos *j* betüje soha nem megyen által az első és második személyre. — A grammatikus megtévede, mind állításában, mind következtetéseiben.

Örökös törvénye az nyelvünknek, hogy a magánhangzóba kimenő névszókat, mindég a *ja*, *je* ragasztékokkal forrasztja együvé, midőn azok birtokosságot jelentenek, nem soha ezek nélkül. *Kocsia, földie, mie, holmie, valamie, semmie*, ninesenek jól mondva; sem *elee, epée, mezee* vagy *mezöe kapua, húa, szürüe*; s ki hallotta valaha ezeket: *Pálffia, Dezsöffie, Faludia, Bessenyeie?* S innen világos, hogy az *adnia* és *vennie*, az *ennie* s *innia* nem törvény, hanem kifogás a törvény alól. *Fija* van tehát jól, nem *fia*; s ezt csak azért sem kellene mondanunk, mert a hiatus nyekkenését kerülni fogja minden, valahol a törvény szorosau nem kíván egyebet, ha töle a hallás meg nem tagadtatott.

Hi szónk nincs, valamint *fi* sincsen magában, s anélkül, hogy más szóval öszveragasztatott volna. A gondatlan régiségnél ugyan volt *hiában*, s még vastagabb vétekkal *heában*, mert az nem vette észre, a mit a mi grammatikusunk lát és vall, hogy *hijába*, s a *hijom* és *hijod* a *hiá*-ból ered. Ellenben *hij* s nem innen *hijom*, *hijod*, s mind *hijábau* mind apostroph nélkül *hijába*, vagyon, s igen helyesen mondatik. Szokatlan de nem példátalan az, hogy a harmadik személy birtokát jelentő *j* az első két személy szavára, sőt a gyökérszóra is, általmegy: s ilyen az *aljam*, *aljad*, s *alj*, s az *elaljasodás*, melyeket némely grammatikusunk *ala*, s talán *alom*, *alod* által kívánna megjegyeztetni, de a *hónalj* s a *Hegyalja*, azaz hegynek alja, ellene kiált.

Fia, *j* nélkül, egyedül egy ismeretes szitok phrásisában, marada meg. Miért itt? arramásképen nem felelhetünk, mint azt mondván, hogy az indulatja által elkapott inkább akara rosszul szólani, mint illetlenül, s ezt úgy rontotta el, mint a két előtte állót, hogy ki se ismertethessék, mi akara lenni.

S a *fiú* szóra még egy jegyzést: Ez a birtokos ragasztékkal *fi(ú)ja* és *fiúja*; az valakinek férfi magzatját, ez szolgalatjában álló legénykéjét teszi.

CLXI.

Kassárúl, decemb. 5-én 1817.

Drága kedves barátom!

Kérded mit csinállok? Nyárban majd mindég a nemzeti döcögös utakon lökdösődnöm kell, téiben pedig a legszélesebb és veszedelmes kvártélyban (mert mást nem kaphattam) szüntelen valakit betegnek kell látnom a magaméi között. Ha a szent Erzsébet öreg temploma a maga ócska magos falaiival nem tartóztatná legalább egy oldalról a még vénebb pogány istent, Aeolust, rengedező mostani lakom már rég összerö-

gyott volna. Én ebben a tűznek szélnek kitétetett dülékény épületben, az ó torony tőszomszédjában, a második emeletben, a nagy harang elbődülései közt, az utolsó ítélet által-erányában görögül tanulok. Alkalmasint haladok. Meg akarom Tansicsnak mutatni, hogy lehet minden regula nélkül is valamely nyelvnek értésére jutni. Más lenne, ha vagy szólani vagy írni akarnék valaha görögül; ekkor talán a grammatikusokat is kéne forgatnom.

A szerenesi grammatikus megküldötte nékem munkáját. E napokban kezdém forgatni, és én is minden szobaszennyeségei (pedantismus) mellett, némely jókat találok benne, de azt, p. o. meg nem foghatom, hogy miért kelljen mindég az etymológiára inkább, hogysen az ejtésre írásközben figyelmezn. A származtatás sejdítettései (Andeutungen) a grammatikákba és szótárakba való, nem pedig az írás folyamatjába. Én az *igazságot* igazságnak mondom is, írom is. Az etymologia lehet ugyan helylyel-helylyel, csupán a homályos értelmek eltávoztatása végett, a szólásnak és az írásnak segédje, de a jól nevelt emberek nyelv szokása és az euphonia a regulázó. Azt veszem észre p. o. a nagy, szép és helyes elméjü görögöknél, hogy még a logyika sem regulázza őket mindenkor, mert igen gyakran a többesben lévő magábanérthetőt az egyesben lévő igével kötik öszve. Náluk is hát a szebb nyelv szokás és az euphonia vala az írás regulázója, még pedig, amint ezen észrevételből kitetszik, magában az öszveszerkeztetésben is. Miért neheztünk tehát mind magunkra, mind a külsőkre nézve betűírásunkat, mert miamagunk sem értünk egyet mindenkor a származtatásokra nézve; némelyeknek p. o. *kintelenség* a *kintül*, másoknak a *kénytül* származik. Nem merném a pert eligazítani, és könnyen elhiszem, hogy a józan okoskodás a *kény* mellett áll, és hogy így kellene szólani vagy írni: *kénytelenség* vagy *kéntelenség*; azonban mégis a legkerekebben *szóló*, jól nevelt magyar emberektől többnyire így hallottam: *kintelenség*. Megegne belé, ha az írásközben azzal kéne mindenkor elménk szállását tartóztatni, hogy honnan származtat ez vagy amaz etymologus valamely szót. Írjon úgy kiki amint szól; ha talál majd valaha lenni a magyar nyelv vagy az udvar vagy a szép társaságok

nyelve, bizonyosan azok írásmódja szerint fognak az udvarnál és azon szép társaságokban beszélteni, a kiké szerint az ejtés a legtermészetesebb, legkönnyebb és legszebb. Kevés élő nyelv van a világon, amelyben annyi egyszerűség (uniformitás) annyi sokféleséggel (diversitás) találkozék, mint a magyarban. E, csekély itéletem szerint, nem fogyatkozás, hanem tökély.

E tekintet szerint senki sem venné szívesebben mint én a *h* betűt némelykor szuszniak, némelykor betűnek; de ámbátor megengedem, hogy olykor keményebben, olykor pedig lágyabban hangzik, még sem gondolom soha is egészen elhagyhatónak az ejtésben, és így nem tarthatom soha is szuszniak. A francziáknál e szókbán: *harrais, hache, habler, haine, Hongrie, houssard* stb. a *h*, betű: — de ezekben: *homme, huitième* etc. valóságos szusz. Kérek magammak egyetlen egy magyar szót előmutattatni, amelyben szabad legyen a *h*-át nem hallatni az ejtésben. A természetes regulák megköttők és általlághatatlanok, és az én szabadon mozogni szerető lelkem csak a természetlenségtől irtózik.

A Hasznos Mulatságokba iktatott vagy iktatandó jegyzéseid igen helyesek; tetszett nekem különösen amit a *fiú* szóról mondasz. A *j* kivált a két magábanhangzók közt eltávoloztatja a nyekkenést, de nem tudom, hová tették fülöket azok, akik a lágyító *y* helyébe a keményebb *jt* akarják behozni. Meglehet hogy hibázom, de azt gondolom, hogy ezen kitételekben *adnia, vennie*, a ragaszték *a* vagy *e*, annyit tesszen mint *az, ez*, vagy olykor *azt, ezt*, vagy *azzal, ezzel*, vagy *annak, ennek, ahhoz, ehhez*, és azért nem mondhatom: *akart valamit adnia*, hanem mondhatom: *nem volt az a pénz az enyém, és így meg kellett adnia*. De ismétlem, hogy e esupa gyanítás részemről.

Arról inkább vagyok meggyőződve, hogy akármit beszéljünk, és akarmennyi gánesokat keressünk és találjunk is Csokonainkban, ő mindazonáltal egyik a legnagyobb poétaink között. A *habér* jobban hangzik mint a *borostyán*; azért hogy a laurus levelei a patikában árútatnak, nem következik, hogy laurus levelekből nem fontak koszorúkat a nagy vitézek számára. — Catilináriáid megérdemlik a legszebb *habérkoronát*,

kivált ha még hozzájok lefordítod: *Orationem pro Archia poeta, et pro Marcello, et Liguria*; az elsőt, hogy a magyar perpatvarosok tanulják meg, hogy kelljen becsülni a széptudományokat és a tudományos embereket, a két utolsót pedig, hogy számos eszű mászó magyar hízelkedőink lássák, miképpen akarnak finomsággal magasztaltatni a nagy és hatalmas urak.

Nagy fejedelemasszonyunk (császárnékról szólók, nem pedig a kassai apácák fölöljárónéjáról) különös józan-eszűséggel szóla Erdélybe, kivált ha úgy esett a dolog, amint nekem Döbrentei megírta. Be kár, hogy ez a derék ember félbe szakasztja Muzómát, ezt e szép, de csak 22 hónapot érő escesemőt. Meghitt engem is új intézetjéhez, a Te és Buezy társaságába. Olvasni fogod nem sokára a Bártfai Leveleket; báresak én is olvashatnám már egyszer Erdélyi Leveleidet.

Megírom, ha megengeded, Berzeviezzynek, akitől e napokban kapék levelet, amit nekem írtál. — Hormayr Archivomával nem szolgálhatok, mert nem hordatom. Annyi az újság, annyi a *Journál*, hogy még a java olvasására sem ér az ember. Annyi szemeten kell keresztül gázolni, még valami érdemesre találunk, pedig könyveket is, kivált a kútféjes könyveket, nem csak a hónapos írásokat, kellene újra meg újra olvasgatni; oly rövid az idő, és oly sokat kéne megrágni és tudni a mostani időben, és a mellett még sem terhelni meg elnénket, és eszünk járása eredetiségét eltompítani! Nem a legnagyobb szerenese a tudás szomja, és ha jól meggondoljuk mit tudhatunk, akarmennyit tanuljunk is! Mednyánszky Ferenc barátunk, minekutána annyi szép dolgokkal megtöltötte volna eszét, vénségére egy szegény vén lyányt elveve; azt írom neki: *poenituit te quod non duxeris uxorem: dii faxint, ut non poeniteat, quod duxeris*. Ha oly lesz felesége mint az enyim, jól járt.

Felices ter et amplius,
Quos irrupta tenet copula,
Neque malis divulsus querimoniis.
Suprema citius solvit amor die.

Feleségem tisztel, és szereti, hogy szereted. Beszéljük példa gyanánt lányunknak, hogy minő előmenetelt teszen a tiéd a muzsikában. Szeretném ha megküldenéd nekem is, mint gróf Mailátnak, Rákóczy erdélyi nótáját. Bártfán esmerkedém meg gróf Mailáthtal. Táncolni, pucsozni nem láttam. A pécsi könyvtárból kerekedett bizonyos Niebelungi daloknak nyomtatványával kedveskedé. Ez a magyar gróf a maga költségén nyomtattatta ki e német régiséget. Hacsak legalább a külföldre költöző gólyáinkhoz hasonlitanának uraink: visszatérnek ezek a tél zivatarjai után kikeletkor, a tiszta időben, kéményeink mellé házfedeleinkre. Az említett Niebelungi dalok minden magyarázat nélkül vannak kiadva, és így én nem értek azokból egy szót is, és ami egynéhány sort olvastam belőlök, a nagyon hasonlít a papirosmalomban fél s alá járó török ütéseinek püfögetéseikhez, csak hogy a papirosmalmokban ringy-rongyokból és ezondrákból pénzt, ama dalokban pedig hősi dicsőséget készítenek a veregetők.

Engem is diesőíteni kívánt Döbrentei. Akaratja igen barátságos vala, de itt is azt mondják majd mindnyájan, hogy nem vagyok eltalálva. Tíz esztendő volt le képemről a festő, a pedig aki nyomtatta versezetcímét, úgy elpiszkolta helylyel helylyel gondolatimat, hogy alig esmertem magamra. Úgy jártam már egyszer a Tud. Gyűjteményben is. Jobb meghalni, mint oly csonkán menni a maradéknak. Akár szépek, akár nem, úgy akarja látni fiait minden apa, amint őket csinálta. Nehezebben holt volna meg Krajnyik úr, ha akarmelyik magzatjának azért csigázták volna meg fogóval az orrát, *ut Romanum aquilinum nasum efforment*. Ugyan miért olyan lusták vagy türedelmetlenek a betűszedők, hogy nem engedik meg, hogy kiki tulajdon hibáival, fogyatkozásaival és szeplőivel jelenjen meg a világ előtt? Krajnyik úr halálát szívemből sajnálom, de nagyon örvendek, hogy magzati épségökben maradtanak. Hogy lányom épségében megmaradjon, anyja nevelőnéje. — Adelhaid nagyon vén lány vala, Piroška pedig nagyon fiatal; szégyenlett azonkívül magyar lenni. Ments meg, uram, minket akár a fiatal, akár a vén félig-meddig való kisasszonyoktól. Csókozd helyettem a feleséged kezeit, és bocsáss meg hosszas levelemnek; mindenkor rövid-

nek látszik, ha neked írok. Bosszúld meg és írd nekem igen sokat, és igen sokszor.

hív barátodnak
Dessewffy Jóskának.

U. I. Azt mondja Samu bátyám (mert én nem mehettem Kállóba), hogy Dézsi notár. oly szép beszédet tartott Fáyhoz, amelyet ritkán hallani.

Kérlek igen igen szépen, küldd meg nekem minél előbb Berzeviczy munkájának megczáfoltatását, akárki írta légyen.

CLXII.

Tisztelt kedves barátom!

November 8-dika olta guta által 1804. júl. 25-kén megütött fejem gyengébb vagy kegyetlenebb rheumatismust szenved, s többérc ágyban vagyok. Azoban karom nem szenved, és így napjaim nem folynak hasztalanul, munkátlanul.

Prof. Vályi Nagy Ferencz úr Patakról (az Iliász fordítója) nálam van harmad nap olta. Mutattam neki az általam oly igen szerencsésen fordított arabiai gnómát. Ez a barátom ma reggel azzal ébredt fel, hogy azt ő is lefordította ez éjjel. Imhol az:

Hogy születél, sírál; nézőid örültenek: úgy élj.
Hogy holtodkor azok sírjanak, és te örülj.

*Prof. Vályi Nagy Ferencz
az Iliász fordítója.*

Széphalom, Xbr. 4-d. 1817.

A tiédet, ezt a Prof. Vályi Nagy úrét, s az én két fordításomat íme ma ezen levelemmel együtt teszem postára gróf Mailáth Jánoshoz, hogy nyelvünk becsületére tégye be

valamely német journalba. Valóban a mi nyelvünknek nagy dicsősége van abban, hogy a görög és római prosodiát teljesen tudjuk adni; s íme az arábiai gnóma értelmét, az apophthegma homályában, én *hat* szóval.

Ezt a két tulajdon fordításomat én neked már megküldém, de nem vévén válaszodat, tarthatok tőle, hogy levelem ismét eltévedt, mint már nem egy tévedt el, amit én írtam neked, s egy vagy kettő amit Te írtál vala utánam Bécsbe 1815.

Imhol az enyém:

Nro. 1.

Midőn sírva fevél, azok nevettenek:

Élj, hogy vígan hallhass, **ők** keseregjenek.

Nro. 2.

Sírva lettél: vígadtanak;

Halj meg vígan: búsúljanak.

Azon kérlek ismét, édes barátom, írd meg, mely oratóióját ohajtanád általam magyarra fordítva látni Cicerónak, a Catilin. és a Milóért mondott mellé. Én ismerem mennyire vagy jártas Ciceróban, s senkinek nem ohajtanék inkább tetszhetni.

Prof. Fejér György, a Tud. Gyűjt. redactora, kinek munkái ott Y betű által is jegyeztetnek meg, meghasonlott Trattnerrel, s Trattner a redactiót Mokry Benjámint pápai volt ref. professorra bizta. Fejér György januáriusban új journalt kezd *Tudós Tárház* név alatt, s félni lehet, hogy a Trattneré vagy elakad vagy igen rossz lesz, mert Horvát István s mások Fejérrel váltak el Trattnertől. A monopolium még a tudom. országában sem jó, s a meghasonlások olykor javára vannak a jó ügynek, nem kárára. — A Tud. Gyűjt. XII. azaz xberi füzetében látni fogod a Beregszászi és Síposmunkáinak recensióját. Bár azt javallhatnád! Hunyadinak születése felől a januáriusi füzetben fog olvastatni értekezésem. Erdélyi Útam miatt, mihelyt egészségem miatt lehet, Krasznára kell utaznom. Cserci olvasni akarja előbb Erd. Leveleimet, hogy megbotlásaimat megigazítsa, hűzagaimat kipótolja, igazábban

pedig, hogy olyat ne magasztaljak, a kit ő magasztalva látni nem akar, s én örömet engedek tanácsának, mert Cserci jó.

Boldog új esztendő. Élj szerencsésen s minden tekintetben úgy ahogy érdemled.

tisztelő barátod

Kazinczy.

Fekve írom ezt s vendégeim közt.

Prof. Vályi Ferencz úr íme deákra is lefordítá:

Nro. 1.

Flevisti natus, gavisus est plebs: ita vive,

Ut moriens gaude victor; at illa flect.

Nro. 2.

Flevisti natus, sed lactabantur amici:

Sic vive, ut moriens plaudito, turba flect.

Íme lefordítá görögre is:

Ὡς ἐφύσ, ἐκλυθῆσας πικρῶς, ἐταροῖτε γελῶσῶν.

Ἦν, ὅτι κλαυθῶσιν θνήσκει σε, καὶ σὺ γέλω.

CLXIII.

Kassáról, december. 9-én 1817.

Drága kedves barátom!

Ma küldtem neked feleletemet major Bertoldy által két rendbeli drága leveleidre, a melyekről kétled a mostaniban, hogy kezemhez jutának-e. Bertoldy Újhelybe mene, és Kazinczy Péter által fogja kezedhez juttatni leveleimet. Megírtam abban, hogy Cicerónak melyik oratóióit ajánlom neked.

Az Iliász fordítója egyet aludta napkeleti gnómára, természetes tehát, hogy felsérkenvén, jobban fordította nála, aki úgy bánt azzal, mint Caesar Julius: *veni, vidi, vici.*

De nem kell igen puffaszkodnom győzedelmem felett, és meg kell arról emlékeznem, amit, úgy tetszik, Euripid egy magát hántorgató nagyon serény poétának mondott: nem főgnak azért tovább tartani verseid, mert kevesebb idődbe kerültek. Mondd meg az Iliász fordítójának, adja ki Iliászát, mert non scribit, cujus carmina nemo legit.

Még nem olvasnak elegenden a hazában, kár tehát a journalistáknak meghasonlaniok.

Minél tovább haladok a szeremtsi plébános munkájában, annál inkább borzadozom. Addig etymologisált ez az ember-séges ember, míg füleit és hallását egészen eltoplította. A kálvinista Beregszászi a pedantismushan petit maitre chez a pápista plébánoshoz képest. Még nagyobb puristánk nem támad.

O mes amis, quand aurez vous
Moins de savoir et plus de gout?

Sírva lettél: vígadtanak;
Halj meg vígan: búsúljanak.

oly rövid, hogy már lehetetlen rövidebbnek.

Ne bizgattasd amtyit Erdélyi Leveleidet; miért akarsz dicsérni mások kényére? Nem csak Cserei, ha én is akarnám mentül előbb azokat olvasni. Ha Cserei jó, én sem vagyok rossz. Azért Erdélybe menni sok volna.

Köztem s feleségem közt vita támad a legközelebbi leveled vevésével. Én úgy értettelek, hogy 1804-ben megütött fejedhez az idén 8-ik novemberben a guta közelíte. Feleségem pedig ellenkezőt állíta, t. i. hogy akkor suhant el a guta melletted, most pedig csak következéseit éreznéd. Akárhogy van, a guta üsse meg a hozzád közelgető gutát. Beszélhetsz akármennyit a fejed körül esavargórúl, de senki sem fog neked hitelt adni, aki leveleidet olvassa.

Még egy szót a napkeleti gnómáról. A deák fordítás csak 12, a görög pedig, úgy mint a magyar a distichonban, 14 szót foglal magában; a görög talán rövidebb is lehetett volna: *εχλασας πικρος*, a *pikrosz*, keserűen, elmaradható; minck, midőn a kurtitáson igyekezünk, az olyan epithetum a fordításban, amely nem találatik az eredeti példányban?

Nekem is szokás ellen alkalmatlankodnak a hurutok, de nem lehet az ember mindég egészséges. Sok, hogy egészen el nem horzsolódtam, törődtem, koptam amnyi fáradozásokkal teljes élet után. Vigyázz egészségedre.

A Tudományos Gyűjtemény 12-dik kötetét még nem vettem. Csókollak czerszer.

U. I. Mélázék az arábiai gnómán. Ha a *hogy* fordításunkban azt teszi: mikor, jobb az: *hogy születél sírál*, mint az én *sírtál hogy szültek* — de ha a *hogy* a *mert* helyett van, akkor több van ezen kitételben *sírtál hogy szültek*, mint abban, *hogy születél, sírál*. Az én versemet még úgy is lehetne kurtítani: *Szültödkor sírtál*; rád bízom meghatározni, hogy azt teszi-e *szültödkor* dum tu natus a matre, — *szülttedkor* pedig, dum mater te genuit, úgy hogy amaz kitétel a világra jöttre, e pedig a szülő anyára vitetődjön, vagy viszont? *Élj, hogy holtodkor sírjanak, és te nevéss*: mértékesebbnek látszik nekem, mint *hogy holtodkor sírjanak, és te örülj*. — Mindenek között legrövidebb lenne talán:

Bús lettedkor vígadtak,
Víg holtodkor búsultak.

Vagy így:

Bús lettedkor nevetének,
Víg múltodkor könnyezének.

CLXIV.

Széphalom, Xbr. 15-d. 1817.

Tisztelt barátom!

Virrad s szokásom ellen gyertyát gyújtaték, hogy tegnap késő este érkezett leveledre felelhessék, s a levelet még ebédig postára tchessem. Én gyertya mellett keveset vagy

semmit nem dolgozom. Annál inkább kell csudálnom magamnak is, hogy november első napja oltá oly sokat dolgoztam. — Belépvén octob. 27-én 59-dik esztendejébe életemnek, látom, hogy közelít az idő, melyben malgré moi idvezülnöm kell. A könyvesinálói pályát futván, mind az ügy, mind személyem java azt kívánják tőlem, hogy a mit a nemzet nyelveért tenni igyekeztem, minél kevesebb szennyel, minél lehet tisztábban hagyjam. Minap nyomtattatott, és minap nyomtatlanul maradt dolgozásaimat tehát retractálok. Sem talentomom, sem neveltetésem, sem nyelvünk és literatúránk kora nem engedék, hogy originalis nagy munkákat tegyek, s úgy hittem, hogy a nemzet szükségei inkább kívánták, hogy a mások nagy munkáikat tegyem által magyar munkákká, mint hogy esztendőig dolgozván, végre is oly silány darabot adjak, mint a Kisfaludy és Virág Hunyadija, mely két munka felől nem én, (a ki szerencsétlen voltam abba a gyanúba hozni magamat, hogy Kisfaludynak fénye engem megszégyenített, s irigységből nem imádom amit mások imádnak), hanem legforróbb barátjai is (Takács és Horvát Endre, annyival inkább azok, akik vele barátságban nem állanak — ilyen Mailáth is, s Külesy, Szemere stb.) azt hiszik, hogy az valóban silány, igen silány. Most tehát azon vagyok, hogy jobb fordításaimat két osztályban készíthessem nyomtatás alá. Az első a régi literatúra némely darabjait fogja adni: Cicerónak Catilin., pro Milone és pro Marcello tehát, minthogy Te, a kit én ismereteidért épen úgy tisztetek és csudálok s szeretek, mint lelkedért és szívedért, úgy kívánod. Ezeket követni fogják Cicerónak némely philos. munkái s levelei, s végre, egy vagy két külön kötetben, Sallust. — A 2-ik osztályban lesznek azok, a miket az újabb nemzetektől hoztam által. Emilia Galotti, Miss Sara és Minna von Barnhelm, Lessingnek három örök remekje, már kész, s ez vala dolgozásom a múlt novemberben, s Wielandnak két kőművesi románja: a Bölcsék köve, és a Szalamandrine. Sokat igazítottam mindenikén. Szemem előtt volt minden szó leírása alatt amit a neologismus ellenségei kiáltoznak, s megmutattam, hogy nem csak szíjjal, hanem példával is azt akarom tanítani, hogy

mernünk csak azt kell, ami nyereségére van a nyelvnek,

és hogy a *darabos* és *tarka* soha nem lehet szép, csak hogy nem mind darabos, nem mind tarka, nem mind homályos, nem mind érthetetlen, amit a tanulatlan s gyakorlatlan olvasó néz annak. — E két osztályt egy harmadik fogja követni, s ebben az egyveleg tárgyú vagy originalis vagy fordított darabjaim fognak állani.

E szándékok, édes barátom, egy-két esztendőt kívánnak, ha oly fáradhatatlanul dolgozandóm is, mint novemberben és decemberben; kivált hogy egy nékem veszedelmes démon arra esal mindég, hogy más meg más munkába kapjak. Így ezen két hónap alatt egy régi magyar író kiadásán is dolgoztam, azt már félig leírtam, s reá igen sok jegyzéseket tettem, de még épen nem készültem el ezen munkámmal. Most tisztázom le a Kis által fordított Horátziusi Epistolákat is, Wielandnak magyarázó jegyzésivel. Minthogy superint. Kis Wielandnak ezen jegyzéseit sok helytt megherélte, holott azt tenni nem kellett volna, magam dolgozom le azokat, mert ha valami, ez érdemli, hogy teljesen adassék.

Erdélyi Leveleimbe ezen két hónap oltá belé sem tekinttem. Krasznára megyek le Cserei Farkashoz, ott olvasom fel neki, s követem elfogadható tanácsit. Inkább kínoz az engem, édes barátom, hogy ezta Tenéked szentelt dolgozásomat mind eddig bé nem mutathatám, mint te magad vágyhatsz meglátni; azért főnotár. Comáromy István úr által bemutatnom neked, de azon kéréssel, hogy általa visszaküldd, mert rettegek, hogy a kézirat elveszhetne.

Egy dolog mellett legidősb gyermekemet, a lányomat, magam is tanítom. Nem nagyítok senmit, de azt nagyítás nélkül mondhatom, hogy ez a gyermek inkább tudja a geographiát, melyet egyedül tőlem tanult, mint az egész abatyji magistrátusban minden fő. Péld. ok. tedd neki azt a kérdést, hogy mint kell Petersburgból az asóvi öbölbe menni hajón, mind elmondja a tengerek neveit, és mely föld marad jobb és bal kézre, a nélkül hogy a mappa ki volna terítve. Az első cursust megtevének, az van hátra, hogy hazánknek vármegyéit ismerje most, mert még ezt nem tudja ahogy kell. Ezt fogja követni az austriai tartományok, és végre a Németország bővebb ismérte. A több országokét az újság ol-

vasásából fogja ismerni. — Bár csak én mindent ily könnyen tudnék tanítani, s gyermekeim mindent ily könnyen s örömmel tanulnának. Zseni most előttem tanítja a geographiára társait, s Te érted, miért taníttatom vele őket. Zsenim így mindég tanul midőn tanít: atyja is tanulta a geographiát midőn ötet tanította.

Leányom a muzsikában bizony sokra ment. Már ouvertüröket játszik. Ha meglátod a sógorasszonyomat, ki jól veri a fortepiánót, kérlek, tégy leányom előmenetele felől kérdést. A gyermeknek metaphysicus feje nincs, amint rettegem, s a francziára, sőt németre is, igen nehezen kap.

Egy gróf Desöffy József grammatika nélkül is, mester nélkül is, s már fejérleni elkezdett hajakkal is megtanulhat ugyan görögül, s egyéb tudományai s ízlése, s a pocták ismeretesegeélhetik, hogy az Iliászt inkább fogja megkapni, mint prof. Vályi Nagy, aki azt egészen lefordította már: de, barátom, mégis más valamely nyelvet empirica tanulás által tudni, más a grammatika szerént. Ami keveset görögül tudok, én is úgy tudom, s midőn most Vályi Nagy e szobában fordítá görögre az arabsz gnómát, az ő felesége csak elcsudálkozott, hogy én a nekem görögül elmondott gnómát egy szó híján mind értettem. De láttad volna, mely kiesiny valék magam előtt, midőn Vályi Nagy a nehéz szót egyszerre resolválta, s mint fejtegette harmadik negyedik íziglen az eredetét. Tansicsnak igaz van e részben.

Csokonai minden bizonynyal sok érdemmel bírt, azt senki sem vallja szívesebben mint én: hiszen én ötet szerettem is a becsülésen felül. De azok az ő versei rettenetes mázolások. Annales Volusi! — Ő és a Szemere Reménye, a kettő úgy áll egymás mellett, mint a réz és a legtisztább arany, a legrosszabb agát és a legtisztább tűzű gyémánt. S annak mind Kálvin János az oka, hogy a Csokonai kőve gyémánttá nem válhatott.

Barátom, engedd hogy úgy szóljak, ahogy a Te szíves forró tisztelésed kívánja: — Mindenben igazod van, csak ott nincs, ahol a magyar orthographia dolgában szólasz. Mi, akik ezt a dolgot egyéb tárgyak kárával valánk kénytelenek üzni, nem hallhatjuk botránkozás nélkül, midőn Te az Y-nak adod

az elsőséget a J felett. Én el tudom olvasni, ha valaki Y-nal ragasztja is a suffixumot a szóhoz, s senkit azért nem kárhoztatok. Csinálja kiki amit legjobbnak itél. De midőn bíró a dologban, s a vétkest veszi jó helyett, akkor szabad elborzadnom. Mi lenne abból, ha mi is azt tennék a mi orthographiánkkal, amit a görög teve? Az írás a szemhez szól, s szükség ugyan, hogy a hangzással ellenkezésben ne legyen, de az is szükség, hogy kimutassa, mi honnan és hogy lesz, mert az segélli az értést. Azért mond sok magyar *honyt* a *hon* helyett, mert azt hitte, hogy a *honyya* annyi mint *hon*-ja.

Élj szerencsésen.

CLXV.

Édes barátom!

Épen most nénc levelem Hozzád az újhelyi postára. Azonban megértettem, hogy holnap főnotárius Comáromy úrnak frajezimere Kassára megyen, és így az asszonyhoz küldöm e zakotát (Erdélyhen *esomó*), hogy küldje férjéhez, ki ezt által fogja neked küldeni. Arra kérlek alázatosan, tudakoztasd meg főnotár. úrtól, mikor bagyja el Kassát most, és addig olvasd meg ezeket: tégy jegyzéseket reá, s zárd a csomóba, s peesét alatt küldd nekem említett főnotár. úr által. Ha addig el nem olvashatnád, ám maradjon nálad addig, míg ismét bemegyen Kassára. Akkor kihozhatja. — Ne akadj fel holmin. Ez negyedszeri dolgozása ezeknek a Leveleknek, s még nem utolsó. Még sok meg fog változni bennük. — A nagy bajúszú báró Palocsay keresztnevét, kinek kertje vala Eperjess, és a kinek fia elvette az ő *Excellentiája* gróf Fáy Ágostonné leányát, jegyezd fel, mert arra szükségem van. Bár a Te javallásodat nyerhetnék meg ezen Erdélyi Levelék, et praesidium et dulce decus meum! — 15. Xbr. 1817.

Ha bírod az Erd. Muzéum 7. 8. és 9. füzetét, kérlek küldd ki Comáromy főnotár. úr által. Még nem láttam. Ez által nagyon le fogsz kötelezni.

CLXVI.

Széphalom, Xbr 18-d. 1817.

Kedves barátom!

Ágyban írom e levelemet; a rheumatismus nagyon bántja fejemet, fületem. — Tegnap tettem postára levelemet Trattnerhez, melyben az arabiai gnóma fordításait a Tud. Gyűjt. számára neki megküldém. Első fordítás a tied, a 2-ik és 3-ik az enyém, a 4-ik a prof. Vályi Nagy Ferenczé, s ezt követik ennek deák és görög fordításai, melyeket megigazitott miolta tőlem elment. Könyv nélkül tudom mind a kettőt, s így közölhetem veled a nélkül, hogy ágyamból felkelnék, s papirosaimat felhánynám.

Flevisti natus, plaudebat turba propingua:
Sic vive, ut moriens plauseris, illa fleat.

“Ὡς ἐφυγῆς, κλαύσας, γνωτοί τὲ βιοντι γελισσάν.
Ζῆδ' ! ἵνα κλαύσωσιν ὄνησῶ, ἀτᾶρ σὺ γέλας.

Excellens mind a kettő. Megküldém mindezeket Mailátnak is, hogy tésse valamely német journalba.

Nyugtalanúl várom itéletedet az Erd. Levelek felől, s bár jegyzéseket kapjak benne a teendő változásokhoz. Éljszerencsésen.

Én prof. Pongrácz úrnak írtam volt octoberben némely könyvek cránt. Nem felelt. Bár beteg ne légyen! — Újra kérlek, juttass el az Erdélyi Muzéum 7. 8. és 9. kötetéire, és ha a Versegi 1817. nyomtatott magyar grammatikáját bírod, tedd ezek mellé, hogy láthassam. Visszaküldöm nem sokára.

CLXVII.

Kassáról, dec. 27-dikén 1817.

Édes drága Ferenczem!

Egy a sorsunk; én is csak tegnap léptem ki ágyamból. Erdélyi Leveleidet olvasom minden másnak félretételével; e napokban fogom elvégezni. Engedelmeddel az oldallapokra teszek helylyel-helylyel egy kis jegyzetet hol ez, hol másnyelven, amint eszembe ötlik. Annyit érzek, hogy kár vala azt mind kihagyni, ami le van keresztezve. Az *onkelt* némelyek nem szeretik. A *romantisch* sem, mert lehet jól magyarul mondani, romántos vagy romános. A *frappant* sem tetszik mindenkinek, mert jól emlékeznek más helyen gyönyörű kitételekre p. o. *rezzentö* kítat.

Imca Muzéom két darabjai, a 9-dik nines még kezemenél. Magam is szeretném Versegi grammatikáját. Szegény Pongrácz valóban beteg volt, és mivel én is a valék, nem tudom ha jobban van-e. Be jól esett, hogy leirattam a Catilináriákat; most Pongrácz olvassa, és a deákkal hasonlítja össze; tudom hogy meg lesz elégedve; mihelyt elvégzi megkapod, de úgy hogy visszaküldd, ha visszakerül az eredeti Erdélyből. A nagy bajuszú b. Palocsay bátyámat Józsefnek hívták. Nagyon örvendek, hogy annyi örömet éreztet veled lányod elömenetele. Ez oly tiszta gyönyörűség, hogy nines párja. A jó író halálig jobbítgatja dolgozásait, de kár volna még „soluere senescentem“ etc. Egy magyar grammatikát és egy értekezést *de numero oratorio et elegantia dictionis* különösen a magyar nyelvben, igen szeretnék még tőled olvasni. Szemere Reményét küldd meg, kérlek, mert nem esmerem. Te Tansicsesal tartasz, én d' Aleniberttel; azonba csak az a különbség véleményeink közt, hogy ti a grammatikával akarjátok kezdetni a görög nyelv tanulását, én pedig azzal végezni akarom pályámat. Minden embernek a maga esze ter-

mészetéhez kell alkalmaztatni tanulása módját. Arról az egy kevésse gyanús állításról, hogy az írás a szemnek szól, majd máskor bővebben. *Honn patria*, két *n*-nel íródik, és úgy is ejtődik; *hon* vagy *hón*. Ahscl, egy *n*-nel, ha nem hibázom.

Vale, dilectissime. Vagyok

hiv Jóskád.

U. I. Még egy munkát kívánnék tőled, t. i. egy magyar historia literáriát, de nem német mintára készítve, hogy vagy esupa ezer meg ezer bordákra szakasztott merő esontalkotvány legyen, vagy véghetetlen hosszúságú pántlikás féreg, és mindent, a haszontalant és az unalmast és a csúnyát is magában foglalja, hanem philosophusi szép lélekkel íratottat, hogy semmi, ami szükséges, hasznos és tanúságos, és tetsző, ki ne maradjon belőle. Kevés ember van a hazában annyi készülettel az illetén munkához mint Te; ha pedig az neked alkalmatlannak látszana, legalább úgy mint Voltaire a jobb íróknak munkáit és azoknak bélyegét, azon kívül életéből azt, ami tanúságos, adnád elő. Bod Péter magyar Athenása nagyon rövid, és kitetszik belőle századja ízetlensége; ezenkívül nagyon szaporodtanak azolta írónk. Mikor lesz már egyszer egy egészen magyar dictionariumunk? Ha pénzem volna, kinyomtattatnám a Kassaiét, bár neki az etymologia, nem pedig a jó ízlés, az analogia, az euphonia az extraordinarius index, és ámbátor ő is mindent meg akarna határozni, nem akarván megengedni, hogy sok dolog így is amúgy is jól legyen mondva. Mind az isten mind az emberek világa, mikor szép, csak azért szép, mert kevés a fő törvény, amely alatt minden a legnagyobb külömbféleséggel indul és mozdul, és mivel az egység alatt is változandóság van: a literatúrában szintúgy, mint a politikai igazgatásban. Az a gyengéje a mostani századnak, hogy minden legkisebbet is törvényes regula alá akar venni, és mindent mindenkör igazgatni.

Kérd meg Nagy urat nevében, hogy minckutána a

világ legjobb könyvét lefordítja, B.Szabó Dávid rossz könyvéből jól készítsen, de előbb nézze meg Girard úr Synonymes Français ezimű munkáját, mert e tárgyban nagy vakmerőség volna jobbat kívánni. Minden nemzetek példaként vették e nemben, magok a németek is, bár gyűlöljenek is egyáltalában mindent, ami a Rajnán túl szerencsésebb éghajlat alatt termett.

CLXVIII.

Kassárúl, jan. 7. 1818.

Megbecsülhetetlen szerelmes barátom!

Nem tudom lefesteni minő gyönyörrel öntötték el lelkemet Erdélyi Levelcid; megtetszik belőlök a szép előadásokban gyakorlott elme, kilátni rajtok a tárgy ismétlett feldolgozásának tökélyeit, nem pedig gondjait. Az elsőbb levelek valamennyire érintetlen hagyják az olvasót, de mennél tovább indulék bennük, annál inkább vonszottanak magokhoz, és annál jobban vágyék nem csak előbb haladni olvasásokban, hanem mulatni is magamat tanúsággal és kellemekkel eltelt foglalatjokkal. Szint olyan a Borghese híres villájában a bemenetel, nem sejtí meg az érkező a csoportosan reá váró örömeiket.

Parancsod után helylyel-helylyel jegyzeteket tevék a lapoldalokra, majd ez majd amaz nyelven, ahogyan pennámra jöve; nagyon óva rakdostani fel, azok többnyire általad gerjesztett érzeményeim kipattanásai. Ne vedd rossz néven merészségemet.

Ha nem esal meg reményem, nagy helybenhagyással veendi által a jövőendő kor gyönyörtüses leveleidet, és látván mindjárt a homloklapon összecsatlásban nevünk megjelölését, lelkiünk rokonságához fog vetni, és azt fogja mondani: „Jól kelle tudni Dessewffynek érzeni azt, amit Kazinczy oly szépen tudott leírni.“

Alig merészlem közrebocsítani Bártfai Levelimet Erdélyeid után. Dísztelen a Tied mellett esetem, de vigasztalódom, hogy barátom okozza kétségbeesésemet. Nevem több dísz nyerhet barátságodtól, mint en irogatásaimtól.

Tartson meg az Isten a jó lelkeknek, a tiednek, hazánknek és kivált nekem,

hív tisztelődnék és barátodnak,
Jóskának.

U. I. Még e hónapban fogod venni a Bártfai Leveleket. Széles lapoldalokat hagyok üresen, és kimondhatatlanul megkérem, hogy bárdold ki, gyalúld ki, simítsd ki darabos feldolgozásaimat.

Küldd meg idővel még azt is, ami még hibázik Levelidből.

A pered iránt írtam a vármegye archiváriusának.

CLXIX.

Széphalom, jan. 10. d. 1818.

Tisztelt barátom!

Íme visszaküldöm az Erd. Muzéumnak 2 köteteit, melyeket minap velem közleni méltóztattál. Nagy gyönyörűséggel olvastam gróf Mikó Györgynek értekezését a nevelés felől, még nagyobb a mit Döbrentei s Buezy ketten dolgoznak. Bármely sok idegen legyen a Buezy dolgozásában: az mégis olyan, hogy nem lehet miatta literatúránknak s nyelvünknek nem örvendezni. Ha valakinek, nekem van nagy okom kevélykedni barátimmal.

Ez a zsidó nekem helybeli árendásom, s az én szekere-men megyen Kassára. Neki tehát oly bátran adhatod által Erdélyi Levelimet, mintha magam venném által, s erre kér-

lek is, mert tisztázni akarom. Ha valamely dolgozásomnak óhajtottam valaha javalást, és kivált a Tiedet: ennek óhajtom azt. Törteni, kisimítani való sok van még benne, pedig ez már negyedszeri dolgozásom: de hiszen ahhoz, legalább amennyiben a munkát nem sajnálom, derekasan tudok. November óta maig 858 lapot dolgoztam in 4°, olyat ami nyomtatás alá fog menni, levelimen és egyéb dolgaimon kívül; s látván, hogy sokáig már nem élhetek, minden pillantataimat hasznomra akarom hajtani. Hadd mondják valaha gyermeim, hogy pályámat megfogyhatatlan tüzzel futottam meg, ha nekik semmit ennél egyebet nem hagytam is.

Olvastad-e, édes barátom, a Tud. Gyűjthet a Beregszászi és Sípos recensióját? Ha még nem láttad, kérlek, olvasd meg. Vastag nem vagyok, nem még éles is, s a B. és S. munkáik, kik közül az első *audaculus*-okat emleget, s holmi brutum fulmeneket lövöldöz reám is, a másik nem említ, de helylyel-helylyel csipked, elég alkalmat adhattak volna, hogy én is olyan legyek mint ők: de ezt a két embert nem tartottam arra méltónak, hogy magamat hozzájuk tegyem. Megtéríteni őket nem fogtam, de azt nem is reménytettem: azt reménytettem, hogy egy kevés háttortalanabbakká teszem a szólásban. Gróf Pálffy János 1790. perorált, de magyarul nem tudott, de akül pedig hosszas gondolkozás után tudott szólni. Egyszer a szomszédja, az Oculinak nevezett Batthyány, nógrádi főispán, belé ugrik szavába. Pálffy végig hallgatta, s midőn Batthyány a rossz dolog rossz elmondása után elmúlt, Pálffy ezt ordította a kedves szomszédjára: Si scit, loquatur, sed non scit, ergo taceat. — Ezt kellene mondani Beregszászinak és Síposnak is. De hiszen alkalmasan ezt mondtam.

Most Superint. Kisnek Horátiusi Épistolái mellé fordítottam a Wieland magyarátjait. Kis az I. könyvet még 1811. kiadta, a II. könyv nyomtatatlanul áll kezeim közt. Rímes scandalatlan verseket még egy magyar sem írt több ízléssel, s Horátz más leve ugyan kezei közt mint volt, s a rímes miatt az egész tónak meg kelle változni: de mégis igen kedvesen olvasható munka. — Ezt a felséges munkát a magyar Virágtól is bírja, s ettől hexameterekben, s ez is igen szép dolgozás. Ha egyikét esztendőmet erre fordíthatnám, meg-

próbálnám, mire mehetnék én. Minap egy álmatlan éjjel néhány serait lefordítottam. Imhol vannak azok:

1. *Virág szerént.*

Meczénás, te! kinek méltán szentelte legelső
Versezetét, s a legvégsőt is szenteli Músám!
Engemet újlag akarsz a küzdőhelyre szorítani,
Ámbátor magamat sokszor kimutattam eléggé,
Méltó, aki szabad pálezat nyerhetne jutalmúl.
Nines kedvem sem idóm már *arra*. Vejánius elbájt
És mezején lappang; függ fegyvere Szentje faláról,
S a népnek végső fővenyen nem esenkedik immár.
Égy némely, jól hallom, inezt sugdossa fülembé:
Jámbor, vén lovadat *kímélvén*, fogd ki: ha botlik,
A kehes és fullad, mindnyájan rajta nevetve.
Most hát énekeket, tréfákat, lantot, enyelgést
Félre teszek, csak igaz s illendő dolgokat *írni* (!)
Vágyok, minden gondom, erőm e tárgyra figyelmez.
Quam non adstricto percurrit pulpita socco!

2. *Kazinczy szerént.*

Első tárgya, Meczén, Múzámnak, s majd legutolsó!
Engem akarsz-e megint, kit eléggé láttatok, aki
Megnyertem botomat, berekeszteni régi körömbe?
Sem kedvem, sem erőm már mint volt. Herkuleszének
Hagyta falán kardját Vóján, s szujába vonula,
Hogy ne könyörgje kegyét a népnek színje
Vájt fülemben cseng egy szózat: Csapd el öregsző
Tátosodat, nehogy orra essék, s szégyenbe borítson.
Most hát elhánynom versem, játékimat, én csak
Azt keresem mi szabad s illő, s neki fekszem egészen.

Horácz nem *írni*, hanem *élni* akara a philosophia szerént. S ámbár Virág a Horácz Epistoláit úgy fordította a-hogy sem Rájnis, sem Szabó nem Virgilt, kénytelen vagyok

mondani, hogy néhol nem látszik tudni, mit akar mondani Horátz. S illik-e Horátzba az oly üres sor mint itt a 4-dik?

Nagy gondjaimtól szabadlita meg az a jóvöltöd, hogy a Catilináriákat velem közleni méltóztattál. Ha az a lidérez, amely engemet mindég más meg más munkára esal, egyebet nem fog velem dolgoztatni, martiusban ezt újra dolgozom, s mellé vetem pro Milone et pro Marcello. Az a három, reménylen, teszen egy kötetet, s ha igen, kieresztem. Hadd lássák akiknek nyelvrontó vagyok, ha az vagyok-e itt is, mint p. o. Ossiában. Ok minden írást azonegy magyarsággal szeretnének olvasni, az pedig igazságtalan kívánság. Bár a Catilináriákra prof. Pongrácz úr tett volna némely jegyzéseket, s Te méltóztatnál velem közleni.

Itt küldöm Boufflersnek Leveléit. Ámbár sok magyar tud francziául, ezt csak gróf Dezsöffy Józsefnek s báró Naláczy Istvánnak kellene megítélni. De Téged itt nem csak bírónak kérlek meg, hanem oktatómnak is.

Me voici chez le Chev. de Bauteville, qui m'a reçu comme un suisse (mint egy helvétiai vagy mint egy helvétiai?) qui descendroit du ciel à cheval sur un rayon. — Ezt mondja Boufflers a 2-dik levél első sorában. Látom én, hogy itt a *suisse* nem a nominativusban, hanem az accusativusban áll, mert Boufflers *érkezett*, Bauteville *elfogadta*, és így a sugárparipán nem ennek, hanem annak kelle jönni. De megvallom, semmi értelmet nem tudtam adni a Boufflers szavainak, hanemha ezt tenné: *Úgy fogada Bauteville, mintha az égből egy sugáron szállottam volna le hozzá.*

Tedd nekem azt a kegyelmet, olvasd meg ezt, s küldd vissza igazításaidal. Visszakapván, letisztázom, s ez szolgálatodra lesz, ha bírni akarod.

Trattner és Fejér megbékéltek, s Fejér ismét redactor, Mokry pedig Fesslernek magyarországi históriáját fordítja.

Én is tapasztaltam, hogy az *Onkel* nem kedves, s elkerülném ha lehetne. De a *nagybátyja* vagy *atyai bátyja* nem jó, mert circumscribál. A purismus, ha tűrhetetlenkedik, bolondoskodik. Azt kell tudnunk, hogy a stilistikának csak némely nemei szenvedik meg az idegen szót.

A *frappant* pillantás *rezzentővé* leve; mert a szó kifejezi amit a francia, és gyönyörű szó.

Prof. Vályi Nagy soha sem fordít többé semmit. Nincs nagyítva a dolog, ha mondom, hogy bizonyos értelemben eredeti munkát nehezebb írni, bizonyos tekintetben fordítani nehezebb. Szegény Vályi Nagy öt esztendővel hamarabb fog idvezülni, hogy Homéért fordította, s nagyon kétlem, hogy az ő Homérje érdemelte-e azt, hogy magát feleségétől gyermekeitől öt esztendővel előbb megfoszsza.

Élj szerencsésen, kedves barátom! A mélt. grófnét alázatos tisztelettel tisztetem. Bár láthatnám minél előbb azokat a fiúkat, akik valaha Dezsőffy Józsefek, s azt a leányt, aki valaha Sztáray Eleonóra lesz, ha emlékezik, kinek gyermeke. Öllelek szíves tisztelettel.

örök híved
Kazinczy Ferencz.

A REMÉNYHEZ.

Sonetto.

Szelíden mint a szép esttünemény,
Kecekkel bájorezádon, mint Auróra,
Borúlsz reám setét sohajtozóra,
S megenyhül sorsom, a vad, a kemény.

De most nem tűnsz fel nekem, szép Remény;
Fenn réventől köd, hab, szél messze szóra,
Faggat, gyötör, remegtet minden óra,
S küzdell keblemben minden érzemény.

Ah, jőj s ringasd el e nagy kínokat!
S mint ott az Alvó, esendes berkeken,
Hagyd éljek boldog isten-álmokat.

S ha lelken egykor álmaiból felszerken,
Mint kedvesét Lúnának lángjai,
Lepjék orezámat hölgyem esőkjai.

Szemere Pál, 1813.

CLXX.

Kassárúl, jan. 15-d. 1818.

Drága kedves barátom!

Az itélettel mindenkor és mindenben igen nehéz, de kivált mikor te kívánod, és olyantúl kívánod, aki sokkal inkább szorúl a te bíróságodra, mint te az övére; bármi hízeltő legyen tehát barátságos kéréssel, én annak csak igen tartózkodva merek megfelelni. De még így sem bátorkodom belé ereszkedni, míg Boufflers leveleinek, amelyek nincsenek itt kezennél, originalját nékem meg nem küldöd; akkorra lasztom annak okáért a fordított levelek átoltvasását, amikor majd összehasonlítást tehetek.

A legnagyobb illendőséggel *mustrálád* meg Beregszásziékat és Síposékat. A *mustrálás* nem szép szó, de a „*recensio*“ sem. Szép minden szó, ha a dolgot kiteszi, érthető, a tárgyhoz van alkalmaztatva, és ha nemzeti szabású. Nem lehet és nem is kell talán, hogy minden szót bájoló hangzás emeljen; mind kellő, mind lágy, mind kemény hangzatokra van szükség, szintűgy mint hosszú, középszerű és kurta szókra, mert mindenfélét több módon kell tudni kitenni; a jó ízlés abban áll, érezve tudni, vagy tudva érezni, hol és mikor kelljen e vagy amaz szóval élni. Ezt tanítani lehetetlen, és ehhez nem azok tudnak mindég legjobban akik legjártasabbak a regulákban; innen van, úgymond Quintilián: „*Ut qui diligentissimi artium scriptores exstiterunt, ab eloquentia longissimi fuerint.*“ Nékem ez a szó *mustrálás* azért tetszik, mert valamely könyv mind rendre végig nézését, mind pedig megítélését magában foglalja. A *censio*, nem diák szó, a *recensio* annál kevesebbé, és így nem kellene talán barbár diák szókat a németektől kölcsönöznünk; eléggé bővölködünk azokkal itthon is.

Nagyon köszönöm neked, hogy a *frappant* „*rezzentővé*“ leve. Ne hidd, hogy a külszók ellensége vagyok, de csak ott

szerelem, ahol inuen hazúl szükségem ki nem telik. Úgy vagyok a szókkal, mint a posztóval, csak azzal a különbséggel, hogy jobb karban vannak már szótáraink, mint fábrikáink; ha pedig sem itthon, sem a külföldön nem boldogulhatok. Cicérót követem, aki megvallja, in Tusculanis vel Academicis quaestionibus, quod saepe circumlocutione utendum illi fuerit. Miként és hogy kell körülírni, meg es meg a jó ízléstől függ, amely nem egyéb, az érzésnek a józan észszel való harmóniájánál.

A nyelv szokást úgy értem, hogy nem a pórseregét, hanem a tudós embereket, a tanultak pedig nem mindég tudós emberek. Német- és Magyarországon, kivált az eruditi ex professione, többnyire még igen rossz ízlésű darabok; a régi és mostani külső literatúrában járatos embereknek szokását értem tehát, de az olyanoknak, kik egyszersmind sokat hallottak beszélni magyarul életükben, és magok is sokat beszéltek; akik azon kívül nem csak sokat olvastak honi nyelvökön, ha írtak is; akik nem keveset forgolódtak mindenféle jó társaságokban; akiknek módjuk volt a nagy világ esinosságaiban és finomságaiban részesülni; akik mind a jól, mind a szépen nevelt asszonyok körül simúltak; egy szóval akik sem nem szeretetre méltó tudatlanoeskák, sem pedig a sok, de nagy, részént vagy velőtlen vagy haszontalan, tudomány súlya alatt terhelősködve, unalmasak; és akik az embereket s azoknak mindenféle rendeit, és a világot ügyeivel bajaival együtt könyveiken és szobájokon kívül is ismerik. Aki azt gondolja, hogy azért mert Virgílt könyvnélkül tudja, és mikor deákul ír, visszaemlékezésekből Centones Virgilianos componit, jó ízlésű ember; vagy mivel a napkeleti nyelvekben járatos, mester a magyar stílikában is: az nem vevé gondolóra, hogy akármely tudományt űzzön valaki, sohasem fogja magát abban tartósan és a jövőre kiterjesztőleg dicsőségesen írásaival megkülönböztetni, ha a genius megszállása előtt, a maga tudományát philosophiai és aesthetikai lélekkel nem gyakorlotta.

Molière szobalyánya igazításai után fenegeté szennyeit; Boileau pedig azolta miolta kárt teve benne a pulykakakas, és ahoz csipkede, ami nála szintúgy mint minden egyéb fér-

fiában a szépneem számára vala teremve, vesztete el meglelküségét, azóta válék lüdeg fondorlóvá. Amnyi tehát legalább világos, hogy érzést is kell általvinnünk azon tárgyakra, amelyek körül forgolódnak, de mind érzést, mind észet csak illendő mértékben, úgy hogy viszont egy-egy mást mérsékeljék. Rossz ha a társasági kigyalúlódás a természeti érzést elfojtotta; nem jó, ha a természet vadonsága a társasági szelidüléseket kiforgatja. Be felséges, be kiterjedő értelmű az amit Cicero mond: „Ego in omnibus praeceptis hanc vim et hanc utilitatem esse arbitror, non ut ad reperiendum, quid dicamus, arte ducamur, sed ut ea, quae natura, quae studio, quae exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus, aut prava intelligamus, cum quo referenda sint, didicerimus.“ Azt vevém észre, hogy a nagy írók, mint Cicero p. o. és Voltaire, írásmódja, minden rendű olvasóknak, a kinívelteknek szintúgy mint a miveletlenebbeknek, tetszik, és azért jegyzi meg ismét más helyen maga Cicero: „In caeteris artibus id maxime excellit, quod longissime ab imperitorum intelligentia sensuque disjunctum; in dicendo autem vitium vel maximum est, a vulgari genere orationis atque a consuetudine communis sensus abhorrere.“ Miért tudnak chez oly kevesen? megmagyarazza Quintilián: „Aliis iudicium in eloquendo ac modus, aliis quos aridos vocamus, vires defuerunt. Corpora sana et integri sanguinis et exercitatione firmata ex iisdem his speciem accipiunt, ex quibus vires. Curam ego verborum, rerum volo esse sollicitudinem, nam plerumque optima rebus cohaerent, et cernuntur suo lumine, sed evenit plerumque, ut in hac diligentia deterior etiam fiat oratio, primum quia sunt optima minime arcessita, et simplicibus atque ab ipsa veritate profectis similia; nam illa quae curam fatentur, nec gratiam consequuntur, et fidem amittunt, nam quod recte dici potest, circumus amore verborum. Quid quod nihil iam proprium placet, dum parum creditur disertum, quod et alius dixisset: atqui satis aperte Cicero praeceperat, in dicendo vitium vel maximum esse e vulgari genere orationis, atque a consuetudine communis sensus abhorrere, sed ille durus atque ineruditus, nos melius qui non ornamenta quaerimus, sed lenocinia. Atque plerosque videas haerentes circa singula, et dum

inveniunt, et dum inventa ponderant, ac dimetiuntur. Quod si idcirco fieret, ut semper optimis uterentur, abominanda tamen haec infelicitas erat, quae et animum dicendi refrenat, et calorem cogitationis exstinguit mora et diffidentia. Miser enim et (ut sic dicam) pauper orator est, qui nullum verbum aequo animo perdere potest. Majore animo aggredienda eloquentia est, quae, si toto corpore valet, unguis polire et capillum reponere non existimabit ad curam suam pertinere.“

Minden nemére a folyó és kötött szólásnak bizonyos módolatokkal alkalmaztathatók Quintiliának előadásai. Mi magyarok szerencsétlenségünkre nagyon kirekesztőleg indulunk a németek útján, holott a mi nemzeti geniusunk inkább szövetkezne az ángoly hathatósággal és a franczia tüzzel. A német tudósok többnyire árnyékhajházó (umbratilis) emberek; náluk az idealismus, a mysticismus, systematismus és cosmopolitismus lelke a practica elme kifejtődéseit nagyon hátrálja, azért csupa kivétel náluk a nemzetre ható (popularis) író, pedig minden nemében mind a kötött-, mind a folyóbeszédnek bizonyos nemű, ahoz a nemhez megkívántató popularitásnak kell lenni. Az Aeneis a maga nemében egy nagyon populáris munka. E nélkül a popularitás nélkül, amelyet én itt értek, lehetetlen, hogy valamely műv a késő jövődre menjen, bármi gondosan és ékesen legyen írva.

Igen igen kevés változásokkal mernék munkáidból tökélybélyegűeket (classicus) csinálni; azaz: olyakat, hogy a magok nemében mind a művelteknek, mind a műveletlenebbeknek tessenek a hazában, és hogy még a maradék feljebb lépése is ne árthasson nekik; csak arra kérdélek, hogy ne csak szoktasd lassabban a jobbhöz és szebbhez nemzetedet, hanem hogy olykor-olykor kíméld is magát megkülönböztető geniusaind józanságát, mind pedig olykor kényeit és széltevényiségeit is (caprices). E szót: Onkel p. o. sohasem fogod bevétetni a magyarokkal, azt sem fogod soha elhíttetni velek, hogy Szemere Pál sonettje a legtisztább arany és a legtisztább tűzű gyémánt a réz és a legrosszabb agát mellett, Csokonai Reményét értvén. Fecsegem tévém bírónak, anélkül, hogy közlöttem volna elébb ítéletedet, és már most sokat fel mernék tenni, hogy ha jól lefordíttatnék mind a kettő, és elküldtetnék akár Ró-

mába, akár Londonba, akár Párizsba, sőt ha még fenállana a régi Athena, oda is, mindenütt, nem csupán a pórsereg előtt, hanem a legjobb írónál Csokonai nyerné el a pálmát. Ugyan esáld ki, kérlek, grófnéd részrehajlatlan ítéletét. Ha parancsolod, megeselekeszem, és taglalni fogom mind a két művet, mind az egészre, mind a képzetekre s ideákra, mind a kitételekre nézve. Nem mondom, hogy Szemere Pál úr *Reménye* nem szép, de azt mondom, hogy nem szebb a Csokonaiénál, és hogy a magyar nemzet érzése és ízlése kiállja e tárgyban a legszorosabb kritikát. A finomabb ízlés némelyeket ugyan, hol itt hol amott kimozdítana Csokonai darabjaiban, sőt némely egész darabokat kiutasítana könyveiből, de ritkán adna valamit a megmaradókhöz, mert az ő nézőpontjai magosok, nagy tájt foglalók s igen szerencsések: rajzolatnak formái, akár egészjekben, akár részleteikben, akár körülvonásaikban hathatósak, és merészek, a festések elevenek, és elpuhító lankadkodások és érzelékenységek nélkül mind elme- mind szívérdeklők, s a fül is majd mindég kielégítettik a bájos éneklőtől. Mi magyarok még ép elméjű és szívű emberek vagyunk, még nem szorúltunk az érzeménykedés fűszereire, mi nem találunk szépséget az effőle kitételekben: „Ah jűj, s ringasd el e nagy kíndkat.“ A ringatás mindég a bölesőt hozza előnkbe, a escesemők ringattatnak, a nagy tehát nem ide való, azon kívül nyugodalomra és álomra ringattatjuk a escesemőt; de ha az ötöt meglepő nyughatatlanságokon fordul is meg a metaphora, akkor sem áll az epitheton nagy. *Fenn rézentől* vagy hamis vagy homályos kitétel, a *küzdell* is a *küzd* helyett, gerjeszti-e más fejekben is Szemere úr ideáját, még kérdés? *Boldog istenálmokat élni*, olyan összetekert esavart képzet, mely görög akart lenni, de csupán német lön; más a noctes coenaeque Deum! A magyarok tehát alkalmasint a réznél fognak megmaradni; a hamis kölesön értelmek még nem ragadják őket, és a fülek esiklandjai nem tompították el még elméjüknek egyenes látását. Bár az lehetnének mostani költőink a jövődől előtt, ami Csokonai lesz minden mázolásai mellett; ötöt a természet bélyegzé fel költőnek, akármely országban lenne született, megkülönböztette volna magát eredeti költő elméjével és nagy szabású

s mégis bajlatos phantasiájával. Fő helyege, mint minden nagy ebnéknek, a természetiség, mely ha valóban az, sohasem durva, mert különben aljasság. Sokkal ritkább, sokkal nehezebb a természetet utól érni, mint akármilyen más czifrákat. „Il n'est pas poète correcte, mais il est toujours poète, ce qui n'arrive pas toujours aux poètes correctes. Tout le fini de l'école Hollandaise ne vaut pas une esquisse, une ébauche, un trait des Carraches.“ Sokkal jobban tenné Kölcsey úr, ha a természetiségen igyekezne; meglátná, hogy nem oly könnyű hasonlítani Csokonaihoz: „Ut sibi quivis speret idem, sudet multum, frustraue labore ausus idem.“ Ugyan miért vagdalkozik a lángeszű, nemzetünk díszére teremtett, korán elholt Csokonaink árnyékával? Elhíheti nekem, hogy nem fény, nem villám, nem világosság vala mindenkor az, ami őt ezzel a dicső árnyékkal való küzdésében segíté.

Ha ti írók egy részről a nemzetet oktadjátok, más részről csupán érzéscitől és helybehagyásától függhet tartós dicsőségtek τὸ μετὸν τὸ ἀριστον.

Ime itt Horác egyik ódája magyarul, és a magyar ember körülállásaira alkalmaztatva. Otium divos etc.

Nyugtot ásítóz magos ég uránál,
Kit a Bált síkján a veszek ragadnak,
Fellegek hátán mikor az setét hold,
S búvik a csillag.

Nyugtot az harcban szaladó kozákok,
Nyugtot az fénylő sima kardos angoly,
Vert ezüstön nem veszed azt, se gyöngyön,
Sem suhogókon.

Mert a kincstárok s a lovas legények
El nem üznek szívzajokat tetőled,
S tépelő búkat porozó kocsiknál
Felrepülőket.

Jól lakik szintúgy ki kis asztalánál
Ősinek vagy szarvpoharára nézhet,

Alszik ő, nem rém s szerelemnek undok
Szennyci szívják.

Kurta évnek tűnt buta, mért arányzol
Ammyikat? mit tartsz melegebb világnak?
Vagy talán a szép haza-hagyta gyors, nem
Futja magát is?

Mászsza a hajónak rezes oldalát gond,
Hajtja osztályát a futó seregnek,
Frissebb a nyúlnál, sebesebb a forgó-
Szélzuhogásnál.

Az jelenléttel teli szedte lélek
Bús jövődönnek nem ügyel, keservét
Hordja vígság közt, a szerenese egészen
Ép soha nem volt.

Az dicső Hektort hamar elragadta
Az Halál, Tithont az idő megölte,
És amit frissen veve lopva tőled,
Tán nekem adja.

Annyi száz jerekék s tehének Tyrolból
Bógve körülted, s paripák nyerítve
Szöknek, az férges pirosult levében
Ázot' a mentéd.

Nékem egy vagy két telek az hazában,
S tiszta ész és szív a kilencz szüzektől
Nyújtatot', az vak hiúság' seregjét
Hogy kikaczagjam.

Jó-régi fordításom ez nekem, de mi az az eredetihez képest? Minden költeménytelenebb nálunk, mint náluk volt, elménk, nyelvünk, vallásunk, polgári alkotmányunk, szokásaink.

Kérlek, mondd meg, mik a *göpety fobak*, és mi az *ey-*

mologiája a *nápész* szónak? A *csonpollyát* sem lelem egyik szótáromban is; a *kuszi pajtást* sem értem. Taníts kedves barátom, mert tőled sokat lehet tanulni, és én nem csak igen szeretek tanulni, de kivált tőled szeretek.

hív *Jóskád.*

U. I. Nekem jobban tetszik a Te fordításod mint a Virágé. Kis nem jól tevő, hogy nem hatlábuakban fordította Horácot. Meg kell mindég, ha lehet, az eredetinek mértékét tartani. — Hogy tetszenek neked Thajsza (így) úr képtelenségei és tudatlanságai a Tudományos Gyűjteményben? Ha ez így megy, kivévén egynehány darabokat, amelyek közé különösen a *Ticidet* számlálom, a Tudományos Gyűjtemény nem sokára a tudatlanság gyűjteményévé fog válni.

Feleségem igen nagyon köszönt. Nagyon elfogta velem együtt a szomorúság ötet — nehéz beteg legkisebb fiam, nincs nyugtom miolta kiulódik, fejem szívem kiköltözött csendjéből; be érzem Cicero mondását: „vita propagatio miserimi temporis.“ Hát Te sohasem jössz többé Kassára? Nem az ugyan már Kassa ami hajdan, de találkoznak még itt egynehány maradvány emberek a múlt időkbel, akik téged szeretnek, és akik vigasztalást lenének társaságodban; a többi sereg ész és szív nélkül való léhásokból áll. Én itthon fiamért gyötrődöm, vagy olvasgatok nyughatatlanságok közt; mikor pedig felderül, lovaglok vagy a város romladozott bástyáit járom körül a jobb levegő kedvéért. Vagyon játékszíniünk is. Gróf Péchy igazgatja, sokat költ nem csak a játékszíni, hanem a játszósnekre is. Operánk is van; nem rosziul énekelnek, de szebbek a ruhák az éneklésnél és a muzsikánál. Új esztendőkor egy fagyos allegoriát adának, amelyben a német császárt és a német nemzetet dicsérték, a magyarról pedig hallgattak. Nincs nyílt ház, miolta gróf Csákynek megholt. Csáky Emmánuel esztendő oltá síulik; nincs sehol elmés társaság, jó kedv. Kendözésekkel töltik el csak idejeket az aszszonyok, a férfiak pedig semmivel. Első februártól pengő pénzben kell a postát fizetni. A politika igen kezd borúlni.

megúnták a francziák a németek véghetetlen és határozatlan számvetéseiket, azt mondják: hogy utóljára csak ólomban és vasban fognak fizethetni. Még az úgynevezett *Li* állat is jobban halad mint a frankofurti tanácskozások, — elvégzik talán *3* esztendő múlva a praelimináriákat. XVI-ik Lajos alatt is úgy cselekedtek a németek: azt mondta rólok egy franczia író XIV-ik Lajosnak: „La diète d'Allemagne, qui ne devoit examiner qu'une partie des propositions de votre majesté, depuis trois ans quelle y étoit appliquée, n'en étoit encore qu'aux préliminaires.“ Én oly szerencsés vagyok, hogy a frankofurti gyűlés, mely a nemzet színéből áll, actáit végig nem olvashatom, kivált miolta Gagern úr oda bagyá dietájokat; az angoly és franczia parlamentom actáit pedig a német nyelvben is a legnagyobb gyönyörrel olvasom. Ez maga elég a német nemzet jó izlése tehetségeinek megítélésére, de Thajsza úr előtt a mostaniak, kivált a németek, elébb valók a kimíveltetésben a görögöknél és a rómaiaknál, sőt a *der, die, das* és a *ó, ű, zo*, testvérek; kétség kívül azért, mert a *das*-ban sem *t*, sem *o* sem találatik. Lehet Schillert szeretni, Goethét becsülni, Wielandot tisztelni, a német nemzetet tanulni tartani, de azért nem szükség azt a legmíveltebbnek képzelni.

Kész vagyok a szeremcsi plébánossal; addig addig származtat a jámbor, míg némely szókban három *t*-t, másokban pedig *sz*-t nem kerít egymás mellé. Be keveset tanultam tőle, és Thajsza úrtól minden unalmaim mellett is, amelyeket oly bőven rám pazarlottak! Mennyivel több tanúság van akármedlyik erdélyi leveledben.

Elfelejtélek feljebb megkérni, fedeznéd fel nekem a *szó: szerény*-nek is mind értelmét, mind etymológiáját.

Láthatod e leveleimből, be összevissza szökellenek ideáim, de fáj a szívem, és utolsó olvasásaimból vett csömörködésem elkeseríté Erdélyi Leveleid jó ízét, sőt rossz kedvet szülvén a búhoz, ideáim rendes folyását megzavará. Parancsold azokat szokott csilapatjokba, barátságod, vigasztalásaid és útmutatásaid által.

CLXXI.

Széphalom, jan. 20-d. 1818.

Kedves barátom!

Horváth Ádám, kit a világ a *három csombókos poétának* szíret nevezni, és aki szereti így neveztetni magát, mert az a bolondság bántja, ami engemet a Zrínyi-süveggel és fűző csizmával, hogy másként öltözik mint minden egyéb halandó — (de én így nem akkor, mikor nevezetesebb napokon megyek emberek közé: H. pedig akkor is így) — azt írja utolsó postával írt levelében, hogy a nem boeotiai, hanem *keszthelyi* Helikon-tája nagyon ncheztel Kölcseyre mérges és másokat sértegető recenziójai miatt, s már megkérte a Tud. Gyűjt, hogy oly recenziókat fel ne vegyen. H. maga is meg van bántva K. által, de nem tudom miben. Hogy tehát megmutassa, hogy K-t nem illeti a mások tanítása, ennek egy sonettjét újra önté, s nekem küldé meg. Szerencsétlenségére H-nak és a sonettnek, ez épen oly rossz amint a K-é nem rossz. Ugyan mi lesz belőlünk, ha a publicum oktatása miatt recenziókat nem lesz szabad felvenni? Az ízlést semmi sem művelheti inkább. S ha az Erkölcsi Kátét szabad recenseálni, miért nem Kist, Csokonait, Berzsenyit? Miért nem szabad kimondani, hogy Cs. épen úgy amint az általad is kedvelt Kotzebue, bírt zsenivel, érdemmel: de csaknem minden míve valószínű mázolás, mint Kotzebüenek?

Ez a három csombókos poeta egy rendes emlékezetet juttata eszembe, melyet épen most írek meg Mailátnak is. Az úristen oly kevés alkalmat ad az embernek, hogy ne vessen, hogy amidőn az ember nevethet, rosszul teszi ha nem nevet. Nevess hát Te is!

Horváth Ádámot a tilanyi apáturság Szántód nevű helységének árendája miatt zaklatá a kamara, s H. azt sürgette, hogy ami életet ő a belgrádi háború alatt a seregnek

quietantiára adott, neki acceptáltassék. József alatt nem boldogult, s Leopold alatt sokszor alkalmatlankodék Bécsben, s hasonlóúl haszon nélkül. A császár annyira el volt foglalva, hogy a fiára, mostani urunkra, bízta hogy audientiákat osztogasson. Horváth tehát somogyi banderista módra öltözve megjelent. Dolgát végezvén, képzelhetetlen gravitásával, mely neki tulajdona, lelépegetett a grádicson, midőn a toskáni Ferdinánd főherczeg felfelé lépe. Du, ist Franz oben? kiáltá a főherczeg, azt hívén, hogy ez a bajszos, csombókos, paszomános, tarsolyos ember Leibhuszárja valakinek.

Ik vász nikt — vasz isz — dasz — Du, monda a grávis Horváth a legnagyobb nyugalomban. A Horváth után lejövv német ember a földig görbült Ferd. herczeg előtt, H. pedig kálvinista merevénységgel és orientális nyugalommal ment. A német szalada Horváth után, elmondá neki kit bántott meg, de Horváth, aki nem tud németül, csak ment a maga szörnyű nyugalomban, s képzelheted a görbedező német mint csudálta ezt a mennykő egy embert.

Kinevetém magamat édesdeden, s már most okosan szólhatunk. — Mindenek felett engedd mondanom, hogy kázméri sógorasszonyom itt ebédle vasárnap, s egy bizonyos hírt beszéle gróf Sztáray Albert felől. Barátom, ha valóvá talál lenni a hír, s a gróf bált ad, akkor, ha köszvényes leszek is, tánczolni fogok örömemben. Soha gróf Eszterházy József még jobb dolgot nem teve mint ezt fogja.

Január. 13-kán vettem az Erd. Leveleket tőled, és már dolgozom ötödikszer. Mit nyernek munkáink az új dolgozások által, ha szorosán fogjuk! Azon dolgozásomban, mely nálad volt, talán semmi sem kínza el jobban mint a Kolozsvárról írt levél. Az egy hosszú galériája volt a portréteknek változtatások nélkül; kedvetlent mondanom nem illett, és így úgy jöttem ki, mint egy hérbe fogadott magasztaló, s mint-

hogy senkit sem akartam, senkit sem kellett nagyon kitetszetőleg festeni, ízetlen volt a magasztalás is. Azon leszek, hogy új dolgozásom inkább érdemelhesse javalásodat.

Én azt tapasztalám magamban, hogy másoknak nyomtatás alá még csak készülő munkáikat sokkal nagyobb javalással szoktuk fogadni, mint nyomtatásban. Ez onnan jöhet, mert mikor még csak kézírásban látjuk, örvendünk, hogy új könyv *dolgoztatik*. Ide magyarázom velem éreztetett javalásodat is, s hidd el, még inkább szerettem volna vezérléseidet, útmutatásodat, igazításodat. Neked a természet igen sokat ada, s magad sokat, igen sokat szerzettél. — Egyben különbözünk nagyon: a nyelv felől való ítéleteinkben: orthographiai, grammatikai vélekedéseink összeegyeztethetetlenek, és gy az az a pont, amelyen, azt hiszem, hogy téled szabad eltávoznom.

Oh barátom mit adnék érte, ha tudniillik volna mit adnom, ha még vagy 30 esztendeig oly erőben élhetnék mint most! Ezután még tüzesebben állanék a dolgozásnak. Desera est in fundo parsimonia: ezt mondja bölcs Seneca, s nagyon tartok tőle, hogy ez a nagy tűz, mely most szálla meg, titkon jelenti, hogy nem sokára Deus fio — amint Suctónnál egy császár mondja. Gyermekeim és írásaim forognak szünetlen szemem előtt. Mind a kettőből azt a jót szeretném csinálni, ami tőlem kitelik.

Hunyadi Jánosnak születése felől tett jegyzéseidre nevettem. Megmondám hogy, ha az volna akinek Heltai fecsegi, nem volna mit szégyenlenie, mert Jephthén kívül is vannak olyak elegek. De ha nem az, és mégis annak mondják, nem vala-e méltó kérdeni, az volt-e? — A görögök a szerlemlről másként gondolkoztak mint mi keresztyének; én szeretem feleségemet, és őtet ma is úgy nézem mintha *csak* szeretőm volna — képzeld nagy szerencsétlenségemet: már ismét viselős! Ez nekem rettenetes, de csak annyiban, mert látom, hogy ezt a gyermekemet nem fogom felnevelhetni. Ha mindenik olyan lesz mint az én nagyobbjaim, kik felől már ítéletek, úgy valóban kár, hogy Ábrahámnak tette isten azt az ismeretes ígéretet; úgy engem kellett volna szaporítónak kifogni mások közzül! — Visszatérek oda, hogy feleségemet ma

is úgy tekintem mint ha *csak* szeretőm volna. Így nem virtus az bennem, hogy mást nem is kívánok, s nem tudom mi a desiderii peccatum. Voltaire azt mondja, hogy ő nem képzel ízetlenebb portékát mint a férjet a feleség ölében: de a jó patriarcha nem tudott ahoz. Én pedig azt tartom, hogy abban nincs semmi ízetes, ha itt is ott is; s ezt csak azért sem szeretem, mert úgy az asszonyi nemet kénytelen vagyok cloacáknak nézni — az legalább igen nem delicátus érzés.

Ha Adelhaid itt volna, megdermedne kínjában. Neki a klavírmesteremmel egy kis históriáeskája volt. Láttam, de úgy tettem, mintha nem látnám. Az ember belé únt. Akkor egy 17 esztendőszobaleány nyerte meg a klavírmestert, s Adelhaid féltékenységekre gyúladt. Megjövendölte, hogy ez elveszi a leányt. S ez január. 15-d. megis történt, a nélkül hogy a leány viselős volna. Feleséges mestert tartani baj; de így nyakunkon marad, s ez nekünk kedves, mert nincs veszedelmesb dolog mint a tanítókat (ha jó a volt tanító) változtatni. Maga a klavírmester kért, hogy a maga szobájában chessék, s ez még jobb így; kevesebb alkalom lesz az összeháborodhatásra; mely rettentő kín becsületes embernek. Éljen szerencsésen, tisztelt, szeretett barátom!

CLXXII.

Széphalom, január. 18-d. 1818.

Tisztelt barátom!

Ma délelőtt jövök haza Lasztóczi Szemere Páltól, s íme ma délután, midőn épen az ő sonettje periphrasisát akarom Neked leírni, ő maga betoppan hozzám. Dolgot adtam neki, hogy olvasson, én pedig hozzád írok, mert holnap reggel indul a sógorom tisztartója Kassára, s őáltala beküldhetem hozzád Boufflerst.

A REMÉNYHEZ.

Sonett, Szemerétől, neki tulajdon jobbitásaival.

Szelíden mint a szép est-tünemény,
Kecsekkel lángorezádon, mint Auróra,
Mosolygasz rám sötét sohajtozóra,
S megenyhül sorsom, a vad, a kemény.

De most nem tűnsz fel nékem szép Remény,
Fenn réventől köd, szél, hab messze szóra,
Faggat, gyötör, remegtet minden óra,
S küzdell keblemben minden érzemény.

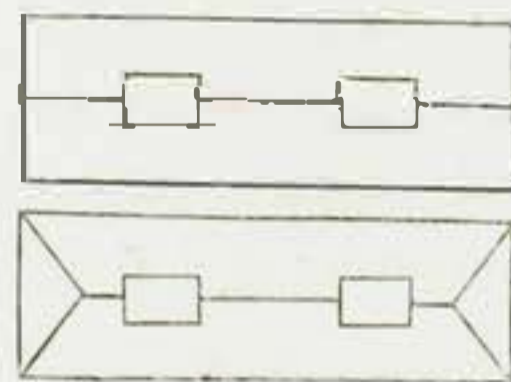
Ah jőj, ringasd el e nagy kínokat,
S Endymionként a szent rózsaberken,
Hagyd éljek boldog istenálmokat!

S ha lelke e varázskarból felszerken,
Mint kedvesét Chitone lángjai
Lepjék orcámat hölgyem esőkjai.

Külön papirosra írtam le itt a paraphrasist, hogy annál alkalmasbban tehesd meg az összehasonlítást. Én ezt esudá-
lom, a Csokonaiét még csak nem is szerethetem. Quisquis
amat ranam — ezt mondja a gyermekkorunkban szépnek gon-
dolt vers, s meglehet, hogy az én ízlésem makaessága tartja
szépnek a Szemerétét, meglehet, hogy ezt csak azért tartom
szépnek, mert hasonlít a Petrarca munkáihoz, de a Petrarca
munkáit, ahol jók, minden művelt ízlésű olvasó szépnek leli.
A Csokonaiét semmi fordítás nem tehetné széppé.

*Gépfedél, Giebeldach, az, mi-
dön a fedél figurája felülről tekintvén*

két kéménynyel ez:
holott a közönséges fedél két kémény-
nyel ez:

*Nápész*nek nincs gyökere, mert az *vox primitiva*. Bi-
harban a legelső és legutolsó eamber ismeri: Ein Talk.

Szerény, modestus. — *Szer* modus, s hasonlít hátulsó
syllabájában a *serény*hez is, sőt egész hangzásában.

Most vendégeim, és a holnap reggel menő kázméri al-
kalom miatt lehetetlen többet. De nem sokára felelek oktató
leveledre. Higyd el, az nekem nagyon kedves, s ohajtanám,
hogy minden ellenkezőmnek ennyi lelke és tudománya volna.
Te engem meg nem térítél, tudod hogy ízlésünktől, gondol-
kozásunktól megválnunk bajos: de ellenkezéseid s Ciceróból,
Quintiliánból vett helyeid előttem új nyílásokat láttatnak, az
pedig mindég nyereség. Én neked postán nem írok. Minek
terheljelek, midőn másként is írhatok. De venni fogod leve-
leimet. Erdélyi Levelimmal kész leszek febr. 10-dikeig. Elj
szerenésesen, kedves barátom.

Imhol a Szemere sonettje paraphrasisa:

„Remény, hamikor te rám, aki elsötétedve (elbú-
súlva) sohajtozom, oly szelíden mosolyogsz, mint az
estvelgő ég szelíd színe, és mint Auróra, mikor lángorezájin
minden szépség elterjed, akkor ez a te biztató mosolygásod
megenyhíti kemény és vad sorsomat. De most engem elha-
gyál! köd, hab, szél messzére elkapott engem a boldog révtől,
melyben hajóm bátorságosan nyugvék; faggat, gyötör, re-
megett minden óra; minden pillantás s keblemmek minden ér-
zései küzdellésben vannak. Tűnj fel ismét szép Remény, s al-
tasd el e kínokat keblemben, ahogy dallásával a hűséges
anya altatja el síró kisdedét, s engedd hogy oly istenálmokat
(istenné tevő, boldogító álmokat) lássak alvásomban, amilye-
ket a boldog Endymion aludt a szerelem berkeiben. S ha
majd lelke fel fog szerkenni e varázsalvának karjaiból, lel-
jem úgy magamat a kedves leány karjai közt, mint a feléb-
redő Endymion lelte magát a Diánái között.

Valami ezen paraphrasisban áll, megvan a Szemere sonettjében. S a nyelv, mely nyelv az ott!

Cserci Farkas barátom Krasznán a ma érkezett levelében arra kér, hogy neki szerezzek egy igen jó, csinos és nőtelen szakácsot, s úgy hiszi hogy azt Kassán kaphatna. — Oly tekintetű embernek mint Te ilyen commissiókkal alkalmatlankodni, formális impertinentia; de oly lelkű embernek mint Te, mindég kedves az az alkalmatosság, amelyben valakit lekötölezhethünk. Ha tudsz oly szakácsot, fogadd meg, s mondd hogy jöjjön hozzám, én magam viszem le még februáriusban Krasznára, s Cserci le lesz erántad kötelezve velem együtt.

CLXXIII.

Kassáról, febr. 8-d. 1818.

Kedves barátom!

Általnézém futólag parancsod szerint fordításodat, az eredetivel összehasonlítgatván. Íme vagy jó vagy rossz jegyzéseim. Az előszó vége felé ezt mondod Boufflersről: *Gyakran összetéveszti az írási stílt, hol a jó ízlés sok holmit tilt, a beszédi stíllel, hol a jó tón mindent tűr; azt kell hinni, hogy nem olvassuk, hanem halljuk.* Igenis, nem kell összetéveszteni, ha vagy históriát, vagy tanítási könyvet, vagy akármi egyébét, amivel behatást tárgyaz, ír a jólnevelt ember, de nem mikor levelet; miért tetszenek annyira Sevigné asszonyosság levelei, és miért tartatnak azok a legelső remeknek a levelező stílben? azért mert a korabeli írók bizonyítása szerint szakasztott azon stíllel vannak írva, amelyen szólott a legszívesebb asszonyosság. Nem való hogy a jó tón mindent tűr beszél közben, és ha nem bízunk mindent leveleinkre, a-

mit a társaságban elhullatunk, az nem a stíl miatt van, hanem mivel félünk hogy feltörük a postán leveleinket. A durva és neveletlen sz. mihályi notárius jól teszi, ha szebb stílben igyekszik leveleit írni, mint ahogy beszéll, de a jól nevelt ember rútitja leveleit, ha akár a szájára, akár a pennájára folyó gondolatait és érzeményeit akarja szépíteni. Jól mondja Boufflers VI-dik levelében: *Ha kétfelé vágják Voltairet, s itt azt az embert látom akét olvasék, ott azt akinek szavait hallottam, nem tudom melyiket válaszszam inkább. Csinálhatják nyomtatói amit akarnak: az ő legjobb kiadása mindég ő maga marad.* A nyomtatók t. i. olykor-olykor szépíteni akarták Voltairet; maga Voltaire azt mondja valahol: „On y a dit des impuretés, mais dans un style très pure.”

Engedelmeddel minden levélből csak egykét előadást veszek kérdőre:

Leur front nous dépassoit, nem azt teszi előttünk vonúlt el, hanem meghaladott, mert előttünk vonúlt el, *defila devant nous.*

„*Ils nous en fouettoient tout au travers du nez.*” Csapkodta, sodrotta orrunkot, nem pedig elhordta, ami pedig egészen más, és inkább díztelen, mint nevetséges kép. *Et qui faisoient un r r r ra ravage épouvantable.* Ebben a játékban egy szó sincs arról, hogy soká tartott, és hogy elsiketültek belé. A francia szó *ravage* nem vitetődik a hallásra. Ezt e hangképes játékot talán így lehetne majmolni: *az egy-egy tojás golyóbisok rettenetesen r r r rá ránk riasztottak.*

A második Levélnek eleit én is csak úgy fordítottam volna mint te, de kimaradott a *suisse*, ebben pedig füresaság és elmésség látszik itten lappangani: ha nem hibázom, azt akarta Boufflers mondani, hogy elesudálkozott rajta Bauteville, mivel őszinteségére svajczert, könnyedségére pedig egyszersmind francziát látott benne; e szerént, nem lenne talán így rosszúl: *úgy fogada, mintha egy sugáron leereszkedő svajczert szállott volna le hozzá az égből.*

Coquettes, nem kaczerkák, mert gyakran épen ellenkezők, hanem *tetszőskék, kellőskék,* vagy, amint már igen szerencsésen kitevéd Marmontel fordításában, *hegyeskedők.*

„*Il n'y a pas plus d'hommes à proportion qu'en Lor-*

raîne. Ember itt nincsen több mint nálunk, szem előtt tartván a föld mennyiségét. A földmennyiség itt habozó kitétel; a szem előtt tartván pedig nagyon huzókás; nem volna-e természetesebb így mondani: nincs itt a föld mennyiségéhez képest több ember mint nálunk; és miért volna e rövidebb és természetibb kitétel rátabb amannál?

Le plaisir qu'on prend pour y avoir manqué, a le plaisir de ce voir obéir par le bourreau — ez valóságos phrase alambiquée, kétszer harmadszor kell olvasni míg érti az ember, de amint te lefordítád, erős tiszta és világos az idea.

C'est en tatonant que je cherche à satisfaire ma dette, gyönyörű kitétel; nincs a gondolat egészen eltalálva a magyarban, talán így lehetne közelíteni hozzá: Vaktába markolatott a pénzbe hál adásom.

Catin, kaczer, igen jó. Igaz hát hogy a coquettek nem mindég kaczerkák.

Mettez moi aux pieds du roi. Vess a király lábaihoz. A francia kimélés azt hozza magával, hogy nem csak a király lábait, hanem azokat is kíméljük, akiket hozzájuk teszünk, és így mondja ugyan a francia: je me jette aux pieds du roi: de nem mondja: jettez moi aux pieds du roi: mivel lehet óva a király lábaihoz vetni magunkat, de annak, akit vetéssel ki-boesátottunk egyszer kezünkől, lerogyása nincs többé hatalmunkban. Az efféle aprólékos finomságok bélyegezik a legudvarisabb nemzet nyelvét.

Egy valakit tudok aki oly kifogyhatatlan jó kedvvel bír, hogy sohasem ünja el azt a sok hódolást, melyet neki minden át. Boufflers az istenről szól, de te a reverendásokról emlékezel meg fordításod közben, valamint feljebb Gréczről és Brünnről, midőn a királyt gazdának hívtad; de nem hiszeni, hogy a papok kevesebbé düljanak füljanak, midőn majd olvasandják, hogy az istent egyvalakinek nevezed.

Mint hízik nyálától a két tenger: qu' il serait beau le voir grossir les deux mers. Boufflers képe kaczagtató, a tiéd galádoeska.

Que sa calotte devienne pour la première fois le point le plus élevé de la terre. Mert eddig csak képzelte; ez lappang ebben a gondolatban, te pedig úgy fordítád, mintha így vol-

na: *pour qu'elle devienne enfin une fois le point le plus élevé de la terre.*

Les grandes idées amènent les grands mots. Amener azt teszi hozni, ot hozni, elővezetni, és ezen szóval igen jól él itten Boufflers, mert a nagy kitételek mintegy vezetetik magokat a nagy ideáktól, de ha azt mondjuk: „hogy a nagy ideák nagy kitételeket húznak elé,” a nagy kitételeket mintegy eldugva képzeltejük, és a dugaszbul erőszakkal kihúzzattatnak, ami itt egyenesen a szerző gondolatjának érzélsa ellen vagyon.

Már a csokoládét régen bevettük, a csokoládé szokatlan és kérdés, hogy szebb-e? Csak ott ahol nem lehet máskép, szabad, óva és módjával, egy kevéssé botránkoztatni azokat, akiknek tetszeni akarunk; így merném p. o. megpróbálni botránkoztatni hazámfiat ezen szóval *tüsténtyű*, impromptu helyett, talán értene minden magyar. Csinálunk olykor particulából substantivumot; ha nem lehet minden francia szót tökéletesen magyarul kitenni: minden magyar szót sem lehet francziául.

Ezen versecskében: *hozzád nem küldtem én ok nélkül, asszonyom,* így lehetne talán valamivel több francia könnyűséget oltani:

Az ördögöm ha felkötet,
Gondold hogy ég, hogy éget,
Kísértni fog ugyan téged,
De te jobban még ötet.

Les petits bijoux sont sujets à se perdre, ha így fordítjuk: *gyöngy, gyémánt hamar elvesznek,* nem való a gondolat. Sőt ritkán vesz el a gyöngy, a gyémánt, mert őrzik becsé miatt; a *petits* tehát itt ki nem hagyható.

Kár volt a szépnemhez intézett versecskét le nem fordítani:

A szabad svájczernek feszes durvasága,
Hideg a szépnemmel, nem lángol eránta;
Be bús az embernek minden szabadsága,
Ha csak rabnak az ég a szépet elszánta.

A másik se rossz amelyet kihagyál, *Évához*:

Szívzálogot érdemlettem,
Szívesen vagyok én Éva diadalma,
Ádámod ha nem lehettem,
Adj paradicsomot, leszek tiltott alma.

Amit Bonard versel Boufflersnek, az igen eleven.
Miért van hátra a IX-dik Levél?
Elvégzém az unalmas mustrálást.

Excusez mes erreurs, et ne soyez pas triste,
Que souvent ma censure était sans sel attique.
Si Boufflers fut battu par son panégyriste,
Vous n'êtes pas, mon cher, mangé par ma critique.
Parce et vale. Muis per Charites tradite Kazinczy.

Pipsz.

U. I. Nincs időm most a parallelára a két Remény közt, de nem fog elmaradni. Most csak azt jegyzem meg, hogy ugyan gondolhatod-e igazán, hogy vagy Kőleseynek vagy nekem vagy nekem jobb ízlésünk legyen az érzéshez szóló dolgokban, mint vagy a Te grófnédnak vagy az enyimnek? Házadnál a bíró, és te perlekedel és igazságtalankodol Csokonai Reménye ellen! Reméllem meggyőzlek feltaglalásommal, és a taglaló tüzetlensége mellett is mindenütt ki fogod tapogatni disjecti membra poetae.

CLXXIV.

Kassa, febr. 14-d. 1818.

Tekintetes Úr!
legkedvesebb, legdrágább jó Uram!

Igéretem szerint leírtam a már megholt *Rojkó János* úr Napoleon házasságára készített verseit. Sokan becsülték

ezt születésekor, kíváncsivá lettem a T. Úr engem bizonyára megnyugtató ítéletét is tudni felőlök. — *Az emberi élet körére* írott verseket is eléggé vakmerővé lettem még egyszer megküldeni. — A *zsidók messiását* még nem, mert mind ez ideig lehetetlen vala leírnom. Mindég úgy el vagyok foglalva, hogy magam részire csak éjtszaka írhatok, — de ha később is, bizony ura leszek szavamnak.

Az emberi élet köre.

A kép kettő; mind a kettőn, 7. 14. 21. 28. 35. 42. 49. 56. 63. 70. 77. esztendő korában, francziás-német öltözetekben festetik le az ember, és így a felvett kor 11 féle, mind az egyik mind a másik képen; az egyiken a férfi-, a másikon az asszonyi nem ábrázoltatik, de mind a kettőn a 70 kivált a 77 esztendő nagyon görnyedező formában adatik elő, amint, a többségnél véve, többnyire meg is szokott az lenni. Mind a két képmustra alatt már találtam német és deák versezetet, de ez által nem elégítettem ki, még a magyarral szerettem, öhajtottam azt felékesíteni. Nagy medián regál árkusra véttettem le őket, így mind a három nyelvbéli versezetnek elég helye lett a képek alján.

A férfiaké alatt a német vers:

Cirkel des menschlichen Alters.

So fängt das Leben an, in diesem Wechsellauf
Hört Witz, Verstand und Muth auch endlich wieder auf.
Der Jugend Feuer wird zu einer Mannesglut,
Bis dass des Alters Eis zuletzt bedächtlich thut.

A deák vers.

Vita quidem cursu surgit mortalis amoeni,
Cum vita vires, ingeniumque abeunt.
Mascula dum juvenis virtus contemperat aestum,
Prudenti gressu cana senecta venit.

A magyar, melyet t. Szemere Pál úr nem a kép alá, csak a gondolatra készített.

A gyermek semmikért repes,
Az ifjú ideált vadász,

A férfi valót nyomoz,
Az agg idvességért könyörög.
Ők, ami nincs, éldellik azt,
Nem éldellvén azt ami van.

T. Szemere Pál úr az egyik kép alá:
(de a másik alá nem készített.)

A gyermek a tarka semmiket kívánja,
Az ifjunak fényes ideál bálványa.
A férfi valónak nyomozza lépését,
Az agg idvességért önti könyörgését;
Ezen grádicsokon fut pályát életünk,
Czélért élünk, s ahoz csak halva érhetünk.

Ez harmad évi történt. Minthogy ez, haugyan bár az asszonyokat illető kép alá is való, de e versezetet csak a férfiaké alá tettem, és középett, a német és deák közt, hogy a symmetriát is megnyerjem. Esmeretes levén már ekkor grófommal, megkértem, hogy csináljon egy versezetet az asszonyok képe alá is, melyet szint úgy a symmetria miá a német és deák közzé kéntelenítetttem alkalmaztatni. E következő az, mely a német és deák után következik, a magu eredetiségében:

Az asszonyi nemet illető kép alatt.

A német:

Cirkel der menschlichen Schönheit.

So wächst von Kindheit an die Schönheit und Gestalt,
Der Jugend Reizung zeige sich in Anfang bald.
Wird stärker, klug, gesetzt, bis es das Alter reift.
Die Schönheit sich verfliegt, und man nach Krücken greift.

A deák.

Nascitur infanti vultus praeclara venustas,
Virgineusque decor, splendida forma nitet;
Prudenti facie matura aetate corusca est,
Forma fugit tandem, dura senecta premit.

*A magyar, melyet a grófom készített 1816.
A szépnem életkorai.*

A szép hölgynek kora is meggy grádicsonként fel és le,
Öröm- bün keresztül húzza őt is a sár kötele.
Imádjuk, bár tipor minket tavaszában,
Szeret és szeretjük nyári hevültében,
Tiszteljük, ha meddő nem volt, ősz korában.
Banyának esüföljük reszkető telében.
S akit nagyatyáink mondtak istennének,
Mi unokák hívjuk a vének vénének.
Te még a szépnem is szörnyű ellensége,
Mindég forgó idő! kinnek ninesen vége!
Ki mindent routsz és szülsz, légy lelkünk áldása,
S egy boldog örökség tartós folytatása.

Készen, rámában, üveg alatt s adárva is levén már szeretete képeim, a T. Úrét nem tehetem oda: így hát minnek lopom meg munkás idejét, hanemha szebb jegyzéscim közé tenném azt, pro memoria, de csak úgy, hogy ha azoknak megcsinálása igen-igen kevés fáradságába telne a T. Úrnak.

Akorba amint t. Szemere Pál úr nekem a verseket megküldé, a versei mellé rekesztett levél végén e következőket is írja:

„Kazinczy úrral közlöttem a képeket, szándékunkat. Bizonyosan sok dolgai vannak mert nem felelt. Erről kedves sógorom György bővebben.“

Szemere György úr jó barátom leve Kassán laktába (most nem tudom hol van), általa vetemedtem a vakmerőségre, hogy t. Szemere Pál urat mint esmeretlent megszólítani (kérni) bátorkodtam, akit még most is sokszorosan idvezlek.

Mulatság nevében bátorkodom a T. Úrral e következő gondolatot közleni, melyet a múlt napokban egy bizonyos polgár Kassán írásban küldé hozzám:

„Miért nem egyformán boldogok az emberek? holott a minden stóla nélkül forgolódó napnak részt nem tekintő sugárai egyformán csehelnek mind a jóknak úgy a gonoszoknak minden ő körül-kerületeikben?“

„Talán azért, hogy ha szűk az idő, meg nem fér benne egymástul a tolongó, ha bő ellenben, kiszóttyan abbul.“

„Vagy azért, hogy a boldogító calculusban egynek mint másnak nem eshetett a jobb sors numerusára.“

Egy gondolatomat terjesztem a T. Úr elébe, grófommal már közlöttem e gondolatot, helybenhagyja, sőt örül neki. Valyon nem fogja-e nekem megengedni, hogy ő jövő esztendőn kezdve belé, s a következő esztendőkön folytatva, a T. Úrnak grófommal a kezdettől való minden levelezéseit, exmissis exmittendis összeszedjem, hogy az valaha kinyomtattasson? Igérem magam ezen kedves és hasznos munkálkodásra. Méltóztasson a T. Úr engem erről tudósítani, bátorkodjam-e majd ehhez foghatni? E több kötetekre telne — kelete lenne — gármond betű neméből illene szedetni stb.

Prof. Kósa úr, ki a kassai akademiában a hazai törvényt tanítja, meghala, és 1-ső februáriusban el is temettete; most üresült helyét prof. Pongrácz úr tölti.

A regmeczi perről a specifica tudósítást alázatos bizodalommal kikérem és elvárom hová hamarább; maradván

A Tekintetes Úrnak

szolgálatjára örökké kész, és nagyon alázatos szolgálója *Dulházy Mihály m. k.*

U. I. Ha egy kurta előbeszéddel a Rojkó János úr Napoleon házasságára írott versei kinyomtattathatnának, aligha örömrészt nem venne benne fötiszt. superint. Kis úr, mert Rojkó János úr is Luther követője vala.

CLXXV.

Kassáról, mart. 30-d. 1818.

Édes Perenczem!

Kevélységgel olvasám barátságos kézzel általad a jövőndőnek vésett dícséretemet a Tud. Gyűjteményben; ha lerő belőle valamit a jövő évszak. látni fogja legalább, hogy szerettetett Dessewffy Kazinczytól, és hogy tetszettem a jóknak, holott azt V . . . Á . . . tagadta.

A még méltábban mint én a jók közé számlálendő Döbrentei parancsol velem, küldeném meg neked az Erdélyi Múzeum IX-dik füzetét. Itt van hát. Festett képemet is visszaküldöm neked ez alkalmatossággal, mert megtért Erdélyből. A magamét már bírod a VIII-dik füzetben. A tiédet pedig rámába tétetém üveg alá, és feleségen fogadószobájában a pamlag felett már fel is függesztette. Szép volna ha meg akarnád egyszer nézni magadat ott, ahol nem csak szeretnek, hanem díszeskednek is veled.

Barátságosan vagy-e József bátyáddal vagy öséddel, vagy jó barátja-e ő Jóska sógorodnak? Ha vagy te vagy ő akarnátok, kimondhatatlan barátságot mutathatnátok erántan, ha Józsefet megkérnétek, vetné magát közbe érettem hűgánál vagy néujánál Krajnyiknél. Mi a kérésem, megtetszik ide zárt levelem másából, mely levelet Krajnyiknél írtam.

Abban a házban szeretném én csendesesen végzeni napjaimat, amelyről eme levélben szólok. Általányában van azzal, ahol anyám haláda után néném gróf Szirmayné felfoga, és ápolgata; ahol Koppi világosságot szerető lelkének egy részét belém csepegteté: „wo ich, amint mondja Wieland, die erste Lust, den ersten Schmerz empfand.“ Szeretném ha annyi járás-keles és tapasztalás után a világon, egynehány lépésnyi távolságra halhatnék meg nevelésem drága és nekem

elfelejthetetlen helyétül. Ezt te érzni fogod, amit én itt érzve mondok, és azért éreztesd mind sógoroddal, mind bátyáddal, mind húgoddal is; de siess, ne késsél, és felelj minél előbb

hív *Jóskádnak*.

U. I. Aminap azt kérdé tőlem Döresényi, hogy mit tartok Erdélyi Leveleldről, fognál-e belőlök pénzelní? Azt felelém: hogy ezen tekintetben nem néztem által azokat, mert ha e czéledat tudtam volna, bátorkodtam volna még egynéhány észrevételekkel szaporítani jegyzéscimet; azonban úgy is amint most vannak, nagyobb részint meg fogják nyerni, amint hiszem, a köz megtetszést, mind a matériára mind a formára nézve.

Küldd vissza az én Catilináriáidat, megérdemli a többszöri olvasást. Megkapod a Bártfai Leveleket rövid idő múlva. Fognak-e Dullházy úr hasznára prof. Rozgonyi censorsága alatt kinyomtatódhatni Patakon?

Copia.

Tekintetes Asszony, különös tisztelettel való Asszony Néném!

Kedves barátom t. Vitéz úr tanácslásából bátorkodom a T. Asszony Nénémhez folyamodni. Acquisitiót csináltam, és az istenben boldogult b. Berzeviczy bátyám házat vevém meg Kassán, a hozzá tartozandó major- és földekekkel együtt. Nem akartak fiai másképp kötni csak conventiós pénzben, és én ezt igazságosnak láttam, mivel sem a vevő, sem pedig az eladó így meg nem esalódhatik. — Minthogy a hátra maradt özvegy és árvák hosszabb terminusokat nem adhattak, a mostani idők pedig olyanok, hogy a folyó áron is nem lehet nagyban semmi productumot eladni, papirospénzt pedig tetemes nyszorák nélkül nem lehet kölesön kapni: merészlek conventiós pénzt kölesön kérni T. Asszony Néném-től. A pengő pénz azon nemében akarom visszafizetni ezen adósságot, amelyben

fel fognám venni. En eddig fizettem adósságokat, nem pedig csináltam. A szegénységtől szintűgy, mint a gazdagságtól egyaránt távolag eső tehetségemet, iparkodásomat, gyermekeim aránt való atyáskodásomat és a legszorosabb becsület érzésével összekötött pontosságomat az egész felföld esmeri. Acquisitióra, nem tékozlásra kérek pénzt. Kész vagyok adni a legbátorságosabb securitást. Legjobban szeretném, ha úgy kaphatnék, hogy minden esztendőben a capitalis ötöd része visszafizetése mellett öt esztendő alatt megszabadulhatnék ezen adósságtól; ha azonban a visszafizetés egyszerre fogna tetszeni, négy vagy öt esztendő elteltével, azt sem bánom. Ne méltóztassék rosszra magyarázni bátorságomat, de kedves barátom t. Vitéz úr, aki mind T. Asszony Néném-et, mind engemet esmer, bátorított a bizodalomra, amelynek kegyes és engedelemmel való elfogadásáért esedezvén, úri fávöriba ajánlott, megkülönböztetett tisztelettel szünet nélkül maradok Tekintetes Asszony Nénémnek alázatos szolgája

G. D. J.

CLXXVI.

Tisztelt kedves barátom!

Embort akarék küldeni levelemmel Krajnyikné testvér-húgomhoz dolgoiban, de a sógorom kért, hogy azt küldjem által neked, hogy ha használni szükséged lesz, magad küldhesd meg a húgomnak. Teljesítem kívánságát, s íme ide zárom. Adják az egek, hogy szolgálatodra lehessen. Mely igen óhajtanám én, hogy én is gazdag ember volnék, hogy a *Jóskának* szolgálhassak, midőn arra szükségök van! Nagy gyönyörűség az. Soha még inkább nem sajnáltam hogy az nem vagyok.

Erdélyi Leveleim, úgy hiszem, egy részét adósságomnak le fogják róvni. Most hatodikszor dolgozom már, nem egészen újra, de sok igazításokkal. Döbrentei írt, hogy addig

ki ne adjam míg ő meg nem tekinti. Ki akarja hagyatni amik valakit megbánthatnának, és akik az érdektelent megsértének. — A munkának e nyáron nyomtattatni kell.

Döbrentei engedelmem nélkül cserélé el képedet. De nagyon örülök a cserén. Ez neked igazabb képed s ezen inkább kitetszik az a szép lelkű s szép arcú ifjú, akit a Músák s a szép asszonyok szeretnek. Ugyan mint tudta ezt a szép képet oly nemszépén metszeni Nagy Sámuel!

S te nekem örvendezel keszthelyi megtiszteltetésem? Szeretném ha láttál volna mikor a hírt vevém. Engem nem hágy el az a hit, hogy az író maga adja magának mind az életet, mind a halált. Azonban a balatoni Helikon istenének kedvezése köszönetemet kívánja. Ide teszem amit gróf Festeticsnek írtam. — Még nem tudom az én fám nem bodza-e. Annak örülök hogy nem én magam ültettem fát magamnak.

Öt nap feküdtem ágyban. Ma költem fel először. Éljen szerencsésen, imádott szívű férfi, s imádója az imádat érdemlő asszonynak, kinek jelentsd mély tiszteletemet. Mint vannak fiaid? mint Emiled? Az én Emilem hideglelős.

Örök tisztelőd
Kazinczy Ferencz.

A Catilináriákat első alkalmatossággal beküldöm hozzád. Addig olvasd meg a Kovásznai, verseit nem, de az orációit.

Tartván attól hogy Krajnyiknének nem talál lenni pénze, megszólítám a sógoromat, hogy írának báró Sennyeinek és Kazinczy Péternek, a V . . . Á . . . szíves barátod ipának. A sógorom azt mondja hogy Péter bátyámnak soha sincs, mert valamit bevesz, azt azonnal küldi V . . . nak, b. Sennyeitől pedig senki sem kap.

Csulhadárodnak most csak köszönést és köszöntést.

Gróf Festetics Györgyhez.

Nagy Mélt. Gróf,

Kegyelmes Uram!

Az a figyelem, melyet erántam ez idei innepén Keszthely mutatott, engem egészen váratlanul ére: nem hittem hogy akár a balatoni Helikon, akár ennek nagylelkű alkotója méltónak ítélhessen e megtiszteltetésre, mely az ott meg nem jelent írók közt nekem jutott legelőbb. Mely kész voltam volna én megosztani az új Olympia pályáágát két barátommal, — Virággal és Kissel! De tisztelem Excédnek okait, ha nem értem is, s köszönöm a legforróbb hála köszönetével megbecsülhetetlen kegyességét. Méltóztassék elhinni Excád, hogy annak a nagy ragyogású polgárnak javallása, kit annyi érdemek tevének halhatatlanná köztünk, és az egész Európa előtt, nekem kedvesebb minden bérnél, melyet a szerencse olykor *ingyen* ad, olykor gondatlanul még *hullogat* is. Bár maradékink, kik érdemeinket igazabban fogják megszabni mint a jelenkor, javallhassák e tettet! bár későbbi dolgozásaim méltónak kiálthassanak e szerencsére, melyet most egyedül az Excád jóságának köszönhetek!

Keszthelyhez esatolva e kegyesség által, igyekezni fogok e nyáron megjelteni Excád előtt, hogy végre ne legyen okom pirúlni, hogy soha nem láttam azt a nagy férjfit, akinek emlékezete örök áldásban lesz a nemzet előtt, s annak mások által is irigylett alkotását.

Hat testben s lélekben ép gyermek atyja lévén, s elfogva ezeknek nevelési gondjaik által, e szerencse még eddig nem lehet e nyém; illő hogy azt magamévá tegyem, s Kisfaludyt, az én Berzsenyimet, s a szeretetre méltó Malvínát meglássam; meglássam Szigethet és Csáktornyát, hol a két Zrínyi a dicsőségnek élt. Az ilyenek látása alatt emel-

kedik a szív, s az enyémből ez az érzés által fog menni a másokéba.

Maradok a legszivesb tisztelettel

Excelsnak

Széphalom, mart. 25-d. 1818.

alázatos szolgálja
Kazinczy Ferencz.

CLXXVII.

Kassa, május 18-d. 1818.

Drága kedves Ferenczem!

Ezer a gondom, száz ezer a bajom. Majd mindenünnen úgy felelnek, mint Kazinczy Klára, akinek csak teste, nem pedig lelke testvér veled. Pénzre van szükségem, nem borra, habár 250 hordót letétethetnék is az új házam pinczéjébe, de nekem csak akkor lesz borra szükségem, a bának elfelejtésére, ha belé találna törni fejszém új acquisitionomba; remélem azonban, hogy ki fogok vergődni. Most ideje nyúzogatni a természeteket, midőn a tőkepénzek minden szempillantásban javúlnak, és így többféleképen kell őket nyúzni, vagy el nem adathatandó természetményeket dupla vagy háromszori áron kell nyakokra tolni, — vagy törvény felett való kántatókat tőlök mind e mellett kívánni; — végtére ki kell kötni a tőkepénz jó késő visszafizetését, hogy azt aranyban vagy ezüstben kapják vissza, amit papiroshban adni fognának; mert igazságos, hogy mivel A. úr papiroshban fizette vissza amivel B. úrnak pengő pénzben tartozott, D. úr is hasonlóképen aranyban fizesse vissza, amit neki C. úr papiroshban kölcsönözött. Tudni kell azt is, hogy a papiroshban kölcsönöző birtokos capitalisták kimondhatatlanul sokat vesztek légyen a devaluatio által; a drága időben t. i. tízszerre annyi capitalist

esináltak minden esztendőben, mint ahogy egyébként olesó időkben csináltak volna, a devaluatio által tehát tenkre tétetettek; és mivel most nem tud a speculáns pénzével mit tenni, a capitalista pedig azt gondolja, amit valaha Midas király: hogy t. i. kezében minden ezüstté és aranyvá fog átváltozni, a természet pedig szorúlni kezd: — élni kell az alkalmazhatósággal, és ennek bőrit lehúzni. Ez ugyan sokat fáradozott, sokat investált mikor a capitalista a lábát lógázta: amaz subsidiumot fizetett, mikor a capitalistát in praxi semmi módon nem lehetett arra kényszeríteni: de a mind semmi, a producens esupa nulla a nagyobb részint természetökből álló monarchiánkban. Most nagyobb a boldogság e mellett a macerationis systema mellett; mert a természet, még a folyó áron is, csak esepenként is alig adhatja el természetményeit, a kereskedőtől alig vehet valamit, a szabónál alig csináltat hat valamit, nem építtethet semmit, nem műveltetheti szőlőit; a sok szegény ember ugyan olesóbban dolgozhatik és élhet, de még több teljességgel munkát sem kaphat, és így a majoritás most bizonyosan boldogabb. „Dunu vitant stulti vitia, in contraria currunt.“ Angliában a gazdag derék emberek fizetik olykor, és némely szegény derék embereknek még adósságaikat is, de nálunk Kazinczy tiszteletére esupán fát ültetnek, Dessewffyt pedig, a szeretett híres dejmátust, midőn vénségének vett hajlékát ki akarja fizetni, hozzá és gyermekeihez viseltetett szeretetből, nem zsidók, ha keresztyének és urak, birtokosok, nemesek, magyarok, 24 procentumra pénzzel kínálják! Ha a Tisza körül nem boldogúlok (nemo enim profeta in patria) utolsó júniusig (vannak pedig több rendbeli kivihető projectumaim), azontúl a Duna mellé és Bécsbe megyek. Azt írják nekem onnan, hogy még ott is csak a magyarok a legnagyobb uzsorások, és hogy a németek keresztyénebbek az ott is zsidóvá vált iszonyú és temérdek majoritás közt.

E napokban Bártfára indulok. Meg fogod onnan kapni oda való leveleimet. Most egy időtül fogva csak Plutusnak áldozhattam. Be eltalálák a görögök, midőn mind a pokol, mind a pénz istenét a föld alá a mély üregek setétjeibe helyeztették! Szállongj, kedves barátom, azon egekben, amelye-

ket érdemlesz és amelyek lakosokká tégedet oly szívesen elváltasztottak, amelyekből inségeid közt oly megelégedve ránk lenézhetsz a teprenkedőkre, és ahová irigyeid, minden apró irigykedéscik mellett is, oly gyakran hozzád felnézni kénytelenítettnek.

Maradok egész tiszta szívemmel

hív barátod

Pipsz.

U. I. Festeticshez írt leveled teli van nemes érzéssel. Neked, hiszem, szép virágzó gyümölcsfát ültettek Keszthelyen, de meg kellett volna emlékezni a kert urának, hogy Te magad is virágzol és eleget gyümölcsöztél, hogy hat gyermekek neveznek apának, és hogy sem a paradicsomban, sem a genealogiai táblákon sohasem terepült el oly bő gyümölcsű fa, amely maga nyolcz személyeket táplálhatott volna. „Magnum virorum gloriam cum honesta quandoque paupertate, sed nunquam cum egestate conjunctam esse oportere.“

Igaz e hogy Szulyovszky Menyhért szép esze egy kisség megbomla? „Nullum magnum ingenium sine mixtura demenciae.“ Gróf Vandernóth Leopold azt szokja mondani: hogy bolondok nélkül nem szükölködött ugyan soha is familiája, de hogy abban még eddig egyetlenegy gubót sem számlálhatott senki is.

A napámat a szél ütötte meg szíve oldalán, de már ki-
vergődik; lelke még egy századra van alkotva, hanyatló testében; azelőtt amaz rongálta ezt, de most éleszti és támogatja.

Te vigyázz a magad és gyermekeid egészségére, és ne halj meg máskép mint Gorgias, kit az álom adott által testvérénck. Tudod-e hogy ez a szomorú testvér elragadta minapában Debreczenben a halhatatlan Batthyáni Aloyzt?

CLXXVIII.

Széphalom, május 30.-d. 1818.

Tisztelt barátom!

Utolsó leveled, melyben a capitalisták igazságtalanságai felől szólasz, oly szépen vala írva, hogy csak a szépség miatt is néhány ízben olvastam. Én az igaz érdem látásában oly szerény vagyok, mint némelyek vádlnak szerénytelenséggel, mert a nemvaló érdemet való érdemnek nem tudom ismerni. Meglehet hogy gondolatlan is vagyok olykor kimondani vélekedésemet, ahol azt elhallgathatnám; az nem rossz, de ha nem rossz is, bizonyosan hiba, mert ellenkezik az okossággal. — Elfogva egyéb bajaim által, válasz nélkül hagytam a Te leveledet is, midőn máj. 27.-d. a Tud. Gyűjt. V. kötetét a posta meghozá. Hogy inkább tisztellek magadat, inkább tisztellem dolgozásaidat, mint ahogy magamat esudálom, megtetszik onnan, hogy ami ott Tőled van, hamarabb olvastam el mint a Patak leírását, melyet én dolgoztam; s képzeled mint esudálkozám, midőn Te ott velem perlesz, midőn Te ott a fastust és egyebet nekem mondod. Én perleni ellened soha nem fogok, legalább úgy, hogy amit sajtó alá akarok adni, Te elébb meg ne lásd, s gőgöt vagy valamit ilyet szemedre lobbantani soha nem fogok. Téged, tisztelt kedves barátom, bizonyosan az bánta meg, hogy amit a Pápay recensiójában a *tudatlanok* felől mondtam, úgy vevéd, mint ha ellened volt volna mondva. Engedd tehát mondanom, hogy ez a Pápay munkáját ítélő recensióm 1809. táján *már le vala nyomtatva* a bécsi Annálisokban, s akkor én nem tudám, hogy Te Ypsilonista vagy, s a szemnek nem írsz hanem a fülnek. Mi különbözhethünk az effélékben, a nélkül hogy az által egymást megbántanánk. Valamint Te perelhetél a legkedvesebb barátoddal is a diétában s vármegyéid gyűlésein, úgy lehet perleni barátunkkal a Tud. Gyűjtben és más nyomtatott könyvekben; mert a jó szeretete miatt szeretnünk kell az ellenmondást is. De mégis talán sok amit tevé, a Sokratesz szerénységére emlékeztetvén. Ki hasonlí-

ami magát e böleshöz? De ő is ember volt, s valljuk meg, az az ő nem-tudása nem volt egy kis kevélység nélkül. Neki sok baja volt a mindentudókkal; ezeket tehát nem szúrhatta jobban mint annak vallása által, hogy ő semmit sem tud. Illés-házy s Festetics György kevélység nélkül nem mondhatják hogy ők szegény legények. De bármely szép dolog a szerénység, azt csak nem mondhatom, hogy a Miatyánkot nem tudom.

Engedd hogy a Pápay recensiójában mondott szót magyarázzam: *Minél tanulatlanabb valaki, annál hajlandóbb a fülhöz intézni az írást.* Vegyünk egy mesterembert, aki írni tud, de fentebb nevelést nem veve. Az e szót *adta*, bizonyosan így fogja írni: *atta*, ezt: *gondja* vagy *Teszterinted gondgya*, vagy *gomya*, minden *d* nélkül. Ez pedig csak nem jól van. Te is az *adtam elő* szót ezen megszólamlásod (128. lap) második sorában *d*-vel írod, nem *d* nélkül. — De nekem nem az a célom, hogy Tégedet az *Y*-tól elvonjalak, írásod módjában vagy akármihen egyébben leezkőztelek; hidd el, én a Te elmédnek s tudományaidnak nagyságát s szíved nemességét úgy tiszteltem, s úgy tisztelném ha azt tennéd is velem amit IX filagóriám recensense az aprilisi kötetben, mint ezelőtt tiszteltem. Minden ezélja leveleimnek az az egy, hogy hidd, hogy a Pápay recensiója 10 esztendő előtt levén írva, téged ezélban sohasem tartott.

Én most küldém fel antikritikámat az említett recensio ellen. Munkámat nem védem; igen személyemet a Beregszászi és Kis megbántások vádja ellen, mely nem csak gonosz vád, de nevetséges is; igen theoriamat, mely nem szenved kérdést, mert minden régi, minden új író mellett szól. A filagóriák kapnak egy kis kölesönt, vastagság nélkül. A recensióknak én barátja leszek és maradok, ha minden kötetben így bántak is velem; de oly embernek kellene recenseálni, aki olvasni nem restel, olvasni tud, ért, és nem érteni nem nkar.

Élj szerencsésen, kedves barátom, s hidd hogy az én tiszteletem s szeretetem erántad soha el nem lankadhat.

biv tisztelőd
Kazinczy Ferencz.

CLXXIX.

Bártfárul, június 10-d. 1818.

Mindenek felett tisztelt, kegyes, szives barátom!

Igen szerencsétlennek tartanám magamat, ha még csak fel is tehetnéd készakarva sértésedre törekedő igyekezetemet. Semmiere sem alkalmatlanabb készségem; magadat pedig mind eszedre, mind szívedre nézve már oly régtől fogva annyira lelkemhez csatlótt barátomat, kit ha lehetne minden kigondolható díszekkel és jutalmakkal napról napra mind jobban jobban tetézni és végtére már egyszer vigasztaltatva látni kívánnék, ugyan hogy akarhattam volna én szánszándékkal megbántani? Épen úgy vágyok én tőled kedveltetni, valamint szüntelen keblemben hordalak, és valamint mindenütt és minden alkalmatossággal megtisztelni, sőt tettel és szóval mind meggyőződésből, mind érzésből, mind háládatosságból magasztalni tartozlak. Mert a haza és a századok embere vagy Te, elmével és szívességgel eltelt, ritka Ferenczem! ki többet tevél honi literatúránk szebb és gazdagabb útja megnyitására azoknál, akik téged e dieső pályán megtámadnak, vagy, ha némelykor félre térni láttatol, abba visszakísérni igyekeznek. Ha tehát barátságos levelezésünk közben ottanottan megtörtént különböző véleményekre szakadnunk, oly tárgyak felett, melyek az ízlés dolgában a fejtegetések és felszegetések sorába tartoznak: nem lehetett soha is szándékom nyomtatott könyvben, nyilván, köz kézen forgó hónapos írásban, a két haza szemé láttára, mint valami kitárt esatapiazon beléd kapni és veled mérközni.

Halljad hát vétkem históriáját, és győződj meg, hogy nem rossz szándék vezette pennámat, hogy nem gondoltalak sérteni, mikor sértettelek; és ha ki lesz világosítva előtted ártatlanságom, fogadj be ismét barátságodba; ha pedig tökéletes kitisztulásomra kívántatni fog még valami, lelhesse fel

azt színtelen bánatom a boesúatra és minden nemes érzésekre hajlandó szívedben.

Betűírási értekezésemre holmi jegyzeteket vevék akkor épen főtiszt. Fejér György úrtól, mikor az Erdélyi Muzéumot forgattam. Szemere Pál úr, akit én egyébaránt nagyon és okkal becsülök, volt aláírva Pápay Sámuel mustrálgatásának, én tehát azt vélem, hogy annak ő a szerzője, és mivel a tudatlanságokkal való vádoltatások a fiatal emberek szájokból, akárki ellen legyenek is intézve, engemet mindenkor bosszantottak, megvallom, hogy megbotránkoztam azokon az elhatározó kifejezéseken, melyek e korhoz kevésbé illenek, és amelyeket minden időben elkerülni tanácsos. Már Csokonaink érdemeinek Kölesey úrtól véghez vitt szitalásában akadék egynéhány olyan fentebb és élesebb hangú kifejezésekre; — egy kis kímélésre akarván tehát szoktatni hevesebb iparkodású ifjainkat, válaszoltam Fejér György úrnak, de nem mondtam egyenesen hogy nyomtattassa ki levelemet, hanem csak azt mondtam, hogy nem bánom, ha kinyomtatattja. Ő, a helyett hogy közre ne boesássa, vagy a kinyomtatás előtt engemet figyelmetessé tegyen arra, hogy nem az aláírott Szemere Pál úr, hanem te legyél írója a Pápay Sámuel munkájára tett recensiónak, a nélkül, hogy megjegyezte volna, hogy egy levélnek, melyet feleletül veve tőlem, töredékét közli a publicummal, levelemnek egy részét közre boesította. A Szemere nevet kihagyták a nyomtatásból, hanem N.N.-et tevének helyébe, Szemere Pál úr pedig egy jegyzést tétete a töredékhez, amelyből, noha eléggé homályosan vagyon írva, annyit mindazonáltal megértettem, hogy ő a maga nevét megtámadtatottnak lenni itéli, hogy én Kazinczyt és Verseghyt kárhóztatom, hogy végtére a kímélés a Szemere névnek az N.N. jellel való elpalástolását parancsolja. — Én tehát merő tévedésből mind téged, mind Verseghyt, mind Szemere Pál urat egyszer s egyszerre megbántottam, amit ugyan felette sajnállok; de ha nekem nagyobb figyelemmel kellett volna olvasnom a kérdésben levő darabot az Erdélyi Muzéumban, Szemere Pál úrnak is nem kellett volna talán azt aláírni. — Én azonban nem a Szemere Pál úr nevét támadtam meg, hanem azon véleményyt és kifejezést vevém fontolóra, melyet az

övének tartottam. Ha észrevettem volna, hogy tiéd az a recensio, vagy pennához nem fogtam volna, vagy ugyanazt amit mondtam, más renddel más módon adtam volna elő, mert máskép kell esatázni Ulysszel és máskép Ajaxsal.

Már most ami magát a dolgot illeti, ha ez a kitétel: „*minél tanulatlanabb valaki* stb.“ melyen azért akadék fel leginkább, mert még nem ősz ajakról hullónak láttata, oly lenne, amilyen lehetne ha te akartad volna, nem kellene most annak tőled magyaráztatni. Azt monddod: hogy a kovács, a szabó, a esizmadia az *attát* így írja *atta*, amint ejti t. i.; de máskép ejtik-e a tudós emberek az *attát*, mint akármelyik mesterember? Ha a *á*-t hallatják, kemény ajakúak, ha pedig a *szóra* nézve köz a tímárokkal ejtésök, ugyan miért akarják magokat megkülönböztetni annak írásában? Azért hogy kitessen etymologiai tudományok? de mikor p. o. teljes szívemből azt írom Kazinczy Ferencznek: „Az én szívem úgy *atta* magát által a tiédnek, hogy tőlem szeretetet kell várnod szüntelen, nem pedig kerülnöd sértéscimet,“ akkor talán csak azon hangokat kell festenem, amelyeket ejtek, és amelyeket e drága barátom oly szívesen hallana, ha élő szóval hangoztatnám is azokat füleibe, s teljességgel nem szükség ez alkalommal etymologiai tudományomat beh bizonyítanom. Tudjuk mind ketten, hogy az *ad*-túl jő az *atta*, ha két *t*-vel írtam is Boldogtalan, ki az etymológiákról gondolkozhatik, mikor szíve nyilatkozik; hány más ezer módja vagyon a tanult embernek magát a mesterembertől az írásban megkülönböztetni?!

A görög *αγγελος*-t írt, mondhatnád; ejté pedig *αγγελος*. A nélkül hogy bátorkodjam meghatározni minő lehetett vala 2000 évek előtt a szép Alcibiád bájoló nyelvének kellemetes forgása: kérlek szeretettel, édes kedves Ferenczem, nem találnád-e természetesebbnek, ha úgy így kell kimondani *αγγελος*, ha úgy íródne egyszersmind, és nem örültél volna-e ha egy regulával kevesebbet kellett volna tanulnod a görög grammatikában? Elfelejtjük mindenkor, hogy csupán csak az írás által lehet az ejtést valamely nyelvben tartósan megállapítani: „soni enim et verba volant, littera scripta manet.“ Ki meri mondani, hogy tudja mikép ejte minden szót Plátó, ha tudja is minden magános görög betűnek hangját? Csak azon nyelv-

nek ejtése ígérhet magának legtöbb tartósságot, amelyben a külön-külön vett betűk meghatározott hangjaik szerint magokban a szóokban az írásmódja legkevesebbet különbözik az ejtéstől. Ahol már a honi nyelv a fővárosban, az udvar, a válogatottabb társalkodás, a fényesebb, kiesinosodott társaságok nyelvécé vált, ott ezek határozzák meg az ejtést, az írók pedig ehhez tartoznának alkalmaztatni magokat; de ahol ezek híjjával van még valamely nemzet, ott az íróknak kell azt meghatározni, úgy pedig, hogy a szebben és kerekebben szóló hazafiaknak ejtésöket vegyék sinórmértékül, és azt fessék az írás által a fülnek. Hány magyar beszélt így: *gondja*, valamint írni kezdette az etymológizáló grammatikus, és valamint már most szokássá vált, pedig ez ám valóban a mesteremberhez illő ejtés. Bátran merem állítani, hogy ha udvar nyelv talál valaha lenni a magyar, nem fogja ama szót amúgy ejteni semmi udvari dáma, hanem így *gongya*. Érzették már ezt eldöcink is, de nem bírván elegendő philosophusi lélekkel, hogy az etymologia nyögéből merészlettek volna kibontakozni, amannál még keményebb ejtést szültek, kivált a külföldi magyar olvasónál és szólónál, így írván: *gondgya*. Hasznos olykor az etymologia a törzsök, a gyökérszók felkeresésében és feltalálásában, sőt az új szók teremtésében és eredtetésében is, de nem szükség azt akkor is az orthographiába zavarni, mikor szép nyelvünk ejtésait hol nehezíti, holi azok hangzatját elrútítja.

Szerencsétlenség az a francziáknál, hogy másképp szólanak mint írnak; e teszi oly nehezzé nyelvök megtanulását, ez fogja eszközteni, ha valaha a nemzet elenyészik, hogy, amnyi grammatikáik mellett is, nem fogja mindenkor tudni megmaradandó könyvek olvasója, miként ejtették ez vagy amaz szót. Azonban még ők is az írást az ejtéshez igyekeznek közelebbíteni. Montaigne így írt: *estoit*, a későbbiek *étoit*, a legújabbak végtére, hogy az *oa* hang az *e* hanggal össze ne vegyíttessék a kimondásban: *était*.

Mi külön és épen ellenkező ösvényen indultunk, és isten tudja mi tudományt és böleséget látunk abban, hogy, inkább mint eleink, eltávozván az ejtés kijelentéstől az írásban, szorosabban tartjuk magunkat az etymológok rendszabásaihoz;

pedig épen nekünk kellett volna ezt kevesebbé eslekednünk, mint más nemzeteknek. Mi nem vagyunk hódítók, mi elnémetesedtünk, eltótosodtunk; a görög dynasták, a római patriciusok, a franczia és angoly pairek tudtak minden időben hazai nyelvökön beszélteni, de nálunk csak most egynéhány esztendőtil fogva kezdi ismét még a szepesi nemesember és a bécsi magyar kisasszony is hazai nyelvét a könyvekből és prof. Márton grammatikájából tanulni. Minekutána tehát sokáig kellett egynek is másnak is magyarázgatni, vagy inkább németezgetni, hogy a magyar *gy* hangnak úgy kell hangzani valamint a franczia szóban *diabte* az első szótagnak, és minekutána a diablenek segedelmével ekkép felfogá sima piros nyelvök a honi hangot, hogy kell a drága teremteseknek megzavarodni, mikor p. o. ezt olvastatja fel velök mesterök: *a magyar nemzet legfőbb gondjává kell válni, ha nyelvét tenyészteni és szépíteni akarja, hogy abban kisasszonyaink kedvöket találándják*; de megnyugtattja prof. Márton a szegény ártatlan akadozókat, így szólván hozzájuk: azt a *djt* drága méltóságos kisasszonykáim, nem úgy kell ejteni mint a *dj-t*, hanem mint a *gy-t*, a kisasszonyt pedig kisasszonynak kell mondani; nem kell himni mindenkor a mi tudósaink írásának, ők helylyel-helylyel esábitók; őrizkedni kell tőlök, mert máskép írnak, olykor máskép szólanak.

De hogy fogja a mélt. kisasszonyka, ha ez ejtést *gongya* nem érti, annak gyökerét, e szót t. i.: *gond* a szótárokban felkeresni? Csak úgy, valamint ez ejtésben vagy hajlításban *derelyéje*, a *derelye* szót felkeresi. Ebben az *e é*-be változott el, amabban pedig a *d gy*-be, és így ha eddig azt mondotta neki Márton úr, hogy a *d*-ben vagy *gy*-ben végződő ejtések, hajlítások, hajtogatások, a híró vagy hírott értelemben a harmadik személyben utolsó betűjükhöz *j-t* vesznek ragasztékül, ezután azt fogja neki mondani, hogy a *d*-ben végződök a *d-t* elhánván, *gy-t* vesznek fel, a *gy*-ben végződök pedig ezt a *gy-t* többnyire kettőztetik az írásnak az ejtéssel való meggyeztetése végett; és így, a regulának nem szaporodása, hanem csak változása mellett, szintúgy tudni fogja a szép alak, hogy *beszéggye* innen beszéd, *gonggya* innen gond, *találanggya* innen találand, *hagygya* innen hagy vagy hágy, *ágya* innen

ügy, származtatott. *Agga* azonban innen agy, hogy megkülönböztessék ettől *aggya*, „ille dat vel ille det.“ Valóban, nem nyom annyit az etymológok ellenvetése mint képzelik és képzeltek, „argumentum enim quod nimium probat nihil probat.“ Csúfítja a szemnek az írást a kettőztetett gy, ly, ny, ty. Igenis, de sérti a fület azj, a d, a n, l, a t, a gy, ly, ny, ty után. Nem csak én, ha' mások is javasolták már a kettőztető jelet. A lágyító y jelet hihető azért fogadták be eleink, hogy simítsák nyelvünk járását, és nem gondolták valóban, hogy maradékaik oly kemény ajakúakká váljanak, és ott is ahol nem szükség, jajgató betűt ragaszszanak az y által lágyuló helyébe.

Meglehet hogy hibázom, de jó legalább célom, szándékom, és eliheted hogy a gy-nek kedvellése, és a j-nek üldözése nélkül szólok; szívesen vallom, hogy Kazinczy Ferenczem szája kéjesebben ejti a magyar szót a magaménál; de bárhogy kedvellem írásait, jobb szeretném olykor mindazonáltal szívem-, eszem- és szememnek egyiránt írásban intézett *beszédjénél*, mind ezekhez, mind pedig füleimhez is írott *beszégjét* olvasni. Miért tetszik vissza ez írás módja: *adja*, és nem tetszik vissza ez *havagja*? bizonyosan azért, mert az utolsó úgy hangzik amint íródik, az első pedig egészen más-kép. Ne tarts hát engem a j ellenségének. Valamivel fentebb nézőpontból mint az etymologia tekintem a magyar nyelv dolgát, és bátorkodom hinni, hogy megérdemlik e tekintetek a némelykor talán inkább kétséges etymologiabelieket megelőzni. Az a szokás, amely most kezd uralkodni, akár fundamentomos, akár nem, tiszteletes előttem; mivel nagyobb része tudósainknak hozzá szít; de amely igaz, hogy ez az újabb szokás lassan-lassan a régiebbet tolta ki, amely szintűgy mint a mostani, nem egy eléggé magos nézőpont szerint gyakoroltata. Miért ne mozdíthatná el hát lassan-lassan szintűgy a még újabb az újat, ha az új a régiebbet elnyomhatta? De nekem, noha hiszem veled együtt, hogy a fundamentomosabb okon építendő szokás engedhetne a gyengébb lábakon állónak, nines sem elég tekintetem, sem elég bátorságom, hogy a most virágozni kezdőnek folytába ellenére menjek, és ez az oka, hogy oly óva, és csak mintegy tapogatva írok olykor-

olykor a theoriám szerint, leggyakrabban pedig az elhatalmazni kezdő szokáshoz alkalmaztatom magamat, épen úgy, mint mikor caniculában nyakravalót kötök sok más emberséges emberek példájára, ámbar érzem, hogy természetesebb és szebb, sőt egésségesebb is lenne istenben boldogult Viczaink módjára szabad nyakkal járni. Ti ugyan, drága tisztelt tudós emberek, nem köthetnétek belém következtelenség nélkül, ha szüntelen gyakorolnám is írásközben theoriámat, mivel ti velem együtt azt tartjátok, hogy lassan-lassan üzni kell a jobb szokásnak a rosszabbat; a nyelv terjesztése dolgában pedig az a jobb, ami könnyebb és természetesebb. Nem kívánok egyebet töletet, hanem csak hogy türedelemmel legyetek arántam; én nem tartok azért rossznak valamit, mert más dolgot jobbnak gondolok; megfér a jó mellett mind a jobb, mind a legjobb, és viszont; valamint a hegyaljai asszúszőlő bor mellett a héczei. Én még ezt sem iszom, hanem többnyire csak jó ízű tiszta vizet.

A Bártfai Levelek elkészültek. E hónapban bizonyosan venni fogod. Várják gyaludat. Minél jobban szeretsz annál sanyarúbb leszel.

Vir bonus et sapiens versus reprehendit inertes.

Culpabit duros etc.

Barátid Kis és Beregszászi vádlásai ellen ott lesz legnehezebb a védelem, ahol tennen fegyvereidilel vívnak ellened.

A mostani idő súlya nagyon kezd engemet nyomni. Semmit sem lehet eladni, és mégis mindent majd meg oly drágán kell venni a boltokban mint tavaly. A kölesönözés napról napra nehezül. Caccilius, a kiról Cicero beszél leveleiben, és Alplius, akit Horácus említ, ajándékozó jóltevők valának a mostani uzsorásokhoz képest, a keresztények elzsidósodtak, a nélkül hogy a zsidók elkeresztényesedtek volna. Az országlőszék olosóságot akart szülni, de el nem sült, és minden kereskedésnek és szorgalomnak tökéletes megakasztásánál nem vitt egyebet véghez. Hihető e bajos állapotnak megszűnése, meglehet azonban, hogy tartani fognak még egy darab ideig a vonaglások; nem lehet, ami rosszúl van kifezve, állandó; a mi igazgatóink ritkán tesznek szerenesés tapasztalásokat, mert mindent csak öntapasztalásokból akar-

nak tanulni: „sed propria experientia stultorum magistra est.“
Be szeretem, hogy gyönyörködöm az olvasásban és tanulás-
ban: „Studia literarum adversis solatium ac perfugium praebent.“
A görög nyelvben alkalmasint haladok; két idősb
fiam már Xenophon némely darabjait is értik. Némelyek ne-
vetik mind őket, mind apjokat: én örülök előmenetelőkön,
tudván, hogy minden tudományok terminológiája a görög
nyelvből van véve, és hogy aki az anyával megismerkedett,
az a sok lyányaival is könnyebben fog megismerkedni.

Ideje, hogy végezzem hosszú levelemet. Azt csak hi-
tesd el magaddal, buzgósággal tisztelt legszerelmesebb ba-
rátom, hogy betűirási véleményeink különböztetése legkiseb-
bet sem gyengíti tiszteletemet és barátságomat irántad; hogy
senki által sem nyesetem és simítottam szívesebben dolgozá-
saimat; hogy végtére nagyon szeretek és akarok tőled ta-
nulni; téged ellenben megkeseríteni szüntelen irtóztam. Ments
Szemere Pál úr előtt.

Maradok a legérzékenyebb szívvel és bánattal, kimond-
hatatlanul szeretett Ferenczem

leghívebb tisztelőd és barátod
G. Dessewffy József.

Ne feledd a Catiliáriákat; engedd nehogy utolszor ol-
vastam légyen valóban remek, fordításod.

CLXXX.

Széplalóm, jun. 15-d. 1818

Tisztelt kedves barátom!

Prof. Vályi Nagy Ferencz úr már nálam van, hogy
megkeresztelje Antal napján, azaz tegnap előtt, született
Caccilius Valentinus Franciscus fiamat, s csak azt várom,
hogy b. Geislerné jelenjen meg, de azt az eső és mennydörgés

fogja talán tartóztatni. Prof. úr félre vonta magát, hogy egy
holnap tartandó halotti predikációra készülhessen el, én pe-
dig leülök hogy házam népe szaporodását neked adjam tud-
todra. — Az sem jó ha a házasok szeretik egymást. Retten-
t a gondolat, hogy fel nem fogom nevelhetni. De így ifju em-
ber is retteghet atyává lenni. — A fiam az én arczomat kapta,
s fekete haját kapott.

E napokban más gyermekeim is születtek, bemutatam
azokat is.

Spissichre.

Mínoszhoz közelíte Spisich. Megdöbbene az isten,
S székét s pálezáját a jövevénynek hagyá.

„Meg nem tántorodott! Szennyetlen!“ monda, te tarts itt
Törvényt, mint odafenn a te Szaládnak adál.“

Daykához.

Számosak a liget énekesei. De ha, fülmile, jajjaid!
Hallja a pásztorlyány, tégedet hall egyedül.
Így mikoron kebled künjät, ó Dayka, te zenged,
Pásztor s pásztorlyány tégedet hall egyedül.

Hőseink a Kenyérmezőjén.

Mondj áldást sírjainkra, Magyar! mi esatázva veszünk itt,
S jármod', szent anyaföld, ime letörte karunk.

Mi fáj?

Nagy de rövid bántás nem esapja le lelkeket. Az fáj,
Ami kiesiny, de soká kínozt el; ah! az epezt.

Az Ámor képénél az oroszlánon.

Mint hajlong a gyermek alatt a gyapjas oroszlán!
S mennyei zengzetinek vad tüze mint mosolyog!
S ő, a büszke, miként érezteti véle hatalmát,
És hogy egen s földön ő egyedül az Erős.
Velem is ezt érezteti most, szép Niesc, miolta
Elfogva ajkaidon, durva bilincse vetett.

Az epigramm.

Szökj, Epigramma, de nem mint nyil, mely ezélra repül s öl,
Szökj mint esők, melyet félve lop a szerelem.
Elesattant, oda van! De az édes lyányka hevétől
Ajkaim lángolnak, e kebel égve pihog.

A pataki vár erkélyén.

(Erkély, Erkel. Balkonforma kiescsorodott ablak. Rendes gondolat, hogy ez az erkély a Rákócziak alkóvjokból nyílt. Lehetetlen hogy abból az ablakból Rákóczy György és Lőrántffy Zsuzsanna, Rákóczy II. György és Bátori Zsófia, Rákóczy Ferencz I. és Zrínyi Ilona s Rákóczy II. Ferencz ki ne nézett volna. Lehetetlen hogy Kazinczy Péter, nagyatyám nagyatyja, ezeknek hívek, s kedveltjek, s követjek, itt ne állott volna.)

Itt állottanak ők, azok a Nagyok. Erre tekintett
György, Erdélye felé, erre sohajta Ferencz.
Zrínyinek itt állott unokája elöntve könyekkel,
Amikor a nap költ, amikor arra leszállt.
Nemzójét, rokonát, férjét keseregte, szülöttjét,
Bús lyány, bús testvér, bús anya, bús feleség.
„Ah! a hely nem az ami vala! ők eltűntenek innen!”
Eltűntek! De te nem látod-e rémjüket?

Zrínyi Ilona a Szigetnél elesett Miklós unokájának unokája volt. Az atyja Péter fejét vesztette; testvére rab volt holtig, s német nevet kapott; férje Rákóczy I. Ferencz üzetetett, fia Rákóczy II. Ferencz szerencsétlen volt. Magnis excidit ausis.

De élj szerencsésen, édes barátom. Annyi dolgom van az antikritikával, hogy régen nem csináltam semmit ezen verseknél. De 40 köbölnyi nagyságú bokrokat kiirtattam, s szegénynek az is valami.

örök tisztelőd
Kazinczy.

Csuhadárodát köszöntöm. Visszaküldöm Zsidóit a Cicero Catilináriáival.

Geislerne meg nem jelene, az eső és mennydörgés miatt jelen nem volt, s Bálint keresztyénné a testvérének Eugeniának karjain leve.

CLXXXI.

Széphalom, jún. 28-d. 1818.

Tisztelt kedves barátom!

Ma van az a szerencsés nap amely engem 17 esztő előtt munkácsi fogságból a szabad életnek, 2387 napi szenvedés után, visszaadott. Scipio midőn vádoltatott, egy valaminek chez hasonlító történetre emlékeztetve bírúit, s a Capitóliumba vivé őket, hogy az isteneknek adjanak halút vele együtt. Jer, te imádva szeretett ember, kövessük példáját, sabba hagyván mind azt ami kedvetlen lehetne, fogadd el újabb bizonyosságát a legszentebb tiszteletnek, barátságának. Falamon függő képed alatt ez a szó áll:

CORCVLVM.

s Te nekem az vagy, s örvendek hogy azt a nevet valaha egyik Scipio viselte.

Erdélyi Levelcim eddig Döbrenteinek kezében vagynak. Cserei Farkas majór és kamarás, Wesselényi Miklósnának testvére, fia a hajdani szent emlékeztető referendáriusnak, s gróf Haller Gábornak veje, már olvasta, mert az ő kezéhez küldém, s oly javalással ír ezen munkámról, amelyet néked is pirúlok elmondani. Cserei, látván hogy várását túlmúltam, gyarapítani fogja azt tudósításaival, s ő is, Döbrentei is, s mások is vigyázni fognak, hogy oly hírek ne menjenek Levelcimbe, melyek nem valók, vagy nem minden tekintetben valók. — Így még ez idén fogom nyomtathatni Levelcimem.

Catilináriáidat s esuhadárod munkáját a Zsidók felől beküldém Kassára Rumyhoz. Talán még levelem postán hoz-

zúd jut, kezdedben lesznek. Köszöntsé nevében esuhadárodat, s mondjad neki, hogy nem hiszem hogy egyhamar nyomtatva lássa, mert a legbizonyosabb hírek szerint a redactio kezében annyi munka van, hogy ha két esztendő alatt semmi sem küldetik is nekik, kitelik a nyomtatás.

Mutavit genium populus levis, et calet uno
Scribendi studio —

s adjunk érte hálát az egeknek. Így mi is belé tanulunk.

N. úr és Füredi Vida (ez a név költött név — N. a tétí plebánus Horvát Endre, Füredi Vida pedig Győr vgyei főnotárius Takács József, egykor Festetics Györgynek házában nevelő) nekem elég dolgot adtak, de inkább abban hogy ne mondjam el mind amit lehet, mint abban hogy mit mondjak. Rettenetes megtévedések, sőt akart megtévedések! A Beregszászi és Sípos recensiójáról néhányan megköszönték nekem, hogy oly szerényen recenseálám az ő munkáikat, s N. azt mondja, hogy *fájós szemekkel* piritottam meg Dr. Bt. holott annak fájós szeméről maig sem tudok semmit, s a caligans oculos patriarchákat B. maga adá számba. Kisnek verseit magasztalám, s azért magasztalám, mert a felidézett négy sor háromszor szökteté ki az articulust s a *HA* particulát nem mindennapi helyére állítá: N. pedig azokat rímjeikben veszi vizsgálat alá, amiről *ott* szó sem volt, s így azt hiszi, hogy én a magasztalás színe alatt dőfést akartam adni egy 30 esztendő óta szerető és szeretett barátomnak. Füredi Vida ellenébe állít Szabó Dávidnak, mintha Szabó Dávid nem volna neologus. Nem terhellek ezen kedvetlenségek előbeszélésével s magyarázásával: de ha kedved volna látni s olvasni, kezdedbe adnám N. úrnak leveleit, hogy lásd mik esnek.

Kis nem csak ellenem nincs, hanem azt ítéli inkább a Beregszászi recensiója felől, hogy csak az nem lesz velem egy értelemben, aki szégyenli megvallani, hogy nem volt igaza.

Szabó Dávidnak adott intéseimmel támadni meg, igen elmés neme az ostromnak, de semmit sem nyom. Tartozom-e én valónak vallani 1818. amit 1788 tanítottam? Az vagyok-e én, az-e most nyelvünk, ott áll-e most literatúránk, nyelvünk szükségai azok-e ma, amik akkor? A Berezafalvi Szabó Siegwartja titkát kevés tudja, s én elmondom már kézzel antikriti-

kámban. Ő akkor fordítá azt, midőn Blumauer a maga travestált Virgíliájával mindent megkacagtatata. Szabó látta hogy szép ez a mindenek tapsa, s ő is így akara kacagtatni s tapsoltatni. A legsíkatóbb románt tehát úgy hagyta amint lelte, s csak a magyar szót, szólást, phrásist, stílust travestálta. Ebből oly szenvedhetetlen caricatúra lett, hogy nem nevetni kellett rajta, hanem bosszankodni. Az én szavaim s xenologismusaim nem kacagtatást akarnak indítani, hanem hasznot kerestek, és némelyeknél javalást, némelyeknél feddést találtak. Aki a vastag falú, apró ablakú, terpedt ajtajú, nyikorgó vitorlájú udvarházakat s puszpángkarimás kerteket kedveli, hol bőven terem répa és petrezselyem, szilva és dió, az bosszankodni fog a filagóriákra. De rosszul tette-e az Oroszvár ura, hogy az ily régi formájú házat elbontatá s olasz ízlésű villává változtatá? rosszul-e a Tata ura, hogy a kukoricaholdakat armidai tündérkertekké teremtette? Egykor az a vastag falú udvarház is filagória volt, s íme ma nem az.

Ungvár-Némethi Tóth László, ki 1816. oct. pápistává leve Fischer érseknek budai kápolnájában (most görög verseit nyomtatattja) a Tud. Gyűjt. VI. k-ben oly sok tudományú, mély belátású, oly tömötten és magyarul szépen írt értekezést ada Pindár felől, hogy én azt tartom, és amit Szemere adott a IV. kötetben, ami újabb dolgozásainkban a legfőbbnek.

Nyugtalanul várom Bártfai Leveleidet. Élj szerencsésen, édes barátom, s találj fel Bártfán mind azt amit keresel és óhajtasz.

örök tisztelőd
Kazinczy Ferencz.

Szirmay Mihály, igen is, oda van. Kár hogy nem él, és haszonra nem él. Ipa Szulyovszky is idvezülni készül. Szívesen irigylem az idvességnek ötét is. Igen jó fej volt. Nem a vérben van-e ott a *bolondság*? minekutána egyik lányja is szerencsétlen.

Cserci 1816. nekem egy másfél esztendőös esődör esiköt ajándékoza. Azt e napokban hozattam fel. Írja mint veszté el

a ló a maga szüzességét. A Kraszna vármegyei nép útat csinála az ő esikős kertje mellett. A főszolgabíró egy férjhez menni vágyó szürke kanczán commandírozá a maga száz fejnél többől álló seregét. Bolból megszaglá a kanczát; általtört a kerítésen, a szolgabíró a lángoló kanczáról levette, s boldoggá tevé magát. A nép majd megveszett nevetében látván a szép történetet, s szolgabíró úrnak megrettenését. A dolog annál rendesebb, mert azon vármegye főispánja rossz szomszédságban van az én Csereimmal, és ezt mindenképen bosszantgatja. Nem régiben azok a szolgálalkú magistratuálisok azt a tréfát engedék magoknak, hogy a v. ispán a vármegye chirurgusának írva küldött parancsolatot, hogy hitelesen esvén tudtára, hogy Cserei Farkas kamarás és majór úr *megveszett*, menjen mindjárt és tegye kötelességét. A nemeslelkű chirurgus azonnal resignálta hivatalát, declarálván, hogy ő magát ily alacsony bántások eszközévé tétetni nem engedi. Cserei pedig satisfactiót kére a guberniumtól s kapott. Barátom, így mennek a dolgok a szabadság mellett. És mégis szeressük ezt, mert ott lenni ahol ilyek nem történhetnek, nem jó.

Az én Bolbolom Wesselényi atya s arabsz nagyanya gyermeke. Hafiznak arabsz verseiben a *Bolbol* fülemilét jelent. Ezért adám a lónak a nevet, midőn Cserei akará hogy én adjak annak nevet, s arabsz nevet.

CLXXXII.

Kassáról, július 19-én 1818.

Kedves Ferenczem!

Ma veszek három sort Döbrenteitül, és az idezárt elmaradékokat, melyet hogy neked azonnal küldjek el, esedezik.

Döbrentei nem csak hogy két-három leveleimre sem felel, hanem még azt sem írja, hogy várja leveleimet, vagy hogy nem vette; nem tudom neheztel-e reám, és miért?

Sz. Mihályról fogom neked huszárom által megküldeni Bártfai Leveleimet. Jó esomót fornálnak. Sokat fog lehetned kiszöktetniel helőlök.

A legújabb epigrammáid remek, bár mindenik más-más nemű legyen is. Így gyönyörködtetted a különbözőféle ragyogó pillangók szemlélése a természet szeretőit; de a te pillangóid nincsenek gombostűre húzva, valamint azokat a gyűjteményes szobákban látjuk, hanem ők csipkednek rezgő repesések közben.

Bánatos levelemben, melyet Bártfán írtam, *épitendő szokás parancsol* helyett az íródott: *engedhetne*, és így épen ellenkező leve gondolatombúl. Fordítsd meg hát a balgatagságot, hogy józaneszsüséggé váljék.

Talán Bécsbe, vagy legalább Pestre fog kelleni mennem, jövedelmezésem dolgában.

Holnap Sz. Mihályra indulok Nagy Mihálynak, látni sógorom boldogságát. Hányszor ringattam ölembe sógorasszonyomat. Nagyon hívtak, és így nem fognak akarni oly hamar elereszteni, de én nem fogok két napnál tovább mulatni, mert 24-dikben Sz. Mihályon kell lennem. — Nagyon kedvelli a magyar nyelvet sógorasszonyom. Három esztenedeje már hogy nem láttam. Azt írja napám, hogy sohasem látott kellemetesebb teremést. Ha pápa volnék, merő kereszteteket hánynék reá, és azok közben szüntelen azt mondanám neki, amit X. Leo Medicis Máriának mondott: „Mia figliola, fatte figlioli in ogni maniera.“

Voltam Eperjest Szulyovszkyval; ő bélerakedt inkább hogysen kába; én is azt tartom hogy a familianyavalya. Mirabeau mondja, úgy tetszik: hogy nincs az a jó fej, amelyben valamely kis ágacska el nem ágozna vagy valamely kis creeske bé ne lenne dugúlva; s azután puffaszkodjunk!

Kikerestem az Erdélyi Muzcomot. Nincs egyetlenegy szó is benne amelyből kitetszhetett volna, hogy a Pápay Sámuel recensiója tőled van, sőt a van írva az egyik jegyzet alatt: *Szemere Pálnak I-ső Füzetben említett Gyűjteményéből*. Mit tudhattam én, hogy a magáét vagy a másét vagy kiét gyűjti Szemere Pál?

Vale pulcerrime rerum.

hív *Jóskád*.

CLXXXIII.

Sz. Mihály, aug. 10-d. 1818.

Édes, teljes szívemből, egész lelkemmel szeretett Mesterem!

Azt mondhatom e Bártfai Leveleimről, melyeket, noha oly későn, de mégis végtére ime általküldök: „I liber, at poteris tutior esse domi.“

Amikor olvastam hogy te, a szépírásnak neki törődött elme, öt-hat ízben gyalúgatod műveidet, kiesik pennám kezemből, és kezdem észrevenni, hogy az enbizodalom helyes ugyan valami munkának kezdésére, de hogy csak a barátság jobbitgatásai alatt lehessen azt befejezni. Még sohasem állottam hosszabb lehelletű dolgozással a magyar közönség eleibe, úgy kellene hát előtte magamat mutatnom, hogy sem magánál ragyogóbbnak, sem pedig alább valónak ne tarthasson. Ha csak magam leendenék mindég a magam bírája, úgy vagy nem fognék haladni soha is, vagy nem tudnám meddig vinni enigazításaimat. Nekem az egek olyan barátot adának benned, aki felettemvalósága miatt minden irigységen túl emelkedvén, nem csak legjobban érezheti hotlásaimat, hanem legbátrabban és legigazabban azokat ki is jegyezheti. Te vagy az, aki leginkább fogja érzeni Leveleimben mind a jót, mind a szépet: te aki a csekélyebbet megvetés és bosszankodás nélkül fogod olvashatni; te végtére, aki tanítványod jóját jobbat, szépét szebbé teheted, és Leveleim hecsét emelheted. Az a szerencsétlenségem vagy szerencsém, (mert nem tudom minck nevezni) hogy még nem tudtam soha is megelégedni semmitféle dolgozásaimmal. A talán onnan van, mivel sokat olvastalak. De valamely példánynak olvasása bármilyen hasznos is, még nem elegendő, és annak személyes útasi-tásai mindennél előbb valók. Reád bízom tehát írói hecsütem megállapítását, amikdön kérlek, hogy sanyarú légy erántam. Mennél kevesebbet fogsz kedvezni, annál több hitele lesz

előttem szeretetednek. Felejtsd el hogy Dessewffydnek míve az, amelyen igazítsz. — Minthogy pedig én nem csak hibáimat akarom segedelmeddel kitanulni, hanem a tökéletesebbet meg is tanulni tőled: az a kérelmem járúl hozzád, hogy a munkám végén hagyott papirosra, és ha az nem lenne elegendő, még másra is, nem csak feljegyezd hotlásimat, hanem azt is, hogy mikép változtatnál rajtok. Ugyan ne sajnáld tőlem fáradságodat. Fogadom hogy nagyon engedékeny és hálaadó tanítványra találандasz. Eserdezem, ereszkedjél be mind a dolgokba, mind a munka egész alakjába; vedd latra a kitételeket — egy szóval tartsd méltónak vizsgálatidra mind lelkét, mind testét, mind ruházatját dolgozásomnak. Ne mutasd azt mindennek, de ha igazításaid ntán nem fogod érdemetlennek tartani a köztételre, szólj: „Tu arbiter omnis recti et omnis elegantiae.“ Rozgonyi és Tilsiczky urakkal, s hirdököt rá, hogy fájdalmas horólések nélkül ereszszeék a világnak ártatlan escesemőseimet; ne eselekedjenek úgy mint az eretneknek, akik a szentírásból kiszaggatott helyekből eredzetetik a szakadásokat még az isten könyvében is; méltóztassanak az egészet nézni, ne gyűlöljék a tűzről pattant, elmevidító, és azért a jobb és szebb bölcseségre a magyar lelkeket nagyobb szerencsével felkészítő, gondolatokat felszívta Rozgonyi úr a valódi szabadság levegőjét Angliában; főtisztelendő Tilsiczky urat pedig annyira szeretted mindég és szeretik a természet, Mnemosyne kilencz lányai és a világosság lángsugarit lövellő Phoebosz Apolló, hogy a bölcs pap elméjével nem csak Angliát, Rómát és Athénát, hanem az ideák véghetetlen országa minden termékeny szebb vidékeit megjáratták. Patakra kívánnám én munkácskámat, ha helybenhagyod, és minekutána igazításaidal egyetemben visszakerüled. Dúlházy esuhadárom által letisztázva, az említett erős lelkű két férfiaknak, mint ottani hivatalos censoroknak, elküldeni. A dolgozásomból jövő hasznot Duhlázynak szántam. Megválik, hogy van-e még vagy nincs-e már többé egyetlenegy szug is a szabad magyar ég alatt remegő hazában, ahol a legnagyobb szerénységgel és illendőséggel kijített szabad gondolatok is azonnal lánczra ne veretessenek?

Maradok a legérzettebb tisztelettel és szeretettel, drága imádott barátom,

holtig hív szolgád és tanítványod
Pípsz.

U. I. Légy bocsánattal számtalan törléseim iránt, kivált ahol nem dictálám, hanem magam szúrtam be igazításaimat. Jó hogy kiszabadulnak kezeim alól Leveleim, mert végre esmerhetetlenné válnának, úgy mint hajdan Pesten a bolondok-házában annak a bolondnak képlete (tableau), melyen ő, tűrhető létére, addig-addig mázolt, míg utóljára a meglehetsős képből merő firkálat leve.

Írd meg, kérlek, drága kedves, szemyeimet tisztító barátom, hogy mikor küldhetek kilúgzott, kimosott, feltisztult Leveleimért?

Egy Hunyadi nevet viselő poeta látogata meg; rongyoscska, vakicsál, hottal tekereg, és járja a szánakozók küszöbjeit, de nincs neve gyalázatára, sem íhletés nélkül Músája, és messzebb esvén a palatinális Berei Parkastól, közelebb esett Homérhez. Szégyenére vagyon az egész reformáta ekklezsiának, hogy az ilyen képzetésű ember, nem lévén sehol hajléka, minden ajtón kopogtatni kénytelen.

CLXXXIV.

Tisztelt kedves barátom!

Én pedig kimondhatatlanul örvendek azon megtisztetésemnek, hogy Te még kézírásban engedél látnom Bártfai Leveleidet. Parancsolatod híven lesz teljesítve; nagy gonddal olvasom meg egyszernél többször, s szabadon mondom el minden érzéseimet, nem mintha azt kívánnám, hogy tulajdon érzéseidet az enyémért megtagadd, hanem hogy láthatod, mivel kívánod, gondolkozásom vagy ízlésem hol hajol

más félre. Holnap mindjárt ezen munkának állok, s midőn kész leszek, magam küldöm le hozzád Sz. Mihályra. — Épen vendégem érkezik, azért megengedj ha levelem véget ér. Hidd el, kedves barátom, hogy az én lelkem Teveled egészen el van telve, és hogy magad sem óhajtod inkább mint én, hogy Bártfai Leveleid kedvességgel fogadtassanak.

Széphalom, aug. 13-d. 1818.

örök tisztelőd s híved
Kazinczy.

CLXXXV.

Tisztelt barátom!

Teljesítem parancsolatodat azzal az engedelmeskedéssel és azzal a hűséggel, amelylyel én tartozom NEKED. Sokszor olvastam végig Leveledet, s sok jegyzéseket csináltam, melyek oztán azzá olvadtak, ami íme itt megyen. Az emberek közönségesen azért kérnek tanácsot, azért kívánják hallani másoknak ítéleteiket, hogy szándékjok, vagy amit cselekedtek, javaltassék. Te is ember vagy, mint minden más; még én sohasem láttam neked cselekedteted, melyben arra a férfira nem lehetett volna ismerni, akinek a természet vesztegetve nyújtá a maga lelki adományait, aki tanulni soha meg nem szűnt, aki a pedantságot a sok nyelvek tudása s a szép társaságokban forgás által magáról egészen lefáragta; még én nem ismerem magyart, aki a magyarságot a külföldiséggel oly szerencsésen tudta párosítani, mint Te, hogy őtet a francia épen úgy nézheti francziának mint a magyar magyarnak. Egyet sejtek itt: azt hogy Te több gondot fordítál e munkádra mint illett: azt, hogy te itt úgy járál mint az a szép leány, aki nagyon akar tetszeni, s több czifrát vesz fel mint szükség. Mely leveleket írsz Te nekem sokszor! mint esudálom, mint irigylem francia tournürjeidet, elnés fellob-

banásaidat! S mik volnának ezek a Levelek, ha ezeket is úgy írad vala! De itt a bártfai templom, annak gót czikornyái, a casulák, a Bártfa és a ferdő közt elnyúlt út és vidék, a víz chemiai ismertetése stb elfogtak; olyanokat is beszélsz, amiket csak a festőnek, nem az írónak szabad előadni: ha különben való amit az aesthetikusok tanítanak az *IDŐ* és az *ŰR* tárgyai felől. Kit interessál az a bártfai templom, azok a faragások, az a casula? Ha te Boufflerst vagy Brydout követted volna, nyert volna munkád. De úgy rövidebbé vált volna.

Rómát hozod elő a templomban. Azon szerencsém, hogy azt a szent helyt láttam, én is előhozám, mert az érdemli hogy azzal díszeskedjünk. De itt *ok nélkül* látszik előhozva.

Még inkább óhajtanám, hogy azt a megjegyzésemet találhasd valónak, hogy sok igen apróságos előadás helyett festened meleg színekkel az öreg Poturnyait, herczeg Czatorinszkyt, Petoczki Ignácot, Morskit, s sok magyar és lengyel szeretetreméltó férfiainkat s asszonyainkat. Ezek neked igen szép mezőt nyitnának. Félek, hogy a víz chemiai decompositiója s az orvosi magyarázatok, s holmi ami chez hasonlít, sok olvasót elfáraszt. *Le grand art d' enuoyer c' est de toujours tout dire.* Ezt mondád magadnak, s óhajtom hogy örökre szemed előtt lebegjen.

Téged a haza mint képviselőjét csudálva hallott mindég. Miként ne csudáljon mint író? De Te is különözzsz, édes barátom, mint én, de egyekben. Már látád a Tud. Gyűjtben mit itélének különözéscidről. Nem csak szóval, de gondolattal sem akarnék én *TEELLENED* valamit elkövetni, ami tiszteletlenségre magyaráztathatnék, és ha szívemben ilyen volna, kész volnék, mint igen nemtelent, egészen kitépni. Szabadon szólék, mert úgy parancsoltad: de távol vagyok attól, hogy kívánjam jegyzéseim követését, vagy hogy Tégedet vádoljalak. Kiki a maga ízlésével ízlel, s hogy ez vagy amaz legyen ízlésünk, az többére organisátióunktól s neveltetésünktől függ, nem akaratunktól. — Adja a jó szerenese, hogy Bártfai Leveleid Tégedet a nemzet előtt halhatatlanná tegyenek.

Tollamnak, melylyel írok, metszése mutatja, hogy ez levelem egy órában van írva azzal ami alább: lap 45 stb áll.

Azt ma reggel íram, meg sem álmodván, hogy lovászod ma hozzám be fog térni. Így az ív két leveleit megfordítam s arra íram e levelemet. Jegyzéseim hátra való részét tűzbe vetem, hogy nálam meg ne maradjon. Arra semmi szükséged nincs, mert ami itt megyen, mutatja mi az amit ki fogtam volna jegyezni.

Egészségem néhány hónapok óta család nyugtot enged nekem. Szerencsémre lovagolhatok, s most az minden örömmöm. Régen nem dolgoztam semmit, de fogok.

Nincsenek semmi nevezetes híreim. Mariássy István megválasztatott v. ispánnak újra, s ő megmaradt. Második v. ispán Abafi leve. Főnotárius Szentmiklósy úrnak mentéjét és ezüst kardját a restauratio actusa alatt ellopák a tisztválasztók, s 24 óra múlva találtatott meg egy nógrádi nemes gubája alatt.

B. Malonyay elhagyá Újhelyt, hova ismét vissza fog jönni. Ez az erdő-bényei história s a Beleznay megölettetése rettenetes megtévedései az emberi elmének. A bényei dolog nem megyen véghez vérontás nélkül. Beleznay méltán hal meg. Bár az ilyet vad tatár felől mondhatták volna nemzetünk ellenségei.

Elj szerencsésen, tisztelt szeretett barátom! az ég öntse ki rád minden áldásait.

Széphalom, sept. 18-d. 1818.

örök híved
Kazinczy Ferencz.

Jegyzések a Bártfai Levelekre.

Czímleap.

Jó barátjához. — Az a jó barát olyan kétértelműleg hangzik, mint a bon homme francziául. Hát ha így tennéd: egy barátjához, Erdélybe, (post Erdély non debet abesse comma).

Bártfai Levelek és az 5-dik sorban : Bártfai földökben.
— úgy tetszik innen elmaradhatna a *Bártfai*.

alól el kellene hagyni a *nyomtattatott* és az *esztendőben* szókat.

A horátiusi mottót egészen kitörlném. El van nyüve a sokszori mondás által. S mit mond? ezt : *Porrás, tiszta mint az üveg, s amely méltó volna hogy bort ömölj.* Igazán csak annyiban illik ide, hogy mind a bártfai mind a bandúsi *fons*.

S ha csakugyan meghagyod, miért nem mondod tovább? *non sine floribus.*

lap 1.

mondj el mindent, s mester léssz (azaz léssesz) az *Úntatásban*, nem *Únalomban*.

lap 5.

azt hallottam az éjjelezőktől — Vesd el az *azt* szót, s a szólás még szebb lesz. Így is szép.

éjtszaka. Rectius *éjszaka*, id est: az éjnek szakasza. Littera T nullo jure irrepsit.

lap 6.

„engemet *illetgete* : úgy kedves barátomat is részeltethesse.“ — Nec hungarice dictum, nec, ut mihi quidem videtur, vere.

Valakit részeltetni valamiben, phrasis est hungarica. Sed non est : *ez a dolog engem részeltet, ez a dolog engem illetget.*

Román = Romanus. Abjecta terminatione *US* fit quidem Roman, sicut *StephanUS István*, sed lector sub *Roman* non Romanum hominem, sed fabulam milesiam suspicabitur latere.

Ócska nem egy a *régivel*. *Ócska* csak annyi mint *elnyűtt*, s nem jól gördül a beszéd. E *vén város ócska, híves* stb. sok epitheton ok nélkül. De a *vén város* sem jó.

Wagner. Engedj egy kérdést : — Miért nem *Wagner*, ahogy ez a tudós maga írta nevét? Azért-e mert a w nem-magyar betű? De a te nevedben a címlapon w fordul elő.

lap 7.

tanács-úr, szenátor, kánonok stb. a szokás ellen kis betűkkel. Igenis, a deák és a franczia, sőt a görög is a *ὀπατοσ*, consul, rex, comte, roi, pape tituláris szókat nagy betűkkel soha nem írták. Rendesen jőne ki magyarban : gróf Dessewffy, herczeg Koháry, generális Vay, a nádor, a főispán, a szolgabíró, a fiscális.

A magyarok a könyvirókat szerencsére nem urazzák. Itt Práy és Wagner uraztatnak, mindketten megholtak. Jankovich él, és nem uraztatik.

sor 4. *revödtek*. Reciprocum nem passivum szólás, s csak Debreczennek nem hiba.

lin. penultima posset sine noxa exmitti *hogy*. — et prima vox paragraphi *azonba'* deberet opinione mea transmutari in *azonbaN* propter recursum vocalis a crebriorem. *Azonba*, *A régi* stb. *kéziratokrA*, *BártfA*, *városA*. Quinquies A finale in duabus lineis.

lap 8.

méhben-hagyott — excellenter.

lap 10.

non placebit lectoribus *megengedődött*. Mallem *meg vala engedve*, vel *engedelmet nyertek*.

amely amabból támadott — mely ebből támadott.

csupáncsak — tautologiai szó, s inkább illik a beszélői tágasan szerető nép szájába, mint a gondos író tollához.

Öltözködni, hangzani.

lap 11.

vászoN, nem *vászony*.

„Bártfai töredékeny eserepedények“ — különben a töredékeny adjectivum a *Bártfai* mellé fog vétetni.

lap 12.

„nem lefelé, ha' laposan.“ — Ez az apokopált szó nem forog a könyvek nyelvén.

sor 16—19. talán tisztább lenne a mondás más elrendelésben.

lap 14.

Egyed nem mondatik *Egyédnek* accentussal.
„nem *karéjos*, hanem *csappanos*.“ — Ezt nem igen fogja érteni az olvasó.

feljárhatós — kételkedem ha ezzel lehet-e élni.

Luterán és Luter. — E nevek elváltoztatásáért neheztelnék ha lutheránus volnék és buzgó lutheránus.

Sejditeni, *ich ahme* — sejtem, *ich merke*.

lap 18.

A mind az övé volt. Nonne potius : az mind övé volt.
Uriásan! — gonosz szó.

lap 19.

máSolás, innen másolás, mintha mondaná *secundatio*.
vétetett — melius vett.

lap 20.

elszipákolta?
sárgapaj, egy szó.
késérve, inkább mint *késértetve*.

lap 21.

rém nem annyi mint *rémülés*. Az új írók az első alatt *spectrumot* értenek.

lap 22.

rogyIK, *illetődIK*. — Meg vala *illetődve R*.

lap 23.

PaneraTIUS leve PongráTZ nem PongráSZ. *Horátius* tehát HoráTZ nem HoráSZ.

lap 24.

Péleji. *πυλαῖος*. Inkább Péleus fja. — A görög citátum szükségtelen is, hibás is. Hibás mert nominativusban kellene állania.

Csak emondom még. Elhagynám leveleidnek végeiken

azokat a berekesztési formulákat : maradok stb. Hát az az *esztendőben* minck az? Sőt minck még az 1817 is? Holott az *esztendő* számát a címlap már adta.

lap 25.

sor 9—10. „A kik Bártfáról írtanak etc. mért föld a *ferdő* a városához.“ Expungerem ante *ferdő* vocem Bártfai, tamquam superfluum.

„Egykor valaki azt kérde tőlem Koppi Károly kedves nevelőm jelenlétében, mennyire volt Athéna Megarához?“ — *Lett légyen* hic non bene dicitur, *sensus volt légyen* requirit. Nam *lett légyen* ex *leszek* (fio), *volt légyen* ex *vagyok* (sum) formatur.

lap 28.

Cui bono linia, non *linca*?

lap 29.

„Ezen *A* tágas úton, *A* melly *A* várost *A* fördövel“ etc. Nem tetszenék-e ézt így elváltoztatnod : e tágas úton mely Bártfát a *ferdővel* vagy *ferdejével*? Így *négy A* egészen elkerültethetik.

lin. 4 ab infra. Itt kezdődik igazán a méltó festés; amit eddig festél, az nem az IDŐ, hanem az ŪR (spatium) tárgya, és így az aesthetikusok leczkőik szerint nem engedi magát szóval előadatni, nem csinál világos és tiszta megfogást.

lap 32.

oly a gyász közt vgy színű és tekintetű erdőben még sehol se sétáltam. — Szokatlanul vannak a szók összefűzve. Még nem sétáltam erdőben, mely a gyász közt etc.

Nem nyerne-e ez a második levél, ha azokat az aprólék dolgokat *oly* nagy pontossággal nem írnád? Én bátor vagyok azt hinni hogy nyerne.

lap 37.

Hellének, *duplici l* non *simplici*.
vászonnal.

„hogy az árendás nem fizete többet 50 ftnál,“

„az akkor már 70 egynéhány esztendő vén P. Andrást“
— én hic abundat, mert 70 s egynéhány esztendő már mutatja a P. A. korát. 2) Vén ember, csaknem sértő szó. Öreg embert mondunk. Vén asszony sért, öreg asszony nem sért. Verba valent usu.

lap 38.

Mint a legyek a tejet. — Ez a kép nem látszik nekem elég nemesnek. — *§* kevés sorok múlva ismét egy kép ugyanezre: *mint a méhraj etc.*

Ohajtanám azt is hogy Poturnyai felől adj bővebb és melegebb ecsettel festett képet, s ne szaggatnád meg vele a Bártfa vize leírását, és ez által ne a Poturnyai képét.

lap 40.

Morskinak oly sebesen, mint az esze. — Mit mondana erre Morski?

Egy a szülésektől elgyengült magyar menyecskét tudok.
 — Constructio non est hungarica.

Pfisterer — én úgy hiszem, hogy Te a tulajdon nevetek úgy írod amint maga az kívánja aki azt viseli, nem amint hangzik. Már feljebb *Voltaire* volt, nem Voltér, és úgy kell.

Systhema rossz, mert nem a *tithem*től ered. Nem kell a szóba *th*, hanem csak *t*.

lap 41.

„Némely soká gyermektelen asszony.“ — Hallatlan szó-lás prózában, sőt versben is szükségtelenül kemény volna.

„Minden AZ egészséget illető esmértekről.“ — *Delectur AZ et curret sententia.*

Rejtettmény non est bene dictum. Bene *rejtemény*, uti *adomány, vetemény, maradvány.*

Titoknak marad, malleo titok marad, et hoc tanto magis, quia periodus in tudományNAK exit.

lap 46.

Mély és bölcs reflexio! Eddig is sok ilyet kellett volna

dicsérnem, ha dicséreteimre szükség volna. Bizony akik a Bártfai Leveleket olvasni fogják, látni fogják, mely lelkü, tanulású, tapasztalású, tudományú, szép tónusú férfi tollából folytak. Nincs ezen Leveleknek egyéb híjok, mint amit már mondtam: Több könnyűséget! s holmit vagy épen nem, vagy rövidebben beszélni; de ellenben Poturnyait, Czartorinskit, Morskit, Brigidót, sok nevezetes magyar s lengyel férfit s szép asszonyt bájosan, meleg szívvel festeni. S akkor elbájolva leszünk mind.

lap 47.

a jobban a város felé eső. Ezt a magyar, a német, a francia és minden oly nyelvű író amelyet ismerek, így szelné fel, az, amely inkább esik a v. felé.

lap 52.

Az leve kimenetele — non a' — non enim hic articulus, sed pronomen occurrit.

lap 61.

Amit én az én szeretett, tisztelt, csudált barátommal szeretnék éreztetni, az ezen a lapon szinte tolja reám magát. Mely épen nem interesszáló portéka a forrás ernyőjének teteje! Azt ítéletem szerint illetni sem kellene. De gr. D. azt egészen festi, s nagy gonddal, úgy hogy az olvasó kitárad belé.

Kas kupak fedél.

Rotonda,

tetejének közepe karikára kivágott méhkasoz hasonlít.

lap 62.

háládatos. — Miért nem *hálás?* *adatos* nincs, és így a szó gyanús. De ha *háládatos* is, a második a felibe nem kell accentus.

Engem a Bártfai Levelekben semmi nem gyönyörködtete inkább, mint a gróf Z-vel tartott nagy tudományú s bölcseségű levél. Látni fogja azon az olvasó, akit az országgyű-

lései és a vármegyéké csudáltak. De nem hosszabb-e maga ez a szép levél is mint lennie kellene? Hány olvasóra akadsz aki ezt el nem únja, s azt ne mondja rá: sed nunc non erat huic locus.

CLXXXVI.

Szent-Mihályról, octob. 4-én 1818.

Edes, drága, kimondhatatlanul szeretett Ferenczem!

Köszönöm észrevételeidet. Különösen leköteleztél velek. Látni fogod, kedves mesterem, hogy azok legnagyobb részét elfogadta tanítványod, holott egyet s mást talán megjegyezhetett volna némely befogadtattak iránt is. Igen helyesen üldözöd a sok *hoggyot*, a sok *ést*, a sok *á-t*, egymás mellett. Nagyon bölesen küszöbölöd ki a *t-t* az *éjtszaka* szóból. Nem tudom eleget sajnálni észrevételeid félbeszakasztását. Kár volt azokat elégetni. Bár elvégeztél s küldöttél volna meg. Az én munkácskám bizonyosan javallást fog nyerni, mert olyan két írók rostáján mene keresztül, mint Te s Döbrentei. Az különös, hogy Te meg a 6-ik levélből is sokat kinyesetni akarnál, Döbrentei ellenben mind ebben, mind több helyütt a más levelekben is, némelyeket még oda kívánna. Azt hogy a tájfestés, nem a penna, hanem az ecset dolga, érzem mindenkor, és gondoltam is, még minekelőtte Finnében Lessing Laokoonját olvastam volna legelőször, de nem azért, amint mondják közönségesen az aesthetikusok, mivel csak az idő, nem pedig a tér vagy a terület (mert az ÚR talán vacuum) tárgyai az író birodalma alá valók, hanem azért, mert a képen egy kis területen levén egymás mellett a külön tárgyak, a szem azokat egymás után hamarabb felfoghatja és a léleknek, egy képletbe való egyesítés végett, könnyebben általadhatja. Mindennek, amit a szemnek festhetünk, a területben kell lenni, akár azt az ecset, akár a penna

adja elő, s a területben lévő külön tárgyakat a képet néző szintúgy mint az olvasó, csak külön-külön egymást követő pillanatokban szedheti bé lelkébe; de a képirásban successio haece temporis rapidior, a felül mondott okból, s így az egésznek megfogása inkább könnyítettik. Elevebb is, tartósabb, frissebben feleleveníthető. A festékek vagy a rajzolás eszközei közvetlenebbül és nagyobb hasonlatossággal festhetik a területben lévő dolognak mind színét mind formáit a nyelvnél, mely csak ideák s hangok által festheti a léleknek a szem tárgyait. A tájakat tehát nem kell festeni, hanem mikor a czél kívánja, le kell azokat írni, s az újalom eltávoztatása végett életet, mozgást, tüzet hozni a leírásba.

Csalatkozol abban, kedves barátom, hogy a Bártfai Levelek nagy szorgalommal teremtettek. Elhíheted, ez egy üntésű, egy lehelleltű munka; — de az igaz, hogy az ideák természetesebb összefüzése s azoknak folyása egy kevés gondal javítottatott.

A Bártfai Levelek születését kell tudnod, édes Ferenczem. Döbrentei barátunk több ízben igen sürgetve sarkallt, írnam le Bártfát környékállásosan s esmertetném azt meg mind vele, mind a publicummal. Bártfa igen résztvevő hely, nem csak a két hazában, hanem a hazán kívül is. Mihelyt valamely hely résztvevő magában, azonnal kevesebb újalommal olvasunk róla olyan dolgokat is, a milyeneken különben eszmörködnénk. Ilyenkor tehát az előadás mestersége főképp abban áll, hogy az olyan dolgokat, amelyek magokban a philosophusok és aesthetikusok unalmokra lennének, sebesen adjuk elő, s itt-ott egynéhány virággal behintjük. A Bártfai Levelek különösen Döbrentei kívánságára és kívánságának, amellet azonban a publicum számára is írótak, s így nem csupán philosophusok és aesthetikusok, hanem mind orvosok, mind betegek, mind a régiségekben gyönyörködők, mind a szép vilóket szeretők, mind világi emberek, mind tudósok, mind az érzékeny szívűek számára, mind végre olyanoknak is, akik Bártfát és környékeit messzünnen mintegy látni akarják; egy szóval az *egész* publicumnak írótak, és nem a publicum valamely kisebb részének, mint p. o. az aesthetikusok és philosophusok. Úgy kellett hát forgolódni azok írásában,

hogy minden nemü, minden rendü, minden foglalatosságú ember találjon azokban valamit, ami őtet gyönyörködtethesse. Nem lesz a soha populáris könyv, azaz : olyas, mely mindenemü, mind tudósok, mind tudatlanok tetszését megnyerje, amely eleitől fogva végig csak az aesthetikust és a philosophust fogja gyönyörködtetni. „Le même degré d'un amusement continué approcherait même un peu de l'ennui.“ Minden levélnek más-más mind tónusa, mind tárgya. A munkának ezéjét nem volt szabad egyikben is eltéveszteni némely a célon kívül való szépségek miatt, s így némely nevezetes személyek charakteristikája csak bényúlások (episodia) gyanánt iktattathatott bé; azt is úgy kellett béhozni, hogy a főcéllal mindég egyesülésben láttasson, s legkisebberöltetést se áruljon el. Vagy tettek vagy egy-két jelesebb mondások által kelle csak egynchány nevezetesebb embereket bélyegezni. A külön-külön dolgok természete szerént egyvelgetni kellett e levelekben a leírásokat, festéseket, okoskodásokat, érzeményeket, verseket és azoknak külön neveit. Hol azt kellett elő beszéllenem, amit láttam és hallottam, hol észrevételeimet előadnom, hol érzéseimet kinyilatkoztatnom, hol mások szavait előhordanom, hol „peindre les effets.“ A minden oldalról egy ezélt arányzó különbfélesége miatt fog leginkább e munkácska tetszeni. Egy hasznosan mulatságos könyvet kellett készíteni, mely egy, magában résztvétető helyet, nem csak mostani állapotjában, hanem egész valóságában, minden oldalról, tartósan és mégis tartós únalom nélkül megesmerteszen. Legnehezebb volt a 6-ik Levelet írni. Talán egy kevés finomság kellett ahoz, a szerencsejátékok dolgát respectu et philosophico et politico et locali minden oldalról úgy előadni, hogy elhitethessem az olvasóval és a censúrával, hogy az a beszélgetés valóban folyt légyen az erdőben. Úgy kellett folytatni a beszélgetést, anint az valóban folyni szokott a jól nevelt nagyvilági emberek között; s így a tárgytól való eltérégetéseknek és az ahoz visszafordulásoknak nem lehetett elmaradni, ha ezen beszélgetésnek hihetőséget akartam szerezni. E mellett nékem magamnak mindég a játék ellen kelle szólnom, s mindég nagyobb tartózkodással mint gróf Zuek. Nem kellett semmi fontos okot pro et contra elhagynom. Rövid

sem lehetett e beszélgetés, mert az is neveli hihetőségét, hogy aközben jó tova elhaladtam gr. Zuel a sűrűben. Ha a censor az egész levelet elolvassa, bizvást, minden félelem nélkül megengedheti kinyomtatását, anélkül, hogy vagy néki vagy nekem legkisebb bajtúl kellessen tartanom. De mind ezek mellett, ahol csak lehetni fog a ezélt vesztése nélkül, kurtítandok majd leveleimen, s ezzel is itéleted eránt való tekintetemet bébizonyítandom.

Már most csak rövideden fogom okát adni, miért nem fogadhattam el némely krisiszeidet :

Dulci digne mero, nem azt teszi hogy *bort ömölj*, hanem *méltó vagy hogy borral kevertessék*, s ezt a hártfai kút még jobban megérdemli, mint a fons Blandusiac.

Non sine floribus pedig azt is teheti, hogy sok virág volt a blandusiaci forrás körül, s akkor ez nem lett volna alkalmazható a hártfai kútra.

Úntatás azt teszi : Langeweilemacherey; maga a Langeweile, azaz : únalom, több. C'est l'ennui déjà fait, és itt úgy tetszik nékem, ezt e többet kelle választanom.

Nem *Románról* van a szó első levelemben, hanem *Rómánról*.

A két *W* visszás, kivált a szó elején; én még a nevem közepébe is ki fogom hagyni. Itéljenek amit akarnak némelyek a Tud. Gyűjteményben, nem vágyok olyan embereknek tetszeni, kik annyi keveset nyomó okoskodásokkal akarják megmutatni, hogy az euphoniát az etymologiának fel kellessék áldozni. Mivel ez a tanítás a legrosszabb következésü a magyar literatúrára nézve, mihelyest rá érek, egy értekezést fogok küldeni e tárgyban a Tudományos Gyűjteménybe. Az a G. L. úr, aki abban a minap azt a kérdést fejtegeté, hogy : úgy kell-e írni anint beszélünk? és aki a nyelv meghatározásáról oly hosszasan szökött, némely helyes dolgok mellett sok olyakat is mondott, amelyekből világos : „quod statum quaestionis non intelligat.“ Meg fogja látni taglalásaimból, hogy én sokat és nem felületesen gondolkoztam e tárgyról. De a magyar tudósok a németektől kezdik tanulni azt a rossz és illetlen szokást, amelynél fogva nem méltóztatják egyenes feleletre azon ellenvetéseket, amelyekre nem könnyű felélni.

Beregszászi úr p. o. egy unalmas dissertációt iktattatott bé a Tud. Gyűjtbe, amelyben maga magát az unalomig citálta és még sem mondott semmi újat vagy olyast, amit már ezerszer ne hallott volna a magyar világ; azonban azt kellett volna megmutatni, hogy *lankadsz* szebben hangzik mint *lankadol*, s hogy *lankadol* soha és sehol sem mondják a szebb nevelésű emberek.

Nem azért mondom „*nagyobb urakat tapodtam én Romában*,” hogy tudja a világ Olaszországban tett utazásomat, de ugyan mi természetesebb e gondolatnál, mikor egy földi templomban körülvezeti az embert a sekrestyés, s a bártfai senátorok koporsóikra mutatván, azt mondja nagy emphasisal: „itt az urak fekszenek”? Gróf Barkóczy János, aki jelen volt a templomban, szint azon gondolatra fakadott. Jó volna ha leveleim minden helyének tetszésnyeréséről oly bizonyos lennék, mint az ezének vagyok. Én csak azt írtam e helyen, amit valóban gondoltam és érzettem magamban azon alkalommal.

A francia után a magyar legudvariabb Európában. Szemihályi taksásain mind urazzák egymást, Elek szolgabíró pedig őket mindnyájokat. Csak azokat nem kell uraznunk, akikkel barátságban vagyunk, vagy akik különös emberek. Jankovics urat nem urazom az első okból, téged pedig mind a kettőből nem. Egyvalaki, aki megintetvén, hogy Türennet marsálnak nevezze, azt felelé: „Nem mondjuk *Empereur César*; hanem csak *César*.” Már adtam okát a Tudományos Gyűjteményben, miért helytelen a *herezeget* p. o. nagy H-val írni; míg tehát okkal nem felel valaki az én okaimra, nem látom, miért változtassam véleményemet, és miért maradjak meg egy olyan szokásnál, amelyet semmi ok nem támogat. Én a szokást igen tisztetem, de szükség, hogy valamilyen okát, akármilyen legyen is, találjam. Egy nemzet van Afrikában, mely eserebogarakkal él, s mikor kérdik, miért eszi ezt az ártalmas eledelt? azt feleli: „szokásból.”

Sohasem értettem mi a verbum reciprocum, és hogyha megszorítanám grammatikusainkat, úgy hiszem, elakadnának kérdéscimre. A *vevődött* és a *vétetett* között az a különbség,

hogy az elsőnek határozatlanabb, a másodiknak pedig határozottabb az értelme.

Kár, ha nem forog a *hanem* helyett az apokopált *ha'* a könyvek nyelvén, mert nincs semmi nemtelenség e rövidítő kitételben; ismétlem: weder unsere Conversations-, weder unsere Büchersprache ist noch geschlossen.

A *karéjost* minden ember érti, a *csappanóst* szint úgy: decussatum.

Feljárható, ascendere potens. *Feljárhatós* objectum ascensibile, vel per quod scandi potest. Örvendezzünk hogy az efféle pontszabásokra is alkalmas nyelvünk, belső formáltságára szerént.

Ha *luterán* nem tetszik vagy tótosnak látszik, tegyük diákosan *lutheranusz* vagy *lutheriszta*, mert az *anus* és *ista* diák végzet, ésazzal megelégedhettek szűkölködő őseink, de nem a mai tisztások. Az *ánusz* vagy *amus* szint úgy mint az *ista* vagy *iszta*, egészen diák művelés és teljességgel ki nem teszi azt magyarul: *Luther követője*. Azon rágódjanak az etymológok, hogy kitamolván a magyar végzetek értelmét, egy olyat mutassanak nekünk, mely ezt kitenné, mert a *beli* és a *lutheres* p. o. közelít, de ki nem teszi a *luteránost*. Ilyet lenne kötelessége kitanulni az etymológoknak, nem pedig az euphonia ödlöklésével, a világos értelem minden haszna nélkül a szólásba és az orthographiába bele etymologizálni, s azzal a szép magyar nyelvet esuffítani. *Evangelikusz* szint úgy diák végzet, azon kívül sértő, mert mi is valljuk az evangéliomot, sőt még annál is többet.

Az euphonia javolja a szokást e szóban: *mászlás*, s így az *sz-ét* az *s* helyett. A jó s szép író soha sem fogja az euphoniát az etymológiának feláldozni, ahol a kétértelműség eltávolztatása azt nem kívánja, de fogja némelykor az energiának, a világosságnak pedig mindenkor.

A tisztások s a Debreczeni Grammatika miatt tettem *linea* helyett *liniát*. Párizspápaiban is úgy van, hogy, amint mondják, nyelvünk fő törvénye szerint, két nem-együvé való magábanhangzó azon egy szóban ne találtassék. Épen ez, az euphoniával ellenkező törvény miatt kell, ahol annak meg-

szegése nélkül csak lehet, másntt mindenütt, annál inkább az enphonián igyekezni nyelvünkben.

Meglátjuk, hogy Nagy Ferencz *Páloj fiát* vagy *Péleifit* fog-e mindenütt tenni Achilleusz helyett?

Ugyan ki fogja tagadhatni, hogy *Horász* szebben hangzik mint *Horácz*? Én nem merném írni *Bokácz*, mert nem akarnám megbotránkoztatni az utolsó szótaggal olaszúl tudó dámainkat. Az *ász* végzet is magyar.

Nem látok semmi nemtelent, hanem igen sok természettest ebben a képbén, hogy „mi a fekete hajú ifjuság, az ősz Poturnyaít hol állott, járt, ült, úgy megleptük, mint a legyek a tejet.“ A másik kép mást fest, azt t. i. hogy miképen hallgattuk.

Megvallod, hogy minden nemzetbeli ügy kívánja íratni nevét amint az ejtődik. Mikor tehát a francia így ír: *Voltaire*, és így ejti *Voltér*, a magyarnak úgy kell azt írni a magyar számára amint ejtődik, mert ha francziásan írjuk azt nyelvünkben, a francziáúl nem tudó magyar a francziáúl tudók előtt mind magát, mind *Voltér* nevét nevetségessé fogja tenni az olvasás közben; valamint a francziák eláttünk a Rákóczy nevet teszik, mikor így írják *Ragotski*. Furesa dolog azt feltenni, hogy minden magyarul olvasó francziáúl is tud; csak azt kellene feltenni, hogy magyarul tud, ha tud is némelyik honi nyelve mellett külföldieket. Azokrúl akik a magyarnak magyarul úgy írják a francia neveket amint azokat a francziák francziáúl a francziáúknak, lehetne ám feltenni, hogy kérkedni akarnak a külföldi nyelvírás tudásával.

A *pf* pedig a szó elején sokkal gonoszabb mint ez a szó: *uriásan*, és így nem fog haragudni sem Fiszterer úr, sem más olvasóm, hogy a derék ember esűf kezdetű nevét valamennyire lágyítottam. Még ez a szó *pfuj* is *pfel* kezdődik. Ebben is a magyar a *p-t* elhagyja.

Közlöm veled Döbrentei barátunk észrevételeit, azokra való feleleteimmel együtt, valamint veled a Te észrevételeidet, és ezen mostani levelemet. Azzal azt nyerem, hogy láthatjátok mind a kettén, mennyire javítottatok munkáeszkámon, mennyi hálaival tartozom nektek, és he szívesen vagyok okok mellett engedelmes; ekkép ti engem jobb íróvá tesztek. én

pedig titeket vigyázóbb kritikusokká: így mind a hárman nyerünk, s általunk hazánk literatúrája, a mi legfőbb.

Maradok a legérettebb hálával, tisztelet- és szeretettel

teljes szívből szerető

Jóskád.

Nem írod hogy közlötted-e leveleimet a censorokkal, mit mondanak? demittuntne grave supercilium, aut me naso suspendunt adunco? — Vigyázz egészségedre, dicső Ferenchezem; aki téged úgy tud becsülni mint én, legjobban érzi, minő szükséges életed s egészséged a magyar literatúra díszére. Sok szíves hálás könnyet fog ezer meg ezer magyar szív a szomor szemeken keresztüllajtani, és sírod örökké virágzó hantjára csepegtetni.

Maros-Németi, sept. 8-d. 1818.

Méltóságos Gróf,

szeretett barátom!

Midőn innéd Aug. 30-d. Dédácsra általmenék, hol most gr. Gyulainé mulat, az nap estve adák ott kezembe a kedves pakétot, melyben

1) A Bártfai Levelek. 2) A magyar nyelv és literatúra állapotáról szóló vélekedés. 3) Theodata, és 4) a bártfai Polizeyordnung — valának.

El valék telve örömmel, midőn mind ezeket megpillantám, látva szíves óhajtasom teljesedését, hogy a levelek hirdetni fogják a mélt. Gróf Úrhoz való tiszteletem, szeretetem.

A Bártfai Levelekre tett jegyzetéseimet tegnapelőtt végzém el: s midőn tegnap is újra a levelekben forgatnék, érkezék a mélt. Gróf Úr becses válasza utóbbi levelemre. Igenis,

fordítottai fognak a Bártfai Levelek németre, mint a mélt. Gróf Úr gyanításával megegyezőleg íram még előbb le ítéletemet, s ha gróf Mailáth János magyar költők verseiből fordíthatni akar németre, óhajtanám hogy azon szép feltételét a Bártfai Levelekkel kezdené munkába venni.

E levél mellett mennek jegyzéseim, külön a munkától, mert úgy látom a tegnapi kedves sorokból, hogy az megvagyon még egy leírásban, és ez nekem van küldve a kiadás végett. Mikor lehet ez, nem tudom, mert előbb Trattnerrel kell személyesen szólnom, hogy az újabb erdélyi időszakiírást miképen nyomtassa, vagy megvárom a felállandó magyar társaságnak folyamatba talán jöhető sajtóját. Óhajtom azonban, hogy a mélt. Gróf Úr által minél előbb könyvnyomtató kezébe adattassanak. Én magam is fogok igyekezni Erdélyben, hogy Dulházy úr számára minél több vevők találkozzanak, így némükép lefizetném neki azt a szívességet, melylyel hozzám viseltetett. Ez a sok eredetiséggel írt munka kelen-dő lesz.

A második jeles munka, sajnálva érzem előre, itt sem fog engedelmet kapni a kinyomtatattásra. Én nem mondtam annyi igazat, még sem engedték meg. Erre nézve ezt projectálok.

Be fogom adni Rudnaynak, előbb leiratván magam számára, s ha meg nem találja engedni úgy amint van, alkuszom vele az igazságok felett — s megígérem, hogy inkább simítva mondjuk ki, amik ott nemes férfiúi bátorsággal írva vagynak, csak az egész el ne maradjon. Mit tegyünk egyebet, kedves barátom, e rab században, mert rab század minden előlarmája mellett is a nemzeti jussoknak. De egész valóságában nem is fog soha eljőnni, s mindenfelé elterjedve lenni az illő szabadság; az emberek csak külön-külön tudják annak mértékét megtartani, az egész emberiség nem is arra való. Ez csak külsőknél fogva vezetetni akaró sereggyermek, s nálunk, örök bajunkra, a felserdülteknek is legtöbbje gyermek. Nem tudják magokat e szép nemzetnek előbbjei eléggé megbecsülni, nincs energiájok az oly munkának, mint amilyen e most kérdés alatt levő, lelkes elfogadására. Én meleg, hév, ideológiai gyermek voltam, de excentricus sohasem; így hát

most sem vagyok; nem lobogó elragadtatással írom azért hogy nem e nemzet közé szerettem volna tétetni születésem által. Anglia vagy Amerika lettek volna hazáim.

Egy értelmes jó hazafi elolvasá már nálam a magyar literatúráról való munkát. Arra kért, hogy ha ki nem jöhetne nyomtatásban, engedjem neki a leirattathatást, hogy mindenfelé terjessze. Inkább akarom az elsőt, de ha nem lehet, fogom tenni emezt.

Theodóra kedvesen van fordítva. Óhajtanám ha Xenophonnal még tovább is sétálgatni tetszenék a mélt. Gróf Úr-nak; mind addig sétálgatna, míg utóljára egész Sokratesi Nevezetességeinek stádiumát befutotta volna.

A bártfai Polizey-ordnung rendes tréfává válék a mi napjainkban. A Jungfernek mennyiségét nem tudom hogy határozhaták oly bizonyosan akkor, de most talán még bajosabb volna. Vallyon haladunk-e az erkölcsben vagy nem? Most az Ehrcsme Bürgerinnek nem olyan vonakodók.

A Muzéum X-ik füzetét már kezdem osztani. E hónap végével Kolosvárra szándékozom, onnét küldeni fogok. E füzetben végezni akarom hazafiúi szólásaimat is. Elég már e hideg honyban.

Most itt néhány napok oltá esendességben lehetvén, ré-gibb elkezdett dolgozásaimat vevém elé igazgatás végett. Ilyen *A két hős barát Kenyérmezején*. Vitézi költemény. Sokszor jöttem már keresztül a magyar vitézségének e dicső mezején, s meg se állattak rajta hajdankorunk képei. Ilyen *Klára Visegrádon*. Azt mondá két barátom, hogy egészen Ossián. De ha lopdosásnak mondták volna, egészen elégték volna már e darabjaim. Én anglusúl Ossián kedvéért tanul-tam előbbsz, s nagyon szívenhez szólónak lelém mindég. De nem olvastam miolta Kazinczy azt írta, hogy annak tónu-sában költöttem egy versezetemet.

A gubernátor helybenhagyá plánumomat az Erdélyi Magyar Társaság felelevenítése végett, s ígérte hogy maga részéről is mindent el fog követni.

Farkas Sándor az az egyik ifjú, kit a Muzéum kiadása velem barátságba hozott. Így írta a napokban gr. Gyulaihoz:

„Tokaj felé menvén, gróf Dessewffyt meglátogattam, kit, amint távolról nagynak hallottam, közel is úgy találtam.“

Gróf Gyulainé s gr. Hallerné tisztelik a mélt. Gróf Urat. Instálom, ha Kazinczynak ír, tudósítsa, hogy épen e szempillantásban vevém Erdélyi Leveleit, Cserey Farkasnak egy kedves levelével. Én a mélt. Gróffal valék lélekben, ime jó Kazinczy s Cserey emlékezete. A legszebb lelkek találkozására. Leveleimet ezután is itt veszem. Vagyok szeretett mélt. Gróf!

szívből barátja
Döbrentei Gábor.

Jegyzetek a Bártfai Levelekre.

Lap 1. *Amnyi unszoltatások után*: Hagyjuk ezen megszokott írói mentegétést olyanoknak, kik munkájuk tulajdonával annyira érdeklenni, mint e Levelek írója, nem tudnak. Kezdődjenek e Levelek mindjárt így: „Bártfát, vidékeit stb akarom megismertetni.“

— A második periodusban az egyik és maradjon el.

— Ezen periodus: *ha helylyel-helylyel poetai kitételekre hajlanék pennám — tulajdonítani* maradjon el egészen, mert azt mutatja, mintha az író előre készülne azokra, pedig épen azok önkéntesen szeretnek elé pattanni, olvadni, s kedvesebbek midőn a tárgy festésével bennünket véletlenül lepnek meg.

— A legelső rend s a 6-ik lapon a legelső csak nyújtás, egybehúzza így jobb: „Bizonyos Miles Románust emlegetnek mint fundátorát.“

l. 6. *Csak annyit tudtak mondani*: hogy kétszer ne legyen a tudtak, változtassuk így: „*de nem bebizonyítva* (vagy *bebizonyítólag*) hogy római katona volt“ (nem *vala*).

— *Pábot készült* stb. Itt ismét két és, az első hagyatassék ki.

„Kézébe ment legyen.“ *Legyen* nem kell.

„*Hajdan itt virágozó.*“ *Virágozott* kell.

Az utóbbi erdélyi püspök, hamar kétséges értelmet szülne, ha nem az utolsó-e, pedig tudjuk, hogy most Rudnay tesszen jót is, de emlékezetbe is hozza a vallási balgatag üldözéseket. Inkább így: *az utóbb*.

l. 7. *Régenten* úgy fog claválni mint a bártfai Polizey-ordnungban némely szók s kifejezések. *Csak régen Lengyelországgal*. Ide punctum, hogy az és elmaradhasson. „*Nevekedtenek.*“ *Nevekedtek*.

l. 8. *Mely tartós és nem mindég — jutalmakat*. Mivel a *tartós* adjectiv, igen messze esik substantivumától; tessék inkább így: „*Mely tartós jutalmakat osztogata.*“

s (vagy pedig) *nem mindég s.a.t.*

— „*Kedveskedtenek*“ rövidebb: *kedveskedtek*.

Jó volna valahonnan megtudni, hogy a bártfai könyvnyomtató-műhely melyik esztendőben kezdődött. A papirosra nézve Cornides azt mondá Windisch Ungrisches Magazinában, hogy Magyarországon Szepes vármegyében a teplicskai volt a legelső papirosmalom, 1613-ban felállította Spillenbergh Sámuel löesci doctor. Erdélyben Fuchs János brassai bíró és Benkner János állítottak legelőször papirosmalmot Brassóban 1546. eszt.

l. 9. „*Anit több esztendőkkel ez előtt hallottam.*“ Én szeretném mindennek eredetére menni a minék csak lehet; itt is azt kérdelem: kitől, mikor?

l. 10. A dies Venerissel hemzsegő vers egy nagy hosszú táblaköbe metszve olvastatik most is Kolosvárott azon házhelyen újra épített ház kapuja bal falában, melynél Boeskay István, ez a nagy ember, született. A vers maga is ezt jelenti. Az onló félben volt házat megvette volt gróf Teleki József, Lászlónak testvére, s nagyon sajnálom, hogy a Muzéum X-dik füzetjében álló életírásában ezt nem említtem, mert hiszem, hogy gróf Teleki Józsefet az Ovárbán félre eső ezen ház megvételére azt fogta vinni, mivel a pacificatio Viennensisnek hazafiúi szerzője ott született. — Úgy tetszik nekem, ha nem esalódom, hogy egy Bocatius Szirmaynak No-

titia Cottus Zemplin-ében is említettik. Bár az a Boccatus nekünk oly dicső emlékezetű volna mint a Novellák írója.

l. 11. *Kövezet*, pflaster helyett, vélekedésem szerint jó. Egy négy esztendő gyermekétől tudom, hogy Kolosvárt meglátván a pflasterezőket: „ne azok, mondá, kövekelnek.“ Így lenne *kövekelés* az actio, mert a *kövezetből* jövő *kövezés* egyebet tesz.

— Az a ni a módi genealogiájáról van írva a 122. lap után, nagyon interesszant: csak geniális író jól fogja azt ezen első levélbe szöni.

l. 12. *Ellenes* helyett jobb a *visszás*, innen oztán *viszszásság* is.

— A *rezzentü* igen közel van az *Frayant*-hoz. A *frapant* helyett inkább *feltetsü*.

— „*belé* költözött felépített *házába*.“ Ez pleonasmus. Csak: mincutána házába költözött. Azon kettőztetéssel csak akkor jó élnünk, mikor valamit nagyon erősítünk. Így nem jó az ezen a lapon álló jegyzésben is: *belé* tenni valamely *rendelésbe*. Csak: *rendelésbe* tenni.

— *Régielb*, jobb a *regibb*, mert nem mondjuk *ócska*, *ócskaabb*. Nem: *látszatnak*, hanem *látszanak*, mert nem *látszatom*, hanem *látszom*.

l. 13. A *falnyulás* hamar repedésre is emlékeztet. A niche inkább *fal-üreg*.

l. 14. „Ekkoráig valaminek mélységét hosszúságát mutatja.“ Az idő telése „*eddig-elével* tétetik ki jobban.

— „*teríte a* mélyén,“ nem kell *a*. Így több helyekről is maradjon el a sok *a*, *hogy*, *volna*, *nak*, *nek*.

— „Semmi sem emlékeztet“ stb. Ez a gondolatbeli fel-emelkedés excellens, csak a sok *és* sért benne.

l. 15. „Az érzéketlen márványokon.“ -- Így tennem: *még* az érzéketlen márványokon *is*.

l. 16. „Az eleve idők regéik.“ Hogy a sok *k* betű kevesítették, miért nem csak *regéi*? Az *eleve idők* helyett *szébben* hangzik előttem a *hajdankor*.

— „Elbeszéllem hogy mit hallottam.“ Maradjon el *hogy*. Így több helyett is előfordulván, a következő levelekben is ilyen apróbb grammatikai, jólhangzási vélekedéseim, a már

kijegyzetteket többször nem ismétlem; plajbászszal húzám meg azokat, melyeket ott olvasni nem szeretek.

l. 17. A dohányt eleink inkább a törököktől fogták kapni, mint német szomszédainktól. Beregszászi azt mondja borzas Dissertációjában, hogy a *tabaca* perzsa nyelven *dohány*; ha a németektől kaptuk volna, nem *dohánynak* hanem *tobáknak* hívnák. Amit most *tobáknak* hívunk, igenis a toresos tobákos némettől jött hozzánk. A dohány a németeknél nem volt még szokásban a 30 eszt. háború (1618—48) előtt, azt írja Becker Weltgeschichtejében. Valahol említi Benkő József Transylvániájában, mikor kezdődött Erdélyben a dohányzás. Nem levén e munka kezem közt, nem hányhatom fel. A székelyeknek Pesten Trattnernál most nem régiben kijött Constitútiójokban törvény van a dohányzás ellen (Ezeket a Constitútiókat Székely Mihály itélőmester gyűjtötte egybe s adta ki). Valamelyik római pápa excommunicációval fenyegette a tobákolót s pipázót. Muszkaországban az orrát vágják el a tubákolóknak. Ezekre emlékezem *Busch Handbuch der Erfindung*jából, mely könyvem Kolosvártt levén, nem írhatom ki belőle az ezen jegyzést nagyon interesszanttá tehető dohányos híreket.

l. 20. „Meg nem holt volna Serédy — ha vígasztalta volna.“ A két *volna* elkerülésére projectálám a Muzéumban a marosszéki székely szólást: „meg nem holt volna, ha vígasztalja magát.“ Ez ellipsis t. i. ha az közbe jöjjön hogy vígasztalta magát.

A mi a tulsó lapon jegyzésben a történetírásról áll, sok remegő vak embert megindíthat, hogy mindjárt minden német históriafirkálóknak ne hidjen. De magyar történeteket magyarul írónk is rossz, alávaló, hízelkedő tónust vesznek fel, mint a XIV. Lajos hízelkedői. Az a mi jámbor Székér Joákimunk, az a mi együgyű Svasticsunk milyen férfias lélek nélkül való mázolók! Igazán hogy ezek csak a breviariumot olvasták deakül, nem a magos, komoly, hazudni büszke Tacitust, ki miatt engem kanonok Döme megtámadott, miért neveztem isteninek.

Igen tetszőleg végződik az első levél a Divinae curae particulam humo affigens Serédy vására után Ofellus élet-

büleségi emlékeztetésével: de ez a vers: „Senki sajátja, hanem én csak használtam idővel“ stb. azért sánta, mivel a *hanem* utolsó syllabája kurta, holott oda hosszú kell. Tehát inkább így: „Seaki sajátja se, azt én csak használtam idővel.“ Úgy ki kellene hagyni e versből: „Ötet az alnokság stb. e szót: *vagy*, mivel a kurta nem lehet. Ezen okból szeretném e verset: „Elszánt lélekkel stb így:

Szánd el hát magadat, s a lepke Szerenese ha elhagy
vagy: Szánd el hát magadat, a fürge Szerenese ha elhagy,

Csüggetlen szívvel tudt az meggyőzni, Barátom.

A francziás *Horace* nem jó oly jól nyelvükhöz, mint *Horátz*.

Második levél.

l. 22. Egy sorban jó elő kétszer ez a szó említés. Inkább: „régí dolgokról írek“ sat.

l. 24. „Egészen elakasztja, de félbe nem szakasztja“ — de félben nem szakad azért a szemnél tovább nyomulni szerető *képzelés* haladása. A *képzelőds* mindég gyarlót jelent.

l. 25. Az *allé*-t nem teszi ki a *leveles*.

— „Melyek oda ültették hogy árnyékot nyújtsanak a haladóknak“ — melyek a haladóknak való árnyéknyújtás végett ültették oda.“ Csak azért is így kell, mert még három *nak* jó elő e periodusban.

l. 28. „És a harmadik emeleten a béreznek“ — a bérez harmadik emelete.

— „Jobbját a katlanos vidéknek“ — a katlanos vidék jobbját.

— „Közepette essék“ — esik.

l. 29. „*hanem* nem lévén helyeken“ — hogy a két *nem* mindjárt egymás mellé ne essék, így: *hanem helyeken nem lévén*.

l. 30. Az *ivóknak és sétálóknak* — így: Rövid idő múlva *ivók* és *sétálók*, mindenünnen és mindenüvé a kúttól és a kúthoz tűrhető árnyékok homályában ballaghatnának a balról sötétlő bérez aljának“ — inkább: *alján*, hogy e periodusban a sok *nak* ne döcögjön.

l. 39. E lapon 11-szer jó elő *hogy*. A felsőbb rendekben

az ismétlés erősítése megkívánja, az alsóbbakban már épen azért kell kikerülni, hogy fenn azon okból sokszor előfordult.

l. 44. *Quidquid delirant medici, plectuntur acerbe,*

Infirmi et miseri. — Ez hahotára fakasztott. Rendes paródia.

l. 46. Ily a szépliteratúrához tartozó munkában, mint ezen humoristikus Levelek, nem is kellett a vizet chemiákép analizgatni, vagy azt másokból úgy kiríni, mint az erőlködő száraz *Csaplovics*; jó annyiban említeni csak a chemikusok kotyfolgatásait, mint itt van, ezek előadását pedig ha felülegesen találna is az orvos-olvasó, azt eléggé eleveníti a levél végére ragasztott vers *Delilleből* (nem *Delillől*), mely könnyen foly.

Én most, ezeket írva, másodszor olvasom az egészet, némely, előbb is már megérkezett leveleket negyedszer, mint a 2. 3. 4. 5. 6-dikat, s új öröm, érzékenyülés, vizsgálódásra hajlás, oktató elmosolyodás fogott el. A következők pedig mindinkább több ingert adnak. Kimondhatatlan kedvességgel folynak nekem óráim, melyeket a természetes folyású nyelven írt, széplelkű, örökké nemesre hevítő érzésű Levelek olvasásában töltök.

Ötödik levél.

l. 48. *Hallen* helyett a *hallák* nem fognak tetszeni. Szót azonban arra nem tudok. *Jövendőlni hogy nem ő*: itt a *hogy* elmaradhat.

l. 51. 52. A zsidó-kút leírása körül tett jegyzések az írónak philosophiai lelkét s emberiségért való szíves érzését fogják tiszteletben tartani.

l. 54. „Hogy a lutheránok többet fogyasztanak-e el“ stb. Ez a csinosan játszi elnésség nagyon kedves és talán tanító is, de hogy finomsága teljesen értethessék a *Csaplovics* munkáját nem olvasottól is, szükség lesz röviden belé szöni a *Csaplovics* által előadott füresa leányka természetiségét is (naiveté).

l. 56. *Eldöntődött idők* — eldölt hamvas idők.

l. 59. *Jobb szeretek* — Erdélyben így mondatik: *inkább*

szerelem vagy szeretek, s a jobb comparativus gradusra marad. E megkülönböztetést én is követem.

— „Mint azt hogy mennyi van“ stb. Csak így: *mint azt mennyi* stb.

— *Hol a néma* — az első a maradjon el.

l. 61. „Erre a kérdésre egyáltalában felelni igen nehéz.“ Ezen felelet nekem lézagot hagyni látszik, s csak könnyen általugrást mutat. Ezt felelném: A szomorújáték, ha jól van írva, szép és nemes érzéseket gerjesztvén fel bennem, azokban mulattatás közben is gyakorolhat engem; s valamint a történetírásban látom az eszemet felvilágosítható véghez ment dolgokat, úgy a szomorújátékban szemlélhetem a megtörténheteket is; midőn nagy lelkeknek a sors hányattatásai közt való veszélyezéscikelléállítatnak, eszméltehetem a nagy heves indulatok lángjainak elmerülgetésére, s tanulom ismerni az emberi természetet.

A századika az embereknek nem e ezélből megyen. A játékszín ma csak gyönyörködtető helynek hagyatik, s nem gondolom hogy egészen erköles iskolájának nézethessék. Az emberek reményleni s félni szeretnek, azért kedvellik a szomorújátékokat stb.

l. 63. Ezen feleletnek: *Megesett olykor, nem tagadom* — ezt tenném elcibe:

Mikor titkon pihegek, felhevülök, halaványodom, azért hogy báresak engem tenne nyertessé az a vaktába következő piros vagy barna dáma: akkor csak felebarátom szerencsétlensége kívánásának magva ültetődik titkosan belém. Örömmön s kedvetlenségem egyforma mérsékletű mutatását pedig nem akarom oly asztalnál tanulni, melyről ha én nyerek, játszótársam vagy kifakadó vagy elfojtott méreggel s hamisan színlett szavakkal kel fel. E stoicismust inkább az élet egyéb bajainak reán jöhetősekor tanulom, s azok eltűrését ha nemes esendességgel viselhetem, inkább nyugtat, mint ha valakit, sokszor jó barátomat, mellettem pénzétől megfósztva látom, melyet minden industriám nélkül, mely életrevalóságra szoktat, én tettem zsehembe, magamra nézve pedig mindenkor szegyenlem, valahányszor egy papíros stb.

l. 66. Nem egyezem meg abban hogy *Bernouilli* s *D'Alembert* helyett *Bernouillyi* s *D'Alambear* irattassék.

l. 68. *Elevenülni fog az egész föld.* — Ez után ily feleletet adnék: Ily rendelés által hasznon való kapzsiságot mutatott volna a nemzet, ezt pedig nem akarván tenni, inkább egyenesen megtiltotta. De vegyük a játszásból következő más oldalt. Az ily sokat elvesztegető játék elüzi az egész gyülekezetet elevenítő vidámságot. A játékosok, úgy tapasztaltam, komolyabbak.

(Ézt pedig azért vetném közbe, mivel, amint most áll, semmi általmenetel nincs a következő ellenvetésre. A dialóg irásnak pedig az a művészsége, hogy minden természetesen és láncszem szerint folyjon.)

l. 69. „*rájok* talál a televényben a szívet hevítő szemekre;“ így: a szívet hevítő szemekre talál a televényben.

l. 72. „*Ifjainkat a természeti gyarlósággal.*“ Ide még azt tenném: A nevelés által beszívott jó principiumokat a törvénynek is kell erősíteni. Mert ha a törvény csak szabadon hagyja az erköles szabadság szerint escelekedni az embereket: a legnagyobb résznél be fog teljesedni, ha jól igyekeztek is körülötte nevelői, az, amit *Montesquieu* mondott: Háromféle a nevelés, első a szüléké, második a tanítóké, harmadik a világé; s ez az utolsó rend szerint egybedönti azt, amit a két első épített. A törvényeknek az egészet kell kormányozni, oda vinni ahová magától is mindennek menni kellene; de mivel ez a megbízó s vaktába való magárahagyás sokakat elragadna az emberi társaság nagy ezéljától, korlátokat kell a veszélyező indulatoknak kiszabni. A mi törvényeinknek épen az a hibájok, hogy ezek csak a státusnak politikai esendességben maradhatásáról szólnak. Az erkölesiség kifejlődése a vallásoknak hagyatik. A régiek mind a kettőt igen jól egybekötötték stb. *Mirabeau* előttem nagy eszű orátor, de igen rossz karakterű ember, azért kifogást szeretnék látni *D.* feleletében épen *Mirabeau* ellen indulatai s passiójára nézve. *Foxot* az apja nagyon kényeztette, s esuda hogy nagy ember lehetett a miatt. *Atyám*, monda egyszer esintalanságból, én ezt az órát a földhöz vágom. Vágd, ha tetszik, volt a felelet. 14 eszt. korában *Spaaba* küldötte az

apja az etoni iskola nyári fériáján, s annyi játékpénzt adott neki, hogy a gazdag gyermekben a vendégek csudálkoznak. Korhelylyé mind Mirabeaut mind Foxot atyjaik tették. Smidőn a nevelésre biztunkban csak így foly a jó nevelés, neu szükséges-e, hogy a törvények igazítsák útba a szüléktől is elrestelt nevelést?

Hetedik levél.

I. 78. Betthi — penna simakodása lesz — Bath.

Mind a hatodik mind a hetedik levél nagy gyönyörűséget ad észnek és szívnek. Amaz vizsgálódásokat ébreszt, ez hazafiúságával s kedves festéseivel szívet melegít. Szívemből vannak kiírva a lengyelek dolgai. Szerencsétlen constitútiója okozta dőlését; de a mellett is fenállhatott volna, ha a legnagyobb igazságtalanságot ne kövesse rajta el Katalin és II. Fridrik. S az ő sorsok a mienk rémítő tüköre lehet.

Szépnek, elmések, jó gondolatokkal, mély érzéssel teljesek valóban e levelek. Jövendőülöm hogy egykor németre le lesznek fordítva.

Nyolczadik levél.

Íme egy humanisticus levél, tele kedvességgel, könnyen lebegő elmésséggel s érzéssel — felejtem jegyezgetni a sok *a-k*, *hogy-ok*, *nak-ok* kihagyását, nem is teszem már fel ezeket, az elsőbb jegyzéseim mutatják mikben ütődik meg érzésem.

Kilencz- és tizedik levél.

Excellens két levél. Az a könnyűség melylyel előadva vannak a különböző képek, szokások, mind magához vonsz. Merciernek Tableau de Parisjára, Duclosnak Considérations sur les mœurs de ce Siècle-jére s a Spectatorra emlékeztetnek, úgy hogy ezeket is azokkal egy rangba teszem. Látszik ezek írójokon, mennyire esmeretes mind a régi mind az új classicusok való lelkével, s azokéval élesztvén a magáét, eredeti lövellésekben enyeleg, elméskedik, érez, gondolkodik.

Mely sok szelecsapót fog magába szállíthatni a gróf Morskyval volt kocsizás olvasása, az író pedig meg fogja szerettetni mindennel akinek esze van. S tanulni fogja tőle a külsők lengő becsét, s szeretni a személyes érdem megszerzését.

A X. levél bevégezése hirtelen könnyeket hozott szeminkbe az első olvasáskor is, úgy most a harmadikszor is. Ez a meleg kebel, kedves Grófom, mely most ezek írása alatt a Bártfai Levelek írójához való lelki vonzódás hevében édesen nyughatatlanok, már akkor tisztelte a mélt. Grófot, mikor még a felől, ha vagyok-e vagy nem, még semmit sem tudott, s hogy most engem az az én ifjúságom vezéresillaga, úgy mint Fernandónak Egmont, nevemet halhatatlanná teszi barátságával, az életben bajaimat vidámítja. Nem kell több jutalom a Muzéum kiadásáért, nemeslelkűek lettek barátim-má, s én boldognak érzem magam küszködéseim után. De félre hagyom lebegni mellettem nevennek a mélt. Gróf munkája által való fenmaradásának hiú képét, s annak szebb s lelkesebb velejében gyönyörködöm, abban, hogy nekem egy gróf Dessewffy József barátom, kit nem hiúságból, hanem szívből szeretek s tisztetek.

E két levelet s a XI-iket is felolvasám gróf Gyulai Ferencznének, midőn éppen vendégeink érkeztek, úgymint gróf Haller Zsigmondné született gróf Toldalagi Krisztina, báró Bánffy Józsefné s leánya Baresai Károlyné, urával. Gróf Hallerné nagyon szereti a könyveket, s okos jó magyar dáma; Más nyelvet nem is tud. Újra fel kellett olvasnom, s közönséges kedvellés nyilatkoztatta magát. Szeretném az egész munkát elolvasni, mondá gróf Hallerné. Ki fog jöni nyomtatásban, felelém. De a grófné: ki tudja mikor jö ki, mond, s minthogy öreg vagyok, sietni szeretnék elolvasásokkal; azok nélkül meghalni nem akarok. Instálom a grófnét, hogy három napig hagyja még nálam, hadd tehessen meg reá jegyzéseimet, s majd ha ide jö M. Németibe (akkor Dédácson valánk), én általam. Elmenvén onnét vendégeink, gróf Gyulainé ki nyilatkoztatta előttem megijedését, hogy félt már oda-adásokért, mert gróf Hallerné ugyan jó barátnéja, de az olvasni elkért könyveket el szokta felejteni. Tudtam én ezt magam is,

mert a múlt télen találtam ő nagysága asztalán négy könyvet, s kérdezé tőlem, ha azon munkák előttem esmeretek-e? Eljőve ide a grófné, s már féltem miként tarthassam e leveleket kezem között. Szerencsére elő nem hozá, és én nem tartottam illetlenségnek azokkal elhallgatni. Majd megszerzem ő nagyságának örömét, ha kijőnek.

Tizenegyedik levél.

Ez is mély vizsgáló ész, életböseséget, hasznos intéseket fest. A földművelővel való dolog magához vonzó s emberiség érzését gerjesztő.

Tizenkettedik levél.

Magos gondolatokban s érzésekben felleng az erdőhöz intézett vers, mély benyomást gerjesztett bennem, s nagyon kedves előttem. A levélnek egyéb poetai festései az írónak ismét más oldalát mutatják s tiszteletet gerjesztenek, hogy a könnyeden lövő nyilá elmésségről, francia elevenségéből magyar hazafiúi tűzben égve általmegyjen a felségesebb tájra emelkedett lelkeknek édesen szomorú ömledéseire. Tasso stanzái vagy ottave rimjei jól vagynak fordítva. Nem ismerem még magyarban olasz után formált ottavákat. De itt az a kérdés támad, ha egészen az olasz szótagmérés szerént kellett volna-e t. i. tizenegy szótagot véve egy rendben, vagy a francziáktól bevett alexandrinek szerint? Az olasz nem adhatván quantitasokat, accentusokra vigyáz, hogy azok bizonyos rhythmussal kedvesen essenek. Gries próbálta ezt olaszos regulásságában a németbe átvinni, fordítván Ariosto Orlandóját. De Wieland levette a tehert, mert látta hogy amely regulássága az ottave rimáknak az olaszban rózsaköteleteske, az az ő dörgő esörgő északi nyelvében czigánykovács láncza lesz. Szabadabban mozog hát némely helyeken szép Oberonjában. A rímek baksága s nösténysége felől nem szólok. Kazinczynek bizonyosan elé fogja hozni, s ő azt a magyarban inkább tanulta megkülönböztetni mint én.

Összevetem a három hosszabb verset, melyek e levelek

közt vagynak. A rímeket kedves folyamatjokban trélat, nemes érzést előadó tulajdonaikért szeretem, de a kúthoz írt órával nem igen tudok megbékélni. Mindég homályosnak marad előttem, búján tarkálván benne a mythologiai képek, s nem hagy bennem oly képet vissza, mint a Fons Blandusiac. Én magam jobbat nem tudnék írni annál, de mozog bennem valami érzés, mely valami egyebet akarna ott felmelegíttetni. Próbálja a mélt. Gróf Úr azon gondolatokat rímekbe önteni, úgy hiszem, szerencsés lesz az egész.

Ezek egyenesen leírt vélekedéseim; nem írtam többet mint érzettem; sok, igen sok helyeken inkább érzettem a szépet, nagyot, kedvest, mint azt kifejezhettem volna; nem lapangattam el semmit amiben legkisebbé megütköztem. Azzal végzem, hogy a mi literatúránkban ilyenmű munka még nincs, s annak nagy nyereségére s mindenkori díszére fognak e humoristicus levelek lenni, s megbizonyításául pedig annak, hogy részrehajlatlan ítélő valék, s még a kiesínségekre is kiereszkedtem, ohajtom hogy ez: „1817-dik esztendőben“ csak így irattassék: „1817-ben.“

Amit legelől kell vala említenem, itt hozom újra elé. A czimlapon hibásan szaggatta meg a szavakat az író. Így kell:

Bártfai Levelek,
írta
Döbrentei Gábor barátjához
Erdélybe
Gróf Dessewffy József,
a bártfai erdőekben 1817.

Szent-Mihály, oct. 10-d. 1818.

Édes drága kedves barátom!

Magam is kezdem már hinni, hogy nem szerencsétlen elmeszülemény a Bártfai Levelek, mert Kazinczy és Döbrentei úgy dicsérik. Ha a dicséretnek $\frac{3}{4}$ részét a barátságunk tu-

lajdonítom, még azoknak egy negyedrésze is elegendő beesülethelyeg. Bizonyosan tartósabb valamely keresztceskénél vagy kulesocskánál, melyért taksát kell fizetni, s amely némelykor valami igen rossz fogadónak ékes czégéréhez hasonló. Hány emberről lehet mai nap elmondani, amit hajdan írék valahol:

Mért vagy kevély bárányodban?
 Az árát jól megadtad,
 Szórt eresztél lopásodban,
 Farkas vagy s elragadtad;
 Nem kéne ám a mejjeden
 A keresztnek fényleni:
 Téged kéne rövideden
 Keresztre függeszteni.

Barátim észrevételei nagyon gyönyörködtettek és használtak is. Közlöm Kazinczyval Döbrentei észrevételeit, valamint Döbrenteivel Kazinczyét. Feleleteimet szintúgy közlöm mind az egyikkel, mind a másikkal, így azt is nyerem, hogy nem kell egyet kétszer mondanom.

Miért nem akarja hogy a Bártfai Levelek születése kedves barátomnak tulajdoníttasson? Én bizonyosan sohasem fogtam volna azokhoz unszolásai nélkül. Ha érnek valamit, miért nem akar azok indítóoka, miért nem nagyapjok lenni a talán nem esűf gyermekeknek?

Nagy baj, hogy azitthon maradt példányban nem mennek úgy a sorok a lapokon, mint a megküldöttben.

„Nem készülésből, hanem előrelátásból kérek bocsánatot azon esetre, ha helylyel-helylyel pennám poctai kitételekre hajlanék. Minden író t. i. aki valamely munkához fog, gondolatjában előre körülöleli tárgyának egészét.“ E szerint így fogom javítani e kitételet: „Előre körülölelén egész tárgyamát, már most is érzem, hogy akaratom ellen helylyel-helylyel talán poctai kitételekre fog pennám hajlani; tessék hát azt a tárgy ihletésének tulajdonítani.“

Bártfa fundátorát mind *Románnak*, mind *miles Romanusnak* nevezték előttem. Mikor valaki két név alatt esmere-

tes, mind a kettőt lehet említeni. Én csak azt beszéllem, amit hallottam. Hogy azonban kitessen két neve ugyanazonegy embernek, így fogom tenni: „Bizonyos Románt eulegetnek mint fundátorát. Miles romanus név alatt is ismeretes.“ A szöcska is talán mindent eligazít.

Hajdan virágozott, két praeteritum lenne, és egy magábanhangzóval végző szó helyett szükségtelenül egy mássalhangzóval végzőt kellene tennem.

Kazinczy barátunknak mindjárt az első levél elein nem tetszett e kitétel: „Valamint engem illetgete, úgy kedves barátomat is részeltethesse.“ *Illetni* azt teszi: *tangere*, — nem látom, hogy miért ne élhessünk diminutivumával, tulajdon- vagy általvett értelemben, minekatána mondjuk általvett értelemben: *ez a dolog engem illet*, azaz: „hacc res me tangit“, „ad me pertinet“ helyett. Ha közös barátunk számos munkáiból mind kiküszöbölénk az esmert szóknak új szerencés alkalmaztatásait a kitételekben, úgy mind az ő érdemét a magyar literatúra eránt, mind magának a magyar literatúrának kincseit nagyon fogyasztanók. Nincs teljességgel ez a kitétel: *engemet illetgete*, sem a magyar nyelv geniusza, sem syntaxisa ellen, sőt képletes a kitétel, mert a lélektelen dologgal érdelteti a lelkes embert, és így lelket, mozgást ad a lélektelennek, ami báj. *Én ötet részeltettem valamiben*, mondjuk: de hogy engem valami valamiben részeltessen, egy kevéssé erőltetett, s így szavát fogadandom közös barátunknak, máskép fogom tenni, t. i. *valamint engemet illetgete, úgy kedves barátomat is érdekelhesse*.

Utóbb, posterior — *utóbbi*, posterior; *előbbi* legjobb lesz, és mivel ki van téve Batthyány, senki sem fogja Mártonfira magyarázhatni.

Azt gondolom mindegy: *nevekedtek* vagy *nevekedtenek*; olykor egyiket, olykor másikat szereti jobban a fül, a beszéd mindenkori folyamata szerint.

Mely tartós és nem mindég a közjó kára nélkül osztogata jutalmakat. Ez a kitétel elég világos, és ha az itt szükségtelen nagyobb világosság kedvéért azt felbontanám, úgy érzem, hogy gyengíteném. Nagyon kerek ez a kifejezés. A substantivumnak az adjectivumtól elszórása igen gyakran erősíti

a kitélt, mivel az értelmet valamennyire felfüggesztvén, azt a plhrásinak végére szoritja, s így a figyelmet duplázza; csak akkor hibás, mikor az értelmet homályosítja. Tessék p. o. felhontani kitételemet, és majd tapasztalja, hogy hosszítás s e nélkül az alkalmatlan közbevetet nélkül: *való*, gondolatomat egész épségében nem fogja kitenni kedves barátom.

Nem tudom mikor kezdődött a bártfai könyvnyomtató-műhely, de ha tudnám vagy kikereshetném is, nem tartanám ide valónak. Kazinczy közös barátunk még azokat is sokallja, amelyeket említettem. Én azonban úgy érzem, hogy egy 600 esztendő régi gót templom a hazában oly tárgy, mely nem csak a magyar, hanem a külföldinek is, sőt minden gondolkozó s érző ember részvételét megérdemli. Próbálja csak valaki, vezettesse magát abba a templomba, majd meglátja mint lepik meg ott lelkét a különbözőkülönbféle gondolatok s érzemények, és minő szívállapotban fog abból kilépni.

Visszás, esekély itéletem szerint widerwärtig.

Feltetsző, kevesebb mint frappant. Ha a *rezzentő* több, talán nem volna rossz: *dobbantó* vagy *döbbsentő* vagy *megdöbbsentő*.

„Minekutána belé költözött felépített házába;“ akartam ezen kettőztetést, mert a mindenestül való belé költözést kívántam kitenni, de ahol mondom: „belé tenni valamely rendelésbe,“ ki fogom hagyni a *belét*. Nagyon helyes az észrevétel, valamint legnagyobb része a megküldötteknek.

Régiobb azért tetszik nekem itt jobban, mint *regiobb*, mert a szót végző két egyforma mássalhangzók előtt két nem-egyenlő egymást követő magánhangzók a két végsőbb keménységeit enyhítik valamennyire. *Régenten* némelykor, ahol jobban esik a háromtagú szó, több kerekseget ad a beszédnek mint a *regén*. Ez a bősége nyelvünknek igen használatos; nem fogyatkozás, ha tökély.

Nem látom hogy a „fálynylás“ *repedésre* is emlékeztessen; az *üreg* pedig valami földalattira is emlékeztethetne.

Az időnek is van mélysége, hosszúsága; ha ezt az *ekkoráig* teszi ki, itt a maga helyén van, mert az idő folyásának sikeretlenségét akartam előadni. — Az *eddig* potius ad

locum, quam ad tempus refertur; si autem ad tempus, etiam nonnisi ad aliquod limitans punctum temporis.

A *nak-nak*, *nek-nek* okkal ellensége kedves barátom; nagyon nagyon köszönöm igen helyes, igen barátságos észrevételeit. A sok *a*, *hogy*, és aránt hasonlóképen felette helyesek az észrevételek; vastolni, nyesni, irtani kell ezeket a vad növéseket, ne sugat muscus satis lactam arborem.

Itt csak egy nevetéséges kegyetlenségről van a szó, azért tevém az *érzékellen márványon bosszút gyakorlani*; igazat mondtam volna ugyan, ha többet mondtam légyen is, de csak úgy s annyi igazat kell mondani, amennyi szükséges azon helyen, ahol mondódik az igazság, mert különben kedvezvén ezeknek, amazokat magunkra haragítjuk.

Hajdankor fortius, *elav' idők* dulcius. Itt jobb a *hajdankor*, és derék a krisis. — Egészen megegyezem benne, hogy szebb *regéi* mint *regéik*; de ide azért tettem, mert három magánhangzó kerül egymás mellé, ha a *k-t* kihagyom.

Buschbúl van véve, hogy Nagy Károly katonái hozták Magyarországra a dohányt; azonban én is inkább hinném, hogy keletről jöve; de tudni kén' mikor kezdtek dohányozni a napkeletiek. Talán hozzájuk is Amerikából került ez a rossz szokás, s talán Európán keresztül; semmi bizonyost nem merek állítani, ámbár többeket tudtam volna mondani a dohányozásról, p. o. hogy szentségtörés volt az oltárnál tubákat színi, és sok efféléket, de jegyzetemnek nem más ezélja, hanem hogy anaehronismussal ne vádoltathassam, s hihetőnek láttasson Serédi sok dohányozása, a dohányozók üldözése miatt. A Krisztus vallása a dohányozás elterjedésének egyik oka. Akármit mondjon közös barátunk Kazinczy, nem fogja első Bártfai Levelém a philosophust unatkoztatni.

A maroszei székely szólást szívesen beveszem, mert előttem minden kedves, ami a nyelvet bővíti, szépíti és még sem forgatja ki sarkából.

„*Senki sajátja, hanem*,“ valóságos poeticus. Így lesz hát: „*Senki sajátja, hanem csak hasznát vettem idővel*.“ A többi maradhat. Most veszem észre hogy e vers:

Elvánt lélekkel legyetek hát, s a szerencse csapásit...

Egy *szótaggal* hosszabb; így fog hát lenni:

Elszánt lélekkel légy hát, s a szerencse csapásit
Csüggetlen szívvel tudjad meggyőzni, barátom.

Megírom hogy az *a* miért nem lehet hosszú? Én ugyan azt gondolom, hogy az emberi fül természetét s az ahoz alkalmaztatott helyheztetés prosodiáját egész Európának tudósai együttvéve sem változtathatják meg. Az pronomen, úgy mond közös barátunk: de ebben a kitételben p. o. *már az engemet elszomorító dolog* csak az interpunctióból és a sensusból, ha t. i. több nem következik, tudom, hogy itt ez az az pronomen, így mondjuk: *már a csunyaság*, nem pedig: *már az csunyaság*, és így az *a* és az *az* szintűgy pronómen valamint az *az* és az *a* articulus. Nem tetszik p. o. *az ságor*, de miért nem? azért, mivel az ejtésben zsibongó hangot adhatna, mint p. o. e szóban *zsivaj*; vagy mivel kemény így az ejtés. De hát miért írják az etymologok *igazság*, nem pedig *igasság*? ha igaz amit Beregszászi mond: hogy e szót: *a szoba* így kell ejteni *aszszoba*, a szót: *a zár* pedig: *azzár*, úgy ez is kemény. Legjobb lenne talán abba megállapodni, mivel itt nem a keménységről vagy lágyításról, hanem a hosszúságról vagy rövidítésről van a szó, hogy mikor az *a* hosszú, akkor a kihagyójellel jelentessen ki, mely kihagyójel azt fogja tenni, hogy a következő szó első betűjét az *a*-hoz kell gondolni és hallatni az ejtésben, mintha oda lenne írva; mikor pedig nem lesz kihagyó jele az *a* betűnek, akkor az ne kapcsolja magához az ejtésben a következő szó első betűjét, és így röviden ejtődjék. E sinórmérték követtessék akár pronomen, akár articulus az *a*; így nem csak könnyített fog a magyar versszerzés, hanem bizonyosan folyóbbá fog válni mint eddig; mert ha ez p. o. kemény hemistichiumnak látszik: „*Az bölcs természet*,” ha így írom „*a bölcs természet*,” elveszti a vers folyósságát, mert nem igaz, akármit beszéljen Beregszászi, hogy minden magyar így beszél mindenkor: *abbölcs*. Kérdem hát akárkitől is, aki nem előítéletek, hanem okok után kívánja szépíteni s könnyíteni a magyar versszerzést, azaz valósággal szépíteni és könnyíteni, s ahoz a külföldieket is célsíteni, és velek is annak harmóniáját megízleltetni, hogy nem elfogadó-e javallatom? Harmóniás nyelvű nemzetnek akarunk

látszani, mégis azt merjük állítani, hogy mindég minden magyar így ejti a szót *a rab* a versben: *arrab*; ejti bizony mikor a mérték úgy kívánja, s mikor a lágy s kemény, ahosszú és rövid szótagok váltogatása, a vers mértéke s a tárgy mindenkor kitétele javasolja. De ugyan hogy lehet minket oly kemény ajakúaknak egész Európa előtt hirdetni, s az igazság ellenére azt akarni a külföldiekkel s a jobb ízlésű és szebb szólású magyarokkal elhíttetni, hogy mi mindég oly keményen ejtünk némely szótagokat a mértékes versekben, amint azokat még a prózában sem ejtjük mindenkor? A nyelv és a magyar literatúra kárhovatjára, nem pedig idvességére, természetek az olyan napkeleti tudós szobaszennyesek, mint Beregszászi úr, és semmi sem mutatja jobban a valóságos philosphiai és aesthetikai lélek még nagy fogyatkozását e hazában, mint az ilyen állítások. Tanult és tudós olaszok-, angolyok-, francziáknak szavallottam én elő Olaszországban magyar hatlábú verseket láttam, mibe ütköztek meg. Ott jöttem erre az ideára; olvastam nekik azután a valóságos helyheztetési s ejtési prozódia szerint általam készített mértékes magyar verseket, és nem a magam, de nyelvem dicsőségére mondhatom, hogy a magyar hangmértékes folyását elragadtattak, holott egyetlen egy szót sem értettek, talán egyébiránt igen csekély érdemű, verseimből. Egy más utazó, aki német születésű vala, Klopstock Messiásából szavallott el nekik német hatlábúakat, azokat sem értették. Némelyek a hallgatók közül mosolygának, fejeket esóválák, az olaszok pedig mindnyájan borzadoztak. Engedelmet kérek valamennyi költőinktől, de elhihetik, hogy hibáznak, mikor egy rövideden ejtett szótagot hosszúnak mérnek a verselésben vagy viszont, mert a poeta nem változtathatja a fül vagy a hatlábú vers természetét, hanem neki kell magát ahoz alkalmaztatni. — Ha pedig nevetségesnek tetszenék, kihagyójelet tenni oda, ahol inkább foglalójegy kellene, így íródjék a rövid *a* kihagyójellel; a hosszú *a* pedig mely nem ékeztetik, foglalójellel, így *a'*. Míg ezt be nem veszik a magyarok, ahol az *a* hosszú, *z*-t kell mellé tenni, mert csak a kemény fülűek és ajakúak tarthatják a magában írt *a* betűt mindég hosszúnak.

Tökéletesen hiszem, hogy jobb szót lehet csinálni az *al-*

lének mint a *leveles*, de nincs még eddig; azt tartom, nem kell a szókat szórúl szóra fordítani. A francia szó azt teszi járhatós, de valamint a járhatósan kívül is lehet járni, úgy a levelesen kívül is lehetnek levelek. E szó a *lugasnak* hasonlatosságára van alkotva. Ha valami új szó egészen nem festi a dolgot, elég, ha valamely főbélyeg által a kijelentendő dolog képét felébreszti. Úgy hiszem, hogy az utolsóbb alkotású szók még inkább szépítik a nyelvet, mint ama philosophiai pontossággal készültek. Objecta sensibilia imprimis hoc postremum genus creationis desiderare videntur. Egy bő s gazdag nyelvben mind ilyen mind amolyan szókra van szükség, mert az a tökéletesebb nyelv, amelyben, úgy mint a görögben, mind a szemnek és fülnek kedvesen festeni, mind pedig az ész számára hathatósan és pontosan okoskodni lehet.

Én nem analysáltam vizeket, hanem az analysisnek módjáról s resultátumairól, amint itélni bátorkodom, nem felületesen, hanem practice okoskodtam. Egy híres chemicusunk azt mondá: hogy eltaláltam a dolgot.

Ugyan tessék a *halláknak* egy jó szót gondolni. Én sem elégszem meg a magaméval.

Természetiség talán *naturel*, nem *naiveté*. A *természetiséget* nem lehet művelni, de lehet a *naivetét*, s azért próbálnám mondani *ártatlankodásnak*.

A mi az ódát illeti, mivel a testi világ felforgatásai által lett metallomos bártfai savanyúvíz eredetét poetice akartam leírni, a maga helyén látszott nekem lenni a mythologia; a görögöt választottam pedig inkább, mint a scandináviait, mert nem csak esmeretesebb közönségesen, hanem szebb is és boldogabb ég' fajzatja; sőt némely tudósok a jobban észak felé lakozó kabiroktól Thráciából, és Thrácián felül a hyperboreoszokig eredeztetik nem csak a görög mysteriomokat, hanem egyik részét a görög mythológiának is, és valóban úgy látszik, hogy az indiai, egyiptomi s északi képtelvényeket a gyönyörű görög phantasia ragyogó képekké változtatta a görög mythológiának nagy részében. Nagyon sajnálnám, ha, mert természetesebb prosódiámon felakad kedves barátom, ezen ódának költeményes érdemét nem érzéné; fogja azt, bizonyos vagyok benne, mind a két haza érzeni: „denn diese

Ode ist nicht ohne griechischen Schwung.“ Nem gondolom, hogy más ne tudna jobbat és szebbet költeni, de még akkor is, mikor hideg vérrel vagyok, érzem, hogy lelkesítve kellett lennem mikor írák. Valamint ha valamely jó hangzó versnek belső beesérül itéletet tenni akarunk, legjobban eseleksziünk, ha a verset felbontjuk: úgy, ha valamely metaphoranak helyességéről kételkedünk, legjobb talán azt szórúl szóra más nyelvre által fordítani. E kitétel: „*Eldöntődött idők*“ kiállja e próbát — subversa tempora — zerstörte Zeiten — tems éroulés — költeményes nagy ideát szolgáltat, de a ruentia vel labentia, cinerea tempora — zusammengefallene, aschigte Zeiten — „Tems eendrés, tombés“ *eldött hamvas idők* mi lenne? Ebben a kitételben: *eldöntődött* azért nagyon nagy erő, mert határozatlan értelmű, s így az olvasónak a világ mind a tűz mind a víz felforgatásait eszébe juttatja. Dieses Wort giebt eben durch seine Unbestimmtheit einen grösseren Spielraum der Einbildungskraft, und das war hier zum Zweck des Dichters in dieser Stelle nothwendig.“ Azonkívül oly szenvedő értelemben van e kitétel, hogy a szenvedést szülő tehetségét a természetnek a folyó idők egész sorában egy nagy folyó képben, az olvasó akaratja ellen is, annak képzeleése eleibe terjeszti. Tudom, hogy nem az idők döntenek, hanem az időkben esik a döntés, de mikor az időt a többsében mondom, akkor mintegy személyesítettnek a századok, melyeknek folyása teszi az időt a költőknél. Tudom én, hogy Kantnál az idő merő formája a megfoghatóságoknak, de nem az ontologiai igazságok szerint kell készíteni költeményeket. Ide teljességgel nem lehetett vagy kiesiny vagy gyenge képet tenni. Ha nem tetszenek teljességgel az „*eldöntődött idők*“, tegyük, nem bánom: „*ég föld zúzta idők*.“ Egy egész éjszakamba került a kis változás. — Nem gondolhatja hát, kedves barátom, mennyi ideák mentek fejemen keresztül, és hogy nem vaktában választom a versekben kitételeimet. Akkor dolgozom, mikor tűzben vagyok, de a leghidegebb vérrel és sokáig gyalúlgatok; de azért hibázhatok, és hibázom is gyakran. Ebből azt is fogja látni, minő tekintettel viseltetem, kedves barátom, még azon krisiseihez is, amelyeket semmi okkal nem mé óztatik támogatni. Én az érzőtehetség s az értelem

harmóniájáról az emberben úgy meg vagyok győződve, hogy azt gondolom, mindég könnyen lehet adni okát a valósággal szépnak, csak meg kell különböztetni az absolute szépet a relative széptől. A legnagyobb, a legerősebb szép esúnyává válik olykor, mert nincs a maga helyén; a legpuhább, a leglágyabb hang szintúgy sértő olykor, a kis kép ellenben s a kemény hang szép némelykor, mert a maga helyén van. Ez az oka, hogy nem lehet a szép s practica tudományokat és mesterségeket úgy tanítani s tanulni, mint a csupán theoriabeliket; a jó praxis megkívánja ugyan minden tudományban a jó theoriát, de azzal szorosán be nem érheti. Nem kell hát esudálkozni, ha Shakspeare jobb tragoediákat írt mint Home, és Loudon győzött nem pedig Lasey.

Ami a VI-dik levélre való krisiseket illeti, meg kell jegyezni, hogy a beszélgetésben olykor szántszándékkal hézagot hágy a beszélő, és így a dialóg-író is.

Az a principium, hogy láncszemekben folyjon a szóbeszéd, hol a tárgy, hol a hely, hol pedig a beszélők természete s célja szerint modificáltatik. Egy burkus gróf nem folytatja úgy mindég beszélgetését, mint Sokrát valamely tanítványa. A beszélgetési szökdécelések nem mindég az ideák általugrásai: „on doit beaucoup souseutendre dans la conversation, pas répondre à tout, souvent dissimuler la réponse pour la provoquer.“ Nem azért említi gróf Z. a szomorújátékokat, hogy azok természetét fejtegesse, hanem csak azon tekintetből, amelyből a szerencsejátékokkal összehasonlította. Amit kedves barátom emleget, mind jó, mind szép, absolute; de nem ebbe a beszélgetésbe való. Olyan ember mint gróf Z. „raisonne plus rapidement dans la conversation.“

Már megmondtam Kazinczy levelében, hogy miért írok *Bernuillyji*. A ki tud francziául olvasni, nem fog abban megbotráncozni ha úgy írom e nevet, amint különben is ejtette volna, ha francziásan írtam légyen is; aki pedig nem tud, meg fogja nekem köszönni, hogy nem francziásan írván azt, őt a francziául tudók rajta való nevetközéseiktől megoltalmaztam.

Nem azért tiltotta el a magyar törvény a szerencsejátékokat, mivel különben haszonkapzsiságot árult volna el, s így nemvalót említett volna gr. D. ha ezt mondta volna.

A szívét hevítő szemekre talál a televénybe, mértékebben van ugyan mondva, mint *rájok talál a televénybe a szívét hevítő szemekre* — de az utolsó kitétel talán hathatósabb, s itt ez a hathatóság alkalmasint természetesebb és szükségesebb az előadás céljára nézve.

Nehéz lenne talán megmutatni, hogy Mirabeau gazember volt légyen, mert mejképére fátyolt vonatott egykor a Nemzeti Egyesület; a tüzelekű Foxból pedig hihetőképén nem vált volna oly szabad ember, ha apja keményebben nevelte légyen. Jobb egy ideig korhelynek lenni, mint egész életében képmutatónak maradni.

Az angoly e névben *Bath* az *e-t* nem pedig az *a-t* halatja. E név nem azok közül való amelyeket változtatunk, magyarosítunk, mint p. o. midőn anglus, bavarus helyett, angolyt, bajort mondunk.

Ugyan kinek hidjek két kedves kritikoszaim közül? Kedves barátom azt mondja: hogy véghetetlen könnyűséggel vannak írva némely Bártfai Leveleim, Kazinczy pedig több könnyűséget óhajt benne; így hát alkalmasint csak azt lehet rólok állítani, hogy nem-nehézkesek. És valóban ezen igyekeztem főképpen, mert ebben áll még eddig a magyarliteratúrának legnagyobb fogyatkozása. Nincs nehezebb mint azt a közép ösvényt eltalálni a szobaszemnyesség, finnyáság és puffadás közt.

A X-ik levélre tett jegyzésekből látom, hogy értik egymást szíveink, s mikor ez így van, nem árt semmit a vélemények különbözése, sőt mindkettőnknek használ.

Kazinczy nem szólott semmit Tasso fordításáról. Ami a költeményeket illeti, nagy ugyan előttem a tudós emberek tekintete, de, megvallom, hogy többet hajtok a publicom érzésére. Azt kell hát elvárnom, mert nem lehet a legtudósabb embereknek is a költemények szépsége érzésétől elrekeszteni a publicomot. A képiró David akkor volt képirásával leginkább megelégedve, mikor valamely indulatnak a képletben való kinyilatkoztatása a tudatlanoknak tetsze; azt mondta: hogy az ő érzésöket s a józanészt benne a különbkülönbféle theoriák el nem fojtották, és azért, ha nem miveltebb is, természetesebb, biztosabb ítéletek. Igaz ugyan, hogy „sutor non

ultra crepidam.“ De a szerencsétlen Herminia sopánkodásait úgy érzi a varga leánya, mint a királyi kisasszony.

Minő tekintettel legyek kedves barátom észrevételei aránt, nem csak abból tetszik ki, hogy azokon kívül amelyeket itt egy kevés taglalásra vevék, a többit mind, s így legnagyobb részét krisiseinek elfogadtam, hanem abból is, hogy még a minapi krisiseken is rágódtam azolta. Ez p. o. az ódában: „*És mégis vagy elég béleket edzeni,*“ így fogom tenni: *És mégis vagy elég gyomrokat edzeni.* Az ideák szerkesztése törvényénél fogva talán kevesebbet fognak a kényesek eszmörködni a *gyomron* mint a *béleken*; ámbár, amint a minap megírtam, s a régiekből több jeles helyekkel bécizonyítottam, Homér, Horász, Jézus Krisztus, nem oly nagyon kényeskedtenek és nem kényeztették el az olvasókat annyira. De meglehet hogy a mai világ képzelése kényesebb, mivel romlottabb. A magyar olvasók legnagyobb része azonban nincs még kigyarlítva; alkalmaztatandom mindazáltal magamat ezekhez a puháeskákhoz is lángelragadású ódában.

A *prüsszögtesse meg orromat* helyett így tettem: *boszongassa meg orromat.*

E kitélt *vagy elég* e helyett *elég vagy*, megtartottam, mert a jobb hangzás javasolta, mivel a költeményben tűrhető az ilyen áttételek, ha ritkán gyakoroljuk, és mivel oly kevés ellensége vagyok a külföldi formájú szólásoknak, mikor szépítik s gazdagítják a nyelvet, mint a rómaiak voltak, kiknek nyelvek teli van, kivált a költeményekben, archaismusokkal, p. o. *nivens videri caetera fulvus*“ csak akkor nem szeretem a külföldi szólásokat, mikor vagy kétértelműséget szülnék, mint p. o. „*úgy néz ki mint valami úr;*“ nem tudja az ember, az ablakon-e vagy bőrben, — vagy mikor nem érdemi a kitétel a befogadást, és helyesebbel, szebbel bővelkedünk itthon, p. o. valaki helyett jólállani, gut stehen, — lehet-e ennél képtelenebb kitétel? mire való ide a *jó?* — több van olyan a német, mint más nyelvben. Díszeskednek a németek több felséges költőkkel, de még ezek közül is legtöbben csinált költők inkább hogysen születettek. A nemzet legalább nem költőnemzet, mint p. o. a görög, az olasz, a spanyol és a magyar. Sa langue prosaïque est la moins poéti-

que, et sa langue poétique n' a pas même l'harmonie de la prose.“ A milyen a nemzet, olyan nyelve. A francziákat a régtől olta tartó despotismus elköltőtleníté; ott pedig, ahol mindég mintegy ünneppap van mikor süt a nap, s így kiáltanak fel: „*very glorious journey,*“ a képzelő tehetségnek egy füstös hamvas szénhez kell hasonlítani. Nem kell egyáltalában (ha vannak is kivételek) az angoly s német költőkben azt a tiszta szent mennyei lángot keresni; a legfelségesebb gondolat s kitétel szomszédságában találni gyakran a legképtelenebbet és legfonákabbat. „*Ces creations disparates choquant.*“

A Bártfai Leveleket kegyességgel fogadó dámák kezét csókolom. Be szeretném krisiseiket hallani! Radnay püspököt méltóztasson megengesztelni. Ha az *Egy két szóból* valamit eltöröltet, mi fog maradni? Légyen azonban amint lehet.

Az Erdélyi Muzseom X-ik füzetjét megkaptam, de még nem olvashattam. Várom Herepei János munkáit. *A két hős barát Kenyérmezején* vitézi érzelmekkel fog táplálni. Bár tartaná meg szavát a gubernátor: de ha a szerint kellene róla ítélnem, amint írt a minap fölöle kedves barátom, megvalom: „*timeo Danaos et dona ferentes.*“

Farkas Sándor urat köszöntöm. Ha tudhattam légyen, mit fogna rólam írni, úgy megzavart volna, hogy felette kiesinynek látszanék előtte.

Gróf Gyulainét, gróf Hallernét alázatosan tiszteltem.

Kritikosz barátimmal kész lennék, de leszek-e a censúrával? Szerenesémre két okos ember a censor Patakon; az egyik tudós philosophosz, a másik pedig nemtudatlan pap.

Egész az unalomig beszéltem magamról. Kedves barátom unszolására készültek a Bártfai Levelek — hát ugyan nem merném-e kérni én is, hogy a *hazudni büszke isteni Tacitusból* valamit lefordítson? Én már egynehány könyvet lefordítottam belőle, de mutatni sem merem, ámbár fordításom vígasztalná talán Döme urat, mert a valóban nem-isteni. Furcsa dolog mikor a pap az istenire haragszik!

Maradok a legszívesebb emberi érzéssel, édes, drága,
kedves barátom

alázatos szíves barátja
G. Dessewffy József.

CLXXXVII.

Széphalom, octób. 27-d. 1818.

Tisztelt barátom!

Én ma lépek *hatvanadik* esztendőmbe. Rettenetes éjjelem volt: elképzelém mely közel vagyok a határhoz, ha életem hátra való napjait tekintem, s mely igen messze tőle, ha akár gyermekeim sorsát, akár literátori dolgozásaimat tekintem. Sera in fundo parsimonia! ezt kiáltja Seneca rám, s nekem csak ez egyhez lehet ragaszkodnom. Bálint fiam 4 hónapos, Emil hét eszt. Eugenia lányom tizenegy még nincs, s ahat közt ez a kettő a legidősb. Tíz esztendőtől nem lehetetlen, s ha addig élnek, mind úgy mint nevelő atya, mind úgy mint író, tehetnék még valamit. De arra ifjú erő, el nem gyengült szem, s a környülállások által nem ostromlott kedv kívántatnak. Barátom, te, aki nálamnál sokkal ifjabb vagy, fordítsd haszonra minden idődet, s tanulj az én káromon, aki időmmel nem gazdálkodtam eléggé jól. És ha kikap a halál, tanítsd árva gyermekeimet, hogy a jó ember *szereti a hazát* — *hogy moralitás nélkül nincs boldogság*. Ezt súgd nekik majd, édes barátom, s emlékeztess őket arra, hogy te engem szerettél. Legyen az az ő kevélységek is, mint az enyém volt és lesz.

Én azt ígérém Festeticsnek, hogy ez idén meg fogom látni Keszthelyt és ötét. A mindenneknél, annyival inkább nálam, megszűkült pénz, lovaim eldöglések, és a túl a dunai megtámadók ezt az utat velem elhalasztaták. Most minden időmet a Füredi Vidával csatázás fogja el. Védelem ellene a

neologismust, s e végett íróinkat *a renatis litteris* végig forgatom, s csinálom a jegyzéseket. Egyetlenegy írónk sincs aki neologus nem volna, s egyenesen annak köszönhetjük literatúránknak gyönyörű virágait és gyümölcseit, hogy íróink *mertenek*. Összehasonlítom Szabó Dávidot, Rájnist és Révait, azon paraszt veszekedésekben, amelyet mindenik vive egymás ellen, s ámbár magam Révaista vagyok, megmutatom, hogy nagy része annak amit Barótiban kárhoztattak, mint-hogy a szokástól Baróti eltávozott, ma kérdésen kívül jó. A sovány tárgyat *παροδίζω* adom elő mint Gellius, s bátran fogok szólani, szabadon, de vastagságok nélkül. Sokat nyerni nem fogok, mert némely ember megtéríthetetlen, de én proselytusokat nem is keresek; nekem elég, hogy okát adhatom bánásimnak, s hogy bevágom azoknak útjokat, akik nyelvünket úgy szeretnék elrontani, hogy magokat académiá-cské telessék, mint a francia nyelvét rontotta el az ő akademiájok. Ezt Voltaire, Rousseau s mások vallják: de mi magyarok azt jobban tudjuk mint Voltaire, Rousseau és mások.

Füredi Vida azt is szememre lobbantja, hogy a Verseggy Aglájájában moeskos festéseket con amore festve lettem. Engedd ide tennem egykét helyét:

Mint akármely Jázon az olyan lánykáért,
Ki ezeket kíván aranyos gyapjáért. l. 122.

A görög szerette énekelni amit tenni nagyon szeretett: de a görög nem beszéle lánygyapjáról. Verseggy a budai fogságban a nőszés örömeit egy versben festé. Benne volt abban ez a szó is: *szörcsölni*.

Hát ez nem justificálja-e recenziómat

p. 125. megintse azonnal mind az asszonyokat,
hogy dupla zár alá vessék *kapujokat*;
szükek voltak hajdan azoknak *gatyáik*
kiknek árboezronggyal kérkedő *sajkáik* . . .

Bocaccio és mások festettek efféléket. De a Grátiák neve alatt adni ily darabú verskötetet, csak mégis rendes — legalább hasonlít ez az ő *Aglájája* azon grécouri ízlésű könyvhöz, mely (ha emlékeztetem meg nem esal) *Szent Terézia*

név alatt jöve ki. Másként él a nem-mennyei Vénus örömeivel Alcibiád, másként a bakkancsos a Pest fogadói körül.

Döbrenteinknek jegyzéseit Leveleidre nagy gyönyörűséggel olvastam. Nem vagyok vele minden eránt egy értelemben, de az nem is szükség. Én szeretem az író önségét feltalálni dolgozásaiban. Ráfael nem úgy dolgozott mint da Vinci, mint Correggio, mint Caracci, mint Rembrand, s mind egyikét szabad dicsérni is, csudálni is.

Nevekedtek vagy nevekedtenek. — Ha mindég *tenek* fordúlna elő írásomban, az keresett pipere volna; a maga helyén, való szépség.

Rezzentő bizonyosan nem rossz. — *Döbrentő* excellens. Mind a kettővel szabad és kell élni. *Döbrentő* sokkal több mint amaz.

belé tettem abba — pleonasmus, de nem kell nagyon kerülni. Sok van ilyen nyelvünkben: Neki ment az ellenségnek. — *belé* vágta kardját az agyába, vagy baltáját a paizsába, minthogy erre még több erőlködés kellett.

Igazod van: *régiebb* és *régenten* nem rosszak, s a magok helyeiken jobbak mint a *régibb* és *régen*.

A *niche* nagyon szerencsésen van kitéve Döbrentei által: *falüreg*. — Nem illenék ide, de hadd említsem: a vacuunmak egy szép nevét bírjuk az *öböl*-ben. — Tempus et spatium nálad *idő* és *terület*, szép; de a *terület* el van foglalva a *stratum*nak.

Én nem akartam azt mondani, ha talán mondtam is, hogy a philosophust elűntatja az első levél, s azt nem is tudtam, hogy a bártfai templom oly híres munkájú építmény.

„Ha valami új szó eléggé nem festi a dolgot“ Ez az amit én mindég mondok, de mindég haszontalan. Szint oly híjában mondtam azt is Dayka előtt, hogy van *topicus* szépség, amit te is mondasz itt. Neki mérgesedve Gelliusomban azt mondom, hogy *olykor a rossz jobb mint a jó*. Szép az is amit mondasz: On doit beaucoup sousentendre . . . Helvétius némeley borzas olvasó össze nem függő philosophus-

nak mondtotta, mert amit Helvetius szökdelve kihagyott, azt híven hogy a borzasok ki fogják pótolni hézagjait, nem tudta kipótolni. — Olvasád-e a pápai Katech. recenziót a M. Kurir leveleiben? Az én ott álló recenzióm tele van oly hézagokkal, de némely olvasónak nem kell pótolék. Bezzeg nem hézagos a Mártoné, s szeretném látni mit felel majd prof. Varga.

Döbrenteihez írt levelednek berekesztése egészen magyarázza mit óhajtottam én, mikor azt íram, hogy Bártfai Leveleidet szerettem volna à la Boufflers írva látni. Mely isteni az ami itt következik:

„ámbar fordításom vigasztalna talán Dömét, mert a valóban nem-isteni. Furesa dolog mikor pap haragszik az istenire.“

Ily szikrázásokat óhajtottam volna én, vagy az *egyetlen* gr. Dessewffytől, vagy akármely más magyartól, ha Dessewffy egyetlen nem volna.

Prof. Rozgonyi épen nem censor, csak Tulsiczky az, s ámbar prof. Rozgonyi urat mint *embert* szeretem, mint *tudóst* becsülöm, nem szeretném hogy akármit is censurázzon, kiváltképen nem pedig magyarul írt munkát. Rettenetes imádója a *szokásnak*. És oztán a R. lelke öbelé, nem tudom hány általköltözöködések után bizonyosan Menippusból jött által; miolta él, pedig már régolta él, nem talált több embert akit dicsérhetett volna, az egy borsodi notárius Palóczy kivül. Én azt javaslánám, hogy ha majd bemegy Kassára telenni, hívasd magadhoz ebédre prof. Sáfárt, elkészítve prof. Pongrácz által, s vele üttesd kézírásodra a pecsétet, nem Tulsiczkyval. De élj, kedves barátom, szerencsésen, s jelentsd mély tiszteletemet életed angyalának. Ma még sokaknak kell írnom.

Örök tisztelőd
Kazinczy Ferencz.

CLXXXVIII.

Sz. Mihály, nov. 20. 1818.

Édes szíves Ferenczem!

Megrázott utolsó leveled. Micsoda? hat tizedet éltél le már? Be sok! ha sorsodat tekintem, be kevés, ha kívánságomat. — Híjába készülsz a halálra.

Hatszor tíz ősz érdem s üldöztetés között

Bús gonddal fáradtan átélte barátom!
Minden időperezed nekünk gyümölcsözött,
Minden óra téged új díszbe öltözött,
Hallhatatlan! könnyen sírnak indúlsz, látom.

Az epés kajánság fogát eltördelte

Gyémánttartósságú s fényű érdemeden,
Rágott, rágott, de csak önrozsdláját nyelte,
Minden harapással reptedet emelte,
Nem ejthetvén esorbát, ő esorbúlt, lelkeiden.

Míg e nyögő haza termend friss virágot,

Ragyogó napfény fog rajtunk tündöklenni,
S hevével érlelni édes szőlőágot,
Hogy ránk is cseppentsen egy kis boldogságot:
Kedves lesz a neved, híred fog fényleni!

Azért hurezoltatál fogságról fogságra,

Hogy a külföldön is lánczinkat nézhessék;
Sőt itthon is szántak sok méltatlanságra,
Vagy hidegen néztek a szép fáradságra
A pulyák, a nagyot hogy eltemethessék.

Ápolva gerjesztő jutalom híjával,

Mely másutt a lelkes főket koronázza,
Hányszor jelenél meg az irigy mocskával?
Hányszor vágott ő meg vastag ostorával,
Ő, aki a homályt a fény közt hajhazza?

Tüvis Idvezítők gyászos koronája,

Anitász Szokrátot bürökkel kínálta:
De fenáll Megváltók kegyes oskolája,
Él még a böles Szokrát, a bölesek példája:
Mind a kettőt a nép megölte s esudálta.

Néked is a tisztább maradék hágtatni

Fog könnynyel áztatott oltárt meg oszlopot,
Mikor a magyar szív reményt fog forgatni,
Minden magyar ajak magyar szót hullatni,
És az nem lesz durva ki magyar tejt szopott:

Ekkor magzatidban meg fogjuk esmerni,

Velek együtt minket hogy szebbre neveltél.
Nem lehet mindenkor az óban heverni,
Javitál, nem rontál, midőn kezdtél merni,
S a jövődönnek is bölesen megfeleltél.

Ragaszd e verseket apológiádhoz, ha gondolod, hogy megérdemlik. Ha szívből pattannak a jó versek, ezek felségesek.

Igaz hogy a francia akadémia kivette erejéből a francia nyelvet. Malherbhe több erő van, mint Grécourtba, és Grécourtba tisztább a pajkosság, mint Verseghyben kinek általad felhozott verseiről nem lehetne mondani Voltairrel: „ces sont des impuretés dans un style très pur.“

Kimíveltetésünk mostani grádicsa nem engedte még meg hogy úgy írassanak a Bártfai Levelek, mint Boufflers vagy Chappelle Baehaumont Levelci.

Valék Patakon. Nagyon megelégedtem Tulsiczkyval. Sohasem láttam okosabb censort. Mind kimaradható amit kijegyzett. Nem lehet becsületesebben herélni.

Öböl, *sinus* — nem *vacuum* — stratum pedig *földszelét*. Az ideát kell kitemni nem a szót. A *nicht* nem lehet semmi tekintetben *üregnek* mondani. Kérdezd meg feleségedet, és meglátod, hogy igazam van. Az *üreg* mindég valami sejtésnének és homálynak ideáját is magában foglalja. Több a *hasitéknál*, a *repedésnél* az ajtó *nyílása*. Meg fogjátok látni,

hogy e kitétel *falnyílás* tetszeni fog. Nem mondom hogy tökéletes, denagyon nagyon közelít ahoz, amit ki akartam tenni.

Dulházy mondja : hogy *rezzentő és döbrentő* mindegy. Józsa Zsigmond pedig, fiam nevelője, veled tart. Be szükségünk volna egy magyar-magyar dictionáriumra, amelyben a szók mindentekintetben szorosán meglennének határozva. Philosophosnak és aeszthetikosnak kellene ahoz fogni, nem pedig vagy Beregszászinak, vagy Mártonnak, vagy Kassainak. Még sohasem láttam mindég világos eszű etymologost. Bredeczky úr p. o. *Vienna* innen származtatja *Flavianus*. Az első szótagot t. i. *Fla* az idő elfújta, maradott *viannus*, a végső *us* idő jártaival szintúgy elenyészett, és természetesen *a* jött helyébe, a *viannából* pedig hogy *vienna* legyen, nem volt egyébre szükség, mint az *á-t é-vé* változtatni — ez is megtörtént, és így *Vienna* lett. *Bécs* pedig a *becstül* jön, ami abból is kitetszik, hogy a bécsi váltó czéduláknak napról napra több *becsek* van. Folytatnám ha nem becsülném józan eszedet, melyet nem akarok oly mély és hasznos fészegetésekkel tartóztatni. Kassára megyünk, pakolnom kell. Írj nekem oda. Csókolom kedves gyermekeidet, mondd nekik, hogy nem tehetnek jobbat, mint ha igyekezni fognak szüléikhez hasonlítani — nem kell nekik más leczke,

Végzetetlen szeretőd
D. G. J.

U. I. Nyomatják Patakon a B. Leveleket. Prof. Kézy vállalta magára a correctúrát. December közepéig elkészülnek. I liber, at poteras tutior esse domi.

CLXXXIX.

Széphalom, decemb. 7-d. 1818.

Tisztelt, csudált, szeretett barátom!

Nékem gyönyörű sors juta : két barátom, Te és superint. Kis nékem éneklétek legszebb éneketeket. Én minden dolgozásaid közt ezt tartom leglelkesebbnek; s Voltaire és Jean Battiste Rousseau csudálnak, ha értenék, hogy egy kis teremtésnek mint én, hogy lehet oly gyönyörű szárnyalású dalt énekelni. Ez az ének egyik kevélysége literatúránknak. Így ítélte felőle prof. Vályi Nagy Ferencz is, ki épen nálam tölte másfél napot csakhamar azután hogy a becses levelet vettem. Szabad volna-e azt a kérést tennem hozzád, hogy te ezt a versedet méltóztassál tulajdon kezdeddel leírni s nevedet alá vetni? Eltenném familiám levelei közé, hogy maradékom, ki Téged mind fejedért, mind szivedért tisztelni fog, láthassa azt, s csudálhasson, áldhasson.

Én vége felé vagyok valaha philologiai munkámnak, melynek ime címje is, mottója is : *A magyar nyelvről, annak természetéről, mostani koráról, szükségéről.*

Quid velit et possit linguæ **concordia discors.**

Horat.

Horátz *rerum concordia discors*-ot mond : de az én czélomra ezt által kelle változtatnom. Tudnillik Pesten most azon vannak, hogy *unitást* hozzanak be; én pedig azt mutatom meg, hogy úgy lesz jól a dolog, ha kiki a szerint ír ahogy legjobbnak véli, mert most még nem jutott el nyelvünk azon pontjára, hogy az egyik vagy másik felet kelljen az uralkodószékre felültetni, s mind a két felekezetnek vannak darabosságai, melyeknek le kell tördelőzni, korholódni. A rossz példák legjobban némíttatnak meg jó példák által.

A munka végében némelypéldák fognak állani, amelyekben öszve hasonlítom péld. a magasztalt s méltán magasztalt

Haller Telemachjának egy helyét az újabb fordítással, hogy akik ellenségei a nyelv változásának, lássák előre mentünk-e vagy hátra. Oda teszem a Scipio Álmát is, s Cicéronak némely epistoláit, Virgilnek Orpheusát, melyet ide rekesztek. Méltóztassál azt öszvehasonlítani az originállal és a Rájnis fordításával. Ez 40 esztendeig fordítá ezt, s a tokaji bort elvizezte. Erre viszi az embert a xenophobia. Az én fordításom nem valami nagy dolog, de csak jobb mint a Rájnisé.

Boileau-nak epigrammáját senkire nem ezélozva fordítottam. Megszerettem a pajkosságot, s általöntöttem. Vályi Nagy kegyetlenül nevette a bohóságot. Nevette ezt is: de ez nem fog sajtó alá jutni:

Nyargala s arezva bukott s orrát bevarazta. De hogy lásd

Hogy lovag ő is volt -- ime keféli fakód!

Nem lelem azt a papirosat, melyben számodra írtam le a Georgicák Orpheusát; imhol tehát manuscriptumomé. Annak újra írom le. De a Boileau epigrammája tehát álljon itt:

XIV. *Sur l'Agésilas de M. Corneille.*

J'ai lu l'Agésilas,

Hélas!

XV. *Sur l'Attila du même auteur.*

Après l'Agésilas,

Hélas!

Mais après l'Attila

Hola!

Boileau után.

Anakreontikáid —

Haj!

Árpádod és Ódáid

Jaj!

Élj szerencsésen, kedves barátom.

ORPHEUS ÉS EURYDICE.

Virg. Georg. IV. 464—527.

Ipsae cava solans miserum testudine amorem,
Te dulcis coniux, te solo in litore secum,
Te veniente die, te decedente canebat.
Taenarias etiam fauces, alta ostia Ditis,

5. Et caligantem nigra formidine lucum
Ingressus, Manesque adiit, Regemque tremendum
Nesciaque humanis precibus mansuescere corda.

At cantu commotae Erebi de sedibus imis

Umbræ ibant tenues, simulacraque luce carentum:

10. Quam multa in foliis avium se millia condunt,
Vesper ubi aut hibernus agit de montibus imber
Matres, atque viri defunctaque corpora vita
Magnanimum heroum, pueri innuptaque puellae,
Impositique rogis iuvenes ante ora parentum.

Orpheus a tekenős lanton szelidítve gyötrelmeit,
Tégedet, édes nő, csak téged zenge magányos
Partjain, amikor költ a nap, s amikor elszállt.
Plútónak szomorú küszöbén, a ténaruszi aknán,
5. És a bús ligeten, hol az éj borzalma sötétlik,
Béhata az árnyékok lakjokba, a durva királyhoz,
Kit soha semmi keserv nem tud lágyítani segédre.

A meghatott Erebusz mélyéből ime tolongnak
A kiaszott alakok, s az elholtak bánatos árnyaik,

10. Mint mikor a madarak foltonként úzik el a lázt,
Est szállván vagy fergeteges szél s zápor az hegyről.
Nők, férfiak, harezokban elhullt nagylelkű hősek
Testjeik, gyenge fiúk, szüz lyánykák, atyjok előtt már
Máglyájokra *) jutott, hamuvá égett, színtelen ifjak.

*) *Máglya*, Abaujban minden előtt ismeretes szó. Így nevezik a kádárok a rakásokban felállított hordófalat. — Rogus.

15. Quos circum limus niger et deformis arundo
Cocyti tarda que palus inamabilis unda
Adligat, et novies Styx interfusa coercet.

Quin ipsae stupuere domus atque intima Leti
Tartara, coerulosque implexae crinibus angues
20. Eumenides, tenuitque inhians tria Cerberus ora,
Atque Ixionii cantu rota constitit orbis.

Iamque pedem referens casus evaserat omnes,
Redditaque Eurydice superas veniebat in auras,
Pone sequens; namque hanc dederat Proserpina legem?
25. Quum subita incautum dementia cepit amantem,
Ignoscenda quidem scirent si ignoscere Manes;
Restitit, Eurydicenque suam iam luce sub ipsa
Immemor, heu! victusque animi respexit. Ibi omnis
Effusus labor atque inmitis rupta tyranni
30. Foedera, terque fragor, stagnis auditus Avernis.

15. Itten tartja őket nádas balkánya Cocytnak
És a sűrű moesár és a rest pöcze, rekesztve,
S a Styx, mely ez helyt környülesapkodja kilenezszer.

Söt a vár maga is, s az halál mély tömlöcze, s a kék
Kígyókkal hajokat felkontyolt tartari lányok
20. Bámulják szavait; nem ugat most Cerberusz a sok
Szájjal, s Ixion kerekét elakasztja dalára.

Túl vala már minden bajain, s ím visszafelé tér,
S a megnyert kedves közelíte a földi lebelhez
Háta megett mindég; úgy hagyta Proserpina néki;
25. A mikor hirtelenül rossz ész szállotta meg ifját —
Oh mi bocsánandó, ha ismerne bocsánatot Orkuszt!
Vesztegel, és már-már az üreg fényéhez elérvén,
Gyúladozásaival nem bírva, feledve tilalmát,
Hátra tekint, s előmölt tette. Ah, a durva tyránnak
30. Alkuja szegve vagyon, s háromszor dörge az Avernusz.

Illa: Quis et me, inquit, miseram, et te perdidit Or-
pheu?

Quis tantus furor? en iterum crudelia retro
Fata vocant, conditque natantia lumina somnus.
Iamque vale. Feror ingenti circumdata nocte,
35. Invalidasque tibi tendens, heu non tua, palmas!

Dixit et ex oculis subito, ceu fumus in auras
Connixtus tenues, fugit diversa; neque illum
Prensantem nequicquam umbras, et multa volentem
Dicere, praeterea vidit; nec portitor Orci
40. Amplius obiectam passus transire paludem.

Quid faceret? quo se rapta bis coniuge ferret?
Quo fletu Manes, qua Numina voce moveret?
Illa quidem Stygia nabat jam frigida cymba.

Septem illum totos perhibent ex ordine menses
45. Rupe sub aëria deserti ad Strymonis undam

S az: Ki veszít engem? ki veszít el tégedet, úgymond;
Mely fene düh! átláz Párkáim visszakialtnak
S e habzó szemeket nehez álom zárja be örökre.
Légy boldog! fogd gyenge kezeim', nem többé tiéjdet!
35. Engemet egy iszonyú éj ránt el hatalmasan innét.

Mondá, s mint mikoron a füst szélytoszlik az égben,
Eltűnt. Hasztalanul akará megölelni az árnyat
Búsult férje, haszontalanul neki mondani holmit;
Öt többé meg nem látá, s a csolnakos által-
40. Menni az elébe vetett fertőn nem hagyta megintlen.

Mit tégyen? hova végye magát a kétszeri gyászbán?
Mely sírás lágyítsa meg a vad poklok hatalmát?
A hidegült lánykát a Styx sajkája vivé már.

Strymonnak pusztás környén, egy szirtnek alatta,
45. Hét havakig keseregte gyötrelmeit s éneke lágygyá

Flevisse et gelidis hacc evoluisse sub antris,
 Mulcentem tigres et agentem carmine quercus :
 Qualis populea moerens philomela sub umbra
 Amissos queritur fetus, quos durus arator

50. Observans nido implumes detraxit : at illa
 Flet noctem, ranoque sedens miserabile carmen
 Integrat et moestis late loca quaestibus implet.

Nulla Venus nullique animum flexere hymenaei.
 Solus Hyperboreas glacies, Tanaimque nivalem
 55. Arvaque Riphacis nunquam viduata pruinis
 Lustrabat, raptam Eurydicen, atque irrita Ditis
 Dona quercus. Spretac Ciconum quo munere matres
 Inter sacra Deum nocturnique orgia Bacchi,
 Discerptum latos iuvenem sparsere per agros.

60. Tum quoque marmorea caput a cervice revolsum,
 Gurgite quum medio portans Ocagrius Hebrus

Tette a tigriseket s erdőket vonzza magával.

Mint mikor a topoly árnya között a fülmile gyászol
 Fészkéért, melyből még pelyhes kisdedit a vad
 Földművelő kisedé, végig csattogja magányos

50. Éjjeleit galyján, epedezve ujtja siralmát
 Szüntelenül, s a tájt messzére eltölti keservvel.

Szívét meg nem hatá Hymen, nem Vénusz ezentúl.

Béjári, s maga, az éjszaki sark vihar-üzte vidékit,
 S a zordon Tanaiszt, hol az új jég régi jeget lel,

55. S Eurydicét zokogá, s Plútónak szidta tanácsát.
 Ciconi nők, kiket ő kikerüle, az istenek úján
 Bacchusznak szilaj innepiben, ízekre szakaszták,
 S szép tetemít magokon hegy s völgy elszórva tekinték.

Márvány vállaiából kiszakadt feje az ocagri Hebrusz

60. Habjai közt hőmbergett már, s a meghidegült nyelv
 A leglármasabb örvényben is Eurydicéjét,

Volueret, Eurydicen vox ipsa et frigida lingua,
 Ah miseram Eurydicen! anima fugiente vocabat;
 Eurydicen toto referebant flumine valles.

S Eurydicét zajgotta midőn bús lelke futamlott.
 Eurydicét és Eurydicét sóhajtozik a völgy.

CXC.

Kedves barátom,

Imhol az amit már tisztára írtam a tudva való munkából. Klavirmesterem véletlenül megyen Kassára, s nem tartóztathatom. Ezért írok ily rövideden. Kérlek olvasd meg és add tudtomra, mit szeretnél benne másképen. A Wieland Anti-Adelungja alól minden scholionok elmaradnak. — Hétfőn reggel a klavirmester jön; és így addig olvasd el; s hogy készen legyen, vagy inkább hogy ott ne maradjon a MS. add által házad hausmeisterének, hogy akármikor jelen meg a klavirmester, általvehesse. — Nem szükség levelemet a szokott formulával bérekeszteni. Tudod hogy az aki téged tisztel, sohasem szünhet meg tisztelni.

12. Nbr. 1818.

CXCI.

Kassa, december. 25-d. 1818.

Drága kedves barátom!

Tegnap estve érkeztem Pestrül. Még azon éjszaka, hollott fíradtan, futám által Wielandodat és annak literatúránkra alkalmaztatását. Sajnálom hogy még egyszer és ke-

vesebb sietéssel nem olvashatom. Nem sokat, de némelyeket talán megjegyeznék, azt t. i. főképen, hogy mincutána ex natura rei hamarabb fejődik ki a társalkodás és a szólás mint az írás: minden írás nemcire nézve a társalkodás kezdi mindig előbb éreztetni befolyását az írásba, mint az írás a társalkodásba, és szólásba. Később, viszonyos kifejtődések mellett, viszont egymásra hatnak. Akik jól szólnak, mintegy ihletés által beszélnek. Lehet, sőt kell is olykor megihletve írni, de mégis nagyobb megfontolás kíséri az írókat, ennek tehát lehet is, kell is regulásabbnak lenni; de hogy az a reguláság ki ne látszson, és az euphoniát ne sértse, aszépírásnak, a szép, a természetes szólást kell művelni, mert amennyi neme van az írásnak, annyi van a szólásnak is. Adelung és Wieland tehát nem ellenkeznek, de nem értették egymást egészen, és határozatlan előadásokban tévesztvén el ideájok mind sorát, mind célját, meghasonlának. A szép szólás minden nemének szintűgy van tulajdon ideálja, és a szépírás ideálja nem egyéb, mint amannak mása. A társalkodás tehát oskolája az írónak, mert ha ezt nem venné minden tartoztaiban (raports) figyelmére, ugyan hogy idealizálhatná a szólás különböző nemeit? Csak mincutána idealizálta, válik előbbeni oskolájának mesterévé. Abban kell hát ezen új mesterségének állani, hogy javítson ugyan tanítványin, de a mellett mégis velek ugyanazonegy oskolából valónak mutassa magát, mert máskép nem lesz sympathia inter pares discipulos, perfecte dispares. Omnis eredit illum sibi parem, ut velit agnoscere in quibusdam superiorem.

E kitételt: „Közöttünk az nyer bizonyosan javallást, akit olvasója könnyen ért, s pattogó hexameterekben vagy ömlő strophákban emlegeti Árpádot, s ez világosan mutatja hol állunk,“ kihagyhatnád. Hogy Pindár nem könnyen érthető, az írás neme hozza magával, de Homerosz és Xenophon mindenütt könnyen érthetők, azaz: amennyire az idők távolsága megengedi. Csak az a jó próza, az írás akármelyik nemében, melyet olvasója könnyen ért. Demosthent, Cicerót, Voltairet, Adissont, mind a közemberek, mind a nagy urak értették. Nem azt akarom én ezzel mondani, hogy minden neme az írásnak minden olvasónak való; oly kevésbé, mint

minden beszéd minden hallgatónak — de a köz tárgyakról úgy kell írni prózában, hogy minden olvasó érthesse az írókat, ez teljességgel nem ellenkezik az írás nemcinek ideáljaival. Ez az a mesterség melyet Horász oly nehéznek tartott: „difficile est proprie communia dicere.“ Talán nem állanak a németek és magyarok ott ahol állnak, ha jó része íróknak e tárgyat minden oldalról megfontolta volna. Kedveltetni akarod magad olvasóiddal, a magyar publicummal, és mégis azt mondod néki, hogy ő csak a pattogó hexametereket s az ömlő strophákat javalja — azt akarod hát, hogy sántikáljanak a strophák vagy rekedezzenek folyásokban? „Tous les genres sont bons, hors le genre ennuyeux.“ Jámbusaink sem mind remekek, és vannak már szépen folyó magyar hexametercink is.

E szó *árny* sohasem fog szerencsés lenni a nominativusban. Nem kell mindég okoskodni az olvasóval; nekie is meg kell engedni, hogy érezhesse olykor valaminek helyességét vagy helytelenségét.

A jobb ízlésű magyar publicum nem akada fen minden javításaidon, minden különösségeiden, sőt legnagyobb részét tapssal fogadta — tehetsz hát te is neki némely apróbb áldozatokat, s meglesz így a békeség közted s közte, a honi literatúra nagy hasznára, nagy dízére.

Fogadd el e tanácsot barátodtól, ki nem csak magadat, hanem literatúránk dicsőségét is tebenned szereti.

Örvendek hogy verscim vissza nem tetszettek, — én úgy érzem: quod materiam non superavit opus.

Íme két levél hozzád Pestről, becses munkáddal együtt. Vale Coreulum.

U. I. Kérlek, izend meg minél előbb Kézy professornak, küldje már egyszer vissza a Bártfai Leveleket.

Körner Zrínyijét Szemere Pál jámbusokra tette által, az uraságok játszanadják, oly magyar kisasszonykák is, kik egy szót sem tudván magyarul, szóról szóra kénytelenítetttek megtanulni rolljokat; hol pedig? Magyarország fővárosában. Azután esudáljuk, hogy fel sem veszik nemzetünket a külföldiek, és hogy lady Morgan Franciaországról írt utazásában még a tokaji asszúszőlőbort is így bélyegezi: *le Tokaj impériál.*

CXII.

Széphalom, január. 3-d. 1819.

Tisztelt barátom!

Áldást az új esztendőre, s mindenneműt! — Gyermekeim tanítójok Kassára megyen, s holnapután ismét itt lesz. Meghagytam neki, hogy hozná el azon dolgozásomat, melyet klavírmesterem minap grófnéd komornái között egynek kezébe adott. Kérlek ezért, kedves barátom; hogy folytathassam a munkát. Úgy hittem, hogy a klavírmester azt vissza is fogja hozni, de te Pesten valál, s így üresen jött haza. Újra kezdém tehát, s elhagytam minden személyes illeteket, hogy a munka értekezésnek és ne villongásnak tessenek. Ebből úgy sincs haszon: amaz pedig minden jót ígér. Én nyelvünkre nézve nem ismerek szereneséssébb gondolatot mint Orthophilusé, ki minap a Tud. Gyűjt. és az újság leveleiben az írókat arra hívta meg, hogy adják ítéleteiket az új szók felől.

Itt küldöm azon versemet is, melyet gróf Festeticsnek küldék köszönetül a tavaly ültetett berekenyéért. A berekenye engem pirít: de egy oly érdemű polgár kegye, mint Festetics, kevélysége lesz még gyermekeimnek is. Azért nem tettem szót a versben a berekenye felől. — Éljen szerenesésen, tisztelt halandó! Hidd hogy én tégedet az imádásig menő tisztelettel tisztellek és szeretlek. Tekintsd meg, ha időd engedi *Scipióm Almát*, s küldd vissza majd azon alkalmatosság által, mely által azt febr.-ban vissza fogom kívánni, mert nálam többször megnincs.

Gróf Festetics Györgyhöz.

Nagy Ember, kit nekünk kedvező istenek
Gyámolúl s ragyogó fényül engedtenek,
Zrínyieknek társa gazdag örökökben,
De társa még inkább magas erkölcsökben;
Te, kit a jók jónak s nemesnek ismernek,
László atyja s ipa egy Hohenzollernek!
Mely ész, mely józanság vive arra téged,
Hogy jótételekben leld gyönyörűséged?
S midőn pillongásért epedeznek mások,
Neked nem kellene semmi esillámlások.
Büszke, de nem kevély, a csörgést megveted,
S nyugalmas nagyságban foly el szép életed.
Mint sok hős polgára a régibb Rómának,
Természetnek híve, híve hazájának,
Homn ülsz, szántasz és vetsz, kazlakat állítasz,
Ugart tőrsz, árkot nyitsz, pöczét s tót szárítasz,
Magad oltod almád', sajtólod szőlődöt,
Ménés, gulya, nyájak lepik el meződöt;
S azért örülsz a nagy birtok nagy hasznának,
Hogy a sokból sokat nyújthass a hazának.

Földművest neveltek legelőbb gondjaid
És ifjú katonát: most már oltáraid
Gyűjták tömjéneket a lant és az ének
S a Virág és a Kis nyelve istenének.
Olympiánk nyílt meg; im fut a délezeg nép,
S három pártás költőnk s velek egy ifjú szép
Székedhez jutottak, s elveszik béredet. —
Tapsol a sokaság, s harsogja nevedet.

Javaltatni kedves: de bérre szolgál vágy,
A Szabad megteszi amit szent tiszte hágy;

S bár nincs, és bár nem lesz tanúja tettének,
 Áldozatokat hoz szeretett ügyének.
 Neked, dicső férfi, maga a tett a bér :
 Érted te, az üres lárma s a hír mit ér;
 S bírván megnyugtató javaltát keblednek,
 Bátor léptekkel lépsz útján érdemednek.

Tamás, a Nádasdi háznak fényes ága,
 Védistenink közzé ez érzéssel hága ;
 Így Bakacs, így Pázmány, nagyjai Rómának,
 S Bethlen, fejedelme a rokon hazának,
 Kik dicsőségekből néznek volt honjokra,
 S áldást eresztenek arra s új társokra. —
 Menj, nagy férfi, s példád tanítson bennünket,
 Hogy inkább szeressük magunknál ügyünket.

Széphalom, január. 3-d. 1819.

Kazinczy Ferencz.

CXCIII.

Kassán, jan. 16-án 1819.

Szívem szerelmem!

Minden jókat a megérkezett futó új 12 hónapra.

Vetted eddig levelem gyönyörű dolgozásoddal együtt.
 Olysóra menetelem előtt adtam által Rumynak. Tegnapelőtt
 érkezém vissza; élek az alkalommal, és Kézi professor által
 küldöm e sorokat. Elhozta a Bártfai Leveleket, mincutána
 Tulsiczky valamennyire tartóztatta volna, de mégis keveset
 törölt, igazított, és egy történetbeli jegyzékét is örömmel
 olvastam. Derék pap ez. Scipio Álmát még nem olvashattam,
 ma estve fogom; ezer a bajom. Mind fő tisztém, mind Dul-
 házy, mind házmasterem betegek. Kézi professor véghetetlen

szorgalommal ügyelt munkácskám nyomtatására, Nádasday
 úr is mindent elkövetett. Lekötelezék szívemet a derék em-
 berek, mindenkor fogok gyönyörködni méltó háladásom ér-
 zetében. Él boldogan. Festeticsnek sok szépet mondál; ne-
 ked az esett legjobban, hogy nem kellett füllentened. néki
 pedig az, hogy te magasztaltad. Vale dilectissima anima,
 vale corculum

Tui Josephi.

CXCIV.

Kassárul, febr. 9-d. 1819.

Drága kedves barátom!

Scipio Álmát több ízben olvastam; felséges remeke Tul-
 liusnak, melyet egészen eltaláltál fordításodban. Közlöttem
 Pongrácz professzorral is. Ha gróf Festetics György tehetsé-
 gével bírnék, valamennyi görög és római classicusokat által-
 fordíttatnék — ha lehetne általad, ha nem, legalább hogy ál-
 tálnézd a fordításokat és azokon igazíts.

Versemet saját kezemmel írom le neked, de most más
 dolgok foglalnak el — addig is szolgál neked Dulházyn
 Bártfai Leveleimmel. Rossz a papíros, rosszak a betűk, s
 mégis 40 forint egy iv. Kézy vállalta az igazítások terbét.
 de sok más dolgai miatt 70 egynehány főbb nyomtatási hibát
 esúztatott bé, amint az erráta mutatja. Ide ragasztom amit
 a censor kihagyott vagy hozzá tett. Nem épen kegyetlenek
 a herélések, némely velősebbeket megszenvedett, hogy meg-
 bocsássam neki a gyengébbek kitöröltetését.

Vale et me literis tuis delecta.

Tuum Josephum.

U. I. E levélke általadója nagyon derék papocska. Nem
 csak a Krisztusnak, hanem a Grátiáknak is, minden tetteiben
 áldozik.

E következők hagytak ki a censura által a Bártfai Levelekből.

<i>Pag.</i>	<i>sor.</i>	
12.	20.	„A tengereken túl, nem pedig az anyatartomány szomszédjában képzelhetnők leányországunkat, mikor a harminczadok tariffáikat olvassuk.“
108.	3.	Post <i>üblözi</i> — „Talán nem akaratokodott volna úgy Napoleon, ha több Fárót játszott légyen.“
109.	18.	„(ámbar én ezt nem kárhoztatom)“ Ez a censor által igtattatott bé.
110.	4.	„A' hadi segedelmeken kívül — egyebeket nem tudok, ha csak oda nem számlálom a nemzeti szorgalmunkra és kereskedésünkre a' harminczadok systemájából háromló nem-egyenes ugyan, de nevezetes terheket, s előkelőbb nagy birtokos urainktól a hazából a testvéres tartományba kivitt, ott maradó s csak ott forgó nem-kiesiny sommákat. — Tétetett stb.
113.	11.	Post <i>beszéli</i> — Ott a nyelvvel teli száj vigasztalja az embereket erszényeik gyakor és mély kiürítéseit felett.
160.	25.	Hol vagy Mátyás király, aki általöltöztetve esmeretlen járád a kunyhókat, hogy népeid való bajait kitanuld s azokon segíts!
160.	26.	Többet tanulhatni a föld népét illető dolgokban az ilyetén mező fiától, mint száz acta-rakások közt a zöld asztal mellett ülő városi tanácsosoktól. Amidőn úgy utaznak a királyok, mint fejedelmek, mindeneknek csak szép oldalát mutatják nekik a hizelkedők. Meg nem esmertette kell magával a bajt szenvedő emberrel beszélgetni, nem egygyel, nem kettővel stb.

CXCV.

Tisztelt kedves barátom!

Leveled hozóját első pillantására megszerettem, s hittem hogy olyan amilyennek leveled festi. Kevés pillanatokig múlathatott, én pedig öszve voltam kedvetlen dolgok által zavarva. Öszvehadartunk mindent. Ha Kassán laktam, én is rá bíznám lányaimat azon végre, amelyre Te bízod a Tüdet. Boldog volna a világ, ha mind ilyenek volnának társai, és ha némelyiket, mikor nagyon előmentek, meg nem változtatná holmi tekintet.

A Tud. Gyűjt. redactiója nagyon böles törvényeket szabott magának. Bár eddig se vett volna fel anonim recenziokat és esatázásokat. Ha hallani akarták volna tanácsomat, azt kívántam volna, hogy a bántó irás a megbántottal, előbb hogy lenyomtatatik, közöltessék. Nem törlettem volna ki semmi csak élest: de igen minden vastagot. Az az éles jó sokszor, s kétszeresen jó, ha elmés is. —

Neved előfordúl a gróf Teleki László értekezésében. De arra nem lesz szükség talán figyelmessé tenni. Élő szerencsésen tisztelt, tisztelt, tisztelt barátom. Szívem azt neked sohasem mondhatja elég gyakran, s ebből látom, hogy Boufflers és Szirmay Imre nem mondának igazat. Ha a szív tala-kodhatik, sokszor mondani valamit egymás után, miért ne higgyem én azt, hogy az olyat sokszor hallani is kedves lehet.

Febr. 13-d. 1819.

örökös tisztelőd, esudálód:

K.

CXCVI.

Kassáról, mart. 9-d 1819.

Kedves Ferenczem!

Itt a hozzád intézett verseim saját kezemmel leírva Holnap Sz. Mihályra megyek, hujába szántani és vetni — itt leszek ismét József napjára, hogy jelen legyek fiaim és leányom legelső exámenjeknél, és egy csepp örömet szívhassak annyi terhelő bú, baj és gond közt. Lehetetlen rosszabbul igazgattatni, mint ez az ausztriai monárkia, minden tekintetben. Vegyék fejemet, ha 28 million ember közt *egy* million meg van elégedve e kormányozással. „Systema hoc non tantum est depauperationis, sed etiam macerationis.“ Be jól mondta a spanyol követ Oháro a pyrenéi szerződés alkalmával: „Le ministère d’Autriche est comme les cornes des chèvres d’Andalousie: dur, court, et tortu.“ Beaumarchais Figarójától tanulta az igazgatás mesterségét. „L’art de gouverner c’est de demander, de prier et de prendre.“

Ugyan lesz-e valaha ember köztünk, aki érezze Ciceróval: „Quin etiam corpus libenter obtulerim, si repraesentari morte mea libertas civitatis potest, ut aliquando dolor populi romani pariat quod iam diu parturit!“

Másokat citálok, mert nem tudnék magam oly fontosakat mondani. Ha láthatnád elkeseredett szívemet! per imos inacescunt omnia sensus. — Vale

teprenkedő
Jóskád.

Hív szerető s szeretett barátomhoz.

A 60-ik esztendőért Kazinczy Ferenczhez Gróf Dessewffy József, nov. 19-d. 1818. Szent Mihályon, Szabolcs vármegyében.

Hatszor tiz öszt érdem s üldöztetés között
Bús gonddal fáradtan átélte barátom!
Minden időperezed nekünk gyümölcsözött,
Minden óra téged új díszbe öltözött.
Halhatatlan! sírnak könnyen indulsz, látom.

Az epés kajánság fogát eltördelte
Gyémánttartósságú s fényű érdemeden,
Rágott, rágott, de csak önrozsáját nyelte,
Minden harapással reptedet emelte,
Nem ejthetvén esorbát, ő esorbúlt, lelken.

Míg e nyögő haza termend fris virágot,
Ragyogó napfény fog rajtunk tündöklenni,
Hevével érleli édes szőlőágot,
Hogy ránk is cseppentsen egy kis boldogságot:
Kedves lesz a neved, híred fog fényleni.

Azért hurezoltatál fogságról fogságra,
Hogy a külföldön is lánczink esörtöltessék;
Sőt itthon is szántak sok méltatlanságra,
Vagy hidegen néztek a szép fáradságra
A pulyák, a nagyot hogy eltemethessék.

Ápolva gerjesztő jutalom híjával,
Mely másutt a lelkes főket koronázza,
Hányszor jelenél meg az irigy moeskával?
Hányszor vágott ő meg vastag ostorával,
Ő, aki a homályt a fény közt hajházza?

Tövisek Idvezitőnk gyászos koronája,
 Anitosz Szokrátot bürökkel kínálta :
 De fenáll Megváltónk kegyes oskolája,
 Él még a böles Szokrát, a bölesek példája :
 Mind a kettőt a nép megölte s esudálta.

Néked is a tisztább maradék hágtatni
 Fog könnyel áztatott oltárt meg oszlopot,
 Mikor a magyar szív reményt fog forgatni,
 Minden magyar ajak magyar szót hullatni,
 És az nem lesz durva ki magyar tejt szopott :

Ekkor magzatidban meg fogjuk esmerni,
 Velek együtt minket hogy szebbre neveltél.
 Nem lehet mindenkor az óban heverni,
 Javítál, nem rontál, midőn kezdtél merni,
 S a jövendőnek is bölesen megfeleltél.

hív örökös barátod
Gróf Dessewffy József.

CXCVII.

Széphalom, apr. 15-d. 1819.

Tisztelt barátom!

Én szombaton délben nálad leszek, nem mint látogatód, hanem mint vásárra menő lókupecz, aki adni s venni megyek. Ekkor nem fogok mulathatni : deigen visszajövőben, ha parancsolod. Eladó két esődöreimet előre küldöm, még pedig azon meghagyással, hogy udvarodban bevárjanak. Kérültem velek a fogadókat, hogy meg ne ittasodjanak, s a lovakban kár ne essék. Magam egy paraszt szekeren s ernyő alatt megyek, nem kocsin, mert vásárlásaim úgy kívánják. Je-

lentsd alázatos tiszteletemet a mélt. Grófnénak; előre örvelek, hogy ezt az általam eddig is tisztelt lelkes asszonyt s gyermekedet láthatom. Várj szokott kegyességeddel.

örök tisztelőd :
Kazinczy Ferencz.

Erdélyi Levelimet holnap adom censurára Patakon. — Mit mondasz a Kotzebue halálára? Társaságba azért költünk, hogy életünk, birtokunk bátorságban legyen : s ime úgy élünk, mintha fel volnának bontva minden kötelékek. Azonban Sand úgy viselé magát az ölésben, szenvedésben s veszésben mint stoicus.

Stoicus }
 Theologus } occidit Barcam.

Juvenal.

CXCVIII.

Szent-Mihályról, april. 26-d. 1819.

Édes drága szökevényem!

Elszöktél karjaim közzül, nehogy tartóztassalak, és hogy félbeszakadjanak örömeim, melyeket szült jelenléted, ezer bájakat hintvén bajaim közzé, és elfelejtetvén velem azokat társaságodban. Már régolta nem volt oly szives táplálata lelkemnek. Felelevenültem, gyógyúltam, és ha szidott egy kevésse feleséged, mondd meg neki : hogy itt is szerettek, és hogy ő nem kívánta jobban haza érkezésedet, miut én szökevény elmeneteledet sajnáltam.

Ízleld Körnert, de küldd viseza, mincutána keresztülfutod, mert még én sem olvastam, pedig nem az enyém, hanem egy szép özvegyé.

Elfelejtettelek megkérdezni : tudnál-e valamely tisztességes magyar asszonyt Virginiám mellé, nem mint nevelőnét (mert e feleségem tisztje), hanem mint jó erkölcsű felvigyá-

zónét, aki, mikor feleségem rá nem ér vagy lyánya nélkül valahová kimegy, Virginiámmal vagy kísétálon vagy becsületesen társalkodhasson. Igen esendes és nyugalmas napjai lennének. A mondottakból állana minden kötelessége. Velünk lenne asztala; becsültetne, szerettetne. Jó egészségűnek kellene lenni, hogy a zivatarok közt is kijárhasson lyányommal. És igen tiszta erkölcsűnek, mert én nem csak szép testet és lelket, hanem erős és a szabad levegőt győző alkotást is akarok szerzeni lyányomnak. Fizetést is kapna az a társ-személy. Nézd körül magad, kedves Ferenczem, és ha akadsz olyanra valahol, add tudtomra.

Egész házam tisztel, én pedig a legforróbb ölekezések közt maradok, elfelejthetetlen Ferenczem,

örök hív tisztelőd

Pipsz.

CXCIX. ¹⁾

Jankovics úr levele hozzám bacsóm által, kit azért küldtem oda, hogy tekintse meg a birkéket.

Radvány, 29-d. apr. 1819.

Mintegy 250 pár kos alá való juhaim, igen is, eladandók vagynak. Az eladás terminusa lesz circa 12 junii, amikor nálam rendszerént a bárányválasztás szokott véghez menni. Lesznek azon kívül eladandók 2 s 3 esztendőös ürük is, melyekből a vevő jövő ősszel azonnal pénzelhet; ha pedig meg akarja tartani, annál jobbat nem tehet, mert minél öregebbek lesznek, annál többet fognak érni a gyapjok és húsok nevedése által. Sőt ha biztos vevőm akad, az egész bisteri ürünyájamat is kész vagyok eladni, mely mintegy 900 darabból áll, s igen szép, tiszta, egészséges nyáj. A kövér és székes sz. mihályi földön ezek véghetetlenül felhíznának, megnőnének, meggyapjasodnának. Idei bárány is lesz vagy 120 darab el-

¹⁾ Kazinczytól. A levél, minek ez melléklete volt, hiányzik.

adható. Ezekből 3 darab fog egy párba számláltatni. Az egész jószág ekkoráig még mind egészséges, s nem is azért eladó, hogy vagy egészségtelenségek vagy durvaságok miatt elesett volna kedvem tőlök, hanem a téli takarmánynak s a nyári legelőnek szűke parancsol nekem. Kénytelen vagyok egyik részétől a legkedvesebb jószágomnak is megválni, amelyből e szűk időben egyedül pénzelhetnék. Én mélt. gróf Dessewffy József ő nságának régi s egyszersmind különös tisztelője vagyok: ugyanazért személyesen is Kassán kinyilatkoztattam ez eránt magamat, hogy teljes bizodalommal elfogadom hitelező levelét.

Azt mindazáltal megkívánom, hogy rövid napok múlva, minelőtte a nyíréshez fognék, ha nem is maga ő nsága személyesen, (melyet különben a legnagyobb szerencsém közé számlálnám ha megeshetne) legalább egy biztos és a dologhoz értő emberét küldené fel ide hozzám Radványba, aki most, míg gyapjában van a jószág, azt megtekintené, megvizsgálná s megalkudná, mert többen is vagynak, akik magokat nálam jelentik a vevés eránt, de mind ezeket (szavamat adván egyszer ő nságának) választás utánra igazítom. Melyeknek jelentése után magamat ajánlom stb.

Jankovics Imre.

CC.

Szent-Mihályról, máj. elsején 1819.

Drága édes Ferenczem!

Felgyógyult inasod könyveimmel és leveleddel útba kapta emberedet. Visszatérének hát mind a ketten, és általadták a sokféle szép és kedves dolgokkal megterhelt pakétomat.

Olvastam leveledet Dúlházyhoz. Ő nem ítélhet úgy rólam mint te, mert mindég körülöttem van. A sok aprólékos bajok megzavarják olykor elmémnek velem született derűtségét; azoknak t. i. mind száma, mind esiklandós viszketősége vég-

tére igen bosszanthatóvá teheti a legszelidebb embert is, úgy mint p. o. a kis legyek és szúnyogok csípése az erdélyi paripát. A kis és nagy bajokat egyenlően kellene tűrnünk, mint Xenophonról mondják, de tüzesebb vér dobogtatja olykor a szelid szívet, és nekem nagyon használt volna, valamivel jobban megtörödnöm, s négy vagy öt esztendőn Kufsteinban töltenem. Vizsgáld csak magadat, kedves barátom: tapasztalni fogod, hogy szép esendeslelkűséged egy részét azoknak az átkozott fokoknak és tornyoknak köszönheted. Aliquisque malo fuit usus in illo. Azért idvezletesek a szép s jó társaságok — azért öröm s nyereség veled lenni, mert nem csak örül és tanul, hanem javul is az ember.

Említhetőképén halt meg gróf Festetics. Mi az a *csók* és *mók*? Nekem legjobban tetszik hogy a bécsi medica facultáshoz appellált ő nga. Én egy vén asszonyhoz appelláltam, és talán nem fog azért a halál rajtam bosszút állani.

Felséges gondolat Cicero levelei fordítása, és a szintűgy remeknek De Oratore. Megküldöm Olysóruól Voltaire Levelét, köztök van az egypár egyévű nagy fejedelemmel, Fridrikkel t. i. és Katalinnal, való levelezése is. Május közepe felé leszek Olyson. E napokban Philemon és Baucisz történetét fordítam le a francia Lafontaine után feleségem számára. Még mindég kenetem, mosatom, párlogtatom magamat, és fejr örömmel fött bort iszom, gyomrom és beleim helyrehozása végett. Legtöbbit használna talán, ha minden gond nélkül vagy Londonban vagy Párizsban vagy Nápolyban tölthetnék egy-két hónapot, vagy ha valaki adósságomnak egy részét kifizetné. Az ilyeneket számár kívánatoknak hívják, de ugyan nincs-e semmi a számárban ami kívánatos volna, még okoslétünkre is? Szép az okosság mikor hypochondriát nem szül, de nem árt, ha valamit még mellé adott a természet, és ha beteljesedik Voltaire' Helvetiushoz intézett ohajtása: „Je vous souhaite la force d' Hercule et la sagesse de Socrate.“ Az isten, ki mind a kettővel megajándékoza, tartsa meg még igen sokáig mind a kettőt benned. Tulajdonítsd szeretetemnek ohajtásom, és szeresd

ohajtó s tisztelő hív *Jóskád.*

CCI.

A. Olysó, május 18-d. 1819.

Drága kedves Ferenczem!

Ime nyolez kötet Voltaire levelezéseiből; közte vannak a burkus királylyal és Katalinnal való is. Múlatni fognak téged a koronás főeknek és a kormányzott fejnek egymáshoz intézett gondolatjaik. Még 21 kötet van hátra. Nem lehet mulatságosabb leveleket olvasni, és a melyekből többit tanulhatni. Amik a politikára és a római historiának legfényesebb epochájára nézve Cicero levelei, az ezek a philosophiai század literatúrája tekintetében az újabb időkben.

Gróf Festetics halálára egynéhány sorokat készítettem, melyeket veled közlök. Kulesárnak is megküldöttem. Szeretném, lássák napjaink minő érzeteket gerjesztett talán utolsó Oszlopunk eldőlése. Be szerencsés volnék ha e versek új támasztó oszlopokat támasztanának. — Holnap már Bártfára indulok. — Jankovic s nagyon sokat akar rajtam nyerni, én pedig nem akarnék igen sokat veszteni. Minő más világba élnek a prókátorok, és minő másban az efféle emberek, mint mi ketten! A külön világiak soha sem értik egymást. A nagy természetben a madár fogja el a halat, de az emberi társaságban a hal a madarat.

Csókolóm feleséged kezeit. Csókold helyettem is egyik lányodat és két fiadat, kik a minap elbújtak mikor töletek búcsúztam. Feleségem nagyon sajnálja, hogy nem volt Sz. Mihályon, mikor meglátogattál. Kívánja, legyenek Lőrincz napjára megint eladandó s vevendő lovaid.

Maradok ezer áldások közt

tisztelőd, szeretőd

G. Dessewffy József.

Gróf Festetics György halálakor gróf László fiához.

A. - Olyson, május 13-d. 1819.

Dülnek az oszlopok, roskad az épület.
Festetics! elhúnytál hazád omladékin.
Pislogtass még reményt óh tarka (puszta) terület!
Tapostatott díszünk terjedő árnyékin.

Naprúl napra jobban vérző honnkebelek,
Mert nagyjainkban most márpaizst nem leltek,
Ne csudálkozzatok, ha jajt énekelek,
Melyet szúrt sebcink szívében érleltek.

Mint mikor a tulkok legellőjévé szánt
Pusztulásra jutó tág törpe esérében,
Egy végső magános agg tölgyet sujt s leránt
Jupiter haragja büntető mérgében :

Úgy zuhant le Györgyünk. Sűrű zokogások
Duna Tisza körül felemelkedének,
Mint annyi meg annyi felhőborulások,
Zsámolyához ködös egünk istenének.

Szerteszét a könnyes magyar nép' felette,
A függő felleghen lengő szél szózatja
Le, kiki fülébe, hogy minden érthette,
E fontos beszédet fenten hangoztatja :

„Vagynak kik feletted, György, számos keresztel,
Czifrább ¹⁾ pántlikákkal büszkén mellyeskedtek;
De ők sugárt vettek, te sugárt eresztel,
Mellyet — mellyel — fenyítsz; s így fénylesz felettek.

¹⁾ Tarkább.

Szüntelen nemzeti díszet s honboldogságot
Buzogtál, s eredvén a mély jövendőnek,
Ha neveltél olykor szomszéd tőt vagy ágot,
Meghagytad nyirokját a magyar szöllőnek.

A honni áldások nemes kifejtője,
Böles leike, köztetek lebegjen örökre.“
Ekkor egy kis angyal, nemzetünk őrzője,
Ki hajdan nagyobb volt, s nem szorúlt ködökre —

Mennyei virány közt halvány alakjával
Magát a felhőkbul gyermekként mutatta,
S ott felül repesvén kis kurta szárnyával,
A sír mellé a sok kalászt rázogatta.

Teli kalászt azért hányt égbül angyalunk,
Hogy emlékeztessen atyád nagy lelkére;
Vetett, hogy arassunk, György, — leve hát dalunk;
Te léssz, ha törsz a mag megérlelésére.

Gyomlálgasd nemzetünk, de magyar maradjon,
Hágjon boldogsága, hágjon diesősége;
Atyád díszpályáján érdemed haladjon,
És a szép kezdetnek ne érkezzék vége.

Oh ti, kiknek ég, föld adott tehetséget,
S mégis angyalunkat pulyává tettétek,
Ha fentebb érzétek hamuvá nem égett,
E mindennap rogyóbb hazát tekintsétek.

Ha hanyatlásunknak okát nem látjátok,
Következéseit búsongva érzitek!
Elhányván nyelvetek', szenny, göres, fagy ült rátok,
Bár ragyogtak lángot vitéz eleitek.

Kis gyéniószonkat mutattam; orezája
Kis kurta ¹⁾ szárnyával változhatik mássá,
Csupán nagyjainktól függ annak formája,
S György hamvai felett nőhet óriássá.

¹⁾ Megnyírt kis.

CCH.

Széphalom, május 25-d. 1819.

Tisztelt kedves barátom!

Végre tudom, mint került a te szép versed a Magyar Kurír írójának kezébe; épen most veszem Ungvár-Németi Tóth Lászlónak levelét Bécéből, mely ezt velem tudatja: — „Mindenek felett örvendek azon megtiszteltetésednek, melyet sokunktól megérdemlettél, de csak egytől — Dezsőffytól — nyerhettél. Azon érzékeny s híven festő verszet méltó mind hozzád, mind nagy érdemű költőjéhez, s méltó volt hogy lássa a haza. A mi érdemünk nagyon csekély benne, s nagyon sok részre oszlik; amennyiben Cseresnyés barátom Pestről felhozta magával (husvétban Pesten járt) oly szándékkal, hogy azt mindkettőtöknek tiszteletére nyomtatás alá adja; én pedig jóvá hagytam, hogy úgy amint kiment (egy stropha nélkül) kimenjen; Igaz Sámuel barátunk szép formát adott a nyomtatásnak, s a velín nyomtatványokkal még bennünket is meglepett; amit Pánczél úr örömet megengede. Csak az a kár hogy Füredi Vidára nézve a közlőnek neve ott nem áll.“ — Ezen utolsó sort nem fogod érteni, és így megmagyarázom: — Füredi Vida, azaz Verseghy Ferencz, a Tud. Gyűjt. tavalyi VI. kötetében egy méges Értekezést nyomtatata le a Recenziókról. Abban magáért és némely társaiért bosszút áll rajtam kivált, de rajtam kívül másokon is, munkáiknak éles megfeddésekkért az Annálisokban, mert nem én egyedül recenseáltam ott, és a jénai, hálai s lipsiai tudom, újságlevelekben. Ezek a homines secti flagellis triumphalibus elakarják hitetni a magyar publicummal, hogy azok, akikkel nekik bajok van, őket *azért* bántják, mert kirekesztőleg akarnának ragyogni, s ennél fogva igyekeznek nevetségessé tenni a publicum előtt azzal, hogy magok dicsérik magokat. Hogy én magamat magasztaltam volna, e nevetségesség bohósággal magamat nem vádolhatom. Midőn IX kötetem

megjelentek, Helmecezy egy agyon magasztaló jelentést cseszte ki a Trattner nevében ezen IX filagoria eránt; de az eszes és nyugodalomban lévő olvasótudja hogy az olyan nem egyéb mint hedera vini vendibilis. Kisnek gyönyörű Epithalamiumát én nyomtattatam ki, én fordítottam németre, én tettem mellé képemet, akár azért, mert én a verset gyönyörű munkának néztem, akár azért, mert én az oly ember' szeretetével mint Kis, valóban pirulás nélkül **kevélykedem**. Azt mondják, hogy a mostani bécsi tudom. újságokban, valamikor a Tud. Gyűjtemény füzetei recenseáltattak, felőlem mindég magasztalással volt szó: de én Csaplovics urat, aki azon recenziókat írta, sem személyéből, sem leveleiből nem ismerem, s magasztalásait soha nem láttam; és így azok bizonyosan sem nem dolgozásaim, sem nem sugallásaim. Soha magamat nem recenseáltam. Azonban mi türés tagadás benne? én is, mint mind azok, akik valaha valamit nyomtattattak, akkor legalább, mikor a munkát kiadtam, úgy hittem, hogy az vagy jó vagy nem épen rossz, ha azután később eltépni, elégetni szerettem volna is. Gondolnám Vüredi Fida úr is nem tartotta rossznak Aglájáját mikor kieresztette, ha most úgy borzong is megpillantására, mint én sokra azok közzül aniket kiadtam. Csúnya had, legalább gyermekhad, ez az írók hada! a szappanbűborékon veszekednek. De igazán szólván, mind az a min ember veszekedik, szappanbűborék. — Az említett Értekezésre még talán kedvem kerekedik felelni, de igen röviden, és igen csendes vérrel. Birkozgatni a publicum előtt nem a legillőbb portéka: de a dietán, a vármegye gyűlésein s minden más tanácskozásokban, felelni annak aki szól ellenünk, nem rút, csak ne rútúl feleljünk. S szennyel vádoltatni, becsületes embernek keserves, mert a hallgatás vallásnak vétetik. Én csak azt sajnálom, hogy némely ellenkezőimmel békélgető ezéiből leveleztem; inkább kellett volna ismerem az emberi szívet. De aki ebben megesalatozik, örüljön hogy a nemtelenek által megesalatozott.

Miolta tölem elmentél, szeretett, tisztelt, csudált, irigylett halandó! azolta én úgy szólván semmit nem dolgoztam. Gálszécesen valék, s ott találtam Malaspina Klárit, Kassán voltam, s ott kapitány Sisakkal néhány jó órát töltöttem,

Kaszonynak gyönyörű képeit végig néztem, és aligha benne azt a gondolatot nem támasztottam, hogy az affélék becsléséhez értek annyit, amennyit az érthet, aki Bécsben soha nem lakott, s a külföldiek kincseiket nem nézhette, művészekkel sokat nem társalkodott — mert erre nem elég a természet adománya. Kaszonyi valóban látta, hogy értem mit lehet s kell becsülni az effélékben. Oztán az az én érdemem, hogy Fáy János 1300 forintot veve meg egy Gaudentio Ferrarit a hazának, melyet a bécsi érsek alkudozott erdélyi referendarius Vajna úrtól. — Kassán az a szomorúságom vala, hogy két morva vagy német születésű közembert akasztófán láték függni a fiammal és második lányommal, kit oda (a vesztő ágasaihoz) pædagogiai okokra nézve vittem, t. i. hogy elkészüljenek meg nem rettemi, ha ők embert találnának véletlenül látni. De kevés napok előtt rám szálla ismét a dolgozás lelke; ismét elővevém Sallustomat, s belőle Catilinát újra fordítottam, hogy minél kevesb hibával jelenhessen meg; holnap kész leszek ezzel, s bár Jugurthának állhassak, hogy a stílus annál egyenlőbb legyen. Ezen általesvén, Cicerónak állok.

Tulsiezky még sem kész az Erd. Levelek megtekintésével.

Tisztel itt vala, Radványból térvén haza felé. Drágálja alkudat, s vele együtt én is. Mit csinálsz ürüiddel? Azzal nagyon megront az eladó. Bocsáss meg hogy ebbe belé szólni bátorzkodtam. De én szeretem erszényedet is, mert az is Tiéd.

Kapitány Sisak nekem két könyvet ada olvasni: Der Weltmann und der Dichter, von Klinger, és — Über Volkshass und den Gebrauch fremder Sprachen v. Arndt. Mind a kettőt nagy gyönyörűséggel olvasom, de az elsőre azt jegyzem meg, hogy a kettőt nem jó közel és hosszan állítani egymás mellé: az idylli világ szép világ, de csak a phantasiának: ez a másik oesmány világ, de az eszes ember tudja hogy itt sem minden olyan mint a Klinger Weltmannja. A másik olvasása alatt emelkedett lelkem. Sok jót mond, de nem mindég szépen, nem mindég igazán. Sokat az én szívemből kapott ki, s így nem lesz csuda, ha ugyanazt mondom el majd.

Kívánom hogy a bártfai Nympha vize használjon mind magadnak, mind imádlást érdemlő grófnédnak, gyermekeidnek pedig adjon sok örömet, mert nekik nincs szükségek még a víz erejére. Bár egyszer olyankor lehetnék Szent-Mihálytt, mikor grófnéd is ott lesz. Azok után amiket tőled, Szirmay Mihálynétől, embereidtől, az újhelyiektől tudok, nincs ember aki a grófnét inkább tudja tisztelni mint

örök tisztelőd
Kazinczy Ferencz.

28. maji délután 3 órakor. Épen érkezik leveled és a Voltaire kötetei. A gyönyörű verset holnap küldöm a Magyar Kurirnak. A Horváth Ádámné szül. Kazinczy Klára versei az utolsó postával jöttek ugyan a Kurirban. Engedd mondanom, hogy ez a derék asszony vezetéknevemet viseli, de nem vérem. Akarom hogy az volna, mert férjét szeretem. Magát soha nem láttam. Dullházy urat köszöntöm barátságosan.

CCHL.

Széphalom, Jun. 6-d. 1819.

Tisztelt, igen kedves barátom!

Tizenkét nap óta oly nagy szorgalommal dolgoztam, hogy csaknem rosszul lettem belé. Ezen idő alatt meg voltam halva barátimnak is, s ez az első levél azoknak számokban amelyeket kikerülhettem, továbbra halaszthattam. Debreczeni útam óta henyélgetvén, ismét bé akarom fogni magamat, s a Cicero leveleinek, vagy amit oly régen készülök, Milójának, akartam állani: de eszembe juta, hogy valaha ismét meg kelle tekinteni 24 eszt. óta készülgető Sallustomat; mert ha Régi Literatúrára tartozó osztályomat kiereszthetem,

Sallust jelenend meg legelőbb. Elővettem tehát, s alig olvastam meg egy ívet, s elpirúlva hogy oly felette rosszul felel meg annak az ideálnak, melyet magannak a Sallust jó fordítása felől csináltam, tollhoz nyúltam azon szent fogadással, hogy abba nem hagyom, míg a munka kész nem lesz. Catilina és Jugurtha kész; egy hét alatt készek lesznek a Törédékek is — mert a Sallust neve alatt írt hitványságokat, a könyv végében, illetni nem fogom. De hol még mind az, amit Sallust mellé készítek! Ez idén csakugyan készen leszek ezzel is, Cicéronak néhány Beszédével is; s akkor oztán, ha az istenek kedvezni találnak, — e pénztelen időben valóban rájok lesz szükségem — kiadom. Látni óhajtom, édes barátom, mit mond ezen igyekezetemre a világ. Sok jót nem mond, tudom bizonyosan; de higgy nekem, némely olvasótól olyat nem csak nem várok, de nem is ohajtok. Tinéhányan legyetek az én olvasó közönségem. Aki valami jót akar csinálni, nem azon van, hogy a más javallását nyerhesse meg — épen úgy mint a Stóá feddtelen embere, s a Horátzé, — hanem hogy a magáét; s ezt azért, mert, ha magát akarva nincs kedve megcsalni, minden javallások közt ezt megnyerni legnehezebb.

Ezen dolgozásom alatt sokszor lepe meg az a gondolat, hogy vallyon a római classicusok nem azért bírnak-e előttünk annyi kecsescl, mert mind a mellett hogy hiúságunk elhitete bennünket, hogy mi az ő nyelveket jól értjük, a féltetés miatt az is kecses előttünk, ami, ha úgy tudnánk rómaiúl (nem szeretem ezt a *deákúl* által kitenni, sa *latínra* tollam rá nem mehet) mint magyarúl, németül, francziáúl, kecses többé nem volna. De a dolog nem úgy van amint itt velem egy álnok genius hinni akartatá. Te úgy szólasz és írsz francziáúl mint magyarúl, s rómaiúl is tudósan tudsz, azaz mint tudósnek illik; de mondd meg hát, a Fridrich, s még inkább a Voltaire gyönyörű levelein, és valamit Voltaire prózában írt, nem látod-e hogy az ő mondásai úgy szöknek elő teljesen elkészülve az ő fejből mint a Jupiteréből a pánczélos Minerva, hogy ő siet a beszéddel: ellenben Sallustnak minden során látszik, hogy ő nem kevesebb gondot fordíta elébb a szó megválogatására, s ezen válogatás után arra, hogy az a szó elől álljon-e vagy középpen vagy hátúl, mint magára a gondolatra, és

hogy ő nem csak épen nem siet, de méltóságos lépdellésciben még késedelmeskedik is. Én Voltaire felől azt hiszem, hogy ő sohasem töröltt, Sallust felől pedig, hogy ha 24 esztendeig nem gyalúlgatott is munkáján, szint annyiszor dolgozott újra meg újra, mint én az ő fordításán. Valóban nem pedanteric az, hogy némely olvasó *könyvnek zat' εζογγυ* csak a régiket ismeri: hozzájok képest nincs író; az újak, tágabb vagy szorosb értelemben, legfeljebb azokat kivevén, akik az ő iskolájokban neveltettek, csak mázolók. Mind ezt jobb renddel el akarom mondani Sallust előtt.

Megengeded hogy még ide tegyem három epigrammját Töviscinnnek s Virágimnak, melyeket talán a jövő esztendőben kiadok másodszer. Tudod hogy azoknak czímjeken a *Tövisék* is szürnak, mint ártatlan mottójok, melyet sértőnek s szerénytelennek azért vevének Füredi Vida et Compagnie, mert megérteni nem akarák. Most hát a kis csomó czímje ez lesz: *Virágok és Gyomok*. (gyom, Unkraut, innen gyomlálni).

Nro. 1. *Az új czímre.*

Karczoltak Töviscink: kiszedénc; gyom terme helyettek.
Van gyom is, ami sebez, s sebzenni néha nem árt.

Nro. 2. *A' H betű.*

(ha vocális-e vagy consonans. Nekem mind ez, mind az):
Léleknek veve Róma s Athén: de te testnek akarnád
Venni, és csak testnek. Polyhymnia gyenge mosolylyal
Nézte füled vétkét, s magamat nevezett ki tanúvá,
Biróvá téged. — Én lélek s test vagyok együtt.
AdHát nem lélek, s teHer és tereH nem csupa rest test.
(Rest test, — mint *ridiculus mus*, Horácznál.)

Nro. 3. *Új szólás.*

„Az új miért jobb mint a régi?”
S a régi mért jobb mint az új?
A rossz, bár régi, rossz marad.
Az új, ha új is, jó, ha jó.
Világos; s te csudálkozol?

Ezt a hármát ma reggel csináltam, megvirradta előtt. A mesterség metaphysikájára tartozók, s elég soványok, mint a metaphysika. De a soványság metaphysikában nem soványság.

Imhol még egy. Ez öt napos.

A rüt-szép.

Tudnillik vannak topikus szépségek a stylistikában. Ahol rüt kell, ott a rüt a szép; oztán a mesterség a rütat is széppé teszi. A plastikusoknál ilyen a Medusa feje a Pallász mellyén.

A rüt — rüt. — „De mi teszi tehát, hogy az isteni Pallász

Mellyén Gorgonnak rüt feje bájos alak? —

Nem tudom; a mívészt kérdd. — „Ő sem tudja.“ Ne kérdd hát; Kérdd szemed és szíved, s érzeni, látni tanulj.

Óhajtom, hogy Bártfán csak szép szépeket és jó jókat láthass. Rumy profés. írja, hogy Leveleidet gyönyörködve olvasta, s recensálui fogja. Mit fog mondani, nem írja: de látom hogy jól fog.

Gróf Festetics László már a májusban tartani kellett volna innepet sem ülette meg, s minthogy ő Béceset felette nagyon szereti, s az atyja nem teve fundatiót a Georgikoura s a Helikoura, úgy hiszi minden, hogy ezek Györgygye együtt holtak ki. Ismét vannak híreim természetlen örömei felől. Ugyan mit kapnak az olyanon?

A mélt. grófnét és gyönyörű gyermekeidet látni fogom Sz. Mihályban, s akkor te is fogod Sallustomat és amit Ciceróból addig dolgozom. Élj szerencsésen, páratlan férfi, s dísz a nemzetnek, az emberiségnek s barátodnak.

örök tisztelőd

Kazinczy Ferencz.

Gróf Mailáth János írja hogy e holnapban indul Erdélybe. És így ez idén nem látja Bártfát. Erdélyi Leveleimmel még sem kész a censor.

CCIV.

Bártfárúl, június 7-d. 1819.

Édes Ferenczem!

Most veszem levelelet. Cseresznyés verseit már az újságban olvastam. Csak a költők ex professione fogják azokat érteni. Az olyatén verszet a mostani muzsikához hasonlít mindnyájan csudálják, kevesen érzik. Az alkalmatossági verseknek nem szabad olyaknak lenni. Ami gróf Festetics tiszteletére van írva, azt minden magyarnak kell érteni, a tanultnak szintűgy, mint a nem-tanultnak. — Kulcsár nekem nem felel, vagy nem tulajdonít érdemet verseiunck, vagy remeg; de mit fél, vagy helyettem, vagy miattam, vagy érettem? Ezek a versek pedig használhatnának a hazának, mert gróf írta, gróshoz, grófrúl. A költeményes enthusiasmusnak meg szoktak némelykor boesítani, és ha nagy is az érdemlett szúrás később, minekutána megszűnt a fájdalom, által szokták látni szükségét és a lelkes előadás kedvéért a szerzőnek megkegyelmeznék. Egyébaránt csupán magyarázatok által szúrhatnakszemet verseim, mert nem találunk ki mindent, de sokat éreztetnek. Mivel sohasem vagyok megelégedve azzal amit írok, és szüntelen igazítok valamit vagy a gondolatokon, vagy azok sorában, vagy a kitételekben: most legközelebb-rül ezeket változtattam: *Pusztulásra jutott kis pulya esérében* helyett: — „pusztulásra jutó tág törpe esérében“ — *a függő felleghben szorúlt szél* helyett: — „a függő felleghben lengő szél.“ — *Ki hajdan nagyobb volt, s nem szorúlt ködökre* — *rekesz közé jön.* — *S ott felül repesvén kis karta szárnyával* helyett: — „S ott felül repesvén nyírt apró szárnyával.“ — *ha fentebb érzéstek* helyett: — „ha tüzesb érzéstek,“ — mert így a hamuvá égés jobban esik. — *Csupán nagyjainkról* helyett: — „Nagyjaink lelkétül.“ — *mellyeskedtek* helyett: — *mejjeskedtek,*“ a 6-dik stróphában. Tudom hogy

később ismét igazítani fogok. Az első felhevülés nem alkalmas a gyalúlgatásra, akkor kell neki magát cseszteni a szállongásnak. Időköz kell, hogy meg jöjjön a hideg vér és a képzelődést igazgató okosság. Csak az a jó költő, aki a vágatva haladó Pegasusát fékezni tudja és nyargalása közben nyakát nem töri. Nem csak repülni, hanem szépen és rendszeren is kell tudni repülni. Csak azért is ki kellene nyomtatni bár milyen középszerű versezetemet, mert igen tanuságos látni, miképp és hogyan forgatták ugyanazonegy tárgyat a külön-külön elmék.

Nékem a bártfai fürdő használ, mert felejteti gondjaimat. — Csak neki Cicerónak, kedves barátom. — Kívánom, hogy oly kegyelmesen bánjon veled Tulsiczky, mint velem. Kélni kezdenek a B. Levelek. Jobb szeretem hogy hibásan, rossz papirosra és rossz betűkkel vagynak nyomtatva, mint ha azokat valamely homályos censor kegyetlenül megherélte volna. Ha kedvetlen külsejek mellett is kedvet találандanak, jele lesz, hogy önnönmagokért tetszenek.

Jankovicsesal függőben van még az alku. Nem fogom magamat megcsalattatni az őszibe csavarodott prókátortúl, ki mesterkodéseit a gazdaságra is általvitte. Köszönöm hogy óvod erszényemet; valóban szolgálatodra lenne, ha nem lenne oly üres; de hidd el, vesztenél nem nyernél, ha abban most osztoznál.

Nekem is olvasni hagyá Sisak az általad omlított munkákat. Csak ne írának oly szélesen a német atyafiak.

Hozzád írt verseim legnagyobb érdeme tárgyak, melyről lehetetlen lett volna igaz érzékenység nélkül írnom. Tudtam hogy kihagyják a legmarkosabb stróphát, mert, nálunk kivált, nem szeretik az igazat hallani, akár hathatósan, akár érzékenyen, akár elmésen mondódják. Egymást üstökölhetjük, de az igazgatók mindég legutolsó, vagy, ami még több, egyedül való bírák akarnak maradni a magok ügyében.

Feleségem köszönt. Retteg veled találkozni amyi dicsegeteid után, de te azért minket el ne kerülj, és szabadítsd meg őt remegéseitől az által, hogy kevesebbet várván tőle, az is valaminek látszasson amit találандasz.

Tóth László deák versei Győrre, kivéven egynehány

darabosabb és homályosabb helyeket, elárúlják a szerző esze classicus járását. Nagyon jó ízlésű versek azok minden tekintetben. Az idevaló orvos a maga kútja mellé, mely sósabb a többinél, órát vágat bé egy kőbe; kért, készítenék deák felülirást. Ezt gondoltam:

Unda salis, ferro fraterno foedere iuncta,
Qui bibis ut valeas, hoc Tibi fonte salit.
Hora fugax signet perituri tempora morbi,
Quum crescet, morbo deficiente, salus.

Olvastad-e Grillparzernek, ennek a poetalan nevű poetának dedükjét: „Die Ahnfrau“? Már ez a bújáték ugyan remek. Minő képzelődés, minő könnyűség mellett! A nép vallásán vagyon építve a esuda történet, és ez a esudaság époszi nagy fellengező érzetekben ringatja a nézőt egész végig. Jaromír a fő személy, a legrésztetőbb s legférfiasabb indulatú istentelen, kit csak gondolni lehessen. A Fátom helyett a bűn lakolása keresztény törvénye, az isteni gondviselés haragja sarkalja szüntelen. Az erős lelkűt esupán a körülmények, melyek, ha másképp és más sorban következtenek légyen, félistent csináltanak volna belőle, taszították le a gonoszság mélyére. Berta retteg, undorodik tőle, s mégis kénytelen őt szeretni. Grillparzer, amint hallom, homályos concipista Bécsben; valami nevezetlen dicasterium mellett kivonásokat készít. Így volt Collin, így volt Engel. Szegény jó fejek! szegény országlószék! Nézzünk csak a dicasteriumok praeseseire, s vessük össze őket az efféle concipistákkal. De a költők nem a kormányra valók. Miolta? Solon költő volt; Bonaparte nem lett volna oly nagy ember, ha nem hordott volna ideálokat fejében és szívében. Van a politikának és az igazgató mesteriségének is a maga poesis, maga ideálja, melyhez mind jobban jobban vágy közelíteni az emberi nemzet s igyekszik természete szerint az emberi lélek. Ami a költeménységben a jó ízlés, azaz: hogy minden a maga helyén legyen, az a sapiens prudentia in arte gubernandi et conservandi status. Megjegyzésre méltó hogy Bécsben a jeles fejek egy időtül fogva a kormány farka körül helyeztetnek. Azonban Grillparzer Dédükje, Collin Polyxénája nagyobb

remek a magok nemében, mint igazgatóink pátensei a magokéban. Annak a felséges és gyönyörű elméjű Grillparzernek neki állottak a mustrálgatók, a fondorlók, és kimondhatatlan sok balgatagságot hordottak össze ellene; pedig kétszemlelem hogy tíz olyan sorokat tudjanak írni, mint ő. Ez a világ sorsa. Vigasztalódj hát, kedves barátom. *Pascitur in vivis livor, post fata quiescit, Quum suus ex merito quemque tuetur honos.* „Il faut être longtempmort pour obtenir justice,“ mert „mourir seulement“ nem elég, amint Kotzebue minapi példája mutatja Königsbergben. Maholnap minden diplomatikai személyt meg fog kellenni ölni, mert mindegyik kém ex offio, és nem írhat amint mások látnak valamit, hanem amint ő maga lát. — *Ultima coelestium terras Astraea reliquit.*

Írj nekem gyakran. Közöld velem literatúránk újságait. Én most újra olvasom Ossziánodat. Némely szavaid értelméhez hozzá vetek ugyan, de mivel nincsenek a szókönyvekben, világosításokat fogok tőled kérni. Ezeket azonban másszor. Addig is, vale Coreulum — Maradok szünet nélkül, szeretetre méltó, legdrágább, legjobb és legbőleesebb, édes, drága kegyes barátom

hívsséggel teljes szolgál
G. D. J.

CCV.

Bártfárú, június 20-d. 1819.

Szívem barátom!

Azt csak hidd el, hogy ölelve fogadandja Sallustot és Cicerót tőled a magyar világ. A Catilináriák és kivált Scipio Alma fordítása remek. Oly pennátul lehet már valamit várni, mind Cicerónak, mind a publicumnak. Gellei fordítása nem rossz, de jobb lesz a tiéd.

Én is nem egyszor méláztam Montesquieu állítása fe-

lett, hogy t. i. a régi classicusok olvasása az írókat illeti, a mostaniaké pedig az olvasókat. Ha a klímát vesszük, a mostani olaszok nyelve szépségének nem kellene alábbvalónak lenni a régi rómaiakénál — de bezzeg a vallás, az igazgató, a nevelés, a szokások, és mindezek együttvéve s az éghajlattal egyesülve, másképp fejtették ki a gondolkodás és érzés tehetségeit a görögöknél és rómaiaknál; és innen van, hogy a régi két classicus nemzet nyelvei tökéletesebbek, azaz: a velősséggel testvéres szép előadásra alkalmasabbak az újabb nyelveknél. A nyelv eszköz, melyet az elme csinál magának — azok tehát, akik azt mondják, hogy szintoly szépen tudnak előadni az újabb kor nagy írói a gondolatokat és érzeményeket mint a régiek, ha az újabb nyelvek szintoly szépek volnának: esekély itéletem szerint nagy balgatagságot állítanak, mivel a nyelv nem csak eszköze és segédje, hanem következője is a szép gondolkodás- s érzésnek, következőképen anyja a helyes és szép előadásnak. A régi két nagy nemzetek minden tekintetben oly helyezettetésben valának, mely képző s érző tehetségöket mindenkor izgatta; ha az éghajlat finom érzékekkel ajándékozta meg őket, a vallás, az igazgató szüntelen ezen érzékekhez szóla, s így ezen érzékek természetesen ismét az érzékeknek adak vissza ön hatásaikat. Az isteneket emberíték, az embereket pedig istenítették, hogy amazokat valamennyire magokhoz lehúzhassák, ezeket pedig az eget felé emeljék. Így lön nagy minden, de nem képtelen óriási szabású vagy megfoghatatlan tünet. A durvább érzékű, didergő és szüntelen irtóztató természetet érző éjszaki nemzetek vadságát a keresztény vallás túltettségai s a bajnokok vitézséggel és hátorsággal vegyes érzékenykedései szelídítették; túltetstibb lön hát gondolkodás-módlók, és asszonyosabb érzékenységek. Játszott-e valamely újabb nemzet olyan rollát, vagy kívül vagy belül, mint a rómaiak és görögök? A helyes, nagy, szép előadás csak ott tündöklök ki, ahol szüntelen nagy tekintetek, nagy és fontos részvételek adnak minden emberi és nemzeti erőnek s tehetségnek foglalatosságot. Ott a nézőpontok magosabbak, felségesebbek, ott az ész és érzés járása valami szüntelen nagyot, szépet s felségest lel, és vagy keresztülszöki a pn-

lyát, az alacsony, vagy annak bájt, kecsét szokott kölcsön adni, ezt pedig emeli. Ezek eléggé világosan magyarázzák meg a régi két classicus nyelvnek nem-képzelt, nem-gyermeki érzeteinkkel beszívott, hanem való kedvességét és felsőbbségét. Én azt tartom, hogy szintűgy már elkészülve és pánczélosan szokének ki Cicero gondolatjai Tírótól rendbe szedett leveleiben mint a Voltairében, Voltaire szintűgy helylyel-helylyel nehezebben fog megérttetni az ezer esztendő múlva élő olvasótól. Sallustnak természetesen nagyobb gondjának kelle lenni előadására, mert az írás neme kívánta meg; ő históriát írt, Thucydidest követte, s még is őt később mind Quintilián, mind Seneca régiskedő finnyással vádolták. Tudva van Gibbonról és gróf Buffonról, hogyan és meddig gyalúlgatták munkáikat. Minden, mind régibb, mind újabb, nagy írónak minden írásai felett bizonyos bélyegező és megkülönböztető lélek lebeg; de azért észrevehető, miként különbözik a penna Cicero leveleiben attól, melylyel szószóló beszédjeit, és ismét attól, melylyel böleselkedve tanító munkáit dolgozta. Voltaire szintűgy mindenütt Voltaire, de azért más pennával írta Közönséges Históriáját, mással physikáját, és ismét mással leveleit. Soha nem simítgatta senki is annyira szünet nélkül munkáit mint ez a nagy ember. Voltaire igen sokszor és igen sokat törölt, de nem a kidolgozás hevenyében, hanem később, t. i. a szeszalábbszállása után. Nem kell gondolni hogy a könnyűség t. i. az érthetőség, mellett szép, takaros, bájos előadás oly könnyű dolog légyen, mint az az olvasónak látszik; épen ez az, ami legnehezebb; de bizonynyal más valamely tragoediának szépérthetősége, és más egy levélnek. Vedd észre, kedves barátom, hogy minden nemzetnél a könnyű szépérthetőségű írók azon nemzet literatúrájának aranyidejébe esnek. Azt jegyzék meg a francia kritikusok a nagy, de olykor mind rögzös, mind a magos felhők homályiba tévedő Corneillerül, hogy igen könnyen dolgozta verseit; a csergő patak gyanánt folyó érzékeny Racine pedig felette nehezen. A francia mind nemzet, mind próza eléggé költeményes, de a képzelt, azonban bevett társalkodási illendőség rabláczai nem engedék meg neki a költemény-ég szabadságaiban bőven részesülni, és a poetai szél-

tevényesség (caprice) azon grádiesára fellépni, melyre a hidegebb prózájú németek szöktetik poetai nyelvöket. A francia nyelv nem szenved meg ugyan sem a szó össze-, sem pedig általtételeit, és így úgy látszik első tekintettel, hogy a német próza költeményesebb; de nem úgy van. Többnyire szerencésebb általvitt értelmű szókkal bír a francia, nincs benne jobbadára annyi sovány túltetés; a metaphorák nemesebbek, okosabbak, s a mellett hogy képet ütök, nem annyiszor zavarosak, alacsonyak vagy épen nevetségesek. Gróf Teleki László, ki mindamellett hogy engemet díesért, némely jókat és igazakat is monda, igen jól s éles elmével jegyzé meg azt, hogy a jó poeta kezében a próza szó is költeményessé válik, és valóban nincs az a költemény, mely merő poetai szóból álljon, valamint nincs az a próza, mely némelykor a poetai szót el ne fogadja. A szókról és azoknak alkalmaztatásokról, nem pedig a szólásokról és azok formáiról beszélek; példával fogom a dolgot világosítani. A kezem ügyibe lévő könyvet nyitom fel. Ezt olvasom a tüzes képzetű Grillparzer Dédükje harmadik felvonása első jelenésében :

Wo mag der seyn?

Erst war er bey unsern Posten,
Und jetzt nirgends aufzufinden.
Glaubt ihn schon zurückgekehrt,
Und der Ruhe hier zu pflegen.

Van-e itt egyetlenegy szó melyet a próza szintűgy meg nem szenvedne? *Posten*, úgy tetszik teljességgel költeményetlen szó. Ez értelemben a francia így mondta volna a verszetben: *endroit*, mely ugyan túltestibb, de jobb hangzású. — *Der Ruhe pflegen*, képtelen kitétel, die Ruhe pflegen pedig természetlen általvitt értelem, mert azt teszi: vagy ápolni vagy gyakorlani a nyugalmat, ez pedig egyenesen ellenkezik a csend természetével, a nyugalom már magában ápolts és gyakorlatlan állapot levén. Szívni, érezni, éldelni, Frui, gaudere, tranquillitate, jouir du repos, természetesen általvitt képek és értelmek. Megfér a szép képzés, sőt meg is kell annak férni az emberi elme egyenes és természeti já-

rásával. A képtelenség nem bátorság, nem merészség, ha hozzá szoktunk is némelykor. De nem gyalizom azért imádottan szálló Grillparzeremet, mert a második levél túlsó lapján következők elragadják az olvasót:

Ha!

Nun wohl! es ist gescheln!
 Wohl, der Blitzstrahl hat geschlagen,
 Den die Wolke lang getragen,
 Und ich athme wieder frey;
 Fühl' ich gleich, es hat getroffen,
 Ist vernichtet gleich mein Hoffen,
 Doch ist's gut, es ist vorbey.
 Jene Binde musste reissen,
 Und verschwinden jener Schein;
 Soll ich zittern, das zu heissen,
 Was ich nicht gebebt zu seyn?
 Nun braucht's nicht mehr zu betrügen,
 Fahret wohl, ihr feigen Lügen,
 Ihr wart niemals meine Wahl:
 Dass ich es im Innern wusste,
 Und es ihr verschweigen musste,
 Das war meine gift'ge Qual.
 Wohl, — der Blitzstrahl hat geschlagen,
 Das Gewitter ist vorbey;
 Frey kann ich nun wieder sagen,
 Was ich auf der Brust getragen,
 Und ich athme wieder frey.

Ja ich bin's, du Unglücksel'ge,
 Ja ich bin's, den du genannt;
 Bin's, den jene Häscher suchen,
 Bin's dem alle Lippen fluchen,
 Der in Landmanns Nachtgebeth
 Hart an, an den Teufel steht;
 Den der Vater seinen Kindern
 Nemnt als furchtbares Exempel,
 Leise warnend: Hüthet euch,
 Nicht zu werden diesem gleich!

Ja, ich bin's, du Unglücksel'ge,
 Ja, ich bin's den du genannt;
 Bin's den jene Wälder kennen,
 Bin's den Mörder Bruder nennen,
 Bin der Räuber Jaromir!

Minő páthosz! Itt valóban e szón *Exempel* kívül (én legalább) nem lenék kivetöt, és a versek is oly sebesen s akkép a dologhoz alkalmaztatva s a beszélő indulatjával, szenvedelmével megegyezőleg szöknek, mint ha nem a nehézkes és darabos német nyelven lennének írva. De még ez a szó *Exempel* is a maga helyén volna, ha e helyett *den der Vater seinen Kindern* meghatározottabban mondta volna: *Den der Städtler seinen Kindern*. Igaz azonban, hogy így a kép valamieskét vesztett volna; el lehet hát szenvedni ezt a kis izletlenséget.

Nagy itélettel kell az újabb literatúrákat üzni s követni. Mindegyiknek megvan a maga külön mind derék mind fonák bélyege, de a régiek nyelvei s literatúrái minden módon befejezett nyelvek és literatúrák. Aranykorú írójokon kitündöklök mindenütt a szép képzés az erős lélekkel párosúlva, és a felleng ész szállása a jó ízléstül főkezve; harmóniás melódia náluk a beszéd elhelyeztetése — alig találsz alacsony vagy habozó metaphorát, alig fenhéjazó gondolatot a valóban nagy helyében; alig érzékenykedésre vagy épen érzékenységre hajló érzékenységet, az írás módja mindég a dologhoz és az írás neméhez van alkalmaztatva, pennájok nem keresi a kecsket, mintegy magoktól teremnek alatta: minden gondolat, minden érzemény, minden szó a maga helyén van, „ut quivis tentet, frustra que labore, ausus idem.“

A mondott okokon felül még egy más is ötle elmémbe, mely elébbvalóságjokat még bővebben magyarázhatja. A nyomtatás mestersége feltalálása előtt többnyire csak a valóban nagy elmék, az ihlett lelkek, a tudományok velejébe beavatott emberek írnak könyveket. A könyvírás nem vala még kézi mesterség, és a tudományosság élelkeresés. Az írás eszközei nem valának oly tökéletesek mint most; lassabban történt hát a gondolatok, az érzemények papirosra te-

vése, ami, természetesen, a képzetek folyása lángsebességét tartóztatta, zabolázta; így a lélek többet forgolódott minden idea körül, tovább érlelte, következésképen jobban örölte s költötte ki azt. Meglehet, sokat mondok, de nekem úgy tetszik, hogy a régiek többet igazítottak ideáikon minckelötte papirosra vagy viaszra hozták, az újabb írók pedig (mindenkor csak az előkelőkről beszélek) többet törlettek és törtenek minckután máris papirosra vitték. Észmélkedjél erről, kedves barátom, s úgy fogod talán lenni amint mondom. Ez a véleményem, ha nem hibázom, sokkal igazabb, mint némely német s franczia íróké, kik hogy a görög és német literatúrában szerzett jártasságokat nyilvánvalóvá tegyék, azt állítják, hogy a római írók merő majmok s nem találni bennük legkisebb eredetiséget is. De a római nép majestása kitetszik vagy többet vagy kevesebbet csaknem minden római íróból. E bélyegző vonás, és előttem legalább, érezhető, bármi keveset haladtam is eddig a görög literatúrában. Hajlósabb a görög pennája, de nem felségesebb a rómaiénál.

Engedj meg szószaporításomnak, új ideákra fog vezethetni, és csak akkor fogom meg nem bánni eszevegemet.

Rájnis és te lelkesíteni akarnátok olykor a *h-t*, nehogy vagy esupa corpus iners vagy merő anima spirans legyen, hanem, mint az ember, lelkes test vagy testes lélek. Ha valaki, te lelkesíthetnéd még a lehelletet is; de kétlem, hogy a magyar fül valaha a lehelletnek több nemét fel tudja fogni, és nem lehetetlen, hogy magad maradj vétketlen fülű. Ha *teher* helyett így mondod *tereh*, miért nem hagyod ki inkább az alig hallatszó *h-t*? Bajos nagyon finomítani akarni valamely nemzet érzékeit, de nem bánom, finomítsuk, csak hogy ne ellenkezzünk magunkkal. Rájnisnak p. o. az elválasztó *de* (disiunctiva) nem rövid, az articulus *a* pedig mindég hosszú. Ugyan szabad-e már mostanság mindég így szólani, kivált a versezetben, *abhor*, és nem elég-e csak néuelykor, mikor t. i. a versmérték megkívánja, úgy beszélteni? Ha a hatlábú versben p. o. az *a* a vers elején van, akkor nem áll okoskodásod, hogy t. i. minden láb végén szünőperez van, melyet mérni kell. De merem tőled kérdeni ezen szünőperezre nézve is, bogy hová tartozik az és hová méred? a láb végső szótagjá-

hoz-e vagy a következő szó első tagjához? Ha az szó végéhez, világos hogy a hatlábú versben minden daktylus második rövid syllabája hosszúra változik, a jámbusokban pedig minden lábnek első rövid syllabája szintúgy hosszúvá — meg kellene hát mutatnod a hatlábú versek és a jámbusok természetéből, hogy ezekben a szünőperez a megelőző lábnek végéhez, amazokban pedig a következőnek elejéhez tartozik; de így a daktylusnak első hosszú syllabáját, melynek (ideje tartósságára nézve) egyenlőnek kell lenni két röviddel együttvéve, hosszabbnak teszed, mint a két következő együttvett rövidet. A jámbusokban pedig, melyekben minden második syllaba hosszú és a láb végén kétannyi tartósságú, mint az első rövid, ezt e rövidet szintúgy hosszúvá teszed, következésképen a versnek minden rhythmusát, minden muzsikáját felforgatod. Az a szünőperez tehát a lábak végein, amelyről annyit szólnak a professorok az oskolákban, vagy esupa képzelés, vagy olyan észrevehetetlen pereztöredék, hogy valóban nem méretik. Ebben a versben p. o. *Arma virumque cano*, veheti-e a fül észre az egymás mellett álló lábak közeit? Az rossz vers-elszavalló, aki azokat érezteti a füllel. Csupán azért, hogy a scansio mestersége könnyebbíttessék, gondoltattak ki az ifjúság számára a csaknem észrevehetetlen lábközök, mint szünőperezek, a lábak végein; csak a caesuránál azaz: versmegszakadásnál és a vers végein kell észrevehetni a szünőperezet, és ott hosszúlni kell a rövid szótagnak, és hosszabbúlni a hosszúnak. Maga azt mondja Rájnis, hogy a félholdaeska az *a* után, nem kihagyó, hanem pótolgató jel, de ahol semmit nem pótolok és így szólok: *a láb* nem pedig *alláb*, ugyan hogy mérhetem azt, amit kihagyok, amit ki nem mondok, amit elhallgatok, amit nem hallatok, és ami helyébe nem jő észrevehető szünőperez? Az *a* tehát közös syllaba. Mikor hosszú syllabára van szükségem, így szólok: *alláb*, mikor pedig rövidre (ami simábban van) így: *a láb*, írok pedig az első esetben foglaló- vagy pótolójellel, így: *a' láb* — a másokban pedig kihagyóval, így: *a láb*. Jól mondja Rájnis, hogy elrontott minket a németek prosódia-talansága, mert a csupa elszavallási prosódia nem prosódia. Furesa dolog azoktól tanulni a széphanzás reguláit. kiknek

szájra s földre nézve legdurvább nyelvek a pallérozott európai nemzetek közt, mindamellott hogy azt annyira pallérozták, de nem lesz botból beretva. A mi nyelvünk legkellőbbé válhatna kivált a költeményességben, ha tudósaink a hangmérséklésnek velejébe akarnának ereszkedni, ha a száj és fül s a magyar nyelv nem képzelt ha' való természetéhez alkalmaztatnák theoriájokat; ha a darabosság és finomkodás közép ösvényén állapotnának meg; ha' nem alacsony, ha' okos politikát követnének, mely abban állana, hogy az író kedveltesse magát a hazabeli mind magyar, mind német, mind pedig a külföldi magyarul tanulni akaró gyalúttabb és esinosabb publicumtól; ekkor azonnal nevelné és emelné a durvábbat, mert részén volna mind itthon, mind kívül a nemzet színe; holott, a tudós finomkodások mellett csak nehezíti nyelvünket, és így a gyalúttabbakat nem vonja a maga részére, a faragtalanabbakat pedig egyszerre nagyon magasra akarván emelni, nem boldogul, ezéjját veszti, és midőn öndicsőségére törekedik, nemzete nyelvének gyarapodását s tökéletesedését nem eszközli. Sok kiesinosodott ember van mind Magyarországhban, mind másutt, aki nem könyvíró, és elég ki nem esinosodott könyvíró. Egy félszázad fog még kelleni, nálunk kivált, míg a magyar írók, egyáltalában (mert nem szólok rólad, Kisről, Kulesárról és még egynehányról) el fogják azt a középpontot érni, melynek elérése a szerzőt nyelvével együtt megszeretteti. Mi azt gondoljuk mindég, hogy a görög és római írók nem valának populárisok azaz nemzethatók, mindegyik a maga nemében és nemzetének akkori felvilágosodásához képest a midőn írt; e pedig nagy tévelygés. Elfelejtjük, hogy ezer esztendő köz van köztök és magunk azaz: mostani olvasóik közt. Néha közönséges fény is lehetett az nálók, ami nekünk most olykor homályosnak és vagy fontos vagy ékes kitételnek tetszik. Kímélve kell vezetni kivált a magyar publicumot. Csak lassan kell és lehet haladni a nyelv dolgának. Mennyi időköz esék Lucrecz meg Virgil közt! és a különbség nagy ugyan, de még sem oly nagy, mint p. o. Péczeli és Helmecezy közt. Haladjunk hát, de ne szokjunk, ne ugorjunk. Azt mondja valahol Garve, hogy a vigyázó emberek a régi módik közt a legújabbakat, az újabbak

közt pedig a legrégiebbeket szokták választani. A neologoszok felette sietnek, az ócskások pedig nagyon lassúskodnak; a közép utat kell sejtteni s eltalálni, és azon lépdegélni. Der Schriftsteller muss seinem Publicum voran gehn, aber nicht zuvor eilen.

Te, kinek annyi befolyása van a magyar ifjúságra, oktassd, mit ne tanuljon a németektől, mit kedveljen a francziáknál, mire figyelmezzon az angolyoknál, mi hájolja őt az olaszoknál, mi hevítse a spanyoloknál és portugáloknál, kiváltképen pedig, hogyan szeresse és imádjja a görögöket és rómaiakat. Azonban még ezeket sem lehet széltiben követni. A nyekkenéstheoriájok p. o. (boesáss meg nékem, kedves jó s egyenesszívű barátom) nem alkalmazható nyelvünkre, abból a még eddig meg nem gyengített legvelősebb okból, hogy kevés szavaink végződnek magokbanhangzókkal, a rómaiaknál pedig sokak végződtek. A nyekkenés tehát nálók arra való volt, hogy nyelveket egy kevésbé férfiúítsa, nálunk pedig azért nem kellene ezt befogadni, hogy nyelvünk még valamennyire lágyúljon. Legbiztosabb volna tehát, csekély ítéletem szerint, a középúton menni, és csak ott adni helyt a nyekkenésnek, ahol ugyan azonegy hangzású magábanhangzókat akár két szóban, akár ugyanazon egyben, egymásba ütköznek, mert ekkor igazi szájtátás támad, ha elkerülöm a nyekkenést.

Ha bizonyos (noha nekem más híreim vannak) hogy gróf Festetics László nem követi apja nyomdokait, úgy annál szükségesebb volna atyjára írt verseimet kinyomtattatni, mert ki tudja hogy nem használnának-e? Szűrni kell a bivajt hogy induljon mikor a poesolyában fetreng. Be kár hogy nagyobb része literátorainknak nem érti a való politikát, és nem érzi lelketlenségében, mikor kell magasztalni, mikor ápolni, mikor és mikép vigasztalni: mikor esígni és mikor szűrni? Stubengelehrte, szobabölesek. Ezt mind a szomszéd németeknek köszönhetjük.

Rumyról ezt mondja fiaim tanítója, hogy jobb német mint magyar, azonban tanult ember. Németül vagy magyarul fog-e mustrálgatni? Csak rostáljon minden kímélés nél-

kül. Tudom nem fog amnyi rosszat mondhatni leveleimről, mint én magam tudnék.

E hónap végeig mulatok itt. Szép itt a csend, még kevesek a zajgók, csak utánam fognak érkezni. Szemere a gyűlésre hívott. Mi nevezetes fordul elő? Az egyik fiam hideg-lélős. — jobban növend. Feleségem a Tiedet esókolja. Adjon neked erőt és egészséget a keresztények istene, a halhatatlanság emberei — a lelkes pogányok — lefordítására.

Maradok mint mindég

változhatatlan barátod

G. D. J.

U. I. Megint második próbatételét olvastam Grillparzernek, t. i. Sapphóját. Mi remek fej! minő görög lélek! Ugyan olvasd az Ahnfraut és Sapphót, meglátd, nem lehet lángolóbb képzést, józanabb észszel és igazb érzéssel párosítani. Igazsága van Liechtenbergnek, hogy ha nincs is hazabelieimék egyéb geniejek a széptudományokban és mesterségekben, megvan a régieket mimelő genie.

CCVI.

Széphalom, jún. 21-d. 1819.

Tisztelt barátom!

Én hozzád ezelőtt mintegy két héttel egy hosszú levelet készítettem, s sokáig tartottam asztalomon, Kassára emberem által akarván küldeni. Az a levelet itt hagyta, s nem emlékezem postán küldöttem-e el hozzád, vagy elveszett asztalomról, melyet képzelni nem tudok, de azt sem említem, hogy postára tettem volna, s papirosaim közt nem lelem. E bizonytalanságban nem tehetek jobbat, mint ha azt a czikelyt, amelyen a levelet kezdtem, még egyszer elmondom.

Hozzám írt gyönyörű versedet Cseresznyés Sándor ifjú orvos vitte fel Pestről Bécsbe, s ott mutogatván egynek is, másnak is, Ungvár-Németi Tóth László s mások lenyomatataák; ezt nekem maga Tóth írja. Ne csudáld tehát, hogy amnyi kezek közt menvén keresztül, az nem egészen aszerint ment az újságokba, amint Te akartad. Kézről kézre adta a sok olvasó egymásnak, s a leírás ritkán esik meg, hogy ne másolgasson. Tóth azt veti mellé, hogy csak azt sajnálja, hogy a Füredi Vida elnémitására hozzá nem vetette, hogy azt sem Tőlem, sem Tőled nem kapta a Kurír; ezt azért, hogy azt ne mondassák, hogy magam kürtölgetek magamnak. Tudillik Füredi Vida azzal vádol egy magyar író, hogy az a német újságokban maga is maga felől, barátjai által is azt hirdette, hogy ő az egyedül classicus magyar író. A rágalmazást az ember az igazság megmutatásával sem tudja elnémitani, sőt azzal csak ingerli. Hadd teljék hát kedve annak a becsületes embernek, s mondja amit akar. Ugyan kérlek, hihetsz-e oly szentelent? hiheted-e azt, aki a Virág és a Kis által fordított Horátiusi Leveleket a németek előtt úgy magasztalta, mint oly munkákat, amelyek a Voss, Wieland és Daru fordításával összemérkezhetnek? Az a vétkem hogy a Himfy Szerelmeit nem magasztaltam azon mértékben, ahogy ez a Füredi Vida óhajtotta. Pedig meleg szívvel magasztaltam, s magasztalom s fogom mindég magasztalni: mert nem hibátlan, de nagy szépségű munka; és hogy Kisfaladyban teremtoi lélek van, azt senki nem tagadhatja, én pedig irigyelve vallom.

Gróf Teleki László nekem egy igen nagy köszönetet érdemlő levelet írt, s egyikét okot hoz elő a neologismusok ellen; a többek közt hogy az írásnak érthetőnek kell lenni. — Ámbár esztendőök oltá, sőt első ifjuságom oltá ezen ideákban élek, tisztennem ismertem a processust újra vizsgálat alá venni. Sallustra emlékeztete a kérdés, ez pedig az én Sallustomra, melyet 6 eszt. oltá meg nem olvastam. Elővevém, s alig olvastam fél ívet, s vettem a tollat máj. 25-d. s újra fogtam, oly feszített szorgalommal fordítottam, hogy jún. 5-d. már Jugurthával is készen valék. Ez a munka tevé restté, édes barátom, hogy minden leveleim a mai napig, melyek

akkor tájban érkeztek, felelet nélkül maradtak. Képzelheted, mit nyertem ezélmra ezen dolgozásom alatt. — A régiek nem azon igyekeztek, hogy minél könnyebben értethessenek, hanem hogy írásokban erő és szépség egyesülve, s minél nagyobb mértékben, találtassék. Ha a commentátorok és minden eszes olvasó ítélete szerint az első phrasis: Omnes homines qui sese student praestare ceteris animalibus, nem tesszen egyebet, mint ezt: qui student (operam dant) ut (praec) ceteris animalibus stent: miért írta Sallust ezikornyásan? S ilyet minden sorában találunk. S mire való volt írni *Senati* (nem *Senatūs*) *labos* (nem *labor*)? Mire való volt a sok *gracismus* a római beszédben? s a sok *hyperbaton*? — Ezeket fogom elmondani a grófnak.

Prof. Kézy oly gyönyörű hexametereket írt a János herezeg tiszteletére, hogy minden dolgozásai közt ezt szerettem leginkább, és amit az én Thalic lyányom születésére írt. Tudván mennyire kedveled a szép deák munkákat, vedd azt itt egészen. — (A herezeg nem volt Patakon.)

Festo Zemplinii splendescite lumine colles;
 Solemni virides saltus fulgore nitescant;
 Gestiat et plausu testetur gaudia Pindus.
 Bodroeus solito caput altius efferat udum,
 Atque exultanti convolvat murmure fluctus.
 Ingens vitiferas hospes succedit ad oras.
 Armipotens Heros, Augusto stemmate cretus,
 Zemplinae adfulget vultu propiore Ioannes.
 Ite pii Proceres, devotaque pectora Stirpi
 Austriadum, laetaque Ducem stipate caetera,
 Osculaque invictae certatim figite dextrae.
 Nunc oculis se offert, quem mente effinximus olim.
 Ille ille est, cuius Tyrolis defensa lacertis,
 Cuius belligeros toties Victoria currus
 Vexit, quem tantis celebrat Bellona tropaeis.
 Ore iuvet propiore frui, iuvet inter ovantum
 Agmina, tot votis optatos cernere vultus,
 Et tacito visu faciem lustrare verendam.
 Cernite, quanta Ducis resplendet fronte decora
 Maiestas, quales accendunt lumina flammae:

Quam regalis honos, faciem frontemque decorat,
 Membrorumque modus quanto se robore signat.
 Tu licet immixtus populo fastigia tantae
 Dissimules sortis Princeps, credique labores
 Privatius ductus laribus, tamen ardua frontis
 Maiestas, celsumque caput, vultusque verendi
 Prodent, et veros retegunt cernentibus ortus.
 Ut si belligeros currus lituosque tubasque
 Praecipitesque releget equos, ensesque minaces
 Exuat, et belli securus, pace fruatur
 Mixtus terrigenis Mavors gressus tamen et vox
 Non mortale sonans, humana et maior imago,
 Belligerum et magni sobolem testentur Olympi.

Haud minus Heroem Princeps te agnoscimus omnes
 Caesareo natum de stemmate, limina quamvis
 Privata excipiunt, angustaque tecta subire
 Ingens hospes ames, et majestate remissa,
 Nesciat augustum miranda modestia culmen.
 Scilicet Austriacae virtus bene cognita Stirpis,
 Alloquio et vultu cunctos recreare benigno.
 Usque licet numeres, non ullum Stemmate in isto
 Inflabant unquam tantae fastigia sortis,
 Attingensque Deos cognato iure potestas.
 Aspera sceptrum rotent alii, vultusque minaci
 Terruerint populos reges, quibus cura timeri:
 Tutius Austriadae populi regnatis amore.

Salve tergemini Princeps decorate triumphis!
 Salve et Patakii succede Penatibus hospes.
 Da vultu propiore frui, da tangere dextram,
 Qua toties fracti cecidit fiducia Galli,
 Devotasque tibi Patakiniae Palladis aedes
 Illustra splendore tuo; tenuesque penates.
 Dignare hospitio Princeps, dignare favore.
 Atsi vera canunt vates, angusta recepit
 Saepe domus superos: subiit Tyrinthia proles (Hercules)
 Cedens obsequiis, exilia tecta Molochi. (pastor senex)
 Ipse Pater Divum sua sceptrum subinde remittens
 Aethiopum populos et regna revisere gaudet.

Huc ades, ecce tibi vario de flore corollas
 Deproperat, viridique intexit tempora lauro
 Pieris, atque tuis suspenditserta tropaeis.
 Sternite humum violis, ferrugineos hyacinthos
 Spargite qua nostras Heros succedit ad oras
 Regins, et tanto Musas dignatur honore.
 Immites ponant Boreae, coelumque tepescat,
 Heroem blandis Zephyrus circumvolet alis.
 Huc ades, ut nostros ornamenta nomina fastos,
 Ut grati recolant olim, memoresque loquantur,
 Te subeunte quibus sancita est gloria tectis,
 Atque pedum discant vestigia fixa minores.

Szép magyar alkaika ódát írt Vályi Nagy Fer. úr is 18 strophában. De azt már nem győzöm leírni. Festetieshez írt versed eddig le van nyomtatva a M. Kurírban. Erd. Leveleim mégis olvasatlanul hevernek censoromnál. — Élj szerencsésen, igen kedves barátom.

Első postával többet.

CCVII.

A. Olyóruól, júl. 10-d. 1819.

Édes drága Ferenczem!

Megjött veszendőnek vélt leveled, feleltem rá, sőt később is írtam neked Bártfárul levelet, melyben még egy okát felejtém említeni a régiek elsőbbségének. T. i. ágyokon végignyúlva írtak, nyugodt, moztatlan testtel, következésképpen nyugodtabb és csendesebb elmével. Térdünk kalácsa és vékonyunk háromszeget formál mikor ülve írunk. Szabadabb a vér kerengése a fekvő testben. A pulya testü, de híres apát

Galiáni, mind Nápolyban, mind Párizsban meztelen dolgozta szőrös paplanok alatt elmés munkáit, és mivel maga is nagy szőrös volt, azt szokta vala mondani: Pelo sopra pelo. Nem igen fázhatott ebben a helyheztetésben, kivált Nápolyban. Tagjai heve képzeibe méne által. Én megfálnék és össze perzselődném minden ideáimmal együtt.

Nem abban vét gr. Teleki, hogy az érthetőséget megkívánja a jó íróban, hanem hogy talán minden újítgatást érthetetlennek véssen. Az érthetőség szükséges, akár a régi, akár az új kaptára vett kitételekben. Az érthetlenség pedig hiba még a legnagyobb írókban is; de ezeknél azt olykor elnézzük, gondolatjaik telje, bősége és fellengözése miatt, mikor a ritka jót és szépet számba sem vesszük a hitvány íróknál. Nincs erő, nincs szépség, ahol a nehéz-érthetőség nem valami tudatlanságból, hanem a gondolat összeszerkeztetéséből származik, vagy a szóknak fonák elrendelésétől függ. *Omnis homines* nem érthetetlen; világos hogy görög módra az euphonia miatt van úgy téve, ne két szó egymás mellett *es-el* végződjék. Mikor *praestare* azt teszi *antecellere*, Cicéronál sohasem találhatik így: *se se praestare*, mert valóban a gondolat képtelen, mivel azt teszi: maga magát elől állani. Terentius így szól: *homo homini quid praestat*. Cicero így: *Virtus praestat caeteris rebus. Totidem annis mihi aetate praestabat. Inter suos aequales longe praestitit*. Nepos így: *Qui humanitate praestaret omnes*. Livius így: *Quantum Galli virtute caeteros mortales praestarent*. Lucretius így: *Longe praestat in arte*. Más mikor azt teszi: *Ostendere* vel *se cohibere*, mert akkor mondják a classicusok: *praestare alieni damnum, officium* stb. Ha Sallust a megelőzést akarta kitenni, képtelenséget mondott, mert a metaphora hibás; ha így mondta volna: *se se praesistere caeteris animalibus*, akárminő új szólás neme lett volna, nem férne szó hozzá. De ki tudja, nem a lemásolók botlása-e ez?

Egyébaránt nem tudhatjuk mindég a régiség maradványiból, hogy minden esetben, minden szóhoz milyen ideát kötöttek a régiek. Bajos tehát a holt nyelvek minden kitételeiről mindenkor jól okoskodni, mert ami a görög és deák nyelvet csak az írott beszédből, nem pedig az élő szóból es-

merjük. A gondolat hibáját a kitételben nem lehet soha is elegantiának venni, akármilyen nagy írótól, vagy annak hibázó lemásolójától credjen. Mind Cicero, mind Sallust mondják hol *Senati*, hol *Senatus*; a mindenkori helyheztetéstől függ, hol és mikor melyik kitétel szebb. Úgy van a dolog e szóval is: *labor* vagy *labos*. A commentátorokra nagyon vigyázva kell ügyelni, azok legnagyobb része bánulta inkább, hogysen latolta philosophusi és aesthetikai lélekkel a régieket, ritkák azok, akik a latolás után csudálják azokat, és csak azok akik úgy cselekesznek, csudálják méltán a régiséget, amely valóban majd mindég a latolás után érdemel csudálást. Annyi mindég igaz marad, hogy csak ott kell a külső szólásokat követni, ahol azok vagy világítják, vagy hathatósítják, vagy szépítik a beszédet. A verszetet jobban tűri azokat, és a verselésben is egyik verselésnek neme jobban és bővebben a másiknál. Mi sem mondjuk p. o. *mindenek emberek*, hanem *minden emberek*, omnis homines.

Kézy versei herezeg Jánosra remek darabok, de jobban illenének Eugeniusra, a volt vice- királyra, mert herezeg János, minden nagy, szép s jó tulajdonságai mellett, sohasem győzött; de Eugenius sem megy soha is Patakra. Csak a kis urak értik többnyire és dicsérik a szép deák verseket, a nagyok majd sohasem értik, és ritkán jutalmaztatják meg — én, kis úr létemre, mélyen érzettem Kézy magasztalásait. Nem merném öt pénzzel megjutalmazni, ha hatalmas ember lennék is; mostani állapotomban pedig több ideám vannak, mint forintjaim; merészlettem tehát néki magyar hatlábuákban megköszönni szívességét. Ide zárom versezetem. Quam distant aera lupinis. Én vagyok a komlófuttató — de hol még nyelvünk a deákhoz képest, és mennyivel felsőbb lépesőn áll Kézy nálammál, a sugárokat lövellő istennek alatta!

Feleségem egyszerre nagyon megbetegedett, reméllem jobbúlását — ha meg talál szomorítani a hiú remény, és tartós nyögésre kelend szenvedő állapotja: változni kell minden plánumomnak; nem tudom meddig fogok itt múlatni kénytelenítettetni, és mikor megyek Sz. Mihályra. Húgom Amália, Samu bátyám leánya és gróf Haller Károly közt tegnapelőtt ment végbe a gyűrűváltás. Csak késő őszkor

fognak egybekelhetni az eljegyeztettek. — Mivel eddig meg nem jelentek Festetiesre írt verseim, nem hiszem, hogy ezután megjelenjenek. Kulesár nem felel. Írd fel Bécsbe igazításaimat. Kikapják egymás kezéből az emberek a Bártfai Leveleket és olvassák, de nem veszik sűrűn, mert sokalják a 3 frtot. Miért nem megy nyakára, mint én, Tulsiczkynek? Én dícselkedhetem barátságával, és nem bosszonkodom annyira a rossz papirosra, a esűf betűkre és a sok nyomtatási hükkekre, mint örülök a herélesek kevésségén.

Sok sok nyugalmat és boldogságot, kedves barátom!

Az óhajtás szíves és változhatatlan

végzetetlen tisztelődtől

G. Dessewffy Józseftől.

U. I. Nincs most pénzem hogy kinyomtatassam Kézynek írt verseimet, Dullházy tehát az övéivel együtt, a Tudományos Gyűjteménybe fogja küldeni. Talán beveszik a magamét is az övéi miatt, vagy a recenzióval, ha még ki nem nyomtatott, vagy ha azután is.

Mivel költségem megtérítése után a Bártfai Levelekből bejövő hasznot Dullházynak ajándékoztam, és így a nyomtatás költségét, mely csaknem 600 forintóra telik, kifogom esztendei szalláriumából, kérd meg, esedezem, mind Dókust, mind Kézyt, hogy a példányok eladásán igyekezzenek, és szegény megszorúlt és feleséges Dullházymnak minél előbb pénzt küldjenek. 19-d. körül Kassán leszek, mert jobban kezd lenni feleségem. T. Kovács István kassai predikátor által küldhetnék Kassára. E kérésemet, mert nem engemet illet, különösen szívedre kötöm.

G. D. J.

Kézy Mózesnek gr. Dessewffy József idézetét!

Kézy, kit a napnak forróbb ságára hevítget
 A fénylő villány ¹⁾ bő terjesztője kegyébül,
 Téged az ég a ²⁾ leves fürtök s a tudás közepébe,
 Bákör-vesszővel fejedet koszorúzva, Patakra
 Elvete, hogy tudományt öntsél, a hazádat elébb vidd.
 Szép ügyes elméket kiderítvén, és mosolyoghass,
 Amikor ez vagy anaz pusztás eszü büszke tudatlan,
 Erdemeidre jeget vagy bágyadt mennykövet ingat.

Oh ki közel, dombos völgyek tetejéről a jó bort
 Kaphatod a tovakor-bélit, s két kézzel emelhetsz
 Hajdani markolatot poharat, hörpengete olykor
 Melyből Rákóczynek, s maga is nem bírt vele mindég:

¹⁾ *Villány* vagy *vilomány* (Licht, lumière, lux). Szégyen gyaklázat lenne ha nem volna helyes szónk az egész természet, sőt talán az egész teremtés legfelségesebb tárgya kifejezésére, mert *világ* azt is teszi: Welt, és így kettős értelmű; *világosság* pedig, kivált a költeményben, olykor sesquipedale-forma, és nem is azt teszi: das Licht, hanem die Lichte. Blüthe, Berzsenyi szerint, *virdány*, és szerencsésen, mert *bimbó* más. Hát én is bátorkodtam. Az ilyen teremtéseket meg kell, és meg is lehet, olykor engedni, kivált a költőknek, csak ne halmozzák, és szép vagy erős legyen ott a kép s elevenen festve, ahol ekkép teremtgetnek. Bizonyosan nem poeták azok, akik, mindamellett hogy a magyar nyelv nagyon alkalmas a költeményességre, és a poetai kitételekben és formákban haladott is valamennyire, költeményes nyelvünket már befejeztettnek érzik.

²⁾ A kihagyó-foglalójel nélkül való ízeeske vagy névmása a nekem rövid, az említett jellel pedig hosszú; mivel ekkor hozzá foglalom az ejtésben a következő szónak első magábanhangzóját, és azt kettőztetem. Így tehát a prózában azt a jelet mindég el lehetne hagyni, mert ha durvább ajakú eleink mindég oda foglalták a magábanhangzót és azt kettőztették, nekünk simább ajakú újabaknak azt csak a verszetben, mikor hosszú szótagra van szükségünk, merő szonóltságból kell eszelekednünk. A csupán kihagyó-jelnek (megkülönböztetés kedviért) egy balfelé fordított holdacsának kellene lenni, így: ' de eddig még nem különböztetik meg sem az írók, sem a nyomtatók.

Római mértékkel mint tudsz holt római nyelven
 Költeni szép eleven felséges verseket! úgy hogy
 Virgyil köztünk is, ha felbredhetne, azokban
 Majd minden lépten jó kedvvel bukna magára,
 És önnön lelkét, úgy mint én, benned ölelné.

Verszeted gyönyörű, de csekély és kisdud a tárgya;
 Én vagyok az s Levelin; melyekben Bártfa vidékit
 Rajzolom és a szegény betegek számára lefestem.
 Drága, galád, feketés papiros, több esúnya betűket
 Felfoga, hogy némely tán nem boldogtalan érzést
 És fris gondolatot, melyet Tulsiezky kegyelmé
 Meghagya, sok hükkal sok nyomtatványba lerakjon.

Mondd meg, ugyan mikoron szövevényes titkait üződ
 Tiszta teremtőknek, most a levegőnek a súlyát
 Lesvén, most a sebes szélnek szárnyalva futását,
 Mondd el időt hogy lelsz a sok nagyot és a magossat
 Fürkésző mély böles, aprós munkámra leszállni;
 S engemet aki vagyok legkissebb része a roppant
 Nagy természetnek, pirosúlt szégyenbe borítani?!

Mint a saskeselyű, e felhős tolvaj, az égbe
 Felviszi prédáját, s azt ott Jupiternek ajálja:
 Úgy ragadál engem, Phoebusznak hogy bemutatthass.

Büszke legyek, dallod; — lészek hát; mert te magasztalsz.

Éssetek immár rá, ti fészec s borzadva szemöldös
 Fondorok, a rágó szúnak módjára kik éltek.
 A sajtó s a szelő botlásit kenni szabad lesz
 Már most rá, néktek; megdícsért, esmeri végig
 Aki a nyelvünket s a tág természetet érzi,
 Nem csak vizsgálja; aki, mikép régenten a bölesek,
 Járta nagy országok nagy városit, élte szokásit,
 És a magyar névnek mindenhol szerze figyelmet:
 Akinék ég-lángot mejjére boesátot Apolló,
 Márs kedvesse pedig érző szívére szerelmet,
 Nyájas kellemivel hogy a böleset felkegyesítse:
 Akinék ajka körül száz-száz méh mézet elejte,
 És fülünk nélkül már bölesőjére is édest,
 Még születésénél, szárnyával dongani kezdé.

Én vele hát repülök, földünkrül a kékes egeknek,
Melyek abroncsain ő fog majd villogva derülni,
Mint valamely ragyogó csillag, s veregetni fejével
Fogja Minerva nyomát; de tovább mellette, — alantabb, —
Arnyékos fényben fogok én pislogni, a látóbb
Homni jövődönnek, s nem rékre vagy aljra, ha' bátran
Fel-felszállongó és esőtlen tiszta szemeknek.

A. Olyson, július 5-d. 1819.

G. D. J.

CCVIII.

Széphelem, júl. 15-d. 1819.

Tisztelt barátom!

Izzadtan jövök haza a rétről és szántóimtól, s itt találom emberedet. Nem akar várakozni. De üresen nem ereszttem.

Kézy fogja venni verscidetholnapreggel. Már manem veheti, mert késő az idő. Képzelheted hogy annak örvideni, azzal kevélykedni fog. De szegénynek most igen rossz napjai vannak. Már ennekötte egy szolgálója azzal vádolta, hogy ötet anyává tette, s az a vád neki kibeszélhetetlen bajt csinált. Most ismét (azaz második ízben) ezt kiálthatja: Deprendi miserum est. — Féltő hogy minden érdemei nem fogják megtarthatni a professorátusban. Ez a hír téged interessálni fog, mert szereted ötet mint én. De minthogy szereted, kérlek, ne engedd tudatni.

Festetics Lászlóhoz írt verseid a Magyar Kurir levelében kijöttek. Ide fogom zárni ha rá akadok.

A Tud. Gyűjt. júniusi darabjában Bártfai Leveleid recensiója kijött. Ha hihetek a siglának, gróf Teleki József, a László fia, recensálá.

Tegnap v. szolgabíró Dókus József úrnál József fiat keresztelt az újhelyi igen igen derék reform. predik. Major úr. Sohasem hallottan szebb agendát keresztelésre. A feleségem karján leve keresztvénné a gyermek. Főnotárius Szirmay Ádám úr pedig kezes volt, hogy a gyermek híve lesz a Krisztusnak, még pedig a Kalvin normája szerint. Ebéd felett főfiskális Dókus úr azt beszéllé, hogy a pataki examen alatt mindég a Bártfai Levelek felől folyt a beszéd. Sokan nem azt becsülték benne, amit kellett, sokan azt nem becsülték benne amit kellett, de volt olyan is, aki épen semmit nem becsült. Akit csak a taps, és nem a teremés öröme szólít munkára, jól teszi, ha soha semmit nem ír. De dolgozni nem a tapsért kell.

Júl. 5-d. Tulsiczky úr publicáltatott az újhelyi gyűlésen főesperestnek a megholt újhelyi pleb. helyébe. Megvendéglé a vármegyét pompás ebéddel. Én általellenben ültem vele. Azt ígérte az én kérdésem nélkül, hogy végre előveszi az Erd. Leveleket. Eddig rá nem ért belétekintésére. Így kénytelen vagyok esendesen bevárni.

Semmi újságom. Sem politikai, sem literáriai.

Rumy prof. Patakra német nyelv, classica literatúra és oekonom. profnak hivattatott meg. Igérkezett, de tudakozódott a fizetése és szállása felől, jelentvén hogy most 850 ft von az érsektől és hogy 8 szobája van. Erre a pataki patronátus visszaírt, hogy így vétek volna elvonni Karloviczról.

Vályi Nagy Fer. májusban tartott superintention. gyűlésünkön theol. exegetica profnak neveztetett ki Patakra. Septemvir Vay József úr 15000 fr. fundatiót teve erre a tulajdon magáéból, s ennek fizetését fogja vonni.

Elfelejteté velem a sietés, hogy Dókus főfisk. úr mondá, hogy orezapirólással vallja, hogy ő a Bártfai Levelekből 3 explnál többet eladni nem tudott: drágálják. Mit mondanak majd az én Erd. Leveleimre?

Élj szerencsésen, imádott szívü, imádott lelkü, imádott tollü, imádott feleségü férfi! Az isten gyógyítsa minél előbb a mélt. grófnét.

szives tisztelőd

K. F.

Dulházy urat arra kérem, hogy az abauji helységek
rubricájában post vocabulum

Alsó Regmecz

vesse ezt :

eum praedio Széphalom.

De ezt el ne felejtse.

Jankovics úr per 20 firt. kínálja főnotár. Comáromy
urat egy pár spanyol juhval. Tehát nem 26 f. már, s nem egy
őn juh és egy ürü.

CCIX.

Széphalom, jún. 20-d. 1819.

Tisztelt kedves barátom!

Generális b. Vay Miklósnak nevelője Szabó úr jul. 10-d.
nekem ezt írja Pestről :

„A kedves barátom érdemeit is, mint magyar literá-
torét, ritka már az a kaján és sápadt irigy hazánkban, pedig
ilyen benne valósággal sok van, aki meg nem ismerné, és
csak azért is, hogy újjal ne mutattassék annak amiesođa, ne
tisztelné. Be fog teljesedni, nem lehet másképen, amit igen
méltó barátja gróf Dezsőffy, valóságos magyar Vates, írt
kedves barátomnak 60-ik születése napján.

Neked is a tisztább maradék hágtatni

Fog könnyel áztatott oltárt meg oszlopot

.....

.....

..... meg fogják esmierni

..... minket hogy szebbre neveltél.

Nem lehet mindenkor az óban heverni,

Javítál nem rontál, midőn kezdél menni,

S a jövődönök is bölösen megfeleltél.

Ezek a versei a grófnak közönséges applausust nyertek.
Igazán el lehet mondani, hogy totam cantatur per urbem.
Mert én magam is, midőn még nem ismertem, több ifjaktól
hallottam könyv nélkül egész tüzzel mondatni. Az öreg urak
is örömmel hallgatták: s egyik közülök elmondotta a grófnak
azon verseit, amelyeket a diétán írt, midőn a magyar nyelv-
nek új életre való hozatása meghatározottatott. Szerenesés
poeta a gróf! említett versezete pedig a grófnak előttünk, a
T. Úr tisztelői előtt, nem csak azért becses, mert jeles poetai
darab, hanem azért is, mert a T. Úr hazafiúi s literátori vi-
szontagságainak egy kis tüköre.“ — Édes barátom, én a te
szereteteddel kevélykedném ha azt senki nem tudná is hogy
szeretsz, mert téged szív, fej, lélek, tudomány, hazafiúság a
legnagyobb emberek számába számláltat : most pedig midőn
ez a vers azt az egész nemzetnek és minden kornak hirdeti,
midőn azt a gróf Dezsőffy József szájából hallja a világ, úgy
kevélykedem, mintha a Capitoliumon borostyánt kötöttek
volna fejemre. Mi chez a megtiszteltetéshez, és a Superint.
Kiséhez, a Festetics berkenyéje! Óh láss szívembe s hidd,
hogy ezért a berkenyéért pirúlok valamikor eszembe jut. De
Kis és Dezsőffy közt állván sublimi ferio sidera vertice.

örök tisztelőd

Kazinczy Ferencz.

Ma nekem angyali napom van. Az én imádva imádott
kedves feleségem, az az asszony, aki nekem magában hordja
az egész asszonyi nemet, új oldalról szeretette meg magát
velem. Isten, tedd gyermekeit ily angyali lelkű teremtéskké.
Barátom, téged barátnak, Sophiet barátónak látni — a gond-
viselés justificálva van. Nem hiába szenvedtem 2387 napig!

CCX.

Kassáról, júl. 24-d. 1819.

Kedves Ferenczem!

Kézyhez írt verseimben ezek legközelébbi igazításaim, melyeket az idezárt írott példányból észrevencendesz. A M. Kurírban *le* helyett *les* van nyomtatva — és tőt helyett *tót* Festetics halálára készült verszetemben. Az nap hogy a Magyar Kurírt tőled megkaptam, vevém a Tud. Gyűjteményt is; akárki mustrálgata, úgy bánt velem mint a gertyaesináló: a diéséreték özönébe mártott, hogy pislogtasson — mindig emberséges, mikor igazít is; csak a mustrálgatásnak eleje lehetne valamivel kevesebbé német kaptára ütve. Ezek a nehezkés atyafiak azt gondolják, hogy minden mustrálgatásnak bizonyos közönséges principiumból kell kihúzzattattnak lennie, nem akarják érzeni, hogy minden tárgyra nézve igen kevés a közönséges principium, és hogy minden szerzőt a tőle magának kiszabott czél szerint kell megítélni. Azt javasolja a mustrálgató, hogy szebb papirosra nyomtattassak ezután; megteszem, mihelyest több pénzem lesz, vagy a sajtó olcsóbb, vagy a fővárosi censorok engedelmesebbek lesznek Tulsiczky-nél. Meglehet hogy *magamosság* nem jó grammatice, de talán nem rossz logice, és kár hogy nagyon igaz moraliter — *ennemesség* talán jobban tetszene, de kell magyar szó mostani vétkünk kútfeje kijelzésére; majd hogy nem országos vétkünk a *magamosság*. Mondhattam volna *rózsa alatti* vagy *rózsa tetejü* szoba is, de nem látom egészen, miért lenne rossz a *rózsa alatt* való szoba.

Nemo profeta in patria — nem esuda hát, hogy nem kelnek a B. Levelek Zemplénben; hátha még úgy íratlak volna, amint kívántad. — Bizony hátra van még nemzetünk: nem azért hogy nem kelnek a Bártfai Levelek Zemplénben, hanem mivel olyan füvesa itéleteket formálnak azok-

rúl némely emberek. Képecskét kellett volna clejekbe ragasztani; de szerencsésebbek Bécs körül, és a Duna mellett képecske nélkül is.

Gr. Haller Ferencz Samu lyányát veszi feleségül. Samu fia Lőrincz-Ferencz pedig gróf Csáky Alojziát. Nagy-Idán lesz az összekelés Lőrincz nappára. Alig fog oda mehetni feleségem mert még rosszul van, de én elmegyek, ha nem lesz akadály. Ma vagy holnap megyek el innen Olysóra, onnan Szent-Mihályra, mindenütt, mindég és teljes szívemből

igaz hív barátod
Jóska.

Kézy Mózesnek gróf Dessewfy József idvezletel!

Kézy! kit a napnak forróbb ságára hevítget
A fénylő villány ¹⁾ bő terjesztője kegyébül,
Téged az ég a ²⁾ leves fűrtök s a tudás közepébe.

¹⁾ Villány vagy vilomány (Licht, lumière, lux). Szégyen gyalázat lenne ha nem volna helyes szónk az egész természet, sőt talán az egész teremtés legfelségesebb tárgya kifejezésére; mert világ azt is teszi: Welt, és így kettős értelmű; világosság pedig, kivált a költeményben, olykor sesquipedale forma, és nem is azt teszi: das Licht, hanem die Lichte. Blüthe. Berzsenyi szerint, *világosság*, és szerencsésen, mert *limbó* más. Mát én is bátorkodtam. Az illetén teremtések meg kell és meg is lehet olykor engedni, kivált a költőknek, csak ne halmozzák, és szép vagy erős legyen ott a kép s elevenen festve, ahol ekkép teremtetnek. Bizonyosan nem poéták azok, akik, mindamellott, hogy a magyar nyelv nagyon alkalmas a költeményességre, és a poetai kitételekben és formákban haladott is valamennyire, költeményes nyelvünket már beféjeztettnek érzik.

²⁾ A kihagyva-foglalójel nélkül való ízeeske a nekem rövid, az említeti jellel pedig hosszú, mivel ekkor hozzá foglalom az ejtésben a következő szónak első magábanhangzóját, és azt kettőztetem. Így tehát a prózában azt a jelet talán egészen ki lehetne hagyni az a

Bákor-vesszővel fejedlet koszorúzva, Patakra
Elvete, hogy tudományt öntsél, a hazádat elébb vidd,
Szép ügyes elméket kiderítvén, és mosolyoghass,
Amikor ez vagy amaz pusztás eszű büszke tudatlan
Érdemeidre jeget vagy bágyadt memykövet ingat.

Oh ki közel, dombos völgyek tetejéről, a jó bort
Kaphatod a tovakorbélit s két kézzel emelhetsz
Hajdani markolatos poharat, hörpengete olykor
Melyből Rákóczink, s maga is nem bírt vele mindég —
Római mértékkel mint tudsz holt római nyelven
Költeni szép eleven felséges verseket! úgy hogy
Virgyil köztünk is, ha felébredhetne, azokban
Majd minden lépten jó kedvvel bukna magára,
És felleng lelkét, úgy mint én benned, ölelné.

Versezeted gyönyörű, de esekély és kisdud a tárgya —
Én vagyok az s Levelim, melyekben Bártfá vidékét
Rajzolom és a szegény betegek számára lefestem.
Drága, galád, feketés papiros, több esonka betűket
Élfoga, hogy némely tán nem-boldogtalan érzést
És fris gondolatot, melyet Tulsiczky kegyelme
Meglhagya, sok hükkal sok nyomtatványba berakjon.

Mondd meg ugyan mikoron szövevényes titkait üződ
Tiszta teremtőnknek, most a levegőnek a súlyát
Lesvén, most a sebes szélnek szárnyalva futását.
Mondd el, időt hogy lelsz, a sok nagyot és a magossat
Fütkésző mély bölcs, aprós munkámra leszállni?
S engemet, aki vagyok legkissebb része a roppant
Nagy természetnek, pirosútt szőgyenbe borítani?!

mellől, mert ha durvább ajakú eleink mindég oda foglalták a magábanhangzót és azt kettőztették a kimondásban, nekünk, simább ajakú újabbaknak, azt csak a versezeten, mikor hosszú szótagra van szükségünk, merő szorultságból kellene eszelekednünk. A csupán kihagyójelnek pedig (megkülönböztetés kedvéért) egy bal-felé fordított holdeskának kellene talán lenni, így : ; de eddig még nem különböztetik meg sem az írók, sem a nyomtatók a kihagyva-foglalótól. Bártfai Levelim egyik jegyzékében a lemásolási vagy nyomtatási hiba a kihagyva-foglaló jelet adja úgy elő, mint a csupa kihagyót, és viszont.

Mint a saskeselyű, e felhős tolvaj, az égbe
Felviszi prédáját, s azt ott Jupiternek ajánlja:
Úgy ragadál engem Phoebóznak hogy bemutathass.

Látom, nem nézel finom papirosra, betűkre,
Sem még nem kívánsz, hogy helyben hagyjad a könyvet,
Metszett képeeskét valamely munkának elébe.

Büszke legyek, dallod; — lészek hát, mert Te magasztalsz.

Essetek immár rám, ti feszes s borzadva-szenöldős
Fondorok, a rágó szának módjára kik élték!

A sajtó s a szedő botlásit kenni szabad lesz
Már most rám néktek: megdícsért, — esmeri végig
Aki a nyelvünket s a tág természetet érzi,
Nem csak vizsgálja; aki, mikép régenten a bölcsök,
Járta nagy országok nagy városit, élte szokásit,
És a magyar névnek mindenhol szerze figyelmet;
Akinék églángot mejjére boesátot Apolló.

Márs kedvesse pedig érző szívére szerelmet,
Nyájas kellenivel, hogy a bölcsöt felkegyesitse:
Akinék ajka körül száz-száz méh mézet elejte,
És fülünk nélkül már bölcsőjére is édest
Még születésénél, szárnyával dongani kezdte.

Én vele hát repülök földünkrül kékes eginknek,
Melyek ¹⁾ abroncsain ő fog majd villogva derülni,
Mint valamely ragyogó csillag, veregetni fejével
Fogja Minerva nyomát; de tovább mellette, — alantabb —
Árnyékos fényben fogok én pislogni, a látóbb
Honn jövendőnek, s nem rézsre, vagy aljra, ha bátran
Fel-fel szállongó és esőtlen tiszta szemeknek.

A. Olyson, július 5-ikén 1819.

¹⁾ *Abroncsain* az első rövid is, úgy mint e deák versben Ovidnál: *Saepe premente Deo fert Deus alter opem*, az első szótag *premente*, és ugyanazon *okból*, melyből Násónál.

CCXI.

Széphalom, aug. 7.-d 1819.

Tisztelt kedves barátom!

Prof. Kunics Mihály úr, Pestről (hol Szenezen s más helytt viselt professorságának letétele olta mint pensionátus tisztviselő lakik) minden esztendőben csinál kifordulásokat, hogy a hazának némely ismeretlen vidékeit s nevezetesebb férfait láthassa. A mi vidékünkéről nem akar úgy elmenni, hogy a te látásod által is (ne) boldogittassék, s ámbáraug. utolsójáig már Pesten kell lennie, Hozzád siet. Fogadd kegyességgel, és engedd magadban azt a tiszteletre- s szeretetreméltó jó és nagy férfit látni a ki vagy. Én benne egy jó fejű s tiszta lelkű, érett embert találtam. Megértette tőlem, hogy a mélt. grófné cane. Eszterháznak unokája, s örvendett a hírnek, mert a cancellarius őtet szerette, s ő egy orátiót írt és mondott ennek a nagy embernek halálakor. Ha akarni fogod, sok híreket adhat Cseklész felől. Élj szerencsésen, kedves barátom! Én tegnap voltam Patakon, s az Erd. Levelek ma már talán a typographus kezében lesznek. Azt mondá fő-tiszt. Tuliczky úr, hogy keveset törlött, de nem tudom még mit. Annyit tudok, hogy Bethlen Gábornak választott magyar királyságára ezt szúrta be:

A pártosoktól választatott annak. De a munka azért nem fog mindjárt nyomtattatni. Döbrentei késik a festésekkel, nekem pedig sohasem volt életemben kevesebb pénzem mint most. Pedig sokszor nem volt már.

Ólallek a legszívesebb tisztelettel

örök híved

Kazinczy Ferencz.

Síkatió román = oly román, mely megsíkatja (zum weinen bringen) az olvasót.

Augustusban meglátni óhajtom a Szent-Mihály urát és istennéjét a három férfi Grátiával és asszonyi Ámorról.

CCXII.

A. Olysórák, aug. 25.-d. 1819.

Szívem barátom!

Már harmadik leveled várja feleletemet, azt hiteti el velem legalább hozzám való szereteted és a magamé hozzád; de én egy időtül fogva lakadalomjáró valék, és a menyegzőn mások örömein örültem. Az öcsém haza hozta mátkáját, Franklin tanácsát követik ifjaink, korán házasodnak; e szokásnak sok jó oldala van.

Köszönöm a nyerekedni akaró szívességét, de még jobb szeretem tanácslásod azon derék ember ajállásánál. Tele van a világ Shylockokkal. Emlékezni fogsz Shakespeare Velenzei Kereskedőjéből erről az emberszerető zsidóról, aki Antonió húsából egy fontot íratott bé magának. A másik factor jóakarátját is köszöni. Félek a lucellumoktól. Többnyire nagyon kiesinlátók ezek a factorok és az excorians lucrumot is lucellumnak szokták nézni. Mondd meg nekik: inkább hiszem hogy szeretnek, mintsem hogy tapasztaljam.

Úgy sajnálom, hogy nem vagyok Szent-Mihályon, valamint feleségem örülni fog ha oda jössz. Kunics sem talált otthon.

Ígyan örvendek, hogy tetszenek rád írt verseim. Tudod miért.

Újra általfutottam a Bártfai Levelek recenzióját. Azt mondja a mastrálgató, hogy némely Levelek nem illetgetik azokat, akik Bártfát nem kívánják megismereni – ezt minden könyvről a világon lehet mondani. Sterne manirjában kívánta volna íratni némely Leveleimet. E nem volt ezédom; Bártfát akarom megismertetni, nem pedig érzékenykedni felette. Könnyű lett volna nekem Bártfán, ahol annyit isznak és . . . lenek a dámák, mély tisztelkedések közt egy ilyen élő kút mellett clandalodnom. Kinyilatkoztatom ezédomat mind-

járt az első levél elején. Ezt kellene mindenkor szemügyre venni a mustrálgatónak, és helytelenségét vagy elhibázását megmutatni. Hogarthtól sem kölesönöztem semmit is. Elég adósságom van. Szépek ugyan a magok némőkben Lichtenberg magyarázatjai, de én nem emlékezem, hogy valami caricatúrát írtam volna le. Ilyenek a mustrálgatók! Hallgatnom kell azonban, és fogok is, mert más részről megvesztegetett a vizsgáló sok dicséreteivel; aki pedig azt mondja: hogy nem örvend a derék emberek helybehagyásán, nem szól igazat.

Nagyon magasztalja Dülházy Terhes versengéseit; a könyv czímje legalább nekem nem igen tetszik, a sok *ficzkózás* sem.

Van-e valami nevezetes újság literatúránkban? Multi vocati, pauci electi. Ámbár nem igen messze haladtunk, de tovább vagyunk mégis a tudományokban mint a jó ízlésben; nincs is ennél nehezebb dolog, mert harmóniát kíván az ítélet és az érzés közt — össze kellene kötni a jó ízléssel a tudományt. Csak az igen nagy eszű emberek munkáiban lehet megszenvedni némelykor a rossz ízlést. Igen sürűek még nálunk a vestigia ruris. Kezdetted ugyan a darabos utat egyengetni, de a helyett hogy segítettek volna téged kövekkel: meg akartak olykor némelyek kövezni. Éz a világ és a jó elmék sorsa.

Pascitur in vivis livor, post fata quiescit,

Quam suus, ex merito, quemque tuetur honos.

Csak azt mondom én ezeknek az uraknak:

Omnibus invidias, livide, nemo tibi.

Írigylem hogy annyi irigycid vagynak.

Írj gyakran és sokat, kivált nekem, téged, nemes-, széplakú, testvérszívű barátomat

a síríg szerető s tisztelő
Jóskádnak.

CCXIII.

Szent-Mihályról, sept. 6-d. 1819.

Édes drága Ferenczem!

Tegnapelőtt hogy hazajövék, egy pakétomat találtam itt Sárváritúl, melyet ezennel általküldök. E hónapban még Egerbe megyek, de itt leszek egész octóber alatt, vége felé pedig Mádra megyek; ha tehát Szent-Mihály napjától fogva egész 28-d. octóberig meg akarnál látogatni, feleségem örömet a maganéval nevelőd. A debreczeni szabadság után szüretelünk. Az ide való szőlő jobb ételnek mint itálnak, és mivel a bent ülő embernek a szőlőevés egészséges, az úgynevezett cure des raisins itt, a barátság mulatságai közt, neked nem ártana.

Olvastad-e az újságban hogy Grillparzer a császárné közbenjárása mellett ő Felső titkos secretáriusává nevezetett, hogy a dieasterium nyugétül megmenekedjék és jobban élhessen a Músáknak? Ha kevés dolga lesz és új s nagyobb járomba, az udvariéba tudniillik, nem fog befogódni, úgy szerenesés lesz a költő, és teremtései is szerenesések. Császárnénknak derék asszonyoknak kell lenni, és érdemérzónének. Körnert is ápolta. Míg spanyol és olasz herezegnek valának császárnék, költő nem tétetett titkos secretáriussá az udvarnál. Jól teszik főherezegeink, hogy a német udvari házakból hoznak inkább feleségeket mint máshonnan. Nádo-runkat decemberben várják Budára. Új congressusról beszél- lenek. Karlsbádban akarják tartani.

A Bártfai Levelekből Újhelyben 10 példány fogyott el, 8 elveszett; Patakon egyetlenegy költ el; még nem tudjuk mennyi vészett el. Debreczenben pedig egyetlenegy sem vettek. Úgy-e jól mondom: nemo profeta in patria? Nehéz jó könyvet írni szomszédaink számára. Hiába dicsért meg a mustrálgató. Gloriam habemus, sed Dülházy et utilitatem cuperet. De sok jó és figyelmet érdemlő dolog is van a recensióban. Ciceroval tartok: refelli sine iracundia parati sumus. Jól mondja Celsus: levia ingenia, quia nihil habent, nihil

sibi detrahunt. Mihelyt a dolog nem sarkalatos, még ott is szívesen engedek, ahol tudnék felelni. Némely külföldi hangokat p. o. semmi módon sem lehet tökéletesen kitenni nyelvünkben, ha tehát a külföldi nevek hornosodása vagy homni módon való írása nem tetszik, nem azért nem tetszhetik, mert a külföldi hangok nincsenek meghatározva, vagy mivel azokat nem lehet mindég tökéletesen hanem csak közelítve kitenni nyelvünkben, vagy mivel változhatatlanok az írásban (mert csupán csak az ejtésben változhatatlanok): de azért nem tetszik ez az újítás, mert szokatlan mind nálunk, mind pedig gyakran, ámbar nem mindég, más nemzeteknél is. Én azért akartam behozni, mert nemzetünk mostani kultúrájához képest mind a tudósoktól mind a tudatlanoktól akadály nélkül kívántam olvastatni. Rousseau-nak nevét a tudós úgy fogja ejteni és olvasni amint kell, akár így írójék: Rousseau, akár így Russzó; a tudatlan pedig a második mód szerint óvhatná magát a hamis ejtéstől; és mivel a tudatlanok száma a tudósokét felülhaladja még hazánkban, a többségnek akartam kedvezni. De nem szabad nyilván élni az ilyetén okoskodással, mert bántásnak vennék. A magyar nemzet többsége, amint most van, sem nem katona többé, sem nem tudós, hanem prókátor nemzetség; hoc autem genus hominum maxime irritabile. Hacc ad amicas aures illius, cui praeter animum nihil est mirabile, cui magno nihil magnum, qui non ad similitudinem, sed ad rationem cogitat, et vivit, cuius domus exilis omnibus templis formosior est, quum illic iustitia conspicitur, quum continentia, quum prudentia, pietas, omnium officiorum recte dispensandorum ratio. Nullus enim augustus est locus, qui hanc tam magnarum virtutum turbam capit. Úgy beszél Seneca mintha esmért volna tégedet. Hozd el magaddal az ígért tilalmas dalt és Zrínyit. Visszaadom Rájnist; én is bírom. Hozd el számomra Újhelyből a piaristáktól Dugonics Adáriumait is, megadom árát. Dugonicsnal egy fedél alatt laktam Pesten, mikor szedegeté, és ahol csak lehetett, kispékelte velek Etelkáját.

Feleségem, gyermekeim ölelnek, én szüntűgy.

örökös hív barátod

Dessewffy József.

U. I. Jer a szüretre, kérlek. Vannak ugyan oly szőlő-gerezdém is, mint Palaestinában, de azért meg nem fűlnál mint Sophoklesz, mert szemenként ennéd a nagy tállból.

CCXIV.

Sz. Mihályról, octób. 11-d. 1819.

Szeretetreméltó, szerencsétlen Ferenczem!

Jobban megrezzentett szerencsétlenséged olvasása, mint a magamé, mely a minap egy istálóm éjjeli felgyújtása által a legsetétebb éjszaka közepette, mindenemet végső veszéllyel fenyegeté. Ha két nappal előbb történt légyen, semmiemet sem szabadíthatták volna meg vízpuskáim a rettenetes szél miatt; így csak tehencim, borjaim, béres ökreim és igásovaik menedékét emészté meg a tűz, minekutána, különös szerencsével, az élőállatok kiragadtattak volna a veszedelem alól. Hat hét előtt a szóda-fabrikám égett porrá gondatlanságból. Azelőtt egynéhány nappal pedig egy eselédem háza gyújtatott fel, mivel lakosa hív kötelessége szerént, a posékló marhát hajtotta be a mezőre. Ilyen a sajátság bátorsága hazánkban. Az istálóm felperzselése is egy nappal utóbb esett a szent-mihályiak lovaiknak a tilalmazott rétről szénám közül való behajtásánál.

Látlak, miképp mondád Schillerrel: „Kein theures Haupt fehlte mir“; hogy vitetted, miként hordtad ki okos drágaságaidat; térdedre bukva, hogy sebesedtél; hogy tartád meg eszméltségedet, és hogy indúltál meg inkább szegényeid sorsán, mint a magadén. Szörnyű költeményes tárgy az égés. Többször volt már részem benne. Miért tanúltunk, miért elméledtünk volna, ha nem bírnánk elégséges erővel a nagy csapások győzésére? Egyszer egyedül Horátzomat kaptam fel vigasztaló gyanánt, midőn a legfeljebb 8 lépésnyire dühösködő láng mindenemnek a Fátum angyalára való bizását parancsolá. Inkább próbául, hogyszem remény fejében igaz-

gatám feeskendezőimet; megáldá igyekezetemet a veszélyek szintúgy mint a segedelmek ura, és meghazudtolván a Fátumot, csak a tűznek szokott konyha nem tudott ellentállani esmeretes lángjainak, a többi körül álló épület mind épen marada.

De ha egyforma tűz gyúlasztja belsönket, külsönket pedig emészti, az idők szintúgy egyenlő mostohasága mellett is, mindkettőnkre nézve, szerenesétlenebb vagy te nálamnál mindazonáltal. A szerenesésebbnek kell hát a szerenesétlenebbtől gondoskodni. Pénzünk nincs, kedves Ferenczem — feleségem sírt olvasván leveled, de van életünk könnyeink mellett; írj hát minden bizodalommal, mennyire lenne szemben szükséged annak pótolására, amit szegényeid számokra alandasz? Segíteni kell a szánakozót. Nézd ezt kötelességnek, nem barátságoknak.

Ahann helyét oda kellene hagynod bizonyos időre, és a kerti-bor dombjaival feleserélned. Mi ugyan már ma szüretelünk, 15-dike körül pedig Egerbe megyünk, de itt leszünk ismét 24-dikben.

Nem tartattathatnék kiesinynek boldogságom nagysága még e mostoha időkben is, ha nem telt volna meg a világ uzsorásokkal, ha illendő kamatokra lehetne pénzt kölcsönözni — ha végtére ezélnének inkább megfelelné a vármegyei igazgatás; jobb lábon állana a nép nevelése, és így az erkölestelenséggel párosodott vadság észrevehetőbben szűnven, a magyar földesúr sorsa békességesebb lehetne. Nem használt annyit literatúránk felvergődése hazánknak, mint ártott a papirospénz; nem javúltunk annyira a papirosra írt jó és szép dolgok olvasásával, amennyire elfajultunk a pénzre változott papiros által. A jó erkölcsök korából ránk maradott törvények nem elégségesek többé megvesztegetett indulataink megzabolázására. Többet tudunk eldőlőinknél, de rosszabbakra használjuk a fonák tudományt mint ők. A tudás ezélnét vétettük el, a kimívelődés félig-meddig-valósága majdhogynem közönséges, az igazi pallérozódás pedig csaknem csuda még nálunk; a patvarkodás lelke, országgyűléseink küszöbétől, literatúránkon keresztül, egész a kunyhóig lehatott; a jámborságnak a józan észszel és való tudol-

mánynyal haladó összeszövetkezése ritkaság. Nagy változás fenyegeti minden részben nemzetünket. Úgy mint Polybius a rómaiaknak, jövendőlkétném hazánfiainak a következő változásokat. Résztvétető dolog p. o. szemlélni Szabolcs vármegyében a választószéket megelőző nyüzsgést. Az új parancsolat a választásokra nézve egy olyan szerenesés törvényt forgatott fel, melyben a monarchicum, aristocraticum et democraticum principium mérsékelte egymást. A helyett hogy a választásbeli túlságoknak törvényes megfenyítését megújították volna, egy jó törvényt rontottak meg, a törvény monarchicum és aristocraticum principiumát kiküszöbölték, a democraticumot meghagyták. Ezután ha nem vigyáznak fel a főispánok, Clodiusokból fognak válni a viceispánok, alacsonyosság, megvesztegetés által fognak fellépni a viceispáni székhöz, onnan pedig nyakunkon emelkedni a tapodó lábok felé, — omnia serviliter pro dominatione. A vallási tekintetek örömmel fogták fel a régi jó törvénynek sarkából való kimozdítatását. Jó rendet akarunk, de nem ott kezdjük azt ahol kellene. Úgy járunk törvényeinkkel, mint öltözetünkkel; e mindég kurtább, kurtább, mindég nyalkább, mindég fészesebb, mindég takarosabb lón, úgy hogy már most alig tudunk benne mozdulni és hajolni. De kedvesebb tárgyakra menjünk által.

Gondolhatod mi nagyon kívánom, hogy a diarrhoea hagyja el házat. Döbrentei barátunkat neveltjével együtt, kivált a te társaságodban, oly szívesen fogom látni, mint téged láttak Erdélyben. Bár derültebb képpel láthatnám, de a gondok és bosszúságok mind jobban-jobban ránczokra barázdálják homlokomat, minden év ragad el valamit víg tekintetemből, kevesíti mosolyaimat, oltogatja pillantásim tüzeit; kiütik magokat képeimen belső aggodalmaim. De nem esmert engem fiatal koromban Döbrentei, komolyságomat tehát bölcseségnek vehetendi.

Égész hetekig nem olvashatok, nem írhatok semmit is, mert vagy időm nincs, vagy bosszúság közt folynak el napjaim.

Igazán és szépen hasonlítod nyelvünket az ég ívéhez; de ennek egymásba futó színei kedvetlenebb játékokat üznének.

ha más sorban váltanák fel egymást, mint ahogy következnek. A kérdés az, hogy való összeütközésekkor, mikor nem lehet a színek egymásbefolyását eszközteni, mi a feljebb való sinórmérték és melyik az alább rendű? azt kell-e ennek, vagy ezt annak feláldozni? És akármit beszéljenek Révai, Miklósfi meg Kardos, és bárhogy moeskolják a philosophusi eszű aesthetikost, Verseghyt, igen gyakran fel kell áldozni az etymológiát az euphoniának. Azt mondja Voltaire : „Nous avons adoucis la prononciation, il faut donc aussi adoucir l'orthographe.“ Teli vannak nevetséges dolgokkal és gondolatokkal mind Miklósfi, mind Kardos, és nyilván mutatják hogy más : elhítni akarni magával és másokkal valakinek a zsidó, káld, szír, eszt és finn nyelvekbe való mély belátást, s más : helyesen okoskodni a nyelv dolgában és szép érzéssel bírni egyszersmind, azaz : a száraz nyelvtudás mellett a szép philosophiájának örökös reguláit is tudni a nyelvekre alkalmaztatni. Segedelem a napkeleti nyelvek tudása a magyar nyelvre nézve, de nagy józansággal kell avval élni — nem kell magát nevetséges álmódosításokba elveszteni, a bizonytalant szentírásnak venni, olyakat, melyek a hihetőség árnyéka nélkül szükölködnek, hebizonyított igazságoknak hirdetni: azon magyarokat, kik zsidóul nem tudnak, vagy még kevesebbet tudnak a napkeleti nyelvekből, mint azok, akik azoknak esmeretével kérkednek, negédesen félvállról nézni; a türelmetlenséget még a nyelv dolgába is általvinni, és azt képzelni, hogy vagy megvesz vagy elvesz a nyelv, mivel némely hajtogatások kétféleképen vannak szokásban. Cató így mondta : laudari; Patereulus így : laudari, — Cicero mind így mind amúgy, valamint a beszéd szebb folyása kívánta valamely helyen; a poeták kivált hol így írtak : dederunt, hol így : dedere stb. de azért nem veszett el a római nyelv, sem annak nagy írói. Csak a picziny gondolkozású írókat, akik elmésség nélkül moeskolódnak, fontosság nélkül okoskodnak, és jó ízlés nélkül mázolják a papiroost, mindenkor és mindenütt örök setétség borította el, és ezután is elborítandja.

Igaz amit kívánsz képed alá íratni; az enyém alá ezt tétetném :

Élni hazámért, bármi háládatlan,
Gáncsait látni s mégis azt imádni,
Volt szerencsétlen sorsom életemben;
Nem lebegett hát boldogság felettem,
Ha súlyos kínok fedezték napjaim,
S hölgyem s magzatim szerelmes hűségre
Nem vált lelkennek víg enyhülésére :
Így bük közt élvén, elhaltam csendesen.

Sem nem oly szép, sem nem oly rövid mint a tiéd, de szintoly igaz. Vale.

Ma igen rossz kedvű vagyok, és mennél rosszabb kedvű lennék még, ha szívem felderítettése végett nem írhattam volna hozzád ezen levelet. — Itt egy más hozzád, melyben bizonyosan több jó kedvet fogsz találni, de nem több szívességet.

Maradok

hív Jóskád.

Tokdalék a 11-dik octoberi levélhez.

Késnek az Erdélyi Levelek. Kívánom hogy nyereséget hozzanak neked, és hogy becsületesebben nyomtatódjanak ki mint a Bártfai Levelek. A latán verseket, melyekkel megtiszteltettek Kézy által, Rezedának, Károlyi György öcsém egyik tanítójának küldöttem meg; nem azért hogy egyik nevezetes emberünk irántam való ítéletét tudassam meg a publicummal, hanem hogy a merő szeméremből még a maga érdemeit is szégyellő tudós dícséretét érdemeihez képest hangoztassam. Rezeda urat nem találta Pesten levelem, és így Megyerből később juthata Kulesár kezébe, aki, nem tudom miért, nem tartván magát Rezedának írt levelemhez, Kézy

szép verseit ki nem nyomtattatta, az enyimeket pedig egy toldalékban közölte a közönséggel. Ha újságíró lennék, nem csak hogy ilyen részrehajlást nem gyakorlanék soha is, hanem szedőim vagy hibáikra vagy tudatlanságokra kivált akkor vigyáznék fel, mikor nem a magam, hanem a mások darabjait nyomtatják, azt pedig épen nem engedném meg magamnak, hogy a máséban tetszésem szerint legkisebb változást is tegyek, főképp mikor verseket közlök a közönséggel. — *Bar* helyett: *ho* van nyomtatva; *Kisdod a tárgy* a kéziratban így van: *Kisdod a tárgy; — markolatos poharat* helyett: *markolatos pohárkát* — ha még *pohárka* lenne, türehető volna a poëticus, és azt gondolhatná az olvasó, hogy Kulesár úr és szedője vagy nem akarja Rákóczival billikomból hörpentetni a tokajit, vagy hogy azt *markolatos pohárban* irigylő Kézytől. — *Keselyű*, ultima semper longa. — E versnek: *Büszke legyek, dallod; lészek hát, mert te magasztalsz*, külön és egészen kiválva kellett volna nyomtatódni, valamint a kéziratban vagyon. — *A tárgy természetet érzi*, a kéziratban így van: *a tárgy természetet érzi*; mert az *a* itt hosszú. — *Bocsátó Apolló*, nyekkenés, egy egész taggal csönkítja a verset ha kiszöktetést vagy egybefolyást, azaz elisiót, tesziünk fel. Azon ütközött meg hihetőképen Kulesár úr hogy *bocsátó* egy *t*-vel voltírva a végén; de itten eselekvő értelemben van az íge, és ekkor a második múlt időnek harmadik személyét az egyesben lehet egy *t*-vel írni még a folyóbeszélben is, annál inkább a kötöttben; sőt szenvedő értelemben is szabad így írni: *bocsátó* pusztá kihagyójellel. — *Nem csak vizsgálja, ki miképp régenten a bölcsök*, a kéziratban így van és úgy is kell lenni: *Nem csak vizsgálja, aki miképp régenten a bölcsök*. Itten ismét poëticust követtete el velem Kulesár úr, észre nem vevén a kiszöktetést. Mind ezeknek mi a következsök? az, hogy nem kell írni vagy nyomtattatni Magyarországon, ha az író maga nem nézheti által a nyomtatványt minckelőtte közrebocsátódjék, kiváltképen mikor gróf a szerző, mivel akkor majd mindég azt hitetik el magokkal az újságírók és mustrálgatók: hogy ő nsga tudatlan, hogy semmit sem olvasott magyarúl, hogy egészen esmeretlenek előtte a nyelvbéli villongások, egyszóval, hogy ő nsga nem tanult egyebet, mint táu-

ezolni és lovagolni, s az írás mesterségéhez legkisebbet sem ért. Tőled tanulhatnának türelemmességet írónk, holott neked több jussod lenne akármelyikénél is türelemetlenkedned; de minél nagyobb a jus és tudomány, annál nagyobb a kegyesség. Csak az bánik mással minden óvás nélkül, aki magát hibátlannak tartja. Tudom én, hogy olykor jó ezélből történnek az ilyeek — a szégyentől akarja megóvni a szerzőt a mustrálgató; de hát mikor szómértéki bukásokat tétet vele a költeményben, ugyan gyarapítja-e a maga és pártfogottja becsületét? Én a viláért sem merném valaki versét megváltoztatni; hanemha kivétőt találnék benne, jegyzékbe tenném észrevételemet: hadd ítélje el a közönség. A tudományok és szépmesterségek országa republica, nem pedig monarchia, azért nevezik a francziák: la République des lettres. Én az uralkodási lelket azért nem szeretem literatúránkban, mert gátolja mind nyelvünk, mind elménk kifejtődését, és mivel még nem vagyunk azon a ponton, hogy az írók és olvasók egyetértése változhatatlan regulákat szabhasson a nem-sarkalatosokban, de ennek az uralkodásra vágyó léleknek még más rossz következsé is van, az, tudniillik, hogy sok jó fejeket elidegenít az írástól, vagy legalább írásaik közrebocsátatásoktól.

Pipsz.

Kézait csókolom feleségednek; gyermekeid ölelem.

CCXV.

Tisztelt kedves barátom!

Mely régi az ideje hogy levelemet nem vevéd! Nem tudtam hol vagy, hová írjam azt: sa szabolesi restauratio Neked annyi dolgot ada, hogy kevés időd maradt rólam gondolkozni. — Engedd, édes barátom hogy mindenenk előtt erről szólhassak.

Hogy Vay Ábrahám viceispánná nem lett, hogy nem is candidáltatott, azon fel nem akadok. Egy referendarius Fáy nem csinálhatott olyat amit nem kelle, kivált hogy egykori barátja, aki hihetőleg most is barátja, a septemvir; jelen volt. Erről tehát egy szót sem. De engedd kérdenem, hogy ha való találna lenni hogy viceispánoknak csak Kállay Miklós és Péter s Molnár György és Désy urak candidáltattak, és senki nem más, ez a candidatio olyan volt-e amelyet a törvény kíván? A candidatio a főispánoké, a választás a rendké. Ahol csak egy választható candidáltatik, ott nincs választás. Nem jól megyen a dolog, midőn a két egymást ellensúlyban (aequilibriumban) tartó erő közzül az egyik többet veszen ki magának, mint ami őtet illeti. Egyéberint nekem Désy úrnak viceispánsága ellen semmi panaszom, és ha Vay Ábrahám volnék, viceispánná lenni nem is óhajtánék. Aki nem akar uralkodni, s esze is van, nyelve is, szíve is, erszénye is, neve is, mint péld. Neked, tisztelt férfi, az hivatal nélkül is tiszteltetheti magát, azaz, hasznos lehet a hazának.

Köszönöm Kézyhez írt versed velem láttatását. Aki nálunk valamit nyomtattat, bizonyos lehet az eránt, hogy vagy sietésből vagy oktalanságból oly változtatást tesznek dolgozásán, ami az írókat elkeseríti. — Az én értekezésem: *Orthologus és Neologus nálunk és más nemzeteknél* a Tud. Gyűjt. novemberi darabjában, kevés hibával van nyomtatva, és mégis mit csinálnak: lap 27. szájjal és szóval (ez helyett: *szívvel*). Azt hihetné az ember, hogy a *szóval* malitiából van elrontva. — Engedd kérdenem, mit ítélsz ezen értekezésem felől. Azt hitték azok, akik *Füredi Vida* költött név alatt támadtak meg, hogy istentelen vádjaik által, melyeket lap 5. 6. felhordottam, elnémitanak, s így üresen találják a mezőt. Ne kellett volna csak attól tartanom, hogy értekezésem hosszabb lesz mint amely határt ők szabtak ki a beküldendő munkának. De még ezzel ninesenek kielégítve; ismét fogok szólani. Barátom, ott állunk hogy Versegghy a *vélekedés szabadságát* el akarja ölni, hogy az legyen meg amit ő akar. A magyar nem a Richelieu és XIV. Lajos francziája. Gyönyörű az ami a Tud. Gyűjt. septemperi vagy octóberi darabjában a Döbrenstei által munkába vett Erdélyi Társaság felől mondatik. Ügy

én is akarom hogy akademiánk legyen. Nem úgy hogy alku s számlált voksok határozzanak meg valamit a tudomány dolgában.

Ha nem volna terhedre, kérd, kérlek prof. Pongrácz urat, tudassa velem mit ítél ezen értekezés felől, s mit szeretne benne vagy másként, vagy világosabban.

Kérlek arra is, hogy ha Versegghynek *magyar nyelven* 1817. vagy 1818. *nyomtatott grammatikai tárgyú munkáját bírja*, engedje látnom. Én csak anlyt. Grammaticáját bírom.

Hormayrnek 1820-ra kiadott *Historisches Taschenbuchját* méltó hogy 10 firtón megvedd. A te erszényed azt inkább elbírja. Gróf Mailáth írta benne az I. Mária s gróf Ráday életét, s talán a Nádasdy Tamásét is. Ha bírn fogod, kérlek, láttasd velem.

Az Erdélyi Leveleket újra dolgozom most *nyolczadik* ízben. Január. elsőb napjaiban küldöm megtekintés végett gróf Teleki Lászlóhoz, s ha visszakapom, azonnal nyomtatni fogják. Ah barátom, miket corrigála Tulsiczky! Elkeseredik az író, mikor ily censorokat lát. Boeskait nagyinak nem nevezhetem, mert rebellis volt és erkölestelen. — Oly fényes országról mint Itália, hogy mondhatom hogy gradiesai mocsokosok. — Szent István keresztyén papokat hozatott, és így nem erőszakkal térítette meg a magyart. — Nem jót mondok mikor azt mondom, hogy a professor társalkodjék a tanítványával; mert Apulejus ezt mondja: *parit conversatio contemptum: varitas conciliat rebus admirationem* etc. etc.

Zrínyit hagyd itt még egy ideig.

Lyányom Kassán lesz húsvétig a muzsika- és tánczleczkék miatt. Szállása Knaut Fridrich volt klavirmesteremmél van, aki most az apáczáknál ad leczkéket a gyermekeknek a klaviron. A ház ahol lakik, csaknem szomszéd a báró Fischer házához, az apácza templomának ajtaja előtt. Ugyanott egy keztyücsináló is van. Knautnak feleségét mi neveltük, s ez a jó asszony az én Geniemet úgy tekinti mint kis barátnéját. Azért adtuk oda. Ha Te a gyermekek megengedni méltóztatnál, hogy olyankor mehessen házadhoz, amidőn ott tiszteltreméltó asszonyságok vannak, hogy a gyermek, ki mind eddig falun lakott, lásson, és halljon, s tanuljon, s magát meg-

kedveltessé, nekem grátiát tennél. Neki az minden tekintetben szükséges volna.

Engedd mondanom, hogy az én gyermekeimnek egy szép ságár tűne fel. A feleségem nagyatyja elidegenítette a sávolyi dominiumnak negyed részét is, Nógrádban. Báró Henninger János, az ipan testvérnéjének fia, elindította a pert ezen jószág iránt a nagyszombati tábla előtt, s ez idén megnyerte. Még húzódnak vagy appelláta vagy oppositio által; de legalább reményleni kell, hogy nyerünk. Magamról nem törődöm; elélek úgy mint eddig. De öröm látnom, hogy gyermekeim nem maradnak semmi nélkül. Végy részt ezen atyai örömben, édes barátom, s óhajtsd hogy boldoguljak.

A mélt. grófné kezét alázatos tisztelettel csókolom, s ajánlom magamat mindkettőtöknek kegyességtekbe. Tölj szerencsésen. Az isten töltsé rád a mindenféle örömek ársait, úgy ahogy azt Te érdemled. Hidd el nekem, hogy utolsó leveled, mely elbúsulásodat, levert kedvedet annyira festette, nagyon megilletett. Senki sem érdemli inkább mint te, hogy örülj.

Széphalom, decemb. 20-d. 1819.

örök tisztelőd
Kazinczy Ferencz.

